

Bódva-völgyiek a Totális Háborúban

70 éve ért véget a II. világháború

Edelény, 2015

Bódva-völgyiek a Totális Háborúban

70 éve ért véget a II. világháború

Edeleány, 2015

Edelényi Füzetek 51.

Összeállította, szerkesztette:
Hadobás Pál

Technikai munkatárs:
Slezsák Zsolt

A borítón:

Magyar katonák vonulnak a visszacsatolt
erdélyi terület felé.

Fénykép Szemere Gyula hagyatékából.

A hátsó borítón:

1. Határátlépés Técsőn, 1940. XI. 5.
2. Ujjongva fogadja a lakosság a bevonuló
magyar honvédeket Erdélyben.

Fényképek Szemere Gyula hagyatékából.

HU ISSN 0238 – 1842

ISBN 978-615-80326-0-5

Felelős kiadó: **Hadobás Pál**, az *Edelényi Művelődési Központ,*
Könyvtár és Közérdekű Muzeális Kiállítóhely igazgatója

© MKKM, Edelény, 2015

Nyomdai munkák: www.konyvmuhely.hu

Előszó

70 év. Több mint két emberöltő. Ez alatt az idő alatt több generáció is felnőtt az országban úgy, hogy hosszú időn keresztül még a családokban is csak titokban beszélhettek a második világháborúban, vagy, ahogy a történészek nevezik a Totális Háborúban részt vett emberek a fronton elszenvedett megpróbáltatásokról, a háborút követő megtorlásokról, a folyamatos atrocitásokról. A világháború után hatalomra került kommunista rendszer ideje alatt a harcokban hősi halált halt katonáknak nem állíthattak méltó emléket a települések (bár több helyen titokban megtették, pl. Edelény környékén, Boldván és Alsótelekesen 1969-ben), ezt csak 1990 után tehették meg.

Az edelényi Városi Könyvtár helytörténeti gyűjteménye több visszaemlékezést, fényképanyagot tart nyilván a második világháború időszakából. A visszaemlékezések többsége a Borsod-Abaúj-Zemplén Megyei Honismereti Egyesület Istvánffy Gyula honismereti pályázatára készült az 1970-es és 80-as években, az intézmény akkori igazgatója Slezsák Imre (1932-2002) szervezőmunkájának eredményeként.

Ezen dolgozatokból, visszaemlékezésekből, valamint más helytörténeti munkákból, és magánszemélyek által átadott, a hozzátartozójuk által írt visszaemlékezésekből közlünk részleteket, valamint a frontot járt katonák hagyatékából fényképeket jelen összeállításunkban.

1995-ben, a második világháború befejezésének 50. évfordulója alkalmával **Emlékképek: Edelényiek a második világháborúról** címmel, az Edelényi Füzetek 11. köteteként megjelent egy könyv Hadobás Pál szerkesztésében, amely tizenegy ember tizenkét visszaemlékezését tartalmazza a fronton és a „málenkij robot” alatt elszenvedett évekről. Ezen visszaemlékezések újraközlésétől jelen összeállításban eltekintünk, azonban a teljesség érdekében szükségesnek tartjuk felhívni rá a tisztelt olvasó figyelmét.

A visszaemlékezésekben szereplő települések és földrajzi területek neveit nem javítottuk ki, amelyeket azonosítani tudtunk a mai településekkel és földrajzi nevekkkel, azokról rövid leírást közlünk, amelyeket nem, azok után kérdőjelet tettünk. Csak a mai Magyarország területén kívül eső településeket ismertetjük, és a többször előforduló településeket és földrajzi neveket csak egyszer említjük.

Ezúton mondunk köszönetet Józsa Istvánnak nagybátyja (Rescsánszki Ernő) és anyai nagyapja (Veres K. Ferenc) visszaemlékezésének rendelkezésünkre bocsátásáért, valamint Kabdebon Jánosnak, hogy hozzájárult anyai nagyapja (Markovics János) második világháborús visszaemlékezésének közléséhez.

Edelény, 2015 nyara

Hadobás Pál

Jakab László

Jakab László ifjú korában

Abaújszántón 1938-ban

1915. február 3-án született az Edelényi járás területén lévő kis faluban, **Debrétén**. Édesapja, Jakab István, az első világháborúban hősi halált halt. Gyermeki ragaszkodással kötődött szülőfalujához, melyet csak akkor hagyott el, amikor külső erők kényszerítették erre, a háború nehéz időszaka.

Ifjú korában a kor követelményeinek megfelelően volt ifjúsági vezető, a KIE aktív tagja, a katonaságnál a legnehezebb években örvető, a háború után tagja volt a község vezető testületeinek, volt a legeltetési bizottság elnöke, majd évekig tanácsstag.

Élete során sok dologgal foglalkozott. Volt cséplőgépe, megtanulta az erőgépekkel való munkát, új növények termesztését próbálta meg bevezetni, gyümölcsfákat oltott, méhészkedett, nyulat tenyésztett stb.

Törekvése, szorgalma jó egyéni adottságokkal párosult. Értett a fa megmunkálásához, igényesen díszített szerszámokat, szerszámnyeleket készített, művészien faragott díszdobozokat, ízlésesen díszített faragásaival székeket és más berendezési tárgyakat.

1998. május 12-én hunyt el Kazincbarcikán, Rakacaszenden helyezték örök nyugalomra.

Jakab László második világháborús élményeit verses naplóban és különálló versekben örököltette meg. A napló 6 fejezetből és 207 versszakból áll, a 7 vers 93 versszakot tartalmaz.

Az alábbiakban Slezsák Imre (1932–2002), az edelényi könyvtár igazgatója felkérésére 1987-ben készített, **Jakab László életrajza és II. világháborús naplója** című munkájából közlünk részleteket.

Fiával családi házuk udvarán 1941-ben

Idős korában

A borzalmas háborús évek

Az 1938-as év október havában újonckiképzésre, Abaújszántóra vonultam be 10 hetes katonának. A kiképzés után felkerültem Kassára, ugyanis ez évben volt a Felvidék visszafoglalása és így kerültem oda, ahonnan hamar leszereltem. Ezután még nagyon sokszor behívtak. A katonai évek legemlékezetesebbike az 1940-es téli határőrszolgálat volt Lúciabányán. Kegyetlen hideg tél volt, ázsiai hófűvásokkal. Sítalpon jártunk szolgálatba. Pár hónapi szolgálat után leszereltem.

A Felvidék után jött az erdélyi bevonulás. Az egész nyarat katonáskodással töltöttem. Az erdélyi bevonulás előtt egész nyáron a kárpátaljai Vajnágon állomásoztunk. Innen mentünk gyalog Erdélybe. Mivel megegyezés született, s nem került sor fegyverek alkalmazására, a bevonulást csak a hosszú gyaloglás tette kellemetlenné. Visknél, Técsőnél léptük át a határt, és a Radnai-havasokon keresztül, Beszterce vidékén, Szováta, Székelyudvarhely volt az útirányunk, majd végül Zetelakán állapodtunk meg. Itt voltunk egész őszön. Hazza a Király-hágón és Kolozsváron át érkezünk.

Idehaza a mezőgazdaságban nem sokat dolgozhattam az állandó behívások miatt. Abban az időben vettünk egy használt Forson cséplőgarnitúrát és elmentem Miskolcra, traktoros tanfolyamra, ahol megtanultam, miként kell a motorokkal dolgozni. A nyári cséplési szezonban a sok katonásdi miatt muszáj volt gépkezelőt fogadni, hogy a munka zavartalanul menjen. Ez így történt több éven keresztül.

1939-ben családukban szaporulat történt, egy kislánnyal örvendeztetett meg a feleségem, aki a keresztségben Klárka nevet kapott. Az 1940-es évben még voltam katona, majd 1942 áprilisában behívtak Rozsnyóra, ahonnan átjöttünk Miskolcra, majd, mivel akkor már a háborúskodás kezdődött, kivittek bennünket a Vág völgyén, Lengyelországon, Lettországon át, kerülővel Oroszországba. Irkutszk előtt kivagoníroztak és ezután már belesodrótunk a háború harctéri zónájába.

1942 júniusában a Don mellé kerültem több évfolyambeli és vidéki cimborámmal együtt. Sok keserű élményben volt részem. Koplálva, lázadozva ültünk a bunker szélén. Látva, hogy a tisztikar eleszi előlünk a java kosztot, és hogy legyezteti magát a hűvös sátor alatt a tiszti szolgálival. A kilátástalan küzdelemben lázadókká lettünk.

Összeültünk, tanakodtunk. A tisztek ezt nem jó szemmel nézték. Sokszor kérdezte gúnyos mosollyal karpaszományos őrmesterünk: Mit tárgyal a Kisgazda Párt? A parasztokat nem nagyon szerette. A századnál én voltam a krónikás. Naplót vezettem, sok mindent megírtam versbe szedve, ami mindennap történt. Sok mindent, amit nem is lett volna szabad akkor írni, és ezeket felolvastam a többieknek. Persze ez tudomására jutott a parancsnokunknak és ezután engemet és a többieket figyelemmel tartottak. Így történt egy alkalommal, amikor egész napra kirendeltek krumplit ásni, és este, amikor hazamentem a szálláshelyemre hozzáfogtam krumplit főzni, hogy éhsé-

gemet csillapítsam, ott termett mellettem a századparancsnok helyetese és rám ordított, hogy azonnal hagyjam abba a főzést és menjek tolni a szekereket, amelyek szállították a krumplit a telephelyre. Én mondtam, hogy egész nap odavoltam krumplit ásni, menjen az, aki idehaza volt, mire ő dühbe jött és ordított, hogy megtagadom a parancsát, vágjak le 50 feküdjet. Én nem voltam hajlandó, mire ő a századparancsnokságra tuszkolt azonnal és itt bevádolt, hogy megszegtem a parancsát, nem engedelmeskedtem. A századparancsnok mindennek lehordott és végül azt mondta, hogy ha még egyszer ez előfordul, felkoncoltat. Megértette? – ordította. Mire én mondom, megteheti, módjában áll. Erre irtózatossal dühbe jött és kiadta a parancsot, hogy kössék ki ezt a gazembert 1 órára. A parancsot végre kellett hajtani. Kint az utcai front felől a faháznak az egyik sarkába húztak fel egy oda bevert szegre.

Akik nem tudnák, hogy mi is az a kikötés azoknak elmondom, hogy miként történik. A két kezét csuklóban hátra kötik, és annál fogva húzzák fel. Kell hozzá egy vödör víz, hogyha az áldozat elájul, akkor leengedik, föllocsolják, aztán ismét fölhúzzák. Az én esetemben is így történt. Amint kísért a tett helyére az ítéletvégrehajtóm káromkodva mondta nekem, hogy Jakab mit csinált? Én mondtam, semmit, húzzon föl! Annyi szánságot adódott részéről, hogy csak annyira húzott föl, hogy kissé érje a lábujjam a földet, így tudtam azon támaszkodni, de így is szükség volt a víz alkalmazására. Ott függtem 1 órán át, mint Jézus a keresztfán. A szégyen és a kín égette bensőmet, és a gyűlölet még jobban úrrá lett egész énemen kínzóimmal szemben. Lám a XX. században is alkalmazták ezt a csúf műveletet. Történt pedig ez a megalázó eset 1942. év november havában a Don melletti Márki községben. S hogy nem írtam valótlanul ezt igazolják az Obbágy Jóskaék, a Tóth Józsefék, a Vaskó Lajosék, a Kis Nyeste, Csík Laciék stb. szerte az országban, ha élnek és írásom olvassák, biztosan emlékeznek rám, hisz mindannyiuknak én rajzoltam a hazaküldött tábori lapokat.

Sok keserves napot és éjjelt éltem át a kegyetlen nagy télen a visszavonulásban, amiről naplómban részletesen beszámoltam. Kisebbségi lábfagyással, aminek most érzem jobban a hatását, szerencsésen hazakerültem. Menekülés közben egy alkalommal egy német katona majd agyon lőtt, mert föl akartam szállni az ő autójukra. 5 hétig tartott az éjjel-nappali visszavonulás, erre még rágondolni is borzasztó.

Ez történt 1943. január és február havában. Április 14-én indultunk haza és május volt, amikor végre hazakerültem nagy örömére a kis családomnak. Ugyanis idehaza már volt egy 2 éves kislányom, Klárrika, és míg odavoltam, idehaza a második gyermek, a kisfiam meghalt.

Mikor megérkeztünk Rozsnyóra nagy volt az örömünk, de nekem itt is kijutott. A századparancsnokom, mivel ügyeletes voltam nem tudtam bent tartani az örömittas bajtársakat, parancskihirdetésre behívott egy külön szobába a napos tiszttel együtt és ott engem mindennek lehordott, aztán obsitként olyan pofont adott, hogy még egy hónap múlva is süket voltam az egyik fülemre. Az agyamon átvillant a bosszú gondolata, hogy visszavágom, de szerencsére tudtam uralkodni magamon, hisz mindenképpen az ő kezében voltam, nem tehettem semmit. Így kerültem haza 1943. május végén.

A Don-menti szörnyű harci eseményeket külön is megírtam verses napló formájában.

***Egy magyar honvéd verses krónikája
a Don-menti harcvonaltól
(1942. július 19. – 1943. január 8.)
(Részlet)***

I.

**A perjesaljai csatáról
(1942. július 19. – 1942. augusztus 11.)**

1. Hogy értünk ki elfáradva nagy Oroszországba,
Azt most hagyjuk: megérkeztünk Márki falujába.
Gyümölcsösbe telepedtünk, de gyümölcs nincs a fán,
Szegény baka hasa korog élelem híján.
2. 30 bakának egy komisz, Istenem tekints ránk,
Sóhajtozunk minek jöttünk: éhen halni talán?
Nappal fekszünk, tetvészkedünk, éjszaka meg ásunk
Védővonal meszes kövén szikrázik csákányunk.

3. A napjaink eltélének vígságban és búban
Csak egy napot ne kellene beírni e sorban,
Úgy történt, hogy jött a „rata” Márki temetőbe
Bombát dobott géppuskások pihenő helyére.
4. Az eredmény, óh borzasztó, huszonöt a halott
Kiknek keze, bele, lába még a fán is lógott.
Ez az eset megtanított, ne bújj egy rakásra
Inkább húzódj szerte széjjel házak árnyékába.
5. Százkilencven honvédből állt a harmadik század
Istenem, de nem is sejtjük ebből mennyi áll majd,
Jött az augusztus 9-e árnyékot vetve ránk
Mozgolódik Perjesalján a muszka ideát.
6. Szekérre raktak bennünket szép vasárnap reggel
Perjesalja felé rohan a zászlóalj sebtén,
Vonal felől szekérszámra sebesültek jönnek
Ágyú, akna, géppuskatűz veri föl a csöndet.
7. Nyakig érő zöld dudvában fölfejlődünk sorba
Mintha otthon vadászatra mennénk a pagonyba,
Fejetlenül hajrá, rajta megyünk csak előre
Míg előttünk felcsillan a Don ezüstös tükre.
8. Délután van, odahaza házak előtt ülnek
Vasárnapi ebéd után árnyékban hűsölnek,
Mi is szerte szétszóródunk nyakig érő fűben
Ki itt hasal, ki ott fülel árokban, gödörben.
9. Lő a muszka kegyetlenül, célozni se kell ránk
Mint nyitott könyv a terep oly helyen valánk,
Az utolsó napsugarak szelíden csókolnak
Vérző sebek sóhajtói mind sűrűbben szólnak.
10. Segítsetek! Jaj, istenem meglőtték, meghalok
Feleségem, kis családom hiába is vártok,
Halálhörgés, síró nyögés, sóhaj, óh, mennyi szál
Ifjú élet sokasága örökre sírba száll.

11. Az est leszállt! Horhoson megyünk át
Domb peremén szerte széjjel otthonról álmodánk,
Másnap reggel alig pirkad újra sorba állunk
Figyeld csak, hogy mi történik: folytatódik átkunk.
12. Amint megyünk néhány percig hosszú csatasorban
Megnyitja ránk halál tűzét a rengeteg muszka,
Honnan vette ennyi magát, jönnek libasorba
Itt is mozog, ott is mozog a sárguló búza.
13. Dolgozik a golyószórónk, géppuska és puska
De mi haszna, hiányzik a tűzérségi munka,
Az út szélén égett csárda, roncs cséplőgép váza
Itt pusztult el zászlóaljunk honvéd sokasága.
14. Keresztezve lő a muszka, aknáját ontja ránk
Halálhörgés, síró nyögés délelőtti imánk,
Mindenfelé ordítózás: előre! Előre!
Egészségügyi! Óh, hol vagy? Meglőttetek! Kötözz be!
15. Langer hadnagy fejét egy golyó járja át,
Bajtárs szeretően nem kiabál már ránk,
Édesanyám otthon hiába is vársz rám
Nem dalolja: vár rám sírig hű Mancikám.
16. A többi tisztről ugyan mit is írnak
Hogy e vers rímeljen, s valótlan ne szóljak,
Kulcsár hadnagy úr ő karcolást szenvedte,
Róla majd későbbben szólok a versemben.
17. Vitéz főhadnagyunk, parancsnokunk „Moldy”
Bocsáss meg, hogy neved így okoskodom ki,
A harcban legelöl állva serkentettél
Az Istenben bízta meg is menekedtél.
18. A kis Sasváriról is meg kell mondani
Példásan első volt, nem félt ő meghalni,
Szabados zászlós úr életben maradtál
Nem sejtetted akkor későbbben mi vár rád.

19. Batta őrmester úr nem láttalak téged
De hangod hallottam, bátorítva néped,
Hát te Kabó szaki, nehéz puskás vezér
Vitézséged vérző sebekkel véget ér.
20. Bajtársaim közül Csáky és ifjú Gaál
Testök széjjellőve, lelkek Istenhez száll,
Feleség, menyasszony rátok hiába vár
Nem lássátok többé Szendrőnek tájékát.
21. Tizedes Obbágyot, Bagolyt és Rádayt
Vérző kézzel sebesülten kórházba vitték ki,
Amint körülnézek, nincs mellettem senki
Ha itt golyó érne, nem tudná meg senki.
22. De Isten szeme lát, óh, én kicsinyhitű
Nem gondolok erre, tudom, velem van ő.
Hátra kiabálok: Hol vagytok Ráday?
Később Kriston felel, itt vagyok, gyere ki.
23. Megfordulok, balra hang irányba kúszok
Életemmel nem törődve Kristonra találok,
Itt ér bennünket a parancs húzódj balra hátra
Telefon oszlopig bekerült a muszka.
24. Kristonnál egy golyószóró, vonszolja, nem hagyja
Csákié volt, de hogy meghalt ő lett a gazdája,
Ezért kapott kitüntetést, nem hagyta ott veszni
Szükség volt rá még hathétig, most Gombos kezeli.
25. Nagy dudvába nehéz az út, nehéz futni, kúszni
Ha nem tudtunk megtanultunk, szárazon is úszni,
Nagy sokára kivergődtünk a póznák sorába
Itt gyűlt össze ki nem esett a halál torkába.
26. A gyávábbja menedékét tanyánál kereste
Volt olyan ki két nap múlva ballagott ki resten,
A harci zaj amint elült, mily jó megpihenni
Így gondoltam mily jó volna egy-két dohányt szívni.

27. Lám, az isten meghallgatta: Itt a Gyula Fail
Ki mellettem lövésztekő szélén Leventét szív,
Amíg élek eszembe lesz: áldja Isten érte
Egymás után kettőt szívtam, nyugalmam érdekébe.
28. Dél felé járt már az idő, amint összegyűltünk
Nyolcvanegy néhányat számlál az egységünk,
Hogy ily rövid időn belül ennyien elvéreztünk
A gyalogság maga harcolt, késett segítségünk.
29. Hol a tűzérési ágyúk halált hozó tüze?
Elhamarkodott támadás kár így sikerüle,
Ekként elvérezve mi hát az érdemünk?
A muszka megtorpant nem sikerült tervük.
30. Negyvenhárom – tizenhárom gyalogezred
Történelem lapjára került a neved,
Hősi vitézséged, tetted példaadó
Büszke lehet reád Borzov, Miskolc, Rozsnyó,
Tűzkeresztységünk volt e Don menti csata
Emlékekbe írta le egy egyszerű baka.

II.

Vonaléletünk Perjesalján (1942. augusztus 12. – 1942. szeptember 17.)

1. Akiket az Isten megőrzött épségben
Leástuk magunkat védelembe szépen,
Egy helyről más helyre sokszor elhúzódtunk
Ha kész volt a fészünk, újra másat ástunk.
2. Így volt ez pár napig, míg nem jött a parancs
Menjünk leváltani kerékpárosokat,
Este volt az idő, mikor elindultunk
Hogy másnap reggelre új helyre virradjunk.

3. Sajnos a sötétbe irányt tévesztettünk
A névtelen tanyát hiába kerestük,
Végül nagy sokára a kiabálásra
A szakácsok által érkeztünk a tanyába.
4. Éjfél volt az idő meg volt a vacsora
Kis pihenő után a század indula,
De nem messze tudtunk menni a sötétbe
Észrevette a muszka, mint eső jött tüze.
5. Mit voltunk mit tenni le kellett hasalni
Ha már megmaradtunk kár volna meghalni
Gondoltuk, s a földbe, majd hogy be nem bújunk.
6. Jött a ruszki golyó, mint az Isten nyila
Észre vettek-e vagy rájuk jött a hava,
Nem tudom, de csúnyán vert körül az akna
Fényjelzősök tüze, mint a csillag hulla
Azt hittem már itt lesz az utolsó búza.
7. De a gondviselő megsegített bennünk
Csodálatosképpen óvta az életünk,
Egyiket sem ért meg, így vonultunk vissza
Hogy másnap majd reggel induljunk el újra.
8. Éppen mikor velem történt ez az eset
Megtudtam, hogy otthon kisfiam született,
Ha meghaltam volna, lett volna utódom
De mert megőrizett másként határozott.
9. Kiérve helyünkre nagy búzába jutunk
Mindjárt az ásásba belefáradt karunk,
Lőtt a veszett muszka, de mi tovább ástunk
Így lett kész Kristonnal kis bunkerlakásunk.
10. Melyben öt héten át mindenben volt részünk
Együtt imádkoztunk, együtt énekeltünk,
Minden bajt, vígságot közösen éreztünk
Egész összeszoktunk, mint két testvér éltünk.

11. Reggel, délbe, este mindig együtt főztünk
Pergeltük a búzát, sisakba megtörtük,
Így maradt meg sokszor egésznek kenyerünk.
12. Jó volt ellátásunk konzerv mindig járta
Tele csésze, minden este méz, vaj és lekvárka,
Cigaretta, németfajta gyenge, mint a szalma
Hej! Hol van a jó Levente meg a Simphónia.
13. Ha nem lőtt volna a muszka, bajunk se lett volna
De mindig lőtt s ugatott a Sztalin orgonája,
Sokszor bizony azt gondoltuk itt a világ vége
Mikor minden fegyverével egyszerre rátette.
14. A sok rosszat nem számítva vígan telt a napunk
A hazai leveleket alig-alig vártuk,
Körülöttünk tenger búza csépeletük, tapostuk
Vége felé utó héten sok kartocskát ettünk.
15. Kulcsár hadnagy szakaszában volt a beosztásom
Ki mindig félt s lehajolva bújt a futó árkon,
Mindig kérdé: Lönek-e még? Ki lehet-e menni?
Hogyha mentünk raj részére élelmet felvenni.
16. Sokszor meggyűlt vele bajunk
Mikor futóárkot ástunk,
Egyszer nem volt kilövésünk
Máskor sekély volt az árunk.
17. De azért csak tellett napunk
Jó idő volt az augusztus
Jól dolgozott tűzéréségünk
Ha rákezdte úgy örültünk,
Ruszkai mindjárt abbahagyta
Félt, hogy kilövi a Jóska
18. Így vonult a nyár felettünk
Őszidőhöz közeledtünk.

19. Megszoktuk a pergő harcot
A „Ratát”, mely át-átszállott,
Kamenkára állomásra
Járni a szeretetsomagot.
20. Esténként úgy világított
Sztalin lámpa mit ledobott,
Mi repülőink is ezt
Kölcsönadni nem restellnek.
21. Így múltak el a szép napok
Újságokat olvasgatok,
Bár sokszor támadt a muszka
Mondtuk: lőjön, majd megunja.
22. Pedig sokszor volt rá eset
Isten épp hogy megőrizett,
Ketten gránátra fordultak,
Hogy búzába hancúroztak
S hogy felrobbant vérbe fagyva
Kerültek el félig halva.
23. Szabados zászlóst az akna
Halálosan érte agyba,
Itt veszett el jámbor élte
Egy Don menti fedezékbe.
24. Ezen kívül sokan mások
Kiket nem is veszel számon
Bizony esténként a szellő
Hullaszagot terjesztve jó.
25. Odaátról hol száz számra
Porladnak a nagy dudvába,
Kiket a zsidók nem leltek
Nagy kínokba odavesztek.

26. Lehetett sokszor hallani:
Jaj, Istenem meg kell halni!
Magyar testvérek hol vagytok?
Itt veszni, jaj, ne hagyjatok!
27. Sokakat aztán a zsidók
Meváltottak a halálból,
Ha szomjajztunk vizet hoztak,
Mégis egynek se lett baja.
28. Sokat lehetne még írni
De jobb lesz tán elhallgatni,
Ezután jött a leváltás
Már hiába volt a megállás.

III.

Márki pihenőnk

(1942. szeptember 17. – 1942. november 12.)

1. Ősre fordult már az idő most vettük csak észre
A vonalba búzát láttunk, egyebet semmit se,
Most vettük csak észre bizony, hervadnak a zöldek
Napraforgót, száraz kórót síró szellő zörget.
Haldoklóan borús a táj, nem nyílik már a virág
Hej! Hol tűnt el a szép nyarunk, így éreztük némán.
2. Beérkezve szállásunkra harci zaj már nem bánt
De mi haszna éjszakánként „Rata” nyugtot nem hagy,
Egy éjszaka négyszer-ötször ki kellett szaladni
Bizony elég rongy helyzet volt, nem tudtunk aludni.
3. Azután meg jött az ásás, mindig óva jártunk
Éjszakánként a Don parton, de sokat megfáztunk,
A sok krumplit mind kiástuk, mely Márkiba termett
De ez jó volt, mert így hasunk egészen elteltett.

4. Jött hazulról a sok levél télre hazavárnak
Úgy gondoltuk karácsonykor meglássuk a házunk,
De a tervünk nem sikerült, most jön még a java
Először még ki kell menni lesbe a Don partra.
5. Bejöttek a hideg idők, fagyos a föld kérge
Mégis mentünk bunkert ásni hol nappal, hol este.
A sok éjszakai munkát mindenki megunta
Sokszor mondtuk: inkább mennénk vadászni a Donra.
6. Ha úgy vágytunk, meg is nyertük egy zimankós este
Keservesen kijutottunk az új vonal helyre,
Hogy mi történt ott velünk, arról szól krónikám
Hogy értük meg a karácsonyt, Újévet elmondám.

IV.

Kappan figyelőben (1942. november 12. – 1943. január 8.)

1. Kappan figyelőnek hívták a védővonalunk
Mészkösziklás fedett volt a kilövő állásunk,
Egy bunkerba heten voltunk vesszőből volt ágyunk
Melegített a kőrísfa, amit vállon hordtunk.
2. Kik is voltunk együtt névről elsorolom
Hogy el ne felejtsem, mindjárt le is írom,
Egyike, másika hogyha majd olvassa
Hogy igazat írtam bebizonyíthatom.
3. Te rólad kezdem el Kövér Lajos bátyám
Sokat beszélgettünk, emlékszel még rám?
Szerencséd a „Kulcsár” szabadságra juttál?
Sok-sok szenvedéstől eként szabadultál.
4. Hát te Likó Gábor, honnan is, Harsányból?
De kis kenyereket vettél a márkából.
Tudol-e még most is oly jókat mondani?
A cigarettáról végképpen leszokni.

5. Te reád egy kissé neheztelek Fridel
Kenyerem megetted s eladtad a csekket,
Ügyes fiú voltál fűrészhez jutottál
Mellyel fűrészeltük a sok ház gerendát.
6. Itt van Szántó s Linka, mind a kettő Lajos
De hát tiveletek nem sokra megyünk most,
Linka szabadságon, Szántó nyakfájósan
Egyik se vett részt a Miklós úrfi mókán.
7. Hát Tóth III. senki? Ő itt ám a fontos
Cukrot, cigarettát osztja, mint a boltos,
Máskülönben ő itt nehéz puskás vezér
Csakhogy nehéz puskánk orosz fajtát cserélt.
8. Itt van Ennitsbál is messze a Bácskából
Meszes a nadrágja az esti ásásból,
A géppuskásoknak ő a csillagosa
Gránát fülesekől van a nadrágszíja.
9. Majd elfelejtkezek a két erdélyiről
Dudás Miskáról, meg Molnár Benedekről,
Pótlásként vannak itt jöttek túl hátulról
Panaszkodnak is ám a vonali kosztról
10. A Benci zágoni, Miska vásárhelyi
Ügyes mind a kettő, tudnak sütni-főzni,
Emlékszel Bencikém azt húztad az ágyon
Hogy: Madár dalol a lombos ágon...
11. Nem hiába otthon mesterember voltál
A fűrész „megfenni” s fát vágni jól tudtál,
Jó volt, hogy ott voltál, szeretted a nótát
Vígán mesélgettél, nem bántuk a muszkát.
12. Végül legutónak én is csak ott voltam
Ha egyebet nem, hát lapokat rajzoltam,
Szerte az országba emlékül ment haza
Itt-ott sokáig meglesz. S mondják: küldte apa!

13. Ezeket így nézve sokan mondhatjátok
Nem tettetek semmit, minek vagytok hát ott?
Mert hát, hogy sokban csak a szépet írja
Bizony van itt azért sok kínos éjszaka.
14. Amikor a hideg a velőig hata,
S ott állsz kint, a szél fúj, sötét az éjszaka,
A halál körötted, nincs, ki simogatna
Itt jut eszedbe, csak itt, az anyád kínja!
15. De hát hagyjuk, menjünk tovább hogy volt a Kappanba
Hogy töltöttük el az időt „Bátorlak” bunkerba,
Géppuskásokkal megfértünk szépen békességbe
Beszélgettünk, elvicceltünk az egész időbe.
16. Nem volt veszélyes a helyünk szirtes a Don partja
Mégis egyszer Miklós napkor bejött egy-két muszka,
Kézi gránátot dobtak a bunker bejáratba
Elég súlyos sebesülést szenvedett két baka.
17. Ezután a figyelésünk jobban megszerveztük
Fedett helyről a géppuskát a hora kitettük,
Jöttek a Don átkelések, ilyenkor volt dolgunk
A muszkára a tűzünket mi is megnyitottuk.
18. Csendesen teltek a napok, volt elég jó kosztunk
Otthonról is megérkeztek a két kilós csomagok,
Az ünnepek közeledtén jól főzött a konyha
Tíz-hús dekás adagokba szalámi szalonna.
19. Bőven volt a cigaretta szivar minden fajta
Csak a komisz ára volt még mindig nyolc-tíz márka.
20. Sűrűn jöttek a levelek, az volt üzenetük
Szabadságra az ünnepre tán csak hazajöttek,
Meghízott az öreg disznó, le kellene vágni
De míg te haza nem kerülsz, nem akarnánk bántani,
Nagylány lett a kis Klárka, érted imádkoztunk
Gyere haza jó apukánk, alig-alig várunk.

21. Ez volt minden sorba írva boldogan olvastuk
De tudtuk, hogy Karácsonyra haza nem juthatunk,
Sokan voltak még előttünk a sok gyermekesek
S kik a Donon által mentek haza azok mentek,
Így aztán mi nyugton vártuk, míg ránk kerül a sor.
22. Jött a Karácsony ünnepe, sűrűn esett a hó
Ünnepi kalácsot enni otthon volna most jó,
De hát mit tehetünk, így kell most beérni
Majd ha hazamegyünk, ki fogjuk pótolni.
23. Ünnepe első napján nagy volt a bánatom
Szegény Kriston sorsán erősen bánkódom,
Szeretett vón' hazamenni által ment a Donon
Muszka golyó lábát törte egészen a combban.
24. Máskülönben az ünnepek csendesen telének
Bízó hittel nem csüggedve vágunk az újévnek,
Elfelejtve minden rosszat azon jár az eszünk
Közeleg, a leváltásunk most már hazamegyünk.
25. Meg is történt egy szép napon nagy volt az örömünk
Mikor a tizenhatosok átvették a helyünk,
Meggakolva, mint málhás ló vígan elköszöntünk
Kappan figyelő tájára, még vissza se néztünk.
26. Hogy ezután mi is történt majd azt is elmondom
Vonaléletünk folyását most már végleg zárom,
Visszaemlékezésképpen ez sem megvetendő
Nem is baka írta, hanem örvezető.

V.

Visszavonulásunk (1943. január 12.)

1. Kappan figyelőből amint bekerültünk
Nyolc hétig elég volt leváltottak bennünk,
Egy kis pihenőre Márkiba betértünk
Nagy volt az örömünk most már hazamegyünk.
Így gondoltuk ezt mi jól éltünk pár napig
A puska visszasült ezt mondom el végig.

2. Tizenharmadikán amint elindultunk
Sok emlék szajréval felhalmozva voltunk,
Nem messze gyaloglunk közel a vonatunk
Nikolajevkáig elbírjuk, gondoltuk
Ha tudtuk volna, hogy mi lesz utunk vége
Nem kötöztük volna szánkóra, szekérre.
3. Az idő egyszerre hidegre fordula
Fújt a szél, az utat hóval torlaszolta
Ezt az időt régen várta ám a muszka
Harckocsik sorával, mint csorda zúdíta.
4. Leváltások sora van ép folyamatba
Ruszi áttörésnek jól fordult a sora,
Hogy történt, mint történt az áttörés sora
Elég abból annyi tért nyert a sok muszka.
5. A sok magyar bakát szétverte elfogta
Végig a vonalon zúdult a sok muszka,
Visszavonulóknak német magyar sora
Láttatta meg velünk: baj van itt ám koma!
6. Hazautazásnak megakadt az útja
Nikoajevkára bejött a sok muszka,
Mit voltunk mit tenni mi is menekültünk
Tenger sok nép közé keveredtünk.
Ami azután jött leírni nem lehet
Borzasztó az milyen egy szétbomlott sereg.
7. Rohanó autók óriási sora
Zsúfolásig rakva egymásra rohanva,
Összetört szekerek, szétszórt szerelvények
Iratok, értékek eresztve a szélnek.
8. Égő ház, autók felborulva hagyva
Harckocsik és tankok árokba fordulva,
Rohanó gyalogság vég nélküli sora
Sántítva, megfagyva keze, orra, lába.

9. Fagyottak az úton szanaszét feküsznek,
Kimúlt lovak tetemei szanaszét hevernek.
10. Német, magyar, olasz népek vonulása
Bábeli nyelvzavar összevisszasága,
Oly ez, mint lavina, mely fentről indula,
Kicsi volt leírva óriási súlya.
11. A slamasztikába hogy belekerültünk
Faluról városba mi is menekültünk,
Tatarinó falucskába amint odaértünk
Megnyílt a nagy templom ajtaja előttünk.
12. Volt ott minden, amit baka hasa, szeme kíván,
Én is átléptem küszöbét: vételezni kén' tán,
Én Istenem mi volt ottan felhalmozva, rakva,
Élelmiszer, cukor, trafik, konzerv minden fajta.
13. Mihez nyúljak, nem is tudtam mit is vételezzek
Hogy bírjam a nagy iramban, s meg sem éheznek,
Mindjárt egy oldal szalonnát bújtattam egy zsákba
Konzerveknek sok fajából raktam be hozzája,
Öt kilós dobozzal cukrot, mézet, vaját, sajtot
Cigarettát, húsz csomagot, a súly majd földbe nyomott.
14. Mindezekből mit nem bírtam másoknak is jutott
Vételeztem új nadrágot, sapkát és bakancsot,
Így indultam megrakodva, húzva egy kis szánkót,
De nem soká, csak két napig húztam én a szánkót,
Hogy nem bírtam, megláttattam vele egy nagy árkot.
15. Sajnáltam bár, hogy ott hagyjam, benne volt mindenem,
Mít a vonalba gyűjtöttem, hogy majd hazaviszem,
Aknaveetős kis ládikám bepakolva szépen,
Kinek került a kezébe most gondolom éppen.

16. Volt abba sok cigaretta, szivar nagyapámnak,
Karácsonyi szaloncukor kicsi Klárikámnak,
Összevissza volt kötözve a szánkóra szépen,
Nagy hideg volt, bicskám nem volt,
Menekülés fontosabb volt, ott maradt egészen.
17. Megszabadulva terhemtől életem az első,
Míg egy este valahogy úgy elhagyott az erő,
Pedig itt ám elmaradni halállal egyenlő,
Mit is tegyek én Istenem, az elmémbe ez jó.
18. Felmászok egy autóra mondom, s leszek az első,
De a német az nem magyar, verje meg az eső,
Hiába kérvén ülnék fel: ő népe az első,
Nyiksz, kuss, mondja, nem hallgatok, fegyverével lelő.
19. Így aztán egy magyar kocsi tetejére másztam,
Egész éjjel dudált a szél, bizony jól megfáztam,
De ez nem baj, az a fő, hogy nem ért földet lábam,
Nem gázolt a térdig erő nagy hóban a lábam.
20. Utolérve a századunk tovább meneteltünk,
Éjszakázva, fagyoskodva sokszor nem volt helyünk,
Mindig hírelett jön a muszka, menni kell, siessünk,
Én Istenem három hétig, de sokat szenvedtünk.
21. Bugyeni és Novioskol, Bjelgorod az utunk,
Ez utóbbi helyen aztán biztosabb a sorsunk,
Kikerülve a gyűrűből tovább meneteltünk,
Sumi Rommy városoknál Ukrajnába értünk.
22. Ha a ruszki nem jött volna legalább egy hétig,
Odahaza rokonságot látogatnánk végig,
De bízunk a jó Istenben, nem lesz ez így mindig,
Arról írok, hogy a baka itt most milyen vendég.

Szemere (Koscs) Gyula

Szemere (Koscs) Gyula százados az 1930-as években

Rozsnyón született 1898. február 20-án, Koscs Gyula és Török Mária gyermekeként. Apja vasúti altiszt volt, hatan voltak testvérek. Neveltetésük és taníttatásuk – apja kis fizetése miatt – sok gondot okozott szüleinek, a gyermekektől pedig sok lemondást és nélkülözést kívánt, írja önéletrajzában.

Elemi iskoláit Losoncon végezte, majd Sajógömörön és Kassán járt polgári iskolába, és annak elvégzése után beiratkozott a kassai felső ipariskolába, melyet 1916-ban fejezett be. A felső ipariskola elvégzése után 1916-ban besorozták katonának. Harcolt az orosz és olasz fronton. Megkapta a Károly csapatkeresztet, a bronz vitézségi érmet, valamint a vitézségi érem második osztályát, a kisezüstöt, majd a háború után az Osztrák Háborús Emlékérmét és a Magyar Háborús Emlékérmét kardokkal és sisakkal a harctéri szolgálatért. A háború végére hadnagyi rangot szerzett. Később a 34. kassai gyalogezred állományába került. A háború alatt volt szakaszparancsnok és századparancsnok a harctéren és kiképző a háterszágba. 1918-ban Szemerére magyarosította a nevét. A trianoni békeszerződés után került a Csehszlovákiához csatolt Kassáról Miskolcra és kérte magyar

állampolgárságának fenntartását. Folytatta tanulmányait a József Műegyetemen.

A háború utáni rossz gazdasági helyzetben nem talált munkát, így jelentkezett a szervezés alatt álló honvédséghez. Egy gazdasági tanfolyam elvégzése után különböző alakulatnál szolgált. 1926-ban megnősült, a *szendrőládi* református lelkész leányát, Lengyel Ilonát vette feleségül. A második világháborúban gazdasági tisztként vett részt. A fronton nem volt, csak a visszafoglalt kárpátaljai és erdélyi részek megszállásában vett részt. Őrnagyi rendfokozattal fejezte be a II. világháborút. Háborús szolgálataért több elismerő oklevelet és kitüntetést kapott. A háború után leszerelték, 1947-ben nyugdíjazták. 1950-ben megvonták tőle a nyugdíját, és a TÜZÉP Vállalatnál talált munkát. 1957-ben került öregségi nyugdíjba.

Gyermekek nem voltak. 1981-ben hunyt el *Edelényben*, 83 éves korában.

1997-ben a Borsod-Abaúj-Zemplén Megyei Honismereti Egyesület által meghirdetett Istvánffy Gyula Honismereti Gyűjtőpályázatra Szemere Gyula (1898-1981): Dokumentumok és fényképek egy honvéd gazdasági őrnagy életéről és katonai pályafutásáról címmel dolgozatot állított össze Hadobás Pál, amely megtalálható az edelényi Városi Könyvtár helytörténeti gyűjteményében.

Szemere (Koscs) Gyula az 1960-as években

Fényképek a II. világháborúból (Válogatás)

Szemere Gyula hagyatékában 48 db, a második világháború során a kárpátaljai és erdélyi visszacsatolt területek megszállásakor készült fotó maradt fenn. A kötetbe ezekből a fényképekből válogattunk 33 darabot.

Katonavonat

Tisztek egy csoportja a katonavonat mellett

A katonavonat tiszti kocsija

Magyar katonák vonulnak a visszacsatolt területen

Úton a magyar gyors alakulat

Út a Kárpátokban

Vonul a had

Útközben a Kárpátokban

Szalonnasütés a Kárpátokban

Pihenő a Kárpátokban

Vonul a had

Szemere Gyula gazdasági őrnagy

Lőállás

Viadukt útközben

Hegyi patak

Forrás a Kárpátokban

Készül az emlékfotó

Felrobbantott híd

Átkelés egy felrobbantott híd mellett épített ideiglenes hídon

Átkelés az ideiglenes hídon

Határátlépés Técsőn 1940. XI. 5.

Visk

Bevonulnak a magyar honvédek egy visszacsatolt településre

Bevonulás egy visszacsatolt településre

Bevonulás egy visszacsatolt városba

Ujjongva fogadja a lakosság a bevonuló magyar honvédeket Erdélyben

A visszacsatolt település előjárói köszöntik a magyar katonákat

A lakosság köszönti a magyar honvédeket egy visszacsatolt településen

Szemere Gyula egy visszacsatolt településen hölgykoszorúban

Helyi lakosokkal egy visszacsatolt településen

Magyar katonák a visszacsatolt településen

Tájékozódás útközben, balra Szemere Gyula

*Kőrösfeketető község a Magura Δ 915.
Úton Kolozsvárról Miskolcra, 1940. XI. 17.*

Molnár István

Molnár István 1904. július 22-én született **Perkupán**. A második világháború alatti katonáskodását kivéve haláláig szülőfalujában élt. Nagy történelmi események tanúja volt. Tíz éves volt az első világháború kitörésekor, s emlékeiben ott élt mindig a falu háború alatti nehéz élete. 14-15 éves fiatalként élte át az Őszirózsás forradalmat és a Tanácsköztársaságot. Szemtanúja volt a cseh intervenciós csapatok bevonulásának Perkupára. Két békés évtized után, mint családos ember, a második világháborúban frontkatonaként vett részt.

A háború utáni sorsa azonos sok perkupai és Bódva-völgyi társával. Szenvedője az 1950-es években a beszolgáltatási rendszernek. 23 kataszteri holdas gazdaként, majdnem kulákként földjét elhagyni kényszerül és bejáró ipari munkásként keresi meg éveig a család kenyerét. A termelőszövetkezet megalakulása után szövetkezeti tag lesz.

Slezsák Imre (1932-2002), az edelényi Városi Könyvtár igazgatója kérésére 84 éves korában írta meg visszaemlékezéseit, mely **Életutam 1904-1989** címmel került be a könyvtár helytörténeti gyűjteményébe 1990-ben. Az alábbiakban a második világháborúval kapcsolatos visszaemlékezését közöljük.

A II. világháborúról

Most leírom a háborús katonai életem kis részét. Minket 1909 és 1904-eseket nem soroztak be katonának, mert akkor az entent nem engedett Magyarországon csak zsoldos katonaságot tartani és mi kimaradtunk. Csak 1941-ben soroztak be, amikor már folyt a második világháború. 1941. október 1-jén hívtak be Kassára 2 és fél hónapi kiképzésre. De leszereltek bennünket, az öreg elmaradt korosztályt, majd 42 tavaszán behívtak Ungvárra az egészségügyisekhez. Vagy 16 iskolát és nagyobb épületeket szereltünk fel kórháznak és oda hordták a harctéri sebesülteket. Ez így ment 1944 januárjáig, akkor leváltottak a nyírbátori tüzezek, de már ők 1944 márciusában mentek a frontra és akkor minket visszahívtak oda. Akkor 280 emberből állt a századunk, de rövid idő alatt már csak 90-en maradtunk, mert nap-

nap után 10-15 főt vittek közülünk a frontra, más helyre. Akkor már úgy intézkedtek, hogy három embert adtak őrségre egy-egy kórházhoz 24 órai szolgálatra. Akkor már nem két órát kellett őrségben állni, mint korábban, hanem hatot. Nem volt sem őrpárancsnok, sem őrfelvezető. Mentünk a szolgálati helyünkre, 6 óránként váltottuk egymást, vettük át egymástól a szolgálatot. Amikor az őrség letelt, menni kellett dolgozni, vagy a harctérről beérkezett sebesültszállító vonatokból a sebesülteket behordani a kórházba. Volt „fakarus” sebesültszállító autónk, azt pakoltuk, legtöbbször éjjel. A vonat nem is jött be az állomásra, kint állt a nyílt pályán villanyzseblámpa mellett, nehogy repülőgépről az ellenség lebombázza. Aztán ősszel, amikor már az oroszok Románián keresztül Aradnál bejöttek, Ungvárt is igyekeztek bekeríteni, hordtuk egész éjjel a sebesülteket ki az állomásra. Amikor már a német tigris harcokcsik ott álltak az utcákban harcra készen, ahogy egy kocsiba egy sebesültet betettünk mondja egy főhadnagy: ezeket a mosatlan lepedőket hányják bele, azt mondta egy őrmester, nem lehet, mert az még nincs átvételezve. Hallgasson az istenit magának, már az állomást lövik az oroszok. Én szaladtam a körzetünkbe, a leányliceumba, ott voltak a bajtársaim, már csak rám vártak. A hátizsákomba, amim volt ők belerakták és az ő hátizsákjuk már a hátukon volt és indultunk is. Molnár és Kútvölgyi hadnaggal együtt menekültünk vagy negyvenen ki északnak Ungvárról, de már a töltésen alig tudtunk haladni, mert az egész front menekült. Lovas szekerek mindenféle felszereléssel. A szlovákok már mind elszöktek, csak magyarok voltunk. Aztán egyszer a két hadnagy rábízott bennünket egy Druskó nevű őrvezetőre és azt a parancsot adták, hogy majd Kassán találkozunk, de minden félórában jött ellenséges repülőkötelék, s akkor megálltak a szekerek és a tiszturak, akik lóháton jöttek, hányták a hajtószárat a szekérlőcs fejbe, leugráltak a lóról és szaladtak a bokrok közé, de a repülők a fővonalat mentek bombázni. Egyszer lőttek gépfegyverrel.

Akik utánunk jöttek, amikor leültünk megpihenni, azok mondták, hogy a tüzerállást, amit már mi is elmellőztünk, úgy megbombázta egy repülőgép raj, hogy ott senki sem maradt életben. Egy szlovák faluban azt mondták, hogy mi már nem érünk el Kassára, mert tele vannak a hegyek szlovák partizánokkal, de a két hadnagy Kassáról lejött elénk két vöröskeresztes kocsival és géppisztollyal a kezükben. Így vittek be Kassára. Már oda feljöttek a feleségeink, de

a sziréna minden félórában légitámadást jelzett. Küldtük őket haza, mondtuk, hogyha légitámadást kapunk és meghalunk, mi lesz otthon a gyerekekkel. Egy napot, meg egy éjszakát voltunk Kassán. A puszta földön feküdtünk egy épületben. Ezután kivezényeltek minket az állomásra. Ahogy megyünk Zsolna felé, Kassáról megint jött a légitámadás. Akkor egy Torna felé induló személyvonatnak a végéjébe, peronjára bezúfoltak bennünket. Jöttünk a vonattal lefelé, mikor éjjel a perkupai állomáson megállt velünk a vonat. Kértük Bogány Béla százados urat, adjon nekünk szabadságot csak egy napra. Nem lehet édes fiaim, mert ha a német tábori csendőrök elfognak, kivégeznek benneteket, mint csellengő, szökött katonákat. Így nem szálltunk ki, de a vonat már azon az este nem mehetett be Miskolcra, mert Miskolcot lőtték az oroszok. Sajóecseg határában állt meg velünk a vonat a nyílt pályán. Hideg éjszaka volt. Kiszálltunk és a szalmakazlakban háltunk. Reggel elindultunk Bánréve felé, majd Balassagyarmaton álltunk meg, ahol már sok erdélyi menekült volt. Ponyvasátrakban dideregtek. Járomos, tehenes szekerekkel menekültek családdal. Onnét Ludanyba mentünk, ott egy apácakolostort alakítottunk át kórháznak, de azt is ott kellett hagyni. Hívásra Losoncra, onnan Pozsonyba kellett menni. Mindig éjszaka ment velünk a vonat. Onnan a hegyeshalmi állomásra, ott vesztegelt velünk egy hétig. Amikor Beledre értünk ott légitámadást jeleztek, s így onnan levittek bennünket Szombathelyre, ott aztán elosztottak bennünket. A premontrei gimnázium volt átalakítva kórháznak, ott ápoltuk a betegeket. Egyszer aztán irányítottak minket egy felülvizsgáló irodához. Ott voltunk tizenhárom nap. Délután két óráig vizsgáltak, de úgy húztuk az időt, hogy ne kerüljön ránk sor. Mondták, hogy majd holnap jöjjenek megint. Kijártunk Kámonba négyen, egy erdésznek az istállójában háltunk. Az a jó erdészne minden estére főzött egy tál hajas krumplit, meg mellé egy teljes csuprot megszedett aludttejgel. A krumpliból tettünk a kenyérsákba. Reggel vissza a felülvizsgáló iroda udvarára, de már restelltünk oda is kijárni. Csak úgy tudtunk oda is kimenni, hogy kinéztünk magunknak egy utat olyan helyen, ahol láttuk a hóból kiálló száraz górékat, mert olyan hófúvás volt, hogyha beleestünk volna, ott fagyunk volna meg benne. Háttal mentünk, mert azt a szironyos havat úgy vágta a szél a szemünkbe, mint ha szeges korbáccsal vertek volna arcul. De csak nem múlt el a háború, hát már elszántuk magunkat, hogy már akármilyen is lesz, mi is be-

iratkozunk, de olyan szerencsém volt, hogy egy Véber Antal nevezetű, továbbbszolgáló jutasi szakaszvezető kérdezte, ki van itt egészségügyis? Én rögtön jelentkeztem és még Rácz Béla Szepsibe való örvezető. Jelentkeztek még többen is, de azt mondta: elég, nem kell több, és akkor azt mondja nekem: No öreg álljon rögtön munkába! Szakaszvezető úr alázatosan kértem mi lesz a munkám? Akkor, ahogy az a sok szerencsétlen katona állt a hat lépcsőn, akkor nekiugrott és lelökte őket a lépcsőről. Dőltek szegények arra a fagyos földre, le az udvarra. Akkor aztán az volt a beosztásunk Bélával, hogy volt egy nagy terem ahová bejöttek a katonák és volt egy ajtó, ami felől a vizsgáló iroda vezetett, én álltam az iroda ajtónak a terem való oldalán, Béla elől. Nekem az volt a kötelességem, hogy mindig tíz embernek pucérra kellett levetkőzni. Béla belül volt, egy-egy embert kellett állítani a két vizsgáló orvos elé, és amikor azokkal végeztek, nekem négyet mindig be kellett engednem.

Olyan is volt, hogy egy ember azt mondja, hogy ő nem vetkőzik le. Én mondom neki: bajtárs az a parancs, hogy aki nem akar levetkőzni, a többiekkel fogassam le és úgy szedjük le róla a ruhát, de én parancs nem teljesítéséért nem fogok maga miatt a fogdába kerülni. levetkezett, de a nemi szervére egy zsebkendő volt kötve, mondom vegye le azt is, azt mondja a szerencsétlen: hadd maradjon mert akkor nem tud bemenni. Ahogy belépett az ajtón elordítja magát Varga Károly orvos százados úr: Vén disznó, gyere be! Rámutat a katonára. Miért nem vetted le? Én belépek, vigyázban állok előtte: Százados úr parancsára megjelentem. Újra ordít: Miért nem vetted le? Százados úr alázatosan jelentem azt mondta, hogy akkor nem tud bejönni. Ott előttem azt mondja a szerencsétlennek, hogy gyere csak ide, akkor megkapja a kendőt egy rántással lerántotta róla, de az a katona olyat ordított, hogy majd leszakadt a plafon. Akkor az orvos hátradőlt a karosszéken, mert ők fel sem álltak a székről,, csak ülve vizsgáltak, de szegény katonának a makkja nem volt már a nemi szervén. én már azt nem tudom, hogy akkor szakadt-e le, vagy már nem volt, de a húgycsővén sárga genny jött. A százados úr azt mondta a Vágner Kálmán százados úrnak: Kálmán bátyám nézzen már ide, mit csinálunk ezzel? Mi semmit, ahogy áthajolt az asztalon, majd Molnár bácsinak írunk egy kilépőt, neki pedig egy beutalót a 3-as helyőrségi kórházba és majd intézzük. De három nap múlva agyonlőtte magát, öngyilkos lett. Szörnyű állapot volt már akkor. Az orvos úgy rángatta

ki a mankót, botot a katonáktól, nem lehet fiam, menni kell a frontra, még minden magyar katonának 18 oroszot kell agyonlőni, mert ha nem, elvesztjük a háborút. Minden nap egy-két vállmankót, botot vittem vissza a kórházba. Aztán egy kámoni ember egy-egy fél disznóhúst vitt a százados úrnak, és akkor őt tették az én helyemre. Engem áthelyeztek a fertőtlenítőkhöz. Három gépbe raktuk be a tetves ruhát, aztán lefürdettük a katonákat és ketten gépollóval szőrtelenítettük. Az ujjaim bekötte, mert a gépolló csontig lekoptatta a bőrt az ujjamról, de nem bántam, csak a frontra ki ne küldjenek. Történt, hogy egy zsidó munkaszolgálatos megkért, hogy ne nyírjam meg a mellét, mert rossz érzés, míg ki nem nő a szőre, szúrja a testét. Egy Kovács nevű százados észrevette, odajött hozzám, megfogta a fületem, úgy húzott abba a terembe, ahol öltöztek. Te vén disznó! Miért nem nyírtad meg ezt a bűdös zsidót? Bocsánatot kérek, elnéztem. Holnap reggel kihallgatásra fogsz jelentkezni! De elmaradt a kihallgatás, mert olyan légítámadást kapott a város, hogy másnap is még hat helyen égett. A tiszturak úgy dolgoztak az irodákban, hogy a lovak befogva a kocsikba, ha a sziréna megszólalt ők rögtön kocsiba vágták magukat, ki a határba. Szörnyű állapot volt. Minden nap végezték ki a katonákat. A német és nyilas csendőrök, ha elfogtak valakit, az istálló háta mögött lövették agyon. Egyszer hatot, máskor négyet, megint kettőt, de ez így ment nap, mint nap, elrettentő példának. Ezeket, amíg élek nem felejem el. Egy ejtőernyős szakaszvezető másfél napot késett a szabadságról, hiába mondta, hogy a vonatok késtek. A felesége két éves kislányát ott vitte a karján, belökdösték egy cellába, amíg az urát agyonlőtték. Menni kellett szigorú parancssal végignézni a katonáknak, hogy így járnak a csellengők.

Nagyon sajnáltam azokat a szegény, zsidó munkaszolgálatosokat is. Úgy le voltak soványodva, hogy a hónaljukból gépollóval értem be és a tetőt azzal gereblyéztem ki. Oly gyengék voltak, ahogy álltak a zuhany alatt maga alá székelt, s akkor ez a bajai fiú, akivel ott dolgoztam, felfogta azt a nagy nyírág seprőt és ezt a legyengült mezeten zsidót ütötte a seprővel. Én kicsavartam a seprőt a kezéből, és mondtam, hogy ne bántsa. De agyonütöm Molnár bácsi, hát nem lássa, hogy még most is azt akarja, hogy mink szolgáljuk ki. De aztán csak nem hagytam bántani.

Én is elkaptam a raboktól a flekktífuszt, 42 fokkal lázzal bekerültem a sárga házba. Az körül volt kerítve kétsoros szegesdróttal, 4 ka-

tona puskával őrizte éjjel-nappal. Körül volt sáncolva úgy, hogy a katonáknak még a fejét sem lehetett látni belőle, de ki volt adva parancsba, hogy aki kilép, tifuszos beteg, lőjék agyon. Ilyen szigorú ellenőrzéssel akarták megakadályozni a tifusz terjedését. Rettenetes beteg voltam, magas lázam volt éjszakánként. Egyszer, amikor magamhoz tértem, akkor vettem észre, hogy áll mellettem egy fiatal orvos fehér ruhában, a kezét a homlokomon tartja. Egy fiatal, zsidó orvos volt, ő itt maradt, mert amikor vitték a többieket Németországba felszólították, hogy orvos hiány van, aki orvos itt maradhat. Ő jelentkezett és ide lett beosztva a tifuszos kórházba. Abban a nagy éjszakában nevemen szólított: Molnár bácsi, én vagyok itt maga mellett, minden tőlem telhetőt megteszek, hogy felgyógyuljon és hazamehessen a családjához. Mindig hozta az aszpirin tablettát és mondta, ha igen rosszul érzem magam vegyek be kettőt, és akkor közölte velem, hogy amikor még a lágerben volt a többiekkel sokat beszéltek, hogy ha mindenki ilyen jó volna hozzájuk, mint Molnár bácsi, könnyebb volna a helyzetük. Amikor lehúzták 40 fokra a lázamat, jöttem hozzá, Vezér Árpád hadapród az őrmester úrral, és azt mondták nekem: Hová tudna elmenni szabadságra? Vezér Árpád is orvos volt, amíg a fertőtlenítőnél dolgoztam ő is ott volt, és mondja Vezér doktor úr, mert maguknál már ott vannak az oroszok, írok én magának olyan egészségügyi szabadságos levelet, hogy mikorra az letelik, biztos elmúlik a háború. Így írt nekem 8 heti szabadságos levelet Hoszszúperesztgre. A fertőtlenítőnél Tót Laci is velem dolgozott, elmegy Molnár bácsi nálunk, nekem van otthon 9 darab marhám, segít a feleségemnek megétetni, fog magának olyan kosztot adni, hogy biztos jobban lesz. Akkor már minket nem eresztettek vissza a kórházba, lefertőtlenítettek és egy fertőtlenített szobába feküdtünk le. Négyen voltunk, volt velünk egy erdélyi Simon Mózes nevű 32 éves harctéri katona, meg egy bajai fiú, ő még csak 19 éves volt, és egy Komárom megyei, annak már nem tudom a nevét, az szakaszvezető volt. Amikor lefeküdtünk, ledobtak 5 bombát az amerikai bombázók, én levettem a bakancsom, a többiek csak úgy bakancsostól feküdtek, engem bent hagytak, de hallom, hogy mondja a Takács Zoli Mózes bácsinak: a hétszázát, Molnár bácsiért menjünk vissza, és karonfogva mentünk. Már akkor a kerítés ki volt törve és úgy menekültünk. Látuk a német légvédelmi reflektor fényén, hogy billent a repülő és látszottak a karikák, ahogyan a kioldott bombák jönnek. Akkor már fe-

küdtünk a földre, így értünk ki Kámonba, ott behúzódtunk a Kerény patak gödrébe. Reggelre már majd meg fagytunk, bementünk a faluba, egy istállóba és lefeküdtünk a fekvő állatok mellé, úgy melegedtünk meg.

Közeledett a front, a rettenetes detonációk a földet rázták alattunk. Bejöttünk vissza Szombathelyre, hogy valami enniválót keressünk, de ahogy beértünk a városba, rettenetes látvány fogadott. A bombázás által leomlott falak, ahogy a vízvezetékéből kiömlött a víz, a romok mindent eltorlaszoltak. A földemgerendák egy-egy vaspálcán ott csüngtek a megmaradt falrészeken. Azt mondja egy pesti fiú, menjek ki a városból, mert a tűzoltó szirénák újabb légítámadást jeleznek. Kimentünk a városból és a város szélén egy vasutas kérdezi, hová mennek? Mondom neki, hogy én Hosszúperesztig, erre azt mondja, már maga nem mehet Peresztegre, hiszen nézzék csak, azok a katonák már az orosz hadsereg előőrsei. Leültünk a határba tanácskozni, hogy no merre induljunk, és onnan néztük ahogy az amerikai repülők bombázták Szombathelyt. Már úgy láttuk a gépeket, hogy esnek le, de amikor kioldották az összeláncolt bombákat, akkor megfordultak és elmentek. Utána, azok a fenyőfákkal beültetett ligetek égtek. Azok a nagy fenyőfák kísérteties látványt mutattak. Bementünk egy urasági tanyába, egy asszony mindegyikünknek adott egy karéj kenyeret, akkor kimentünk a tanyából. Már a tanyasi lakosság is ott volt a maguk által készített bunkerekbe, kértünk tőlük ást, beástunk mi is három lépés távolságra. Az urasági föld szélén volt egy sánc, az be volt növe gazzal, ott téptünk avart, azzal takartuk be magunkat, és ott háltunk az éjszaka. Oda hallottuk az ütközésnek a borzalmát, a géppuska, golyószóró, kézigránát robbanásokat és a sebesültek ordítását. Reggel aztán kijött a béresgazda a tanyából, hogy áthaladt a front. Akkor aztán elindultunk, de már akkor az a sok menekülő, civilbe öltözött katona, minden tíz lépésben egy-egy orosz katona. Gyerünk bicska, borotva, óra, már annyi karóra volt a karján, teljesen a könyökéig, hogy már nem érte át a karját az óraszíj. Ott feküdtek a német katonák meghalva. Ruháját leszedték róla, a családjaik fényképét mellettük szétszórták. De nem írok le minden éjszakát, hiszen ki győzné azt leírni. Az útszélén ökrök, disznók ott heverték, a két utolsó lába elvívve. Mentünk át a falukon, a jószág az úton hevert, kutya, csirke és sajnos sok gazda is a jószágok között meghalva, a vére kifolyva. Egész falvak leégve, csak a kémények álltak. Így ju-

tottam el Bicske előtt egy faluba, és megálltunk. A gazda behívott bennünket, már vagy tizenkilencen voltunk. Az oroszok minden marháját, lovát elvitték, egy döglött ló volt az udvaron, azt kihúztuk a kertbe, mondta, hogy ő majd holnap elássa. Mi pedig lefeküdtünk az istállóba. Heten laktak itt, a gazda, a felesége, a menyé egy kicsi szopós gyerekkel, volt egy 14 éves fia, meg két lánya, 16-17 év körüliek lehettek. Az ajtó le volt véve a sarkvasról, mert az oroszok levették és bement az orosz az istállóba lóháton. A felesége fejte a tehenet, az orosz elvagdalta a kötelet, alig érkezett a felesége felugrani a tehén mellől, hajtotta ki a marhát az ólból, így panaszkodtak nekünk.

Mi az ajtót csak neki támasztottuk az ajtónyíláshoz. Éjszaka belökte az ajtót a szegény asszony és kért, hogy segítsünk, itt vannak az oroszok. Nem tudtuk mit akarnak, de láttuk, hogy a két lány szaladt ki a kertnek. Mondtuk nekik, mi nem tudunk segíteni, azt ne mondja meg nekik, hogy itt vagyunk. Az asszony elment, de kis idő múlva jött vissza, jaj, tudom már, hogy mit akarnak, a lányaimat keresik. Egyszer jön oda három katona, keresik a lányokat. Voltak az ólban üres, egyfenekű hordók, még abban is megnézték őket. Adamusz András tudott szlovákul, mert derenki volt, beszélgetett velük, és mondták az asszonynak, hogy menjen velük, mert ha nem hát agyonlövik. Mondtuk neki, hogy jó asszony, menjen velük, ne lövesse itt agyon magát. Reggel mi beszóltunk, akartunk elköszönni, de nem volt otthon senki. Mi aztán mentünk a határba egy kisvasúton, amin a cukorrépat hordták a földekről a cukorgyárba. Azt mondja egy oda való ember: hogy menjünk be a bírónál, majd ott adnak legitimációt, de odébb mentünk. Már egy másik ember pedig azt mondta: hogy be ne menjenek, hiszen tegnap kísérték el 600 magyar foglyot, akiket így összefogdostak. Akkor aztán kimentünk az állomásra, jött egy tehervonat, ami üres lőszeresládákat hozott a frontról, ott mondták a magyar vasutasok, hogy bújjunk be a ládák közé, ők mennek és elindítják a vonatot. A budaörsi repülőtérnél megállt a vonat, ott megint olyan szörnyű látvány fogadott. Három csoportban, összefogdosott magyarokat őriztek román, bolgár katonák együtt az oroszokkal. Vártak az elszállításukra. Néztünk széjjel, mert szálltak le igen szegény menekültek, ott bujdosva a bokrok mögött. Megint jött három piros sapkás vasutas, bújjanak le, megyünk, elindítjuk a vonatot, már ők azt úgysem tudják megállítani. Géppisztollyal sorozatokat lőttek a levegőbe. Így értünk Pestre, a Kelenföldi pályaudvarra. Ott ugyan-

úgy, mint az előző állomáson, három csoport magyar katona, őket is bolgárok, románok és oroszok őrizték. Megpróbáltunk ott is menekülni, a vagonok alatt bujkáltunk. A mozgó vonatra felkapaszkodtunk, de mikor kiértünk a peronra, két orosz katona ránk fogta a géppisztolyt, bekísértek tizenkilencünket egy udvarba, és becsukták a vaskaput. Az egyik orosz bement a lakásba és egy tolmáccsal jött ki. Kijelentette, hogy szlovákok, románok jelentkezzenek, azokat eleresztjük. Adamusz András derenki születésű volt, szlovák, ő rögtön jelentkezett, behívták, megmotozták. Rajta még rajta volt a katonanadrág, zubbony, arra volt rávéve a civil ruha, a katonai szolgálati szíjjal volt felkötve, de mivel szlovák volt, eleresztették. Amikor az orosz katona kísért ki, én mondtam Adamusznak, hogy mondjad már neki, hogy engem is engedjen el, hisz igen beteg vagyok. Adamusz mondja az orosznak, hé tovaris vojaci spitalu. Azt mondta neki, hogy eredj, örülj, hogy téged eleresztettek. Amikor jött az orosz katona a kapuból intett, hogy menjek hozzá. A többiek, a sorstársak, no, most agyon fog löni, minek járt a száz. Én mentem, és intett, hogy kövessem, amikor a kapuhoz értem kirúgott a kapun. Szóltam Adamusznak, várj meg, én is jövök! De jó, mondta, legalább nem megyek magam. Talákoztunk egy magyar szakaszvezetővel, már neki is orosz géppisztoly lógott a mellén, kérdeztük, hogy ő már ilyen bátran jár, és mondja, hogy már velük van. Alsóvadászi, az ő oldalukon teljesít szolgálatot. Kértük, adjon valami igazoló papírt, azt mondta ő nem adhat, de annyi tanácsot adott, úgy viselkedjünk, mintha nem félnénk, és kerüljük a velük való találkozást. Úgy hemzsegték az orosz katonák, és még orosz katonaruhás asszonyok is. A zsákmányolt puska a nyakukban, de ha köszöntünk nekik, hogy tovaris, egyet köpött és azzal fogadta, hogy jovtatyi magyar. Így aztán szerencsésen átjutottunk. A Lánchíd mellett volt egy híd csinálva, három hajónak a tetejére volt építve, mert a lánchidat felrobbantották a németek. Borzasztó látvány volt, a cserepek lehullva a háztetőkről, az ablakok mind kitörve.

Egy asszonyka árult egy cukros ládából kukoricamálét, olyan 5 centis darabkák voltak, nem sok volt abból sem. Negyven pengőért adott egyet, 80 pengőért vettem kettőt, egyet Adamusznak, egyet magamnak. Két harapás volt az egész, mondja Adamusz, hát testvér, még ilyen drága süteményt nem ettem. Két, Gyulára való asszony jött, ők az urukhoz voltak, de jöttek vissza sírva, mert amikor oda-

érték, ahol az uruk volt, elvitték őket Oroszországba. Ők adtak kenyeret nekünk, és mondták, hogy tegnap jött a vonat, ma menni fog visszafelé. De, amikor mentünk volna be a Keleti pályaudvarra, akkor kísérték ki orosz katonák 22 magyar katonát szuronyos puskákkal, géppisztollyal. Már mi nem mertünk bemenni a váróterembe. Kijöttünk Pestről. Rákosszentmihályon bementünk egy udvarba, ott szlovákul beszéltek. Az udvaron krumplit válogattak ültetni. Ez már délután, úgy 3 óra tájon lehetett, vizet kértünk. Majd meghaltunk éhen, mondja Adamusz, ne szólj, én tudok tótul, meghallgatom, hogy vélekednek rólunk. Azt mondták egymás közt: jaj, szegények, de le vannak rongyolódva, a mi fiunk is ki tudja hol van. Adamusz is hozzá fogott velük tótul beszélni, és ájtott a szomszédból egy nagy, derék orosz katona, mert ott voltak az oroszok elkvártélyozva, és a gazdának a 18 éves lánya háromszor letérdepelt az orosz katona előtt. Nem eresztettek el minket, ott háltunk náluk, és mondták, azért nem mehetünk el, mert Csömörnél mindenkit elfognak és visznek ki Oroszországba, de ők holnap mennek krumplit ültetni a harmadik hártárba, mert a felesége oda való, ott van földjük, és már nekik van dokument, az orosz parancsnokságon kapták, felülnek velünk a székérre, úgy is volt. Azon az este mondta a tót, hogy a lánya és az anyja azért könyörgött térdepelve az orosz előtt, mert a bácsikát akarta elvinni, agyonlőni. Már hét magyar katonát lőttek le, a bácsika lett volna a nyolcadik. Belelőnek a magyar katonába, és ott gyönyörködnek a haláltusájában, bele-bele rúgnak, hogy él-e még, és akkor mondják a bírónak, hogy temettesse el azt a dögöt. Hát én azt megértem, hogy az oroszok is sokat szenvedtek a háború alatt, de akkor, amikor már magyar területen nem volt háború, mert már április 4-én Magyarországon megszűnt a front, és már a Dálnoki magyar hadsereg és Petőfi hadsereg harcolt az oroszok oldalán a németek ellen, hát miért kellett még akkor is ilyen bosszút állni ezen a roppant sokat szenvedett magyar népen. Elvesztettük a 48-as, a 14-es, a 44-es háborút, de mi egyet sem akartunk, minket belekényszerítettek. Már akkor 10 éves fiú voltam, úgy emlékszek az akkori Tolnai képes újságra, csak osztrák, bolgár, török, német örül együtt a győzelmének. Mégis Trianonban mi voltunk a bűnösök, szétdarabolták, a drága magyar vérrrel oly sokat áztatott édes Magyarországot, még Ausztriának is adtak belőle 3 vármegyét, meghagytak 19 csonka megyét, mint például Komárom, Abaúj és Torna, és ezzel erőltettek be min-

ket a második világháborúba. Hiszen olvastam róla, hogy amikor Horthy Miklóshoz bement a honvédelmi miniszter egy tábornokkal a birtokára, és amikor elmentek, kiment hozzá a felesége és mondta, mi ez a nagy titkolózás. Sírt Horthy és azt mondta, hogy a nyakamra tették a kést. Amíg a németek meg nem szállták Magyarországot, addig a zsidókat sem szedték össze. Magyarország kis ország, függvénye vagyunk másoknak.

Aztán Rákosszentmihály után keservesen lejutottunk Aszódra, az úton Pest felé beözönlő néppel találkozva hozták a krumplit, ki karon, ki taligán hozta az élelmet. Az aszódi állomáson a bombatölcsérek szolgáltatták a várótermet, egy rögtönzött kis fabódében lehetett jegyet váltani. Nekem is adtak jegyet, egészen perkupáig, de mondták, hogy fog jönni személyvonat, ami Miskolcig fog menni, de azt nem tudták, mikor érkezik. Mondták, hogy 13 kilométer ide Hatvan. Én és többen, úgy délután 3 óra felé elindultunk Hatvan felé, de ahogy mentünk Aszódon egy kapuban végig orosz katonák ültek, harmonikáztak, de vagy huszonöt magyar katonát akkor kísértek abból az udvarból kifelé szuronyos puskás és géppisztolyos oroszok. Visszamentünk az állomásra, és ott vártuk a vonatot. Egyszer szaladzik a nép, hogy egy vonat indul Hatvanba, de a vonatot sehol nem láttuk. Aztán Hatvanból jött egy régi hatkerekű mozdony, amit az állomáson csak tolatásra használtak. Ott állt egy csonka vágányon három személykocsi, de annak az oldala beszakadva, az ajtót nem lehetett se kinyitni, se bezárni, egy sarkvason állt. Az ablaka mind betörve, ahogy a légitámadáskor a bombák széttörték, de a vas alja, a kerekek megvoltak. Az a vonat bevitt a hatvani állomásra, ott állt egy orosz sebsültekkel megrakott vöröskeresztes szerelvény, és ahhoz volt hozzákapcsolva 20 tonnás tehervagon. Azt mondták az fog menni Miskolcra. Beleültünk abba a vagonba, egy kalauz megvizsgálta a jegyeket és vártunk körül-belül másfél órát. Egyszer ugrálnak ki a vagonból az emberek, mondják, hogy nem Miskolcra megy a vonat, hanem Balassagyarmatra. Akkor mondták a vasutasok, hogy jönni fog egy személyvonat Pest felől Miskolcra. De váróterem nem volt, éjfél után jött a vonat, de hogy nézett az ki. A mozdonyon úgy voltak felkapaszkodva az emberek, a vonat tetején fekve, a lépcsőkön kapaszkodva, aki csak ráért. Elindultunk, egy helyen felkapaszkodtam úgy, hogy az egyik lábam a lépcsőn volt, a másik a levegőben lógott. Az egyik kezemmel fogtam a kapaszkodót, de még állt a vonat és

már nem bírtam, lemásztam róla, elindultam a vonat mellett. Volt mindenféle kocsi, az egyik alacsony volt, olyan uras forma, az ablaka annak is ki volt törve. Megfogtam az ablak szélét, felkapaszkodtam úgy, hogy elértem a csomagtartót, az olyan gömbölyű vaspálca volt, és háló volt rajta. Hiába akartak visszalökni, nem tudtak. A végső kétségbeesés adott olyan erőt, hogy már amikor a lábam az alsó szélére rá tudtam tenni, felkínlódtam magam a polcra és ott összekuporodva hallgattam a szidásokat, hogy milyen szemtelen vagyok, mert a vonatban bent úgy álltak, mint a heringek a hordóban. Elindult aztán velünk a vonat, de csak lépésben tudott menni, úgy meg volt terhelve. Amikor aztán kivirradt és szálltak ki a vonatról, és le tudtam mászni a polcról, levettem a bakancsom, de a lábam fekete volt a vérhólyagtól, és akkor sírva fakadtak az asszonyok, úgy kértek tőlem bocsánatot, ők nem tudták, hogy milyen helyzetben vagyok. Így értünk be Miskolcra, a Tiszaí pályaudvarra. Ott bementünk a vasúti vendéglőbe, vettem 40 pengőért egy tányér bablevest, ahhoz adtak akkora kenyeret, mint egy csizma patkó. Onnan kimentem a Búza térre és ott bolyongtam. Találtam egy finkei szekeret, egy fiúcska volt vele és felfeküdtem a szekérre, hiába mondta a fiú, hogy az apjáék úgyis lezavarnak a szekérről. Én levettem a bakancsom, mert a lábam égett a fájdalomtól. Amikor megjött a két ember, én könyörögtem nekik, vigyenek el Finkére. Még volt 70 pengőm, azt odaadtam nekik, mondtam, hogy Molnár Károly bátyámék előtt tegyenek le. Be is vittek, de az volt a baj, hogy vettek két rühös lovat a románoktól, de annak a sörénye és a farka is le volt vágva. Olyan huncut, csökönyös ló volt, hogy nem akart húzni, de ők olyan lókupec félék voltak, és volt a szekéren egy vállra való bot összekötve, és amikor indulni akartak a fiú fogta a gyeplőt, az egyik ember az egyik lónak, a másik a másiknak a zablaszóját összefogta, agyba-főbe verték. A két ló ágaskodott, de ők ütötték, és felugráltak a szekérre, és akkor vagy két kilométert szaladtak a lovak, majd megálltak és a négy lábukat megfeszítették, és nem mentek tovább. Megint összeverték a lovakat, és megint szaladtak egy darabon. Így értünk Finkére, én bementem Károly bátyámékhoz. Ángyom készített jó meleg vizet, megmosodtam, megborotválkoztam, a lábam megáztattam. Éjszaka esett az eső, és én azt a fájós lábamat beledugtam a bakancsba és kimentem az udvarra. Azok a hólyagok az áztatástól megpuhultak és mind elfakadt, de megszűnt a fájdalom. Egy vasvillával a vállamon

elindultam hazafelé. Amikor Borsodra értem, román tüzérség lófogatos ágyúkkal ott állt az országút szélén. Kenyeret osztottak éppen sátorlapokból, pokrócokból, azon veszekedtek, vitáztak. Én mindenütt a vasút mellett mentem, már leértem az országútról. Szendrőben bementem Beregszászi Károly sógorékhoz megpihenni. A felesége adott tejet, már délután volt. Onnan elindultam a vasút mellett, az álmást elkerültem. Elhagytam Szalonnát, szekérsörgést hallottam, elbújtam a vasút melletti bokorban. Figyeltem, hogy nem orosz katonák jönnek-e, de Kukoró István bácsi jött a feleségével. Ők is megijedtek tőlem, olyan siralmas állapotban voltam, mert papírujjas kabát volt rajtam, és megáztam benne, széjjel volt virítva. Ezt még a Dunántúlon adta egy ember, mert ott is megállított egy orosz katona. Kettőnket, civilbe öltözöttet elengedett, mert szerencsénkre, volt nálam vagy hat doboz cigaretta (száz darab volt egyben), kivettem a hátizsákomból és odaadtam neki. Bementünk a faluba, de már a gazda nem tudott mást adni. Otthagytam neki a köpönyegemet, de még adtam neki is cigarettát, a zubbonyomat, a nadrágomat nem engedte, hogy otthagyjam. Egy rongyos civil nadrágom volt, ott átöltöztem, a katonaruhát visszatettem a hátizsákba, és amikor kiértem a faluból beledobtam egy lövészárokba.

Szomorú látvány volt, amit a háború maga után hagyott. Engem legjobban az izgatott, hogy mi van a családommal. Kukoróéktól kérdeztem, élnek-e? Mondták élnek, már nincsenek oroszok a faluban. Akkor aztán elindultam újra a vasút mellett, és bizony, amikor hazaértem a kert alatt mentem befelé, hogy milyen siralmas látvány fogadott. A kerítés mind eltűzelve, a kert közepén volt egy háromágú nagy sóvári almafa, az széthasítva feküdt a földön. Amikor itthon voltam 1944 augusztusában szabadságon, kidobolták, hogy mindenki csináljon óvóhelyet. Én az almafa alatt készítettem, a földet kihánytam, bedeszcháztam és úgy húztam rá vissza a földet, hogy az almafa takarásába legyen, de a falevél lehullott és az oroszoknak olyan jó megfigyelőjük volt, hogy látta a friss földhányást, gondolták németek ásták el magukat, odalóttek egy aknát. Szerencsére nem volt benne senki. A gyerekeket felküldte a feleségem az ángyomékhoz, ők a falu közepén laktak. A feleségem éppen a tehenet fejte az istállóban, a tehén majd összetaposta, mert óriási reccsenés volt, a vasszilánkok ott heverték széjjel. Akkor aztán az oroszok megszállták a falut. Itt voltak hathétig. Egy egész lőszerraktár volt a falu, mert Jabloncánál,

Szilicénél, Almásnál, Tornánál, Szepsinél megálltak a németek, és emberáldozatok árán tudták őket kimozdítani. Amikor 1944 augusztusában visszamentem, letelt a szabadságom, itthon volt 2 ökröm, 2 tehenem, 2 egyéves üsző borjúm. Amikor hazajöttem 1945. április utóján 1 tehenünk volt, az is úgy maradt meg, hogy drága feleségem egy székely-román katonával felvezettette az ablak alá a folyosóra, és az a szegény román hadseregben szolgáló katona két láncot rádrótozott a fejére, a másik végét pedig az ablakba való vas rósthhoz erősítette. A feleségem bekötözte pokróccal és hathétig itt etette a tőciken, ide aljazott alá. Tyúkot, disznót, mindent megettek itt a hathét alatt, aztán így ment ez keservesen. A feleségem összefogott az apjokomékkal és úgy jártak Abodra napraforgó magból olajat üttetni, és onnan hozott takarmányt, mert itt a szénát, szalmát mind bepréselték és elhordták a frontra. A hadsereg után az emberek, akik itthon voltak, fogtak sebesült, legyengült lovakat, mert azok is szegények itt voltak a határban eleresztve. Még akkor voltak szalmás csűrök, leszedték a matringot a csűrökről, azt vágták szecskának. Így vészelték át a telet.

Senánszky József

Senánszky József 1909. március 12-én született **Finkén** (1963-tól **Edelény** része), négy gyermekes zsellér család első gyermekeként. Édesapja végig küzdött az I. világháborút, ahonnan súlyos betegként tért haza, ezért neki, mint legidősebb gyereknek, nagyon fiatalon ki kellett venni a részét a család eltartásának gondjaiból. Hét évesen már napszámba járt a helyi uradalom földjére. 13 évesen az edelényi bányában vállalt földalatti munkát.

Vállalkozó szellemű, törekvő ember volt. Kőműves szakmában szerzett segédlevelet, de értett a lakásépítés minden munkájához. Megépítette családi házát, majd abban fűszerboltot és italmérést nyitott. E mellett a bányában dolgozott, lakásokat épített, s szinte minden munkát elvállalt, hogy családja szerény megélhetését, gyermekei iskoláztatását biztosítsa.

Kijutott számára a II. világháborúból is. 1931-ben megkezdett tényleges katonai szolgálatával együtt a háború végéig tizenháromszor hívták be. Részt vett a Felvidék és Erdély visszacsatolásának katonai eseményeiben. 1943 őszétől a háború végéig a fronton teljesített szolgálatot. Őrmesterként, első osztályú tűzkereszt kitüntetéssel éri meg a háború végét.

Itthon a lakását találat érte. Szorgalmas munkával kezdte újra az életet. Rendbe hozta lakását, újra szervezte az elpusztult üzletet. Amikor talpra állt, munkájának gyümölcsétől az erőltetett szövetkezetesítés fosztotta meg. A Földműves Szövetkezet ügyvezetőjévé választották. Egy év után, 1952-ben megvált funkciójától és nagyüzemi munkás lett a Sajóbábonyi Vegyiművekben. Szorgalmas munkája eredményeként művezető lett az üzemben. Több kitüntetéssel 1965 márciusában, 56 évesen 100 %-os rokkantként került nyugdíjba.

Nyugdíjasként írta meg visszaemlékezését **Életem göröngyös útja** címmel, amely 1990-ben került az edelényi könyvtár helytörténeti gyűjteményébe. A visszaemlékezés a megyei Honismereti Egyesület Istvánffy Gyula honismereti pályázatán is részt vett.

A II. világháború viharában (Részletek)

Megint elszomorítottak, mert 1943. november 6-án jött egy sasos (SAS = Siess, Azonnal, Sürgös; a személyre szóló katonai behívójegeken szerepelt ez a felirat is; a szerk.) behívó, ami annyit jelentett, hogy vonuljak be. Mit tudtam tenni, bementem a hadosztályparancsnokságra és mondtam, hogy nekem ígéretet tettek, ha letöltök egy évet, nem kell kimenni a frontra. Sajnálattal közölték, nem tehetnek semmit, a Honvédelmi Minisztériumból jött a szigorú parancs, hogy az egyik gyalogezerd törzsgazdasági hivatalból azonnal le kell váltani a gh. személyzetet, mert már több mint egy éve kint vannak és nincs az állományban senki, akinek gh-s kiképzése van. Akkor az volt a jelszó, hogy a katona akkor beszél, ha kérdezik. Próbáltam volna nem elmenni, úgy jártam volna, mint Varnai Lajos. Nincs mit tenni, be kell öltözni fronti öltözetbe, posztó ruhába. Ott nem volt arany gomb, se ezüst, egységesen, mint a legénységnek, csak egy sima rangjelzés. Kiadtak háromnapit ételt, kaptam egy 7/65-ös pisztolyt 4 darab tárral. Ekkor tudtam meg, hogy jön velem Lang Lajos, ő is c. őrmester volt, Nagy Béla karpaszományos tizedes és Lapedus Béla tizedes. Bekísért az indulásig a család. Vettem 8 drb. színházjegyet és együtt mentünk a színházba. A feleségem, a húga Ilona, az öcsém Béla, a húgom Matild, a férje Sándor, Pali öcsém és Bortnyik Lajos. A színház után kimentünk az állomásra, mert éjjel egy órakor indult a vonat. Megvárta az egész rokonság a vonat indulását. Szörnyű volt elválni, itt hagyni a feleségem, az 1 éves Andor, a 4 éves Miklós kisfiamat, édesanyámat, apósomat, anyósomat, testvéreimet, Bélát, Matildot, Palit, Ilonát és Sándor sógoromat és a sógorőnőmet. Szegény jó édesapám is a fronton szerzett gyomorbetegséget. Amikor a vonat elindult a sok sírás és integetés maradt számukra addig, amíg az éjszakai homály el nem fedett szeretteimtől. Én, amíg lehetett, mindig integettem a zseblámpával, de az is eltűnt az éjszakában. Nem tudtam mit csinálni, próbáltam volna a parancsnak nem eleget tenni, amikor minden állomáson a csendőrszuronyok csillogtak. Háromnapit utazásunk alatt, már a látvány szörnyűsége is megijesztett bennünket. Sok vasúti szerelvény és mozdony hevert a vasút két oldalán összetörve az árokban. Minél jobban közeledtünk a cél-

hoz, annál borzalmasabb látványban volt részünk. Az előttünk haladó szerelvénynek is pont a középső kocsiját robbantották fel. Nekünk is ki kellett szállni az egész szerelvényből. Erdő és vasút közt voltunk, mind a két oldala tarlóra volt vágva, és mégis azt robbantották fel, amelyiket akarták a partizánok. Abban a kocsiban is német katonák voltak. Rendbe hozták a síneket és lassan elindultunk. A mozdony előtt egy páncélkocsi volt, hogy védje a mozdonyt a felrobbanástól. Megérkeztünk a kijelölt helyre, Bijalapodraszkára. Már este volt, és jelentkeztem az ott elszállásolt gh. főnöknél. Petre József tartalékos főhadnagy volt, nagyon katonásan fogadott. Az ott lévő 4 beosztott nagy örömmel fogadott, hogy ők már mehetnek haza, megjött a váltásuk. A gh. főnök azelőtt egy hónappal ment ki, szintén leváltani az elődjét, ezért nem volt neki minek örvendezni. Kiadta utasításba, hogy 24 óráig nem engedi el őket, amíg át nem adják a reszortot.

En, mint rangidős, 2 pengős címzetes őrmester, a főszámvevői reszortot vettem át. A pénztár, és az egész havi elszámolás elkészítése volt a feladatom. Minden hónap végén, minden anyagról, élelemről, havidíjasok létszámáról kellett szabályosan és pontosan beszámolni a Miskolcon működő központnak. A másik három sorstársam meg az illetmény, a létszám, ruházat reszorton dolgozott. Az első éjszakán is elkésérítő látványban volt részünk. Nem messze hozzánk, volt abban a községben egy malom, és felgyújtották. A körülötte lévő faházak úgy égtek, mint a zsír. Persze a mi szállásunk is faház volt, néztük mi fog történni. Nézek a másik oldalra, ott meg látom, hogy egy szekéren három katonát hoznak holtan. Járőrbe voltak kint egy pár órával előbb elindítva, hamarabb letudták a szolgálatot és a halált is. Mi, akik egy napja érkeztünk, megrémülve vettük tudomásul a történeteket, csak a négy bajtársunk röhögött rajtunk, és mondták, ez még csak „kezdicse”. Az ezredtörzshöz tartozott szorosan a gh. főnök, mi négyen a beosztottak, három szakács, egy szabó, suszter, mészáros, egy raktáros és a főhadnagynak a legénye. Az ezredtörzsben volt egy pap, egy orvos, egy állatorvos és az ezred tisztjei. A négy elődünk elindult haza Magyarországra, mi meg ottmaradtunk szomorúan. De az volt a jó, hogy igen lekötött a sok munka, mert pontos elszámolást kellett végezni. Egy pár hétig maradtunk ott. Előzőleg németek voltak ebben a községben. Az egyik vasárnap a törzsben lévő pap, kellő óvatossággal fölnyitotta a templomot, már teljesen be volt gyepesedve a környéke. Egyébként is minden vasárnap

megvolt tartva a szentmise. Ha más nem volt, az egyik falra kívülről felszögeltünk egy pokrócot, rá egy kis feszületet, egy asztal, és így végeztük a szentmisét. Tolmács által értesítették a lakosságot, hogy jöhetnek ők is a templomba. Csodálatos látvány volt, amikor jöttek a civilek, már a bejáratnál szinte sírva letérdeltek és térden állva jöttek be a templomba, csókolva a fület, padlót örömben, hogy elérték azt az időt, hogy bemehetnek újra a templomba. Ezek ukrán népek voltak. Az orgonát az egyik hadnagy, az ezredben lévő tiszt szolgáltatta meg, és szép magyar énekeket énekeltünk, talán az életünkben a legnagyobb könyörgéssel. Egy pár nappal később irányították az ezredet tovább. Egy-két hétig hagytak egy helyen, majd újra és újra más vidékre mentünk. Az egyik állomásunk Vripetinél volt. Mocsarak felé értünk, ott eltöltöttünk egy jó pár hetet. Odaérkeztek egy század huszárjai, öröm volt nézni őket, amilyen vígan lovagoltak. Nemsokára bevetették őket a vonalban, és neki a mocsárnak, többet sosem láttuk őket, úgy lehetett hallani, hogy mind ottmaradt lovastól a mocsárban. Minket újra másfelé irányítottak a németek, a Brjanszki erdő közelébe.

A német tisztek azzal jöttek, hogy tervszerinti visszavonulás lesz, és jön a csodafegyver és megállítja az oroszokat. Persze ezt már akkor a legénység nem vette be, mert láttunk olyat is, amikor a németek nagy erővel mentek a front felé, tankok, mindenféle harckocsik sorban. Volt olyan eset, hogy amikor az utója elment, jött az eleje vissza, egy körutat tettek, így akartak minket félrevezetni majdnem minden alkalommal. Ahonnan elmentek, minket vezényeltek oda. Ekkor is, egy elég nagy településre irányítottak bennünket, vasút őrzésére. A németek voltak ott, de nem volt olyan nap, hogy valamilyik szerelvényt fel ne robbantották volna a partizánok. Ezek az élvonalba szállították volna a lőszert, élelmet. Volt olyan nap, hogy egyetlen egy szerelvényt sem tudtak elvinni, mind felrobbantották. Ekkor is a mi ezredünk zászlóalját irányították oda, egy 18 km-es szakaszra. Egy szakaszt 3-4 km-es részre osztottak, attól függött, milyen volt a terep. Elmúlt két-három nap, semmi robbantás nem volt. Volt olyan is, amikor elment valamelyik nő az ezredbe, hogy adják ki parancsba, hogy ne akadályozzák a partizánok munkáját, mert úgy sem leszünk itt esetleg egy-két napot. Ők már tudták, hogy a front halad. Persze a partizánok a Brjanszki erdőben újra értesítették az ezredet, hogy nem lesz semmi bajuk a katonáknak, csak a többiek se

akadályozzák őket. Egy másik helyre vezényeltek, már mindig visszafelé. Egyik napon odavezényeltek öt német SS katonát, mert gondolta a német parancsnokság, hogy összejátsszunk az oroszokkal.

....

A mi ezredtörzsünk nem volt élvonalban, de voltunk igen nehéz helyzetben is Kijev környékén, amikor az amerikai gépek jöttek támadásba. Azt hittem elmúlik a világ. Az egyik éjszaka a sok sztálin gyertya világított a levegőben, mint a csillagok, annyi volt, és nappali fényt adott. A gépek fent cirkáltak és bombáztak. Mi, a már régebben elkészült lövészárkokba feküdtünk és vártuk mi fog velünk történni. Másnap egy kis szünet volt, a német gépek cirkáltak felettünk. Szép napos idő volt, egyszer látom, hogy két gép összeütközött és nagy fénycsóva nyúlik le a levegőből. Ott történt felettünk az eset, búzatáblára zuhant, körülötte égett a terep, a német katonák már ott voltak, én is odamentem. A gépekből csak imitt-amott lehetett találni egy-egy kis darabot, csak a motorok voltak egyben. Hat fő tartózkodott a két gépen, de az emberekből se maradt sok minden. Itt is a partizánok működtek. Utána vagy 20 km-rel hátrébb kerültünk. Vételezni kellett élelmet és 15-20 km-re kellett menni lovas kocsikkal. Ilyenkor a mi fogatunk kevés volt, és az alosztályoktól is jöttek fogatok, így 18 lovas kocsi jött össze. Úgy éreztük, hogy itt egy kicsit nyugodtabb helyünk lesz. Az élelmet kiraktuk a kocsikról szellőztetni egy kis helyiségbe. Volt tartalék szalámi is fölakasztva a padláson. A kocsik mindig a gh.-hoz jöttek, mert vinni kellett ládákat, zsákokat a különböző élelem berakásához. A zászlóaljtól jött egy cigány kocsis is. Én is kimentem az indulásig. Az élelmet mi írtuk ki, hogy miből, mennyit hozzanak. A cigány kocsis is bent volt az üres ládák felpakolásánál, és látta a szalámikat a padláson. Jött hozzám, tessék már adni nekem egy kis szalámit. Mondtam, hogy abból nem lehet. Addig rimámkodott, hogy adtam neki egy kis darabot, de mondtam neki, dugd el, a többiek meg ne lássák. Be is dugta a köpenye belső részébe. Elindultak, de igen homokos részen mentek. Ilyenkor az élen mindig az aknakutatók mentek. Ez nagyon hátráltatta a menetet, mert bármilyen vasdarab volt az úton, már jelzett a készülék, és megkeresték nem akna-e. Sokszor el is mellőztek valamit és visszamentek megnézni, hogy mi az. Alig mentek két kilométert, az egyik jobb oldali kerék ráment egy aknára, felrobbant, és pont az alatt a kocsis alatt, akinek a szalámit adtam. Ezek a honvédségi kocsik alul-

ról és oldalról is jól záró deszkával voltak beépítve. Az én cigány kocsisomat földobta és az árokba repült. Megszédült a robbanástól és ott feküdt az árokparton. Mentek hozzá, mindjárt mozgatták: Mi van veled? Kelj fel! Magához tért, felnézett, és az volt az első szava: hol van a szalámim? Mert kiesett a köpenye alól. Neki a szalámi volt az első, nem az, hogy nincs-e valami komolyabb baja. Visszajött a menetparancsnok és jelenti az ezrednél mi történt. Az ezredes úr parancsot adott, hogy menjenek el a sztárosztáhot (bíróhoz), hogy azonnal rendeljen ki két fogatot nehéz boronával, amely oda- és visszafelé is a menet élén megy. Nemsokára megérkezett a két fogat és elindultak tovább. Másnap vissza is értek szerencsésen, semmi robbanás nem történt. Azt is gondoltuk, még ha volt is lerakva akna, tudták, hogy hol és fölszedték, de ez csak gondolat volt.

Mind a négyünket előléptettek valóságos rendfokozatba. Én valóságos őrmesteri rendfokozatot kaptam és mindjárt havidíjas létszámba soroltak. Így már haza tudtam küldeni a havi illetményemet a család részére, de nekem az lett volna a küldemény, ha hazamehettem volna.

A németek szerint állandóan terv szerint vonultunk vissza. Ahogy jöttek előre az oroszok, mi úgy vonultunk hátra. Egyik alkalommal igen nehéz helyzetbe kerültünk. Az egyik részen igen nagy robbanás volt, a németek felgyújtottak egy igen hosszú raktárt. Odaértünk és látjuk, hogy az egyik vége ég. A már előttünk lévő zászlóalj fogatai megálltak és hordták ki a raktárból az ablakon a csomagokat. Ahol még nem égett a raktár a mi kocsisaink is megálltak és ők is hordták a csomagokat, amennyi a szekérre ráfért. A mi kocsink különben is meg volt terhelve. Az én kocsimra is hoztak két csomagot, de nem volt idő többet hozni, mert sürgették a továbbhaladást. Jött aztán a nagy riadalom, hogy meneküljön mindenki, ahogy csak tud, mert bekerítették az oroszok. Nehéz, homokos területen voltunk, és a lovak nem bírtak a nagy teherrel futni. A kocsikon nem ülhetett más csak a kocsis. Jött aztán a parancs, hogy könnyíteni kell a kocsikon, hogy a lovak jobban bírjanak a homokos úton. A rendfokozatot mindenki a zsebébe tette. Már a lengyel határ felé meneteltünk. Kora délután jelezték, hogy túl vagyunk a veszélyen, az oroszok más irányba vitték a támadást. Jött mindjárt a parancs, hogy amit leraktak a kocsikról, minden részlegben ürítsenek ki egy kocsit és menjenek vissza érte. Ekkor tűnt ki, hogy a csomagok mind a kocsin vannak, és

a nagy értékeket dobálták le inkább. A mi kocsinkról is a lábbelit, ruhákat, élelmet és a rizst zsákostól, de a csomagok mind megmaradtak. Vagy három kilométert kellett visszamenni és össze is szedtek mindent. Ugyanilyen helyzetben voltunk a tavaszon is, még kint a mocsaras részen. Akkor is azt mondták, hogy bekerítenek az oroszok, ott is rohantunk ki hogyan bírt. Olyan ingoványos részen mentünk, hogy amikor előzték a németek csak úgy hajladozott az út alattunk, mert ők nem lovas kocsikkal mentek, hanem teherautókkal, tele katonákkal, de a mieink gyalog voltak. Egyik alkalommal nagyon meggyűlöltem a németeket, mert a mi katonáink gyalog mentek, és sok lemaradt, mert nem mindenki bírta az iramot. Ahogy előzött az egyik német autó láttam, hogy kényelmesen ülnek benne a katonák. Előzéskor az útviszonyok miatt is le kellett lassítani, és két magyar katona felkapaszkodott az autó hátuljára, s a német a kezére vágott a puskatussal mind a kettőnek. Visszaestek az útra, hogy mi történt velük nem tudom, mert nem lehetett megállni, jött utánunk a sok kocsi. Egy erdőn keresztül vezető úton haladtunk, nagyon hideg volt, de nem éreztem. Éjjel megálljt parancsoltak, s ott álltunk az út szélén. Borzalmas nagy szél fújt és sűrűn esett a hó. Alig tudta a szemét kinyitni az ember. Fölfedezték, hogy van a közelben egy kis házikó. Az egyik ezred segédtiszt és az állatorvos odajött hozzám, mert nekem az iratok és a pénztár ott volt a szekéren, amire vigyáznom kellett, és mondta, hogy elmegy a házikóba megmelegedni és majd visszajön és levált. Vártam sokáig, de nem jött. Már nagyon fáztam. A kocsim mindig le volt takarva ponyvával, alábújtam, gondolva, ha megfagyok is, majd megtalálnak a ponyva alatt. Minden kocsinál maradt egy fő. Hajnal felé küldte le az egyik társamat, hogy menjek én is fel hozzájuk megmelegedni. Hiába volt a nagy hóesés, azért a nyomon el tudtam menni. Összefagyva odaértem. Elég nagy szoba volt, melyből oldalt nyílt egy ajtó. A másik, kis helyiségbe benyitok, tele van katonával, csak éppen hogy befértem. Hallok aztán a nagy sírást, jajgatást, mondják, hogy egy ember most halt meg, azért sírnak. Reggelre egy kissé megszűnt a szél is. Jött megint a szokásos visszavonulás. Amikor a második bekerítés meghiúsult felbontottam én is, ami a kocsimon volt. A másik csomag a kocsisé volt. Láttam volt benne szeszesital, konzerv, cigaretta, csokoládé elég nagy mennyiségben. Megtudtuk, hogy a német katonáknak elkészítve, de már nem volt idejük átadni, mert már igen szorult a hurok. Itt egy kis

helységben maradtunk egy jó hétig. Én minden nap írtam haza tábori lapot. Én is kaptam elég sokat, mindig tudtam, hogy van a családom. Egy reggel sorolom a társaimnak, nagyon félek, igen rossz érzésem van, valami baj lehet otthon. Mondtam is nekik az álmomat. Azt álmodtam, hogy odahaza voltam, a templomban volt az egész család, én is ott térdeltem az oltár előtt és velük imádkoztam. Fel is írtam a naptáramba azt a napot. Az élelemtartalékhoz mindig volt velünk két tehén, a hozzánk beosztott hentes volt érte a felelős, hogy az mindig meglegyen. Amikor nem tudtunk húst vételezni a hentes levágta és volt mihez nyúlni, azért is volt tartalék mindenkiből.

Ezután nem volt megállás, minden este megpihentünk és mentünk tovább egészen a lengyel határig. Ekkor kerültek vissza az elvitt katonák 24-en, akiket a partizánok vittek el a vasút őrségből. Elmondták, hogy nem volt semmi bajuk, jól érezték magukat, volt jó ennivalójuk is, csak unatkoztak és kártyáztak. Ekkor kérdezték tőlük, hogy hová akarnak menni, vissza az ezredhez, vagy elvigyék őket a magyar határig? Már az oroszok a magyar határ közelében voltak. Ők azt választották, vissza az ezredhez. Gondolták, ha hazajönnek, mint katonaszökevényeket felelősségre vonják őket. Valószínű, hogy a partizánok tudták, hogy hol vagyunk, ezért találtak meg bennünket. Amikor átjöttünk a lengyel határon már nyugodtabbak voltunk, nem volt semmi feladata az ezrednek csak a menetelés Varsó felé. Nagyon rokonszenvesek voltak a lengyelek. Volt egy alkalom, amikor bizonyították az irántunk való rokonszenvüket. Kint Ukrajnában nyugodtan voltunk vagy három hétig. Megtudta a főhadnagy úr legénye, hogy a következő állomáson minden délből mérnek sört. Egész közel volt hozzánk. Egyik vasárnap elmentünk öten, jött a Pali is, ő tudott beszélni a lengyelekkel. Odaértünk, de még nem volt szabad felbontani a hordót, csak amikor a németek megjöttek. Volt ott két szép csinos lengyel lány. Pali tolmácsolta a beszélgetésünket. Könnyes szemmel mondták, hogy tőlük igen sok fiatal lányt elvittek Németországba. Kérdezték, hogy volna-e olyan közöttük, aki kimenne Ukrajnába sört mérni? Ők ketten jelentkeztek, állítólag rokonok voltak. Szóltak nemsokára, hogy melyik asztalhoz üljünk, amíg a németek el nem foglalják. Jöttek is nemsokára a németek, és hozzáfogtak a kiméréshez. Az egyik szélén vittek vagy két asztalra, aztán jöttek mifelénk, ott is két asztalt kiszolgáltak, és mondták, hogy fogyasszuk el, mert kétszer nemigen jut mindenkinek. Jól esett, mert már régen

ittunk sört. Az összes asztalt ki sem szolgálták, jöttek, mintha onnan kezdenék, másodszor gyorsan hozták nekünk, meg a mellettünk levő asztalra. Elfogyasztottuk és elköszöntünk, úgy éreztük, mintha magyar lányok lettek volna.

Amikor utaztunk Varsó felé, nekem még rosszabb volt a dolgom, mert menet közben is el kellett végezni a munkát. A létszám, az élelem, a szakácsoknak kiadott élelmiszer elszámolása, hol márkával, hol zlotyival kellett számolni. Sokszor éjszaka is dolgoztam. Volt egy miskolci cigány kocsis, aki mindig velem jött az irodakocsival. Szerettem, mert igen selypíten beszélt, és jól jött ki neki. Civilben cimbalmos volt. Sokszor visszaélt a helyzettel, mert ha megunt a hajtást, úgy tett mintha aludna. Tudta, hogy én szeretek hajtani, ilyenkor elvettem tőle a gyeplőt és hajtottam a lovakat. Több napig bántott, hogy amióta be voltunk kerítve, hazulról nem kaptam levelet. Én csak írogattam, de tudtam, nem biztos, hogy a levél elmegy. Amikor Varsótól vagy 10-15 km-re voltunk, láttuk, hogy Varsó lángokban áll. Nagy füstfelhő borította el a tájat.

Egyszer hazulról vagy 10 levelet kaptam. Olvasgatom, az egyikben azt írja a feleségem, hogy melyik nap fog szentmisét mondatni értem, s hogy legalább lélekben legyek ott velük a templomban. Nézem a naptárban, mikor álmodtam haza, és az álmom ugyanazon a napon volt, amikor a szentmise.

Más úton nem tudtuk megközelíteni Magyarországot, csak Lengyelországon keresztül. Végül is kaptunk egy szerelvényt, melybe bepakoltuk az egész ezredtörzs minden szekerét lovastól, még a két tartaléknak szánt tehenet is. Elindult velünk a vonat, de senki sem tudta hová megyünk. Mindig haza gondoltam, és mondtam is a bajtársaknak, emlékeztek, amikor haza álmodtam, aznap a templomban volt értem a szentmise, a most kapott levélben írta a feleségem. Mondtam is, az Isten titkai kifürkészhetetlenek.

Az egyik reggel látjuk, hogy Bécsben vagyunk. Sokat álldogált velünk a vonat, többet, mint amennyit jöttünk. Amikor elindultunk nemsokára a nyílt pályán állt meg velünk a vonat, kora reggel volt és látjuk, hogy magyar földön vagyunk. Azt a szívet tépő örömet sosem felejttem el. Az egész szerelvényről mindenki leszállt és öleltük egymást, hogy végre magyar földön vagyunk a sok idegen út után. Ott együtt volt tiszt, legénység és könnyes szemmel elénekeltük a magyar himnuszt. Visszamentünk a szerelvényre és lassan beértünk az

állomásra. Milyen jó volt látni a hegyeshalmi állomást és a magyar vasutasokat. Itt sem tartózkodtunk sokáig, elindult velünk a vonat és lassan dőcögött, lassabban, mint egy tehervonat. Nagy nehezen, kora reggel megérkeztünk Vácra, ahol egy mellékvágányra álltunk. Itt eltöltöttünk egy pár órát, tisztálkodás és reggelizés volt. Végre egyszer elindult a vonat. Mondtam is, Istenem, de jó volna, ha Miskolc felé mennénk. Másnap reggel a péceli állomásra érkeztünk. Itt is elidőztünk, újra reggeli, tisztálkodás. Már itt egy kissé reménykedtem, hogy Miskolc felé megyünk, mert a mi ezredünk a miskolci 13. gyalogezred iker ezrede volt. Félttem, hogy Hatvannál más irányba megyünk, de Miskolc felé mentünk. Már akkor volt egy kis reményem, hogy Miskolcon fogunk kirakodni. Ez vasárnap reggel volt. Lassan dőcögött velünk a vonat. Beértünk Nyékládházára, ahol egy mellékvágányra állt a szerelvény. Órák hosszat álldogáltunk. Lassan újra elindultunk és beértünk Miskolcra, a leghátsó vágányra, de jött a parancs, hogy senkinek nem szabad kiszállni, a csendőr is ott termett. Örültem, hogy a leghátsó vágányra álltunk, mert azt gondoltam, hogy kirakodunk. Az egyik vasutastól megkérdeztem, hogy Tóth Szabó bácsi bent van-e szolgálatban, a lámpaházban, mert tudtam, hogy ott teljesít szolgálatot. Mondta, igen, bent van. Kértem szóljon neki, hogy Senánszky József itt van a katonai szerelvényen és beszélni szeretne vele. Jött is mindjárt, megörült, hogy meglátott, igen jó ember volt, szinte mindennapos volt az üzletben. Kértem mindjárt, mi van a családommal, mert, hogy útban vagyok, nem kaptam levelet. Mondja, hogy jól vannak, csak a feleséged sírdogál érted. Tudtam, hogy szereti a rumot, egy üveget odaadtam neki, hogy húzza meg. Átadtam neki egy bőröndöt, hogy vigye haza a feleségemnek. Gondoltam, hogy megkérem, telefonáljon a község házára, de vasárnap volt, így nem lehetett, mert nem volt ott senki. Alig beszélgettünk, elindult a vonat.

El voltam keseredve, a messze országok után újra itthon vagyok, a családtól pár kilométerre, és meg sem láthatom őket, újra el kell menni a közelükből. Egy nap és egy éjszaka menet után végre megálltunk és kipakoltunk, valami Mérk nevű kis faluban. Jött a parancs, hogy két hétig pihenő lesz itt. Jó is lett volna, ha az ember nem mindig az otthonra gondolna. 12 napot töltöttünk ott és újra jött egy szerelvény és berakodtunk. Most is minden gondolatom otthon volt, mert 1944. október első vasárnapja volt, és itthon mindig ilyenkor

van a búcsú. A család otthon, én meg a nagy idegenben. Még aznap éjszaka elindultunk, hogy hová, nem tudtuk. Amikor kivirradt, látjuk, hogy a debreceni állomáson vagyunk. Nem sokáig állt velünk a vonat, lassan mentünk tovább. Már besötétedett, amikor megállt a vonat. Jött a parancs, hogy nem megyünk tovább, ki kell üríteni a szerelvényt. Az állomás előtt volt egy ideiglenes dobogó fából építve, ezen ki lehetett a kocsikat és a lovakat is vezetni. Késő este lett, mire el tudtunk indulni Békéscsabára, ott volt a szállásunk kijelölve. Volt, aki irányította, hogy ki hová megy. Amikor odaérkeztünk az én kocsim még befért az udvarra a pénztárral, a többi a közelben állt meg. Otthagytam én is mindent a kocsin, hogy majd reggel kipakolok.

El voltunk törődve és próbáltam elaludni, mert mondta a házigazda, nyugodtan lehetek, a kapu be van zárva, nem jöhet be senki. Ugy éjfél tájban elaludtam. Három óra múlt, egyszer csak halljuk a nagy lármát. Kiabálják, riadó, meneküljön ki merre lát, mert bent vannak az orosz katonák! Magamra kaptam a ruhát és rohanok ki, már rohant a nép is kifelé a városból. A többi gh. kocsi is útra készen volt. Mondták a főnöknek, hogy a város szélén lévő temetőnél álljunk meg a további utasításig. A repülők ott repkedtek felettünk. Az egyiket lelőtték tőlünk pár száz méterre, égve zuhant lefelé. Megkaptuk a parancsot, meneküljünk Kőrös felé. Amikor nagy légitámadás volt, a fák alatt megálltunk, már akinek volt a közelében fa. Egy szőlő mellett mentünk el, az alján gyümölcsös volt. A mi főnökünk az egyik légitámadáskor egy felfordított beton kádba bújt. Szomolya Pista bácsinál lakott, és a gazda cselédje a szilvás között halt meg. Ha elmúlt a veszély rohantunk tovább, katonák, civilek nagy tömegben. Előzni senki sem tudott, olyan nagy volt a tömeg. Azért a mi gh. kocsijaink mindig együtt haladtak. A nagy futásban a mi két tehenünk nem bírta az iramot, és a hentesünk kénytelen volt otthagyni, pedig azt még Oroszországból hoztuk. Szép fehér-fekete tarka tehenek voltak. Elértünk a Kőrös hídhöz, én és a többi kocsis is rámehegett a hídra. Egy felderítő repülőgép teljesen a híd mellett, alacsonyan suhant el mellettünk. Szerencsésen átértünk a hídon. Jobb oldalról vezetett egy út, melyen jött egy tank, majdnem egyszerre értünk a hídhöz. Lecsendesedett, mert a tömegtől nem tudott menni. Láttam, hogy egy pár elfáradt katona felült rá, hogy majd azzal mennek tovább. Akik utánunk jöttek elmondták, hogy a tank hirtelen megfordult, és gépfegyverrel elkezdett löni. Akkor tudták meg, hogy orosz

tank, de valószínű a levegőbe lőtt, mert nem halt meg senki. Az utánunk jövők mondták, hogy nagy riadalom volt, és ugráltak le az emberek a tankról a hídra. Utánunk csak három szekér tudott feljönni. Sok katona és civil a Kőrös folyón úszott át. Kőrösre már sötétben értünk be. Nagyobb urasági udvarba mentünk be. Az ezredtörzzsel csak másnap találkoztunk, mert már akkor sok csapat össze volt keveredve. Az volt a parancs, hogy irány Szolnok! Ahogy közeledtünk a Tisza hídra, már egy kilométer hosszú sor volt, a hídon akartak átmenni. Nagyon sokszor hosszú ideig nem mertek a hídra rámenni, mert a repülők ott cirkáltak és bombáztak is. Amikor jelezték a riadót mi is az árokba és a fa alá bújtunk, amíg a repülők el nem mentek. Utána rohanva törte a nép egymást, persze a gépkocsikat sem engedte el senki maga előtt. Vagy 4 óra múlva mi is ráértünk a hídra. Itt aztán, mindenki rohant, ahogy csak bírt, mert az volt a parancs, hogy minél hamarabb ki a városból. A németeket nem lehetett látni, alig egy-kettő ténfergett köztünk, hogy hová tűntek el, nem tudtuk.

Szolnokon is csak rohantunk, ahogy a lovak bírtak. Előzni itt sem lehetett, mert kocsi-kocsit ért. A nagy rohanásban történt egy borzalmas eset. Az úton, ahol mentünk, elég sűrűn gesztenyefák voltak. Mindig mondtam a kocsisnak, hogy vigyázzon, mert igen veszélyes ez a nagy rohanás. De most is, mint mindig, csak grimaszkodott. Egyszer csak majd leestem az ülésről. Az egyik ló a fának a jobb oldalán, a másik ló a bal oldalán. Persze egy lépést se mentünk tovább, és a kocsis még akkor is röhögni akart, de nem volt ideje, mert én olyan ideges lettem, hogy pofon ütöttem. Abban a pillanatban kiabált a hátam mögül valaki, hogy őrmester üsd agyon a bitangot! Akkor néztem hátra, hogy egy hintó van utánunk, a rúdja a szekerünkbe törve, a mi egyik szekerünké pedig a hintójukba tört. Látom, hogy négy magas rangú tiszt van a hintón, az egyikük alezredes. Nem vettem észre, hogy mikor jöttek közénk, mert mi mind az öt kocsival egymás után mentünk. A lóról mindjárt leakasztottam a nyaklót, a lovat átigazítottam a fa belső oldaláról. Gyorsan hajtottam a lovakat, mert addig nem tudott elmenni vagy hat kocsi, amelyek összeütköztek. A városból kiérve már nem volt az a nagy hajtás. Aki gyorsabban akart menni az mehetett, mert itt már lehetett előzni. Az én kocsisom csak ült mellettem szomorúan, majd egyszer megszólalt: őrmester úr, kedves keresztapám, ne tessék rám haragudni, nem akartam. De amilyen jól jött ki neki a bemondása, mivel nagyon selypi-

tett, kénytelen voltam elmosolyogni magam. Mondta, hogy belátja, hogy igen megérdemelte a pofont, köszöni a megkeresztelést, csak hagy maradjon velem továbbra is.

Kaptuk a parancsot, hogy Ceglédre vagyunk irányítva, mentünk is nyugodtan. Egy pár helyen akadályoztak a németek, hol 40, hol 50 szarvasmarhát hajtott 6-8 német katona. A selypítő cigány kocsisomat csak megtartottam továbbra is, pedig még igen sokat kellett menni vele. Nagy nehezen megérkeztünk Ceglédre. Minket, gh-sokat a ceglédi téglagyárba irányítottak. Irodának a téglagyár kapus szobáját adták ide. Részben jó volt, mert nyugodtan voltunk egy ideig, csak a sok elmaradást kellett bepótolni, de már akkor nem ment minden a rendes kerékvágásban. A főnököm majdnem mindig az ezredtörzsirodán tartózkodott. Egyik nap jött és mondja: Te Jóskám, én elmegyek haza, megnézem a családot, mert már egy éve nem láttam őket. Csináltak egy nyílt parancsot az ezrednél, mely így szólt: Petre József főhadnagyot útbaigazítom Cegléd-Füzesabony térségébe, az elcsellengett katonák felkutatására, hét napra. Rajta az ezred pecsétje és az ezred segédtiszt aláírása. Mondta, hogy ha visszajön, nekem is fog csináltatni, és majd én is hazamegyek. A családja Füzesabonyban lakott, volt két fia, kiket sokat emlegetett. Persze a nyílt parancsról senki sem tudott, csak a segédtiszt. Amíg odahaza volt, sok minden történt. Az egyik nap ezredparancsra, az ezred minden alosztályának fel kellett sorakozni a téglagyár területén. Ezen a napon, úgy két óra felé jön be egy szakaszvezető és két honvéd, nézek oda, hát úgy megörültem, mert a borsodsziráki ismerősöm volt, Demeter Béla. Örült ő is, egy pár szóval elbeszélgettünk, és mondja, hogy engedjem meg, hogy egy pár pólyát megcsináljanak, mert hoznak 12 rabot és azoknak kell a szemüket bekötni. Ekkor tudtam meg, hogy miért jött ide a sok katona. Elrettentő példaként kivégzés lesz. Nem sokára jöttek 12-en be a kapun, kettes sorban. Két fegyveres katona elől, kettő hátul, egy jobb oldalon, egy bal oldalon kísérte őket. Volt közöttük három civil is, valószínű munkaszolgálatosok voltak, az elcsellengett kilenc katonával. A téglagyár udvarán, hátul volt egy öt méteres föld fal, ahonnan a téglát égették. Ez elé állították be őket. Egy pár ítéletszó után vezényelték nekik, hogy térdeljenek le. A három szanitéc katona gyorsan bekötötte a szemüket. Minden elítéltre hárman célzottak, és karlendítésre három golyó repült beléjük. Egyszerre, mind a tizenkettő összerogyott. Én félről néztem, mert nekünk nem kellett

kivonulni. Csak akkor nyitottam ki a szemem, amikor a lövés eldördült, azt láttam, amikor elesetek. Csodálkoztam, amikor jöttek be, olyan bátran jöttek, mintha fogházba kísérnék őket, még akkor is, amikor térdre szőlítették őket. A kivégzést végző katonák úgy voltak kioktatva, hogy kettő a szívre, egy a fejre célozzon.

Két nap múlva újra jött a parancs, hogy mindenki köteles megjelenni a téglagyár udvarán. Megijedtem, hogy újra kivégzés lesz. Fel-sorakoztunk, és vártuk, hogy mi lesz. Ez 1944. október 15-én volt. Horthynak a szózatát közölték. Nagy volt az öröm, úgy terjedt a hír, hogy vége a háborúnak. De nem úgy történt. A főhadnagy úr is visz-szatért hazulról. Négy nap múlva újra elkezdődött a menet, hol jobb-ra, hol balra mentünk. Turára értünk. Itt is igen jó helyre kerültünk, egy kedves vasutashoz szállásoltunk be, Vasa Józsefnek hívták. Na-gyon kedvesek voltak hozzánk, különösen az öreg szülők. Csak két napig voltunk ott, újra továbbmentünk. Kókán kötöttünk ki, itt megint volt egy pár nap megállás. Ekkor már engem is elfogott a honvágy, mondtam a főhadnagy úrnak, hogy megígérte, ha visszajön, nekem is fog keríteni nyílt parancsot, hogy én is hazamehessek. Ele-get tett a szavának, másnap hozta a nyílt parancsot, ugyancsak az ez-red segédtiszt által kiállítva. Így szólt: Senánszky Józsefet 1944. ok-tóber 31-től 1944. november 6-ig Kóka és Finke térségébe az elté-vedt katonák felkutatására, útra indítom. Délután két óra volt, elin-dultam, de innen körülményes volt a hazamenetel. Ugyancsak akkor, az állatorvos is intézett Simon Gábornak, a legényének nyílt paran-csot. Neki is hasonló volt, csak neki Kóka és Arnót volt beírva. Vo-nattal csak Budapestre kellett volna bemenni, és onnan Miskolcra. Elindultunk Tura felé gyalog, alig mentünk vagy két kilométert, jött egy német tank, megállítottam és mutattam neki a papírt. Rá se né-zett, mert úgysem tudta volna elolvasni, intett, hogy ülünk fel a tank elejére. Beértünk Turára, a harckocsin ülő egyik német mondta, hogy Budapest, én intettem neki, hogy álljon meg, leszálltunk és vártunk, én ki akartam menni az állomásra. Látom, hogy jön egy német oldal-kocsis motor. Előveszi az iratait, annyit kivettem belőle, hogy Gyön-gyös. Int a kezével jobbra meg balra, de én mutattam neki, hogy mi is odamegyünk. megörült, én a háta mögé ültem, a Simon gyerek meg az oldalkocsiba. Én tudtam az utat, repített is gyorsan. Hatvanon keresztül én intettem mindig, hogy merre menjünk, de már mire be-értünk Gyöngyösre sötét volt. Örült ő is, de én még jobban. Érdek-

lődtem, nem megy-e valami vonat. Azt senki sem tudja, teljesen bizonytalan – válaszolták. Kimentünk az országútra a sorompóhoz, hátha jön valami kocsí. Ez már este 10 órakor volt, kértem a sorompóórt, ha jőne valami járat állítsa le. Egy-kettő jött, de nem volt jó nekünk. Újra jött egy teherkocsi. Ketten ültek benne, kérdezi az őrhová mennek. Füzesabonyba, mondták. Mondta nekik, hogy vigyenek el minket. Szó nélkül intettek, hogy ülünk fel hátra, mert elől nem fértünk el. Éjjel fél egy volt, nem mentek tovább. Csend volt, semmi mozgás. Gondoltam kimegyünk az állomásra, hátha megy valamilyen vonat, ha teher lesz azzal is elmegyünk. Alig találtam ki az állomásra, ott is a nagy sötétség. Egy helyen az ajtónyíláson keresztül fény szűrődött ki. Beköszöntem, és a szolgálatban lévő főnök volt. Kérdelem, megy-e Miskolc felé vonat, tehervonat is jó volna. Mondtam neki a helyzetemet. Mondta, hogy van itt személyvonat, már régen el kellett volna mennie Miskolcra, de Miskolc nem tudja fogadni a légítámadás miatt. Mondta, hogy melyik vágányon van, ülünk be, mert amikor Miskolcra engedélyt kap, azonnal indítja. Mondta, hogy nincs fűtve sehol, beültünk és vártunk, majd csak elindul egyszer. Vagy egy óra múlva el is indult, csak két helyen állt meg. Még sötét volt, amikor beértünk a Tiszai állomásra. A Simon fiú mindjárt szaladt hazafelé, Zsolcának, neki közel volt Arnót. Én is átmentem a Gömöri állomásra a sínek között. Érdeklődtem, mikor megy Edelénybe vonat. Mondták, hogy könnyebbet kérdezzek, mert ők sem tudják.

Valamikor a délelőtti órákban gondoltam kimegyek az országútra, hátha kerülne valami járat. Ahogy elindulok, ott mindjárt a Gömöri mellett volt a dohány beváltó, és a járda mellett ott állt egy teherkocsi, rajta egy személykocsi. Miskolcon is elsötétítés volt, azért volt üres a Gömöri környéke, és nem tudtak érdeklődni senkitől. Odaléptem, láttam, hogy elől ül egy törzsőrmester és a sofőr. Kérdezem hová mennek. Mondja, hogy Szendrőbe mennének, de nem tudják az utat. Megörültem és mondtam, hogy én is arra mennék, tudom az utat, én is arra felé lakok. Mindjárt mondták üljek fel hátra, mert elől nem fértünk el. Felálltam a vezetőfülke mögé és irányítottam merre menjünk. Igen nagy sár volt, nem volt szívem Ecsegnek irányítani őket. Akkor igen rossz út volt Boldva felé. Jöttünk Edelénynek, gondoltam, hogy onnan már azt a két kilométert gyalog is megteszem. Jöttünk is gyorsan,, amikor elértünk az elágazásig szóltam,

hogy álljanak meg, és elmagyaráztam, hogy menjenek balra, ne térjenek le erről az útról, és 15 km-re lesz Szendrő. Én meg jöttem jobbra hazafelé. Izgultam, nincs-e valami baja a családnak. Amikor beértem a kapun lassan kopogtam az ajtón, mert még aludtak. Kérdik ki az? Lassan mondtam, én vagyok. A feleségem meghallotta a hangomat és hangosan mondta: Jaj ez Józsi! Édesanyám is ott aludt, megvolt az öröm nekem is meg neki is. Kérdezték, hogy jöttem haza, mert vonat még nem volt. Mondtam, hogy a jó Isten kiharcolta.

Idehaza másnap vettem egy 140 kilós sertést, mindjárt le is vágtam, nagyobb részt kolbásznak csináltam és zsírnak sütöttem ki, mert nem tudtam, hogy mi fog történni itthon velük.

Letelt hamar az a pár nap. Többen mondták, hogy ne menjek vissza, hiszen itt van a front közel, de nem volt bátorságom itthon maradni, mivel láttam, hogy milyen sors vár a szökött katonákra, és szavamat adtam, hogy visszamegyek, mert a nyíltparancs nem volt egészen hivatalos.

Dr. Pécsi Bertalan

*Pécsi Bertalan kadétiskolás
korában 1918. július*

*1941-ben sziráki (Nógrád megye)
telekkönyvvezető korában*

Dr. Pécsi Bertalan 1900. augusztus 24-én született az **Edelényhez** tartozó **Császa-pusztán**. 1904-ben szüleivel Borsodra költözött, majd 1917-ben Edelénybe költöztek, a nagyszülei házába. Miskolcon, Rozsnyón, Nagyváradon és Sopronban volt diák. Főreáliskolai és gimnáziumi érettségit tett, később hivatali munkája mellett elvégezte a miskolci jogakadémiát, majd 1936-ban a Szegedi Tudományegyetemen jogtudományi doktori címet szerzett.

Katonai pályára készült, Nagyváradon járt hadapródiskolába, de a körülmények hatására állami tisztviselő lett. 1922-től 1942-ig járásbíróági tisztviselő volt, később adóhivatalban dolgozott. A második világháború után az állami adóhivatalban kezdett dolgozni, majd az adófelügyelőségen volt. A tanácsok megalakulásától – 1950-től – a Járási Tanácson dolgozott különböző beosztásokban 1961. december 31-ig, nyugdíjba vonulásáig.

Ifjú korától a sport, a futball szerelmese volt. Éveken át szervezte Edelény, 1959 és 1961 között pedig az Edelényi járás sportéletét.

A **Visszaemlékezéseim** című munkája 1983-ban került az edelényi könyvtár helytörténeti gyűjteményébe, melyből részletet közlünk, a második világháborúval foglalkozó fejezetből.

1944-ben, bevonulása után

1961. augusztus 23-án

A Bergmann cirkusz. 1944-1945 *(Részlet)*

1944. április elején az amerikai és angol haderő megkezdte bombatámadásait Magyarország ellen is. Az első támadás, amely igen nagyméretű volt, természetesen Budapest ellen irányult. Az első áldozat Zilahy Irén, a Nemzeti Színház művésznője volt. Ő, a Rózsadombon lévő villájából autóján elindult valahová, de hamarosan megszólaltak a légi veszélyt jelző szirénák, mire a színésznő utasította a sofőrjét, forduljon vissza és hajtson a lakására. Zilahy Irén ugyanis előzőleg bombabiztosnak vélt bunkert építtetett otthon és abba menekült. Ezt azonban a támadás során találat érte, amely kioltotta életét. A szobalánya, aki bent maradt a lakásban, sértetlen maradt. A légítámadás ezután rendszeressé vált.

Nemsokára következett Miskolc városa is. Az első támadásnál a Búza téren a sok piaci árus és vevő, a Vásárcsarnok légópincéjébe

menekült, de ezt is telitalálat érte, s így sok volt a halott. 1944. április 10. táján Putnokon, este tíz óra után lefeküdtem és már elszenderedtem, amikor a főtéren lévő katolikus templom harangjának kongatására ébredtem fel. Ezzel jelezték a lakosságnak a közeledő légi veszélyt. Hamarosan megjelentek a község felett a Miskolcot, és talán Ózdot is bombázó repülőgépek, de Putnokra egyetlen bombát sem dobtak le. A repülőgépek motorjainak zúgása iszonyú zajt csapott, ez azonban engem teljesen hidegen hagyott. A harang hangja azonban félelemérzetet keltett bennem, s az ágyban fekve az egész testem megremegett.

Ezután én is megkaptam az úgynevezett „SAS” (Sürgös Azonnal Siess), tehát azonnali katonai szolgálatra szóló behívót. Délután hazajöttem Edelénybe Etelka nővéremhez, és másnap reggel, 1944. április 13-án bevonultam Salgótarjánba, a 63. bevonulási központhoz. Azonnal beöltöztünk katonai egyenruhába, megkaptuk a szükséges felszerelést és fegyverzetet. Ekkor Bárány őrnagy, a parancsnok behívott az irodájába engem, átadott egy levelet, amelynek így szólt a címzése: „Bergmann Károly százados, századparancsnok úrnak, Budapest, Illatos út, nem tudom hány szám. Utasított, hogy a folyosón várakozó 5-6 társammal együtt a legközelebbi vonattal utazzam Budapestre a megadott címre, és ott a századparancsnoktól meg fogjuk kapni a beosztásunkat. Szokatlanul kedves volt velem, de semmit sem árult el arról, hogy milyen századhoz irányított bennünket.

Éjszaka érkeztünk meg Pestre, amelyet aznap is bombatámadás ért. Elmentünk az Illatos útra, de ahol jelentkezünk kellett, mindenütt zárt kapukra találtunk. Sehol egy lélek a közelben. Szemközt volt a kénsavgyár, amelyet bombatalálat ért, és egy magasan kiemelkedő nagy tartályból, amely a találat folytán égett, sűrű időközönként hatalmas lángok csaptak a magasba. Nem volt valami szívderítő látvány.

Megvártuk a reggelt és hét órakor megjelent százada élén. A 107/14. tábori munkásszázad, amelynek tagjai zsidó munkaszolgálatosok voltak, a Merkúr gyár e célra átalakított telepén, gázálarokat készítettek. Azonnal átadtam a századosnak Bárány őrnagy levelét, amelynek átolvasása után közölte velünk, hogy minket, a századot a munkahelyén pár nappal előbb ért angol-amerikai légitámadás következtében meghaltak pótlására vezényeltek a századhoz, és közülünk én leszek a századírnok, egy másik a gazdasági hivatalvezető, a

harmadik a szolgálatvezető őrmester, a negyedik a százados tisztilegénye, a felmaradók pedig úgynevezett keretlegények lesznek.

Ezután, a munkaelosztásnál feltűnt nekem, hogy a százados milyen megengedhetetlen hangon és modorban beszélt helyettesével, egy hadnaggal. Mint utóbb megtudtam, Almássy Miklós tartalékos hadnagy, a Nógrád megyei Szirák községhez, az én volt munkahelyemhez közel eső és népviseletéről híres Buják községben volt igazgató-tanító.

Természetesen a pusztító légitámadás alkalmával munkaszolgálatosok is haltak meg, de helyettük nem vonultattak be senkit. Rövidesen láthattam a bombatámadás pusztító hatását a munkahelyünkön és Pest más részein. A Merkúr gyár portása, szinte kereste a volt kis lakása helyét, és próbált keresni a romok alatt valamicskét kis szegénységéből. A gyár területén vasúti sín vezetett át, és vagonokban szállították a szükséges dolgokat. A bombatámadás robbanásának ereje egy nagy vagonra ledobott egy hatalmas fa felső ágaira, és azokon megkapaszkodva ott is maradt. A vasbetonból épített légoltalmi pince egy telitalálattól teljesen használhatatlanná vált. Pest más területén láttam, hogy az üzletek redőnyei, mintha papírból lettek volna, úgy össze voltak tekeredve, a felszaggatott villamos sínek pedig több helyen úgy néztek ki, mintha hurkot kötöttek volna rá. Mielőtt megérkeztem a századhoz, a századírónoki teendőket egy Deutsch István nevű, budapesti munkaszolgálatos látta el, aki ezelőtt karpaszományos tizedesként szolgált a hadseregben. Miután felváltottam, a gazdasági ügyek intézőjének segítettem.

Abban az időben a légitámadások mindennaposak voltak. Az első nap néhányan, Bergmann századossal együtt, este, a szirénák megszólalása után, szálláshelyünk pincéjébe mentünk és ott vártuk meg a támadás végét, de a levegő itt nyirkos volt, ezért nem volt kellemes az ott tartózkodás. Másnap este még kilenc óra előtt ruhástól ledőltem az ágyamra. Légiriadókor mindenki rohant ki a hajdani tanteremből. Az egyik hálósobából, amelyben én is aludtam, kirohantak az emberek, de én nem mozdultam. Ezután az ügyeletes beküldött, ha van valaki a szobában azonnal hagyja el, de a teljes elsötétítés miatt nem láthatott meg az ágyon. Sokáig tartott a légitámadás, és én ez alatt jóízűen aludtam az ágyon. Pedig micsoda zenebona volt ilyenkor. A repülőgépekről ledobott bombák iszonyatos robbanása, a légvédelmi ágyúk, az úgynevezett „boforcok”, mély bömbölése, a

gépágyúk kutyákhoz hasonló keserves vakkantása, ugyancsak félelmetes koncertet okozott.

A harmadik naptól, a légítámadások idejére, megváltozott századunk tagjainak az elosztása. Nekem nyolcvan munkaszolgálatost a Perlesz szövőgyár alagsorában berendezett légópincébe kellett vezetnem. A hatalmas épület teljes hossza alatt lévő légoltalmi helyen több száz ember fért el. Végig hosszú asztalok voltak beállítva és azok két oldalán lévő lócákon az asszonyok ültek, akik a bombázások idején imádkoztak. Mi férfiak pedig álltunk. Egy alkalommal, egy tizenhat év körüli, szép kislány állt velem szemben a zsúfolt pincében, aki igen jókedvű volt, én viccelődtem vele, ő vígan kacarászott, amikor egy bomba egészen a közelünkben esett le és robbant fel. Ekkor a lány úgy összeesett, mint egy colostok, és nekem kellett felemelni őt. Az ijedtségen kívül nem történt semmi baja, azonban nekem a légnyomástól, hosszú órákra megsüketült a jobb fülem. Ahol én álltam, tölem jobb kézre volt a nagy alagsori helyiség szellőzőnyílása, amely akkor vastag dróttal volt bedrótozva a bombaszilánk ellen, de a drótok közötti nyíláson engem ért a légnyomás. Amikor másnap visszatért a hallásom, azt hittem, hogy teljesen sértetlenül úsztam meg én is ezt a támadást.

Nagyon kellemetlenek voltak az éjszakáink, mert amikor jelezték a légi veszély megszűntét, visszatértünk a szálláshelyünkre, de még csak készültünk a lefekvéshez, amikor újabb légítámadás volt. Újra vissza a Perlesz gyárba, ahonnan legtöbbször csak hajnalban térhettünk úgy haza, hogy le is feküdhettünk. Így kevés idő jutott az alváshoz, mivel reggel az előírt időben megvolt az ébresztő, és reggeli után indulás a munkahelyre.

A zsidó munkaszolgálatosok felvilágosítottak arról, hogy én tulajdonképpen a „Bergmann cirkusz” tagja lettem, ahogy ők hívták munkásszázadunkat. Reggeli indulás előtt hallottam néhányszor Bergmann százados ordítását, aki egy salgótarjáni építészvállalkozó volt, és mint ilyen kiváló szakember, de ő egész nap a századdal tartózkodott a munkahelyen, én pedig egyedül az irodában.

Így csak a kihallgatások alkalmával kaptam egy kis ízelítőt abból, hogy milyen is a „Bergmann cirkusz”. Ilyenkor, például amikor az egyik jelentette a szolgálatátadást, a másik pedig a szolgálatátvételt, amikor Bergmann százados ellépett az átadótól az átvevőhöz, egyszerre kellett tisztelegniük. Bergmann azonban össze-vissza lépe-

getett előttük, s így össze-vissza történt a tisztelgés is, amire a százados dühösen „Feküdj! Föl! Feküdj! Föl!-t vezényelt nekik, s így valóban tiszta cirkusz volt a kihallgatás.

Engem megkülönböztetett bánásmódban részesített, sőt két alkalommal hívott, hogy menjünk Pestre szórakozni (Pesterzsébetről). Szerette a bort, de én rossz ivópartnernek bizonyultam, így mindkét-szer józan állapotban került haza ő is, nem melegedhetett bele az ivásba.

Almássy hadnagy jól járt, mert ideiglenesen Vácra vezényelték, ahol egyszer én is meglátogattam, amikor Bergmann századosnak egy írását vittem el részére.

1944. május közepén parancsot kapott századunk, amellyel hadművelleti területre vezényeltek minket. Nagyberezna után, az Uzsoki hágóhoz vezető vasútvonal mentén Sóslak község volt az úti célunk. Szolnok, Debrecen, Nyíregyházán át utaztunk. A „Bergmann cirkusz” a nyíregyházi vasútállomás peronján produkálta magát, mert parancsnokunk itt tartott kihallgatást.

Pesten, nem sokkal a bevagyonírozásunk után, Bergmann utasított engem, hogy közöljem a gazdasági vezetővel, ossza ki a század tagjai részére a mosdó- és mosószappant. Ez megtörtént. Néhány óra múlva a vonatban a százados rám támadt azzal, hogy mertem én a szappant kiosztatni!? Amikor azt feleltem, hogy a százados úr parancsára tettem, válasza az volt: „Ne hazudtoljon meg engem!” Így mutatkozott be nekem, mint a Bergmann cirkusz igazgatója.

Másnap éppen borotválkozni kezdtem, amikor a vonat valahol megállt, nem futhatott be a következő állomásra, s így várakoznunk kellett. Századparancsnokunk ezt az alkalmat arra használta fel, hogy a századot sorakoztassa. Én nem mentem, de jött a napos tizedes, hogy a százados úr parancsa, hogy azonnal menjek én is. Azt hittem, hogy valami fontos közlendője van a század részére. Az arcom jobb oldalán volt még csak leborotválva a szakáll, gyorsan lemostam az arcomat, szappanhabos arccal mégsem mehettam, és siettem a sorakozóhelyre. Itt semmi közlendője nem volt számunkra, s mint kiderült, azért volt szüksége az én jelenlétemre is, hogy kitoljon velem. Ez volt a Bergmann cirkuszban az első nyilvános fellépésem.

Sóslakon érdekesség volt, hogy a vasútállomás melletti területen úgynevezett finn barakkokban laktunk. Ezek kör alakúak, a tető pedig kúp alakú volt. Nagybereznán készítették ezeket úgy, hogy a

deszkalapokat egymásba kellett illeszteni. A barakk felépült anélkül, hogy egyetlen szöget kellett volna beütni. A munkaszolgálatosok hihetetlen gyorsasággal állították össze. Nyilván már előtte ki voltak képezve erre a feladatra. Bergmann százados, Almássy hadnagy és én aludtunk egy barakkban, vaságyakon.

Századunk a Kárpátok területén, az úgynevezett „Árpád erődvonalon” végzett erődítési munkálatokat. A vasúti állomásfőnökkel hamarosan jó viszonyba kerültünk, aki az egyik vasárnap meg is hívott hármunkat hozzájuk ebédre. Sóslakról egyszer engem küldött Nagybereznára az erődítési munkákat irányító ezredeshez Bergmann, egy más alkalommal pedig valamilyen ügyben Ungvárra, ahol az utcán Berzsényi Irénke bátyjával találkoztam, aki előbb Borsodon volt segédjegyző, akkoriban pedig Ungvár mellett körjegyző.

Az előírányzott munkák elvégzése után századunk a Szlovákia és Ruszinszko határában lévő, úgynevezett Hármashatár-hegyre települt át, és itt végezte az erődítési munkákat. Érdekesség volt, hogy a finn barakkok, a szálláshelyünk magyar, a munkahely lengyel (Galícia), a WC pedig szlovák területen volt, a Kárpátok gerincén. Az itt lévő hágó védelméhez kellett az erődítés kiépítése.

Sóslakon is, itt is úgy éreztük magunkat Budapest után, mintha üdülőbe jöttünk volna. Légítámadás soha nem volt, s így minden éjszaka alaposan kialudhattuk magunkat. Lakott terület sehol nem volt a Hármashatár-hegy közelében, s így embereket sem láthattunk itt soha. Sóslakon az tűnt fel nekünk, hogy az asszonyok szántottak, legtöbbjük faekével, a férfiak pedig a hasukat süttették a nappal, és úgy pipáztak.

Új szálláshelyünkön, a második este Bergmann százados elővette a kártyacsomót és Almaássy hadnaggyal kaláberezni kezdett. Mondtam nekik, hogy valamikor én is játszottam ezt a játékot, és befogadtak harmadik partnernek. Örültek neki, mert így sokkal érdekesebb ez a játék.

Amikor a század reggelenként kivonult a munkahelyre, előbb én a munkaszolgálatos szakácsokkal beszélgettem el. Hármuk közül az egyik, Weisz nevű, Vadna községbeli mészáros volt, tehát Putnokhoz egész közel lakott és így bőven volt beszédtemánk. Ezután az irodámhoz közeli műhelybe látogattam. Az egyik dolgozó Losoncra való volt, aki érettségi után Brünnben végzett textilipari főiskolát, a másik pedig egy füleki banktisztviselő volt. Deutsch Pista (írnok elő-

döm) volt a lakótársuk. A két műhelymunkás bámulatos ügyességgel és szakszerűséggel végezte a szekerek alkatrészeinek és a lovak szer-
számainak a javítását, mintha ez lett volna a mesterségük. Valameny-
nyi munkaszolgálatos az erődítési munkálatoknál is nagyszerű tehet-
séget árult el, pedig nyilván nem ilyen foglalkozásuk volt itthon.

Bergmann százados túrhetetlen magatartása miatt annyira meg-
romlott a viszonya Almássy hadnaggyal, hogy ettől kezdve csak ve-
lem folytatta szenvedélyes kártyacsatáit. Egy vasárnap délután,
amely természetesen mindenkor munkaszüneti nap volt, nagyon szép
idő volt, a százados egy kis asztalkát hozott ki a szabadba és oda in-
vitált engem kártyázni. Századunk bármely tagjával szívesebben el-
beszélgettem volna inkább, ezért unottan dobáltam csak a lapokat,
anélkül, hogy magát a játékot csak egy kicsit is élveztem volna.
Hogy irigyeltem a munkaszolgálatosokat, akik a kitűnő füben, kisebb
csoportokban leheveredve eldiskurálgattak. Úgy látszik, Bergmann is
észrevette, hogy nem szívesen játszom vele, mert amikor befejeztük
a játékot, és mentünk be a szállásunkra, minden átmenet nélkül, és
indokolatlanul, a század többi tagjával szemben eddig többször gya-
korolt durva, önérzetemet sértő modorban támadt rám, hogy ösztön-
szerűen a pisztolytáskámhoz nyúltam, és ha nem lettem volna vallá-
sos ember, talán agyon is lőttem volna. Természetesen én sem ültem
le vele ezután a kártyaasztalhoz.

Később ugyanilyen helyzet adódott egy reggel, amikor a század
készülődött a munkahelyre való kivonulásra. Ekkor sem volt semmi-
lyen indoka arra, hogy még megengedhető módon is felelősségre
vonjon valamiért. A munkaszolgálatosok és a honvédség tagjai nagy
tisztelőben tartottak, mert segítőkész voltam mindig mindegyikkel,
és a parancsnokom megint megszégyenített.

Hogy milyen abnormis volt ez a Bergmann százados, egy másik
példát írok le. A század reggeli kivonulása előtt meghagyta nekem,
hogy a megadott helyről egy kályhát hozassak el a szálláshelyünkre.
Hazajövet, meglátva a kályhát felelősségre vont, hogy miért hozat-
tam ide a kályhát? Válaszom: „Hát nem a százados úr adott erre pa-
rancsot?” A szokásos „Ne hazudtoljon meg engem!” volt a felelete,
ami persze lezárta a vitánkat.

Ezután, arra gondoltam, hogy leutazom Nagybereznára az erő-
dítmenyparancsnok ezredeshez, aki olyan szívélyes volt hozzám an-
nakidején, hogy személyesen jött el velem a finn barakkokat építő

műhelybe, és aki annyira a lelkemre kötötte akkor, hogy járjak el a tartalékos hadnagyi kinevezésem érdekében. Elmondtam volna neki, hogy mi a helyzet a Bergmann századnál és megkértem volna, hogy helyezzen el innen bárhová, bármilyen alakulathoz. De azután megdöntöttem, mert egyéniséggel nem egyeztethető össze, hogy egy ilyen nehéz helyzetből megfutamodjak.

Én soha nem hunyázkodtam meg Bergmann százados előtt úgy, mint a szegény Almásy hadnagy, mindenkor keményen szembe fordultam vele, de ez a félőrült, szadista ember szinte kibírhatatlan volt, mert soha nem lehetett tudni, hogy minden indok nélkül mikor és kivel szemben tör ki rajta a dühroham. Így állandó idegfeszültségben éltünk a környezetében. Dühítette, hogy én emberséges, sőt barátságos voltam a muszosokhoz. A világon talán sehol nem volt még egy olyan katonai alakulat, mint a mi Bergmann századunk, amelynek egyik részét ő maga alkotta, a másik részét pedig a század valamenynyí tagja. Senki nem akadt, aki ne utálta, vagy gyűlölte volna őt, aki csak a németeket szerette.

Elérkezett a második világháborúban oly fontos dátum, 1944. augusztus 23-a, amikor Románia a németek oldaláról átállt a Szovjetunióhoz. Ekkor már a legelfogultabb ember is beláthatta, hogy Németország végérvényesen elvesztette a háborút, mert számára elveszték a létfontosságú romániai olajforrások.

Hamarosan annyira közeledett felénk a frontvonal, hogy a szovjet katyusák, a rendkívül hatásos sorozatvető ágyúk hangjait szinte közről hallottuk. Az előrenyomuló szovjet csapatok Románia területéről betörték Magyarországra is és így a Kárpátokban épített Árpád erődvonal értéktelenné vált, hiszen később hátba támadhatták volna a védelmező csapatokat.

A németek nagy visszavonulását a Hármashatár-hegyen mi abból tapasztaltuk, hogy éjjel-nappal jöttek az ukrán Vlaszov hadsereghez tartozó és a németekkel együttműködő, az ő egyenruhájukba öltöztetett katonák a nagy muraközi lovak által vontatott nehéz szekereiken. Az élelmiszert, lőszert és a háborúhoz szükséges egyéb kellékeket, tehát a hadtápvonal értékeit igyekeztek ezek és a tehergépkocsik a visszavonulással megmenteni. A hágó védelmére a hátszárzból, nem nagy létszámú német katona érkezett. Még mi is ott voltunk, amikor ezek a csapatok, a visszavonuló németekkel együtt, felvették a harcot az előrenyomuló szovjet csapatokkal. A századunknak még

ekkor is kellett erősítési munkálatokat végeznie, de szeptember 23-án megkaptuk a visszavonulási parancsot.

Megérkezésünk után a századparancsnokság egy teljesen kiürített erdészlakban szállásolta el magát, a munkaszolgálatosok pedig egy emeletes magtárban kaptak szálláshelyet. Az egyetlen visszahagyott vaságy a Bergmann századosé lett, mi többiek pedig a földön, jó tiszta és friss szalmán készítettünk nyughelyet magunknak.

Egy délután éppen a fekhelyemen olvastam, a szovjet csatarepülőgépek kisméretű bombákkal támadták századunk körletének területét. A vakolat már pergett a mennyezetről, mire Bergmann százados és tiszti legénye, félelmükben, egymást akadályozva igyekeztek az alacsony vaságy alá bújni, de ez Bergmannnak sehogy sem sikerült, mert testes ember volt és nem bírta a fenekét a vaságy alá préselni. Ez olyan nevetséges látvány volt, hogy a fekvőhelyemen hangosan felkacagtam. Almássy hadnagy nem volt jelen.

Bergmann százados megismertetése végett leírom néhány esetét. Egy alkalommal hangos jajveszékelést hallottam. Elugrottam az irodámból és azt láttam, hogy a százados az Ózd melletti Arló községbeli Neumann nevű, könnyűsúlyú munkaszolgálatost a derékszíjával egy hatalmas fa oldalra kinyúló, kézzel elérhető, vastag ágára akarja felakasztani hónaljánál fogva. A fiatalember kapálózott, amennyire bírt ellenállt, s így Bergmann sehogy sem tudta a tervét megvalósítani. Ilyen abszurd cselekményhez még egy ember segítségére lett volna szüksége, hogy a munkaszolgálatost lefelé fityegve láthassa.

Visszavonulásaink során Bergmann mindenkor a százada élén vonult, egy vállmagasságig érő, közel karvastagságú, fáról metszett bottal a kezében. Minden alkalommal megtörtént, hogy egyszer csak oldalra lépett, a mellette haladó munkaszolgálatosok valamelyikére egyszer-kétszer ráütött a botjával, talán mert hangosan beszélgettek, vagy nevetgéltek.

A tábori postáért minden délelőtt az egyik honvéd járt kerékpáron. Egyik reggel valamiért én lehettem a begyében, mert megparancsolta, hogy én menjek a postáért. Bergmann ezt büntetésnek szánta, mert jó messzire kellett kerékpároznom, de én örültem neki, mert így legalább megláthattam a vidéket.

Bergmann nem egyszer megtette azt, hogy az érkező postát magához vette és nem engedte kiosztani. Volt egy időszak, amikor olyan helyen voltunk, hogy nem kerékpáron, hanem a századpa-

rancsnok szekerén én jártam minden nap a postahivatalba, míg Bergmann a századdal a munkahelyen volt. Ekkor is talált valami ürügyet, amely alapján büntetésből nem engedte kiosztani az érkező leveleket.

A századkocsis egy Salgótarján melletti, Stáhl Ármin nevű munkaszolgálatos volt. Én az érkező postát neki adtam át, néhányat elolvasott közülük és visszaadta nekem, hogy azokat elhelyezhessem az irodában a szokott helyre, a többit pedig a század bevonulásakor szétszította a címzeteknek, akik elolvasás után visszaadták Stáhl Árminnak, ő pedig nekem, hogy a helyükre tehessem. Így játszottuk ki Bergmann százados parancsát, aki olyan szívtelen ember volt, hogy a szerencsétlen munkaszolgálatosokat megfosztotta egyetlen boldogságuktól, attól, hogy hozzátartozóikról hírt halljanak.

Esetenként adott Bergmann százados engedélyt arra, hogy a „musz”-ok (rövidítve) írjanak haza. Egy alkalommal elrendelte nekem, hogy a megírt lapokat szedjem össze és este mutassam be neki, mert át akarja olvasni (cenzúrázni) azokat. Amikor átadtam neki dühödten a földre vágta úgy, hogy ahány volt, annyifelé repült. A tisztí legényével szedtem össze azonnal és a helyükre tettem. Sem aznap, sem másnap nem nyúlt hozzájuk, ezért én harmadnap postára adtam.

Én utoljára 1944. július közepén kaptam itthonról Etelka nővéremtől csomagot és benne levelet. Válaszoltam rá, de újabb levelet nem kaptam. Ezután, a visszavonulásaink során bekövetkezett az az állapot, hogy soha nem juthattunk hozzá a tábori postánkhoz. Hiába küldtünk érte az illetékes postahivatalhoz, a válasz az volt, hogy a tábori posta már továbbvonult.

Ezzel kapcsolatban el kell mondanom, hogy elég sok pesti fiatalember volt a századunkban, s így ők levelezhettek szeretteikkel. Ugyanis az 1944. március 19-i német megszállás után csak a vidéki zsidókat hurcolták el, a pestieket csak gettózták. A külföldi nyugati államok, a semleges Svájc közvetítésével, nyilván busás valuta ellenében kiharcolták a németeknél a pestiek megmentését. Természetesen az amerikai-angol bombázók elkerülték a gettók helyét.

Bergmann százados portréjához tartozik még a következő eset. A munkahelyen történt valamilyen esetért az egyik munkaszolgálatosra a kikötésbüntetést rendelte el a napi parancsban. Utána az egyik napon, amikor éppen én voltam a napos tiszt, szólt nekem, hogy a büntetés foganatosítására itt és itt parancsot adott a szolgálatvezetőnek.

Menjek oda azonnal, ő is jön utánam ellenőrizni. Megérkezve láttam, hogy a kikötés humánusan van végrehajtva. Nem volt szoros a kötés, úgy hogy alatta elmozdulhatott a „musz”, sőt a fa egy kiálló gyökerén állva egészen kényelmes helyzetben állhatott. Mondtam a munkaszolgálatosnak, hogy a százados úr jön ellenőrizni, ezért kússzon arrébb a kötél alatt a gyökér mellé. Amikor a százados megérkezett, rám rivallt: Örmester! Hogy van ez az ember kikötve? Mindjárt magát köttetem hozzá! Én is dühbe gurultam, és azt válaszoltam neki: A százados úr elrendelhetette a büntetést, és kitűzhette a mai napra annak végrehajtását, de a napos tiszt ma én vagyok, és ezért én vagyok a felelős a büntetés foganatosításának mikéntjéért, én pedig nem vagyok hajlandó azt másként megengedni, mint ahogy a Szolgálati Szabályzat előírja. Gyors mozdulattal kirántottam zubbonyom felső bal zsebéből a Szolgálati Szabályzatot és felnyitottam azon az oldalon, ahol a kikötésről szól. Erre Bergmann meghökkent. Ő, aki igazi katonának tartotta magát, szembeforduljon a Szolgálati Szabályzattal? Ez nyilvánvaló szentségtörés lett volna a részéről. Ezért vérben forgó szemekkel nézett rám, legszívesebben kettéharapott volna, és mint egy sértett vadkan dühödten eltávozott. Amikor már olyan helyre ért, hogy tudtam, ha visszanéz, nem láthat bennünket, szóltam a munkaszolgálatosnak, csússzon vissza a fa kiálló gyökerére. Így ismét egészen könnyűvé vált a helyzete.

Tóni bátyám beszélt el annak idején családunknak, hogy amikor az első világháborúban az orosz fronton éhezés miatt kihuzigálták a répát és megették, a parancsnokság megtiltotta, arra hivatkozva, hogy vérhast okoz. Akik megszegették a parancsot, azokat kikötéssel büntették. A kikötést úgy hajtották végre, hogy többen elájultak és vízzel kellett őket felloccsolni. Biztos, hogy nem tartották be a szolgálati szabályzat előírásait.

...

1944. október 15-én még Kárpátalján tartózkodott a századunk. Vasárnap volt, ebéd után szólt nekem Bergmann százados, hogy délután, pontosan már nem emlékszem, kettő vagy három órakor, Horthy Miklós kormányzó a rádióban beszédet fog mondani és fontos bejelentést tesz majd. Hívott, hogy ahhoz a családhoz, amellyel ő már előre megbeszélte, én is menjek el a rádiót meghallgatni. Érdekelt a dolog, ezért igent mondtam neki.

Bergmann százados egyébként, amikor normális állapotban volt, kezdettől tegezett engem és tőle telhetően igyekezett velem szemben baráti magatartást tanúsítani, de én az első sérelem idejétől kezdve, csak hűvösen udvarias tudtam lenni hozzá. Amikor a visszavonulás miatt a finn barakkokat le kellett adnunk Nagybereznán és magánháznaknál történt az elszállásolásunk, az e célból előreküldött bajtársnak meghagytam, hogy mindenkor Bergmann századostól külön és tőle minél messzebbre szállásoljon el engem. Az irodán kívüli időben így kerültem el a társaságát.

Az emlékezetes rádióbeszédben Horthy Miklós bejelentette, hogy Magyarország kilép a háborúból, megszünteti a Szovjetunióval szembeni hadiállapotot és igyekszik vele jó barátságban élni.

Én siettem utána a századkörletünkbe, hogy megvigyem az örömdolgot. Amikor elmondtam, hogy részünkről vége van a háborúnak, az egyik munkaszolgálatos nagy komolyan azt felelte: Az, ki van zárva! Miért? Kérdeztem csodálkozva. Mert a Bergmann cirkusz tegnap szerződött két új artistát. Jóízű nevetés volt mindnyájunk részéről a válasz, erre a szellemes bemondásra.

Ennek megértéséhez tudni kell, hogy az előtte való nap, tehát szombat délután, Bergmann százados valahol az országúton elfogott két idegen századbeli zsidó munkaszolgálatost, akik a századuktól elszakadtak, nyilván szökésben voltak, bevágta őket a mi századunkba.

Másnap, vasárnap reggel a sorakozáskor Bergmann százados, mint cirkuszigazgató, bemutatkozott nekik és produkálta magát. Előbb ordítózva, mint szökevényeket, lehordta a két fiatalembert, majd jött a tisztelgési gyakorlat az ő sajátos módján, természetesen a megfektetéssel, fekvőtámaszokkal alaposan kifárasztva őket. Ízelítőt kaptak abból, hogy milyen sors vár rájuk a Bergmann századnál.

Sajnos a munkaszolgálatosnak igaza lett, mert mint tudjuk, a rádióbeszéd után a németek Horthyt azonnal lekapcsolták, talonba tették és Szálasit, a nyilasok vezérét juttatták uralomra Magyarországon. A magyar fasiszták aztán végigvitték a háborút.

Másnap, vagy harmadnap Bergmann százados elment valahová, ahol letette az esküt Szálasira. Őt nyilas-barát és német-barát érzelmei kötelezték erre, de mi, a század tagjai nem tettünk soha esküt, így nem is tekintettük magunkat Szálasi katonáinak.

Bergmann tanította a századát az új tisztelgésre, amely abból állt, hogy a jobb kar magasba lendítésével „kitartás”-t kiáltott, amelyre a századnak azt kellett felelnie „Éljen Szálasi! (Én soha nem ejtettem ki a számon ezt a két szót.) Sőt. Amikor az irodában egyedül voltam és bejött hozzám valamiért bármely tiszt, vagy honvéd és kitartással tisztegett nekem, én az éljen Szálasi helyett olyasmit mondtam az illetőnek, hogy az hangosan elröhögte magát. Így szoktattam le századunk tagjait a Szálasi féle köszönésről, és így az csak egyedül Bergmannnak szólt, ahol ő volt jelen, de tőlem soha nem kapta meg.

Olyan szerencsénk volt, hogy soha egyetlen nyilas katonával nem találkoztunk s így azt sem tudhattuk, hogy milyen cselekményeket vittek véghez. Csak a nagy betűkkel felfestett feliratot olvashattuk a hosszú kerítéseken, amikor visszavonulgattunk, pl.: „Győzelem, vagy Sibéria!”

...

Többször olvastam az újságban az 1944. október 15-i eseményekkel kapcsolatban, hogy „Még a háborúból való kiugrásra is gyáva Horthy Miklós”. Én ezt, kártyás nyelven szólva, kézből megkontázom, mert egészen más volt a hadi helyzet Magyarországon, mint 1944. augusztus 23-án Romániában.

A hitleri Németországhoz hű Antonescu román miniszterelnök országát megbízhatónak tartották s ezért nagy létszámú román hadsereg harcolt a szovjet fronton. Horthy Magyarországa azonban megbízhatatlannak bizonyult s ezért szállták meg a németek 1944. március 19-én. Tehát megszállás alatt volt október 15-én. Magyarország jogos terület visszacsatolást kapott a németektől és olaszoktól, míg Románia az átállással visszakapta ezeket a területeket.

A magyar hadsereg, egyes személyektől és kisebb egységektől eltekintve, a németek oldalán nem harcolt szívesen, csak kényszereketten, és derék helytállásról nem dicsekedhetett. Szétzilált állapotban volt már október 15-én.

A román hadsereg augusztus 23-án széles frontot nyithatott a szovjet csapatok előtt, amelyek így két tűz közé foghatták a német csapatokat és gyorsan előzőnlhették Románia területét.

1944. augusztus 20-án Iasi-Kisinyov térségében megkezdődött a nagy szovjet támadás a németek ellen, amelynek sikere könnyűvé tette augusztus 23-án a románok átállását.

De mi volt a helyzet a mi esetünkben? Október 20-án foglalták el a szovjet csapatok Belgrádot. A debreceni nagy tankcsatában a németek még igen keményen ellent tudtak állni. Budapest elfoglalása december 26-tól 1945. február 13-ig, tehát ötven napig tartott. A Népszabadság 1975. november 7-i számában megjelent „Malinovszkij tolmácsa emlékezik” című cikkből: „A marsall 48 órát várt. Dr. Gruber József tolmács: 1944. október 13-án a Szeged melletti Deszk községben várták Horthy egyik vezérkari tisztjét. A magyar fegyverszüneti küldöttség, Faraghó Gábor altábornagynak, a csendőrség felügyelőjének vezetésével, 1944. október 1-jén érkezett Moszkvába. A tárgyaláson átnyújtották Anglia, az Egyesült Államok és a Szovjetunió által kidolgozott együttes fegyverszüneti szerződés tervezetét. A szerződést 1944. október 11-én a Kremlben aláírta mindkét tárgyaló fél. Az egyezmény arra kötelezte Horthyt, hogy szakítson meg minden együttműködést a németekkel. Kötelezettséget vállalt a magyar hadvezetés arra is, hogy a szovjet csapatokkal történő együttműködés, a német fasiszták elleni harc részleteinek megbeszélése céljából teljes meghatalmazással ellátott vezérkari tisztet küld Malinovszkij marsallhoz. A deszki tárgyalás célja a magyar hadsereg átállásáról történő megállapodás volt. A titkos küldött Utassy Lóránd ezredes volt, a honvédelmi minisztérium hadifogoly osztályának vezetője, a jól tájékozott vezérkari tiszt helyett. Utassy nem kapott tájékoztatást arról, hogy Faraghó már aláírta a fegyverszüneti szerződést, amelynek értelmében meg kell nyitni a frontot a szovjet csapatok előtt és Budapest alá kell vonni a magyar csapatokat, hogy az átállás idején megvédjék a fővárost a németek ellen. Utassy Horthytól azt a parancsot kapta, hogy parlamenterként vegye át a fegyverszüneti feltételeket és tolmácsolja a marsallnak Horthy személyes kérését: a szovjet csapatok ne Magyarországon át támadjanak, hanem hazánktól északra és délebbre. Malinovszkij: a szovjet csapatok az ellenség üldözése közben értek magyar földre. Magyarország hadereje Németországgal szövetségesként harcba áll a Vörös Hadsereggel, amely nem hódítóként, hanem felszabadítóként jött. Utassy: az erők elégtelensége és a németeknek a magyarok iránti bizalmatlansága eleve kétségesse teszi a marsall által vázolt feladat teljesíthetőségét. Malinovszkij 48 órát adott Utassy útján Horthynak, adjon választ: elfogadja-e a feltételt? Ez a válasz sohasem érkezett meg.”

Utassy nem volt vezérkari tiszt, mégis jól ismerte a magyarországi helyzetet. Tehát nem Horthy gyávasága, hanem a magyar erők elégtelensége és a németek még meglévő ereje lehetetlenné tette az ilyenfajta átállást. Képzelnék el, az adott feltétel teljesítésének megkísérlése esetén micsoda vérengzést hajtottak volna végre a szerencsétlen magyar népen a német fasiszták.

...

A Bergmann század Nagybereznára vonult vissza. Napsütéses őszi idő volt, ezért a vasútállomás melletti szálláshelyünkről az udvarra mentünk ki és írógépen ott dolgoztam, közben valaminek a közeli raktárhelyiségbe kellett mennem, amelyben egy négyzet alakú nagy téren át lehetett eljutni. A tér közepén jártam, amikor megjelentek az állomás területét bombázó repülőgépek. A század tagjai, Bergmannal az élen, a teret szegélyező keskeny, és nem eléggé mély árokba bújtak, talán még az orruk is érte a nem éppen tiszta földet, ha azt akarták, hogy a testük takarva legyen. Én megálltam a tér közepén és szemrebbenés nélkül néztem végig a légítamadást.

Azután a trianoni határon belüli magyar területre, a Sátoraljaúj hely melletti Rudabányácskára kerültünk. Innen egyik nap hajnalban vonultunk tovább. Utunk egy helyen erdő mellett vezetett el, és a kedvező alkalmat kihasználva több munkaszolgálatos is megszökött. Ez volt az első szökés és ettől kezdve a munkaszolgálatosok velem beszéltek meg, hogy ki hol szándékozik búcsút mondani a Bergmann cirkusznak.

Szerencs, Miskolcon át Hejőcsaba volt a következő állomásunk. Délelőtt érkeztünk és ebéd után Bergmann százados egy kis sétára hívott. Nem árultam el neki, hogy itt rokonaim laknak, akiket meg akartam később látogatni, de Bergmann a Templom utcába vezetett, ahol szembe találkoztunk Nellus nővérem unokájával, Mancikával, aki természetesen Bergmannt is meghívta látogatóba. Ekkor tudtam meg, hogy Nellus nővérem 1944. szeptember 8-án meghalt. A lánya, Tóth Péterné vendégei voltunk, ahogy mi hívtuk, a nagy Mancikáé. Előtte való nap vágtak sertést és sok jóval bőségesen megvendégelték bennünket, sőt még csomagoltak is mindkettőnk részére.

Az étkezéssel kapcsolatban jut eszembe, hogy Bergmann századosnak egyetlen tiszteletre méltó tulajdonsága volt. Mindenkor ugyanazt a kosztot ette ő is, mi is, mint a muszok és semmivel sem többet. A legénye járt az ebédért és a szakácsok ugyanazzal a merí-

tőkanállal mérték a csajkába az adagot neki és mindannyiunknak, mint a munkaszolgálatosoknak. A szakácsok ízletesen főztek és az ebéd annyiban volt változatos, hogy a krumpligulyás, babgulyás, borsógulyás naponként váltogatta egymást, csak néha volt lencse-gulyás. De hús volt benne bőségesen.

Hejőcsabáról már kora hajnalban Görömbölyre kellett vonulnunk s ott kaptuk meg a parancsot, hogy a Bükk hegységen keresztül irány Eger. Itt nem állhattunk meg, mert az Eger-Putnok vasútvonal második állomása volt az a hely, ahol végre néhány napot eltölthettünk. Innen Borsodnádásdon át, Bánréve érintésével, Feled volt az úti célunk. Bánréven elkéredzkedtem Bergmantól Putnokra, hivatali szolgálati helyemre. Nagy meglepetés volt háziasszonyomnak, amikor gyalog megérkeztem, másnap reggel pedig a hivatalban a kollégáknak. Itt Trungel Bandi bácsitól, hivatalfőnökömtől megtudtam, hogy ő áprilistól, bevonulásomtól kezdve nem továbbította a fizetésemet Edelénybe Etelka nővérem címére, hanem csak nyilvántartotta és összegyűjtötte. Ekkor már 1944. november vége volt. A pénzt postautalványon azonnal postára adtam, és nővérem, aki addig bizonyára nehéz helyzetben volt, meg is kapta.

Putnokról délután egy német autóval utaztam Feledre, ahol már várt rám Fekete tizedes, szolgálatvezetőnk, mert a község határában lévő tanya, Gernyőpuszta volt a szálláshelyünk. Itt hamarosan az a váratlan öröm érte századunk minden tagját, hogy Bergmann századost, Feled székhellyel, munkásszázadok összekötő parancsnokságának a vezetésével bízta meg a felsőbb parancsnokság. Századparancsnokunk Almássy Miklós hadnagy lett.

Gernyőpuszta előtt Arlóra voltunk irányítva s ezért haladtunk el a borsodnádásdi gyár mellett. Útközben munkaszolgálatosaink nagyon rossz hangulatban voltak. Megtudtam tőlük, hogy azért vannak elkeseredve, mert a munkahelyeken az erődítési munkákat irányító német utászkatonákat magyar utászok fogják felváltani, értesülésük szerint. Szinte hihetetlennek tűnik, hogy a mi zsidó munkaszolgálatosaink szerették a fasiszta németeket, akik mindenkor emberségesen bántak velük. Egy példát hozok fel erre. 1944. november közepén esős idő és meglehetősen hideg idő volt. Az egyik reggeli kivonulás előtt egy munkaszolgálatos jelentette Bergmann századosnak, hogy bakancsának a talpa már teljesen elrongyolódott, belefolyik a víz, s ezért másik bakancsot kért helyette, hogy ő is dolgozhasson. Berg-

mann szívtelenül elutasította a kérelmét és kivonultatta a munkahelyre. Ott azonban szólt az illető a német őrmesternek, aki hazaküldte a századkörletbe, azzal az indoklással, hogy ők megkövetelik a munkát, de elvárják a magyar századparancsnokságtól, hogy megfelelő ruházatról gondoskodják a munkaszolgálatosok részére, mert azok nem kockáztathatják egészségüket. De maradtak továbbra is a német utászok. Így Gernyőpusztán már vígan voltak munkaszolgálatosaink.

Nevezetes dátum századunk életében 1944. december 7. Délután magához hívatta Bergmann százados Feledre Almássy hadnagyot, ahonnan este érkezett vissza. Vacsora után szólt nekem, hogy Bergmanntól azt a parancsot kapta, hogy még aznap készítsünk egy egészen részletes kimutatást az összes munkaszolgálatosról. Én csak ímmel-ámmal fogtam hozzá a munkához, mert bosszantott, hogy miért kell nekem még éjszaka is dolgoznom. Arra gondoltam, hogy Bergmann még most is macerálni akar engem. Amikor Almássy hadnagy látta, hogy milyen unottan és vontatottan készítem a kimutatást, attól tartva, hogy nem leszek kész vele éjfél előtt, ezt mondta nekem: Még előtted is el akartam titkolni a dolgot, az igazi okát ennek a sürgős munkának. Parancsot kapott Bergmanntól, hogy éjjélkor riadóztassa a századot és az összes munkaszolgálatost Gerenyőpusztáról el kell vezetnie Bánrévére, a vasútállomásra, ahol más parancsnoknak kell átadnia őket, mert a frontvonaltól minél messzebbre, az osztrák határ közelébe szállítják valamennyiüket azért, mert a folytonos visszavonulásunk során nagyon sokan megszöktek századunktól a munkaszolgálatosaink. De Bergmann még hozzátette, hogyha a Bánrévébe vonulás közben csak egy is megszökik közülük, Almássy hadnagyot személyesen teszi érte felelőssé és a németeknek fogja átadni hadbíróság elé állítás végett.

Tudta jól, hogy milyen bizalmas viszonyban vagyok a munkaszolgálatosokkal s ezért szinte könyörögve kért engem, nehogy eláruljam a titkos parancsot. Megígértem. Ő a munkaszolgálatosoknak azt adta elő, hogy a frontvonal közelében tartózkodunk állandóan, a visszavonulás egyre gyorsabb ütemű, ezért fel kell készülnünk arra, hogy éjszaka riadó után vonulunk vissza. Ennek gyakorlása végett rendelte el Bergmann százados úr az éjjeli elvonulást szálláshelyünkről, ahová vissza fogunk azonnal térni. Csak én, meg a számvevőnk maradunk vissza, meg a lovak, szekerek, az iroda és műhelyberendezés. Ennek tudatában, megnyugodva indultak útjukra a munkaszolgá-

latosok. Másnap reggel tudtam meg, hogy Bánrévén csendőrök vették át őket.

Ily szomorúan végződött a Bergmann cirkusz élete.

...

A munkások nélkül maradt munkásszázadunk keretének Bánrévéről történő visszaérkezése után pihenő napja volt. A következő nap váratlan és kellemetlen meglepetés ért. Bergmanntól kaptam a parancsot, hogy mondjak búcsút századomnak és menjek át Feledre, mert a munkásszázadok összekötő parancsnokságának leszek e naptól az írnoka. Tehát összekerültem ismét Bergmann századossal. Eddig dr. Szűts Zoltán hadapród őrmester, budapesti banktisztviselő volt az írnok, akiről nem feltételezhető, hogy nem felelt volna meg a követelményeknek, de Bergmann már úgy megszokott engem, hogy neki csak én voltam jó. Dr. Szűts csak amolyan „lógós” volt mellettem, vagy esetenként kivonult ő is a munkahelyre. Rajta kívül egy Kertész István nevű szakaszvezető, Pécs városában kalaposmester volt, tartozott még irodánk személyzetéhez. Ő volt az állandó szálláscsinálónk.

Egy délvidéki szerb és egy erdélyi román munkásszázad tartozott még a mi megszűnt századunkon kívül a parancsnokságunk alá. A szerb század minden tekintetben kiváló volt, és ha volt időnk valahol legalább néhány napra megállapodnunk, a századkörletünk általuk készített hatalmas, magasba emelkedő bejárati kapuját bárki megtekinthette, olyan szép faragású volt. Voltak még ruszin munkásszázadok is a hadművelleti területen, meg olyan, zsidónak nyilvánított, de már kereszténynek született fiatalemberekből álló századok, akiknek valamelyik nagyszülője izraelita vallású volt, és az akkori zsidótörvény nem ismerte el úgynevezett „árjának”.

Bergmann százados itt már változtatott a magatartásán. Úgy látszik a magasabb pozíció belátásra készítette, hogy normális emberi módon viselkedjen.

Feleden egy örömnappal virradt rám. Az utcán talákoztam az edényi Szabadossal, a mai Szkárosiné, Mészáros Bözsi édesanyjának a testvérével, aki akkor, 1944-ben már Múcsonyban lakott, mert oda nősült. Mondta, hogy egy óra múlva megy haza Múcsonyba. Ő is Feleden volt katona. Alig búcsúztunk el egymástól, talákoztam Weinberger Gusztáv tartalékos főhadnaggal, dr. Farkas Gyuláné testvéröccsével, akivel ott volt a felesége, Gaszner Sárika és Kurti fiuk. Guszti meghívott engem estére magukhoz. Nyolc hónapja nem

találkoztam edelényivel. Egy nagyon kedves estét töltöttem el a család körében.

Később Feledről tovább kellett vonulnunk a Gömör megyei Rima-Kokokovára. Csak egy éjszakát tölthettünk itt és reggel ismét továbbmentünk. Eljutottunk egészen a zólyomi hegyekig. Ekkor parancsot kaptunk, hogy irány vissza. Karácsony estéjén a kiindulási helyünkre, Rima-Kokovára érkeztünk vissza. Erről az esetről már írtam írásom elején. Azóta jutott eszembe, hogy bizonyára miért voltam én olyan kedves annak a szlovák néninek, aki az ágyban betakargatott engem. Este, amikor beszélgettünk, észrevettem a néni ima- és énekeskönyvét. Kezembe vettem és megállapítottam, hogy háziasszonyunk evangélikus vallású. Mondtam neki, hogy én is az vagyok és megbeszéltük, hogy karácsony első napján délelőtt együtt megyünk a templomba istentiszteletre, amely alkalommal úrvacsoraosztás is volt. Én is részesülni kívántam ebben. A néninek nagy öröme szolgált, hogy nemcsak azonos vallásúak vagyunk, hanem én hitéletet is élek. Ezért különböztetett meg engem annyira a másik két társammal szemben.

Bergmann százados azt mondta nekünk, hogy karácsony ünnepén nem fogunk dolgozni, de menjünk be az irodába egy kicsit beszélgetni. De bizony ő befogott engem munkára úgy, hogy a délelőtti istentiszteleten nem vehettem részt, csak a délutánin. A nénivel mentem, de ekkor úrvacsoraosztás már nem volt.

Ugyancsak azóta tisztáztam magamban, hogy az a Szendröládról érkezett férfi, aki a járásbírószágon az elvált asszony unokahúgával akart engem összeismertetni majdani házasságunk reményében, a szülők által tervezett hozomány összege nem harmincezer, hanem ötvenezer pengő volt. Szép kis összeg volt abban az időben, 1936-ban. A törvény szerint a hozomány a férjet illette, mégsem szédített meg engem a pénz. Maradtam továbbra is szegény járásbírószági kezelőnek.

Szász Lajos

1911. január 3-án született **Edelényben**. Életéről keveset tudunk. 1996. június 2-án leányától kapott az edelényi Városi Könyvtár egy kézzel írt naplómásolatot, mely a második világháborús katonáskodásáról szól. A napló utóiratát unokája állította össze a nagymama visszaemlékezése alapján. A napló félbeszakadt, ezért látta szükségesnek az unokája annak kiegészítését.

A fénymásolt napló sajnos néhány helyen olvashatatlan, és vannak benne a szerző által kihúzott sorok is.

Emlékeim a háború utolsó esztendejéből

Napló

Melyet megkezdttem 1944. évi október 24-én, Miskolcon

(Részlet)

Úgy saját, mint szeretteim életben maradásának reményében. A totális háború ötödik évében és katonai szolgálatom második hónapjában.

Miskolcra 24-én reggel 7 órakor indultunk el a nagy útra.

Diósgyőr, Lillafüred, Répáshután át keserves gyaloglással és élelmezés nélkül este 10 órakor érkezünk meg Felsőtárkányra. Itt aztán az egész napi éhezés után nagy nehezen hozzájutok a csomagomhoz. Most tudom csak igazán értékelni az én kicsi asszonykám gondosságát, mert ha honvédségi kosztot nem is kaptam, van hazai. Az éjszakát egy háznál, szalmán alszom végig.

25-én Felsőtárkányból délelőtt 11 órakor indultunk el. Még itt megtudjuk, hogy Szálasi elrendelte a totális mozgósítást. Felsőtárkányból Felnémetre megyünk át. Itt kapunk vacsorát és az éjszakát is itt töltjük el. Itt már nem jön álom a szememre. A fél éjszakát az egyik csűrben a szalmán forgolódva töltöm el. Állandóan rátok gondolok és átkozom a sorsot, amiért ilyen kegyetlenül elszakított tőletek.

26-án továbbmegyünk Eger felé, ahol végre sikerült egy pár darab cigarettát és dohányt szerezni. Ez valamennyire megnyugtatta

háborgó idegemet. Élelmezés, ugyanúgy, mint az előző napokban, útközben megint nincs. Verpelétre megérkezve kapunk vacsorát és egy kis pihenőt.

27-én pihenő, a reggeli zupa, az ebéd gulyásleves. Délután sora-kozó. A pótosztály parancsnoka tartott lelkesítő beszédet. Útközben egy pár ember elszökött. Többek között ezeket mondja: „*Elvárom tő-letek a legnagyobb hősiességet és kitartást, mert én a legmesszebb-menően gondoskodom rólatok.*” Erre, úgy nekem, mint a többi baj-társamnak ökölbe szorult a kezünk és a fogunk összecsikordult. Ugyancsak itt kaptunk 100 drb honvédet (cigarettát, a Szerk.). Este megint jön az álmatlanság, a gyötrődés. Irány Gyöngyöspataj. (Ez az oldal tovább olvashatatlan.)

Nógrád megye. Ide kora délután érkeztünk meg. Itt megint azt halljuk, hogy november 1-jén átkelünk a Dunán és vonattal visznek tovább Németországba. Itt még megbeszéljük társaimmal a dolgot és elhatározzuk, hogy éjjel megszökünk. Ugyanakkor este még egy ti-zedes is csatlakozik hozzánk, és ez lett a vesztünk. A tizedes azt ajánlotta, hogy éjjel ne induljunk el, várjuk meg a reggelt, és inkább reggel lemaradunk, és hogyha a többiek elmentek mi visszafordulunk. Erre lett is volna alkalom, mert egy uradalmi csűrben töltjük az éjszakát. Este mi külön fekszünk a többiektől, de reggel a tizedes be-gyulladt, azt mondja, ha elfognak, azonnal kivégeznek. Erre az egész társaság begyulladt és egy sem mert velem tartani. Még meg is fe-nyyegetnek, hogy úgy merjek elszökni, hogy feljelentenek. Így tehát kénytelen vagyok én is lemondani az egész dologról.

November 1-jén, ha elkeseredve is, de kénytelen vagyok én is az osztállyal tartani. Reggel 7 órakor már Vácon vagyunk, innét egy la-pot úgy írtam menet közben. Amikor kiértünk a Duna partra, még volt annyi időm, hogy még egy lapot írjak.

A Dunán átkelve leszálltunk a gőzkompról, és a Duna parton ve-zetett az utunk Visegrád felé. Itt voltam még a legnyugodtabb elindu-lásunktól, ugyanis nem tudtam betelni a táj szépségével. Megfeled-keztem fáradtságról, éhségről, de rólatok még most sem. Az jár az eszemben, milyen boldog lennék, ha itt lennétek velem. El is határo-zom, hogy ha hazakerülök majd egyszer, el fogunk ide jönni. Estére megérkezünk Dömösre. Itt veszem észre, hogy fáradt vagyok és szörnyen éhes. De itt kapunk 1 drb húskonzervet. Már éppen ideje,

mart a hazai elfogyott, habár szalonna még van, de azt nem tudom megenni. Innét szintén írtam lapot, Visegrádról is írtam benne.

2-án pihenő. Kivonulunk ugyan a levente gyakorlótérre és itt szétosztanak bennünket. Itt engem is beosztanak ütegbe, így az írnozkodásomnak vége. De a szerencse most is mellém szegődik, a tisztek már ismernek. A százados az ütegből kivesz, és így a műhelybe kerülök. Dömösön két gyermeknadrágot csinálók, kapok érte szalonnát és egy egész házikenyeret. Így tehát vége a koplalásnak, van egy pár napi élelmem.

4-én reggel újra útra kelünk, most már szekéren. Esztergomnál visszamegyünk a Dunán át Párkányánán át Kőbölkútra. Itt egy éjszakát töltünk el, innét is küldtem lapot, most már a koszt is elég tűrhető. Itt tudom meg utunk végcélját.

5-én már korán reggel útra kelünk Deákiba. Érsekújvár előtt egy kis kényszerpihenőt tartunk, ugyanis légiriadó van. Tomiék itt húznak el a fejünk felett, innét már látjuk a városban a bombázás nyomát. Itt is, mint mindenütt, alapos munkát végeztek. 3 órai kényszerpihenő után folytatjuk utunkat. Lapot innét is küldtem.

Vágfarkasnál kompon átkelünk a Vág folyón és este 9 órakor megérkezünk új állomáshelyünkre, Pozsony megyébe, Deákiba.

6-án ébresztő után újra beosztanak a pótosztály-törzsbe és azt a napot is elátkozom. Ugyanis hétfő lévén a hét igen rosszul kezdődik számomra. Mészáros János szkv. elvisz a lakására és megkapom az első munkát. Kályhát kell kitisztítani és két szobát felsúrolni. A kályhát kivasporozom, de a szobát már nem súrolom fel. Ugyanis Dióssi zászlós keresett, hogy az öltönyét kell rendbe szedni. A szakaszvezető alapos leckét kapott az aljas kitolásáért, és így én egy cívil szabónál megkapom a munkát. Innen szintén írtam lapot.

7-én továbbra is a zászlósok dolgozok. Cigarettám már nincs, de a zászlóstól kaptam 100 drb Honvédet és 80 pengőt. Mind a kettő igen jól jött, mert már pénzem sem volt. A község egy igen jó, színmagyar község és méghozzá gazdag is. Itt már legalább a munka leköti és nincs sok időm, hogy gondolkozzak áldatlan helyzetemen.

8-án reggel szörnyű fogfájásra ébredek. Itt a községben orvos nincs, az orvosunk sem érkezett még meg. Így eltávozási engedélyt kaptam és átmentem Vágselyére és kihúztattam a fogam. Most már más színben látom a világot, már arra is van kedvem, hogy szétnézzek magam körül. Vágselyéről visszajövet összetalálkoztam egy le-

ánnyal, aki nagyon hasonlít az én kicsi asszonykámra. Beszédbe elegyedtünk, megmondtam, hogy szabó vagyok. Ő igen örült neki, ugyanis ő pedig varrónő, igen sok a munkája, kért, hogy látogassam meg. Én megígértem, hogy meg fogom látogatni.

9-én az egész napot átdolgozom, ebédre Liska szabó hívott meg, a vacsorát is náluk fogyasztottam el. Ezen a napon semmi említésre méltó dolog nem történt.

10-én igen leverten ébredtem és az egész napom igen nyugtalanul telt el. Délelőtt 10 órakor kaptam a parancsot, hogy azonnal menjek Vágselyére, mivel megérkezett a műhelyberendezés Miskolcra. Így a költözködéssel eltelik az egész nap, és most már van rendes lakásom. Újra ágyban alhatok. De még ez sem használ, mert jön a gyötrelmes éjszaka. Mindig csak rátok gondolok, mi lehet veletek, megvan-e mindenetek?

11-én újra csak a szörnyű valóságra kell ébrednem. Különben a műhelyben hárman vagyunk, a műhelyparancsnok Tompa őrzetető, akit már Miskolcra ismerek. A munka kevés az egész napot tétlenül töltjük el. Sajnos ez rám nézve nem kellemes, mert több idő van a gondolkodásra. Itt már a koszt egész jó, és nem is vagyok teljesen ráutalva a kincstári kosztra. Minden reggel 1 liter tejet veszek az egyik háztól, és így a reggeli és a vacsora megvan. A háziasszonytól is többször kapok ebédet, így a konyhára csak ritkán megyek ételért.

12-én reggel hozzákezdünk a munkához, van egy kevés munka, így a nap hamar elszalad. Este bent jártam a pótosztály-törzsnél és így tudtam meg, hogy Tóth szakaszvezető megy haza Miskolcra autóval. Már arra nincs időm, hogy levelet írjak, de addig még vár, hogy egy lapot megírjak, amit el is küldtem vele.

13-án minden a szokott, eljön a dél, az ebéd káposzta, amit már örökre megutáltam. Az estétől már félek, mert most már az is gyötör, mi lehet veletek, akiket még az életemnél is jobban szeretek. Van-e cipőtök és a gyerekeknek van-e ruhája? Nem tudom, meddig bírom, ha rövidesen nem történik valami. Meg kell örülni.

14-én már nem bírom tovább, elmegyek megnézni nem jött-e levelem. Sajnos most újabb csalódás ér, már többen kaptak levelet, de én most sem. Eddig minden nap írtam haza, de már ehhez sincs kedvem, és így telik el egyik nap a másik után a legnagyobb izgalomban. Már olyan vagyok, mint a csontváz.

15-én, szombat reggel hozzáfognak a munkához, s egyszer csak eszembe jut a varrólány. Elhatározom, hogy meglátogatom és a véletlen is segítségemre van. Délelőtt a borbélynál voltam és összeháldkoztam a kislánnyal. Estére meghívott, látogassam meg, libát vágtak és elvár egy kis libamájvacsorára. Szombat délután a műhelyben nem dolgozunk, így van alkalmam, hogy estére megtisztálkodjak. Eljön az este és én elmegyek első deáki látogatásomra. Nagyon szívesen fogadtak a kislány szülei is. Be is vacsoráztam alaposan. Utána elbeszélgettünk, de egyszer csak a kislány igen szótlan lett, úgyhogy ő a további beszélgetésből teljesen kimaradt. Most már csak a szüleivel folyt a további beszéd. Mikor indultam hazafelé Ilonka kísért ki és megmondta szótlanságának az okát. Azt mondta, beszéd közben vette észre az ujjamon a gyűrűt, és ő azt gondolta én még nőtlen vagyok. Erre én megmondtam, nem is akartam eltitkolni, hogy nős vagyok. Sőt azt is megmondtam, hogy engem egy asszony és két kislány vár haza. Ezzel aztán első deáki ismeretségem befejezést is nyert.

16-án megint igen nyomott hangulatban ébredek és a nap folyamán elkeseredésem még csak fokozódik. A rádió állandóan a legrosszabb híreket kürtöli. Asszonyainkat, lányainkat az előrenyomuló oroszok megbecstelenítik, a férfiakat elhurcolják. A tisztjeink pedig csak lelkesítő beszédekkel tudnak tartani és kitartásra buzdítják a honvédeket. Persze nekik könnyű a helyzetük, mert mindegyiknek itt van a családja. Ők tehát rá sem fűtyülnek a világ folyására, nekik nem kell aggódni hozzátartozóikért. Így ők minden nap tarthatnak lelkesítő beszédet, de fegyvert nem tudnak adni. Így telik az idő tétlenül és halljuk a rádió híreit, ami még inkább elkeserít. Mert, ha időnként vissza is verik az oroszokat, utána annál nagyobb erővel törnek előre. Így lassan minden reményünk összeomlik, hogy rövidesen hazamehetünk.

17-én az egyik házhoz hívnak, ugyanis egy női kabátot kell készíteni. A kabátot el is vállalom, mert amíg a kabát elkészül enni is kapok és külön meg is fizetnek érte. Amikor kész lett a kabát 80 pengőt és még egy nagydarab vajat is kaptam. És így lassan eltelt a novemberi hónap.

Most már a foglalkozási idő után mindig kimegyek házhoz dolgozni. Így ismerkedek meg az egyik nyugdíjas vasutas lányával, Pollák Bözsivel. Neki szintén kabátot készítettem, és ő annyi munkát

szerzett nekem, hogy most már vasárnapokon is dolgozok. Pollákék gyakran meghívnak ebédre, itt is sok libahúst, túrós és mákos ételt eszek. A vasárnapi ebédet mindig Pollákéknál fogyasztom el, hét közben pedig mindig ott ahol dolgozok.

Így érkezik el december. Még mindig nem történt semmi, munka most már van elég. Ha a műhelyben nem dolgozok, úgy privát háznál végzek munkát. A napok így eltelnek valahogy, de jön a szörnyű este.

December 5-én a pótosztály küldönce azzal jött hozzám, menjek az irodára, levelem van. De én már annyira lemondtam mindenről, hogy azt mondtam neki, menjen a fenébe. De azért mégis csak elmentem és milyen boldog voltam, amikor ideadták a levelet és 1 lapot. Most egy pár napig igen boldog voltam, ugyanis amikor a levelet megkaptam a parancsnokom azt kérdezte tőlem, akarok-e karácsonyi szabadságra menni. Milyen boldogan vásároltam már a gyerekeknek a babát, amit megígértem nekik. Az én kicsi asszonykámnak pedig egy pár cipőt. Boldogan vártam az időt, hogy elindulhatok haza. De, hogy lehűtötte a kedvem, amikor megtudtam, hogy Miskolc újból elesett. Hej pedig milyen boldogan agyusztáltam meg a köpenyemet és a zubbonyomat, és sajnos minden hiába. Már megutáltam mindenféle kincstári kosztot és ruhát. És lassan közeledik a karácsony és most a véletlen megint arra az elhatározásra bír, hogy megszököm. Az egyik bajtársam adott egy lepecsételt szabadságos levelet és ő beszélt rá, hogy töltsen ki és szökjünk meg, de én most is csak a miattatok való aggodásom miatt tartózkodom a szökéstől, mert ha haza is jutnék, rajtatok úgy sem tudnék segíteni. Így tehát maradok és szenvedek, de szívesen szenvednék még százszor többet, ha tudnám, hogy rajtatok ezzel segíték és tudnám azt, hogy életben találok az én kis családom.

Most, amióta a műhelyben vagyok, pénzem van ahhoz, hogy az italban keressek vigasztalást. Különben a karácsonyi ünnepeken, ebédén mindig Pollákéknál voltam. A többi időt pedig a kocsmában töltöttem. Így ment ez újévig minden nap. Szilveszterkor már kora délután a kocsmába menekülök a gondok elől, és itt ért megint az örömhír. Megint a pótosztály küldönce jött értem azzal, hogy levelem van. A levél december 1-jei keltezéssel lett feladva, de most már örömömben folytatom tovább az ivást, úgyhogy újév reggelén 6 órakor mentem haza a szállásomra. De jött a kijózanodás és így telnek el január első napjai.

Január 5-én újabb esemény kavарja fel az amúgy is tönkrement idegeimet. Vágselyén találkoztam egy pár volt edelényi adóhivatali tisztviselővel. Ezekről hallottam hazai híreket, ami sajnos még inkább elkeserít.

7-én nagy riadó és elrendelik a visszavonulást, mert Érsekújvárra befutott egy pár orosz páncélos. Bevagonírozunk és várjuk az indulási parancsot. Az oroszokat visszaverik, de a 104-es tüzérek hőiesen kint maradnak a vagonban. Engem visszarendelnek Deákiba.

11-én parancsot kaptam, hogy két tehergépkocsival Diószegre kell menni lisztet és konzervet vételezni. Itt megint igen szomorú csalódásban volt részem, ami még csak fokozza a németek iránti gyűlöletem. Az itteni hatalmas malomban egy német századostól kell a lisztet igényelni, de csak nagy könyörgésre kaptam 50 mázsa lisztet. Húskonzervet nem is kaptam, mert az a német katonaság részére van lefoglalva.

25-én a pótosztály is visszajön a vagonból, mivel a németek nem fogadnak be a hazájukba. Ennek mi mindnyájan csak örülni tudunk. Most megint elszökik egy pár ember, amit most én is butaságnak tartok, ugyanis ez a terület sík, erdő nincs sehol, de annál nagyobb a hó és a hideg. És bizony most, már ha elfogják, nem csinálnak belőle nagy dolgot, hanem azonnal kivégzik.

Február 1-jén a 104-es légvédelmi pótosztály feloszlik és beosztanak bennünket a 18. osztályhoz. Így tehát 6-án útra kelünk Vízkeletre, ugyanis az új osztály itt állomásozik. Itt négynapos tétlenség után beosztanak a távbeszélő és rádiós ütegbe. Ez újra elkeserít, de Erdélyi alhadnagy azzal biztat, hogy visszamegyünk a műhelybe. De én már ebben sem hiszek, már csak az a remény tartja bennem a lelket, hogy nem tarthat már sokáig a háború. Azt hallani, hogy Berlinben már harcok vannak. Most már csak abban bízok, hogy talán még életben találak benneteket. És ha mindenünket elvesztettük is, de még mindent lehet újra kezdeni. Ha pedig tudnám, hogy már nem találak meg titeket, úgy azonnal végeznék magammal.

12-én voltam kint először foglalkozáson. Megkezdődött a gyakorlati kiképzés. Ezzel el is telt a délelőtt, délben beosztottak ügyeletesnek.

13-án nem vonulok ki, mivel a szolgálatom délig tart. Délután temetésre megyünk, ugyanis Üрге szakaszvezető föbe lőtte magát. A temetésről visszajövet sorakozó, és most fegyvert kapunk.

14-én reggel kivonulás, fegyverkiképzés, harcászat, délben fegyvertisztítás közben Sándor bajtársam kezében elsült a fegyver. Mivel nem történt szerencsétlenség, sikerült elintézni, hogy ne legyen semmi bántódása. Délután elméleti oktatás volt. Este finom, zsírban pirított kenyeret és teát, jó sok barackpálinkát kaptam a háziasszonytól.

15-én kivonulás, fegyverfogás, és a páncélököl bemutatása, gránátdobás. Délután elméleti oktatás a távbeszélőről és a rádióról.

16-án reggel tantermi oktatás, közben dicséretet kapok az ütegparancsnoktól. Déltől megint szolgálatban vagyok. Jelenttem, hogy csak tegnap délben adtam le a szolgálatot, erre azt a választ kaptam, örüljek, hogy ennyire megbízható vagyok.

17-én reggel újabb mozgolódás van, beosztanak egy gyalogharcos ütegbe. Feladatunk az előrenyomuló oroszok feltartóztatása, amíg az osztály visszavonul.

18-án reggel riadó, utána mindjárt sorakozó, a harcos üteg feloszlik és a fegyvert is elszedik tőlünk. Megkapjuk a parancsot, készülnünk fel, mert Németországba megyünk. Most, vasárnap sikerült szerezni 8 kgr borjúhúst, így délben búcsúebédet rendeztünk. Délután beosztanak vagonőrségbe, a háziasszony megtudta, hogy én már korán reggel megyek Galántára. Megint behívott, ott vacsoráztam és kaptam tőle 2 kgr kirántott borjúhúst, egy csomó pogácsát, és 1 liter barackpálinkát az útra. Most pedig szomorúan búcsúzik a háziasszony sűrű könnyhullatása közepette.

19-én reggel pedig elindulok őrhelyemre és a legösszetörtebben hagyom el Vízkeletet. És sajnos úgy érzem ez a végzetem, így tőletek is búcsúzom édes Icukám és két kislányom. Talán soha nem fogjuk egymást látni, sajnos ezen már nem tudok változtatni. A déli órákban megérkezik az osztály és délután bevagoníroznak. Este 9 órakor elindul a vonatunk Szlovákia felé. (?) és Szöllös között átlépjük a határt. Most továbbhaladunk Pozsony felé. Éjjel szolítanak, őrvagyok. Egész éjjel vacog a fogam, nagyon hideg van, de nekem kint kell állni, nehogy valaki meglógjon.

Az egyik szlovák állomáson az egyik vasutas magyarul kérdezi: Mit zabrálnak már megint a germánok, marhát szállítanak? És ha szomorúan is, de elnevetem magam, mert igaza van, tényleg marhák vagyunk.

20-án továbbhaladunk Szlovákia területén Morvaország felé. A vidék mindenütt nagyon szép. Éjjel elérjük Morvaország fővárosát

Brünnt. Innen továbbmegyünk Blanszkó felé, itt két órát áll a vonatunk. A vagonban hideg van. A szomszéd vágányon áll egy ellenkező irányba haladó mozdony. Felmásztam a szeneskocsiba és szedtem egy zsák brikettet, de közben a mozdony elindult, a zsákot ledobtam, most úgy a tiszték, mint a bajtársaim szívszorongva lesik mi lesz velem. Én pedig megkísérlem az ugrást, ami sikerült is. Mindenki nagy ovációval fogad, mert a már robogó vonatról elég veszélyes volt az ugrás. De nagy az öröm, mert most már legalább meleg lesz a vagon. A következő megálló Cseszkáatrebova, itt szintén 1 órát áll a vonatunk.

21-én az egész napot átalszom, most késő délután, hogy felébredtem, látom, hogy a mellettünk lévő vágányon egy egész szerelvény sziléziai menekülteket szállít. Most pedig továbbhaladunk Kollin felé.

22-én későn ébredtem fel, reggel 9 órakor még mindig Kollinban áll a vonatunk. Ez még cseh terület, a vidék itt is nagyon szép, rengeteg a gyár. Csehországban a Moldva folyó mellett haladt a vonatunk, aztán Prága, utána meg Krahynt és Gecsipudmeleli. (Ez volt 1938 előtt a határállomás.) Innen este 10-kor indult a vonatunk, és éjjel már a Szudéta vidéken haladunk tovább.

23-án már német területen ébredtem fel, Bódenmarkban. Itt délig áll a vonatunk, és itt ér az első németországi légiriadó. Itt már az Elba folyó partján halad a vonatunk, Pirnáig. Itt megint 4 óra hosszágig áll, végre megtudjuk, hogy Drezda előtt a vasúti vágányt szétbomlázták. Drezdához már csak 30 km-re voltunk, de így visszafordult a vonat. Berlint az északi oldalon hagytuk volna el, de a hadszíntér is olyan közel van, hogy most egy kerülővel északnyugati irányba haladunk. Még a vonatunk itt áll alkalmam van megismerni az itt uralkodó helyzetet. A vagonban már mindenki alszik. Este 10 óra van, már csak a velem szolgálatban lévő bajtársam van fel. Nagyon elővigyázatosnak kell lenni, mivel igen sokan jönnek a vagonhoz, hogy az eldobott kenyérhéjat összeszedjék. A vacsora káposzta volt, többen a vagon mellé kiöntötték, amit nem fogyasztottak el. Még a káposztát is felszedik a földről. Most észrevettem, hogy több leány tartózkodik a vagon körül. Az egyiknek adtam egy fél kenyeret és küldöm, hogy menjenek el a vagon mellől. Arréb is mennek, de akinek a kenyeret adtam nem tágit mellőlem. Beszél is hozzám, de ez nekem kínai, nem értek semmit. Végre jön egy német munkás, aki tud magyarul,

az mondja, hogy a kislány hajlandó magát ideadni. Ugyancsak elcsodálkoztam a dolog fölött, és csak szomorúan elmosolyodtam.

Rátok gondolok, akiket szeretek annyira, hogy nem tudnának egy ilyen futó kalanddal megalázni. És arra gondolok, nem éheztek-e ti is, mert sajnos annyi mindent tapasztaltam, hogy már nem lepődök meg az ilyesmin. Tudom, hogy a szükség mindenre ráviszi az embert. Sajnos itt mindenfelé csak a nélkülözést látom, mindenütt szegénység, nyomor.

24-én hajnali 1 órakor indultunk el Pirnából és északnyugati irányba megyünk. Armsdorf, majd reggel 6 órakor Dürensdorfot érintve érkezünk Kamenzbe. Itt megint áll a vonatunk egy pár órát. Délben indulunk Calomba, itt az állomáson rengeteg német sebesültet láttunk. Amerre még eddig haladtunk mindenfelé sok gyár volt. Este 5 órakor érkezünk Lübenaubá. Amikor a vonatunk befutott az állomásra, német egyenruhás magyarok kiáltoznak felénk. Amikor a vonatunk megállt mi is és ők is leugrálnak nevetve, de sírva is üdvözljük egymást. Bizony vagyunk itt vagy háromezren, de a szeme mindegyiknek könnyes. Most már tudatában van mindenki, hogy milyen reménytelen a helyzetünk. És most még szomorúbb dolgokat tudunk meg. Ezek a magyar katonák már öt napja vannak itt, és azóta sokat nélkülöztek. Őket is azzal hozták ki, hogy kiképezzék és így majd a magyar arcvonalon vetik őket harcba. Német egyenruhát kaptak ugyan, de kiképzést még nem. Fegyvert pedig csak a németeknél láttak ők is. Mi még csak hatodik napja vagyunk itt, de már mi is érezzük az élelmezési nehézségeket. Ma már kenyeret sem kaptunk, 3 drb kétszersült a napi kenyéradag. Most bánom már, hogy nem szöktem haza Szlovákiából. És így megyünk mindig távolabb, Sübben Süd, Subosz, Sónwalde, Brand, Oderin, Brünan. Végre este 7 óra felé megérkeztünk Berlin egyik északi külvárosának rendezőpályaudvarára (állunk). Este 9 órakor légiriadó, a vagonból kimegyünk az óvóhelyre, és bombázzák is a fővárost. Ez volt az első légitámadás, amit átéltem, és még a légnyomást is éreztem, habár óvóhelyen voltunk. Féltizenkettőkor vége van a légitámadásnak, így most már reggelig nyugodtan alszunk.

25-én reggel még mindig itt áll a vonatunk, így van alkalmam körülnézni. Sajnos itt is csak azt állapíthatom meg, hogy igen nagy a szegénység. Ez mind azt bizonyítja, hogy igen szomorú jövő vár ránk. Délután fél kettőkor indulunk el Berlinből, csak a külvároson

haladunk át, de itt is lehet látni Tomiék alapos munkáját. Ugyancsak itt láttuk két vonat egymásba futását, rengeteg a halott. Több kisebb helységet mellőzünk el, Lenitz, Grüneberg, Löwenberg, Arainenburg, Fürstenberg. Most pedig aludni térek.

26-án reggel már korán ébren vagyok. A vonatunk Neumünster pályaudvarán halad át, 7 órakor érkezünk Rendsburgba. Itt parancsot kapunk, hogy a felszerelésünket és egyéni málhánkat csomagoljuk össze. Délelőtt 9 órakor bemegyünk a városba kenyeret vételezni. A kenyér átvételét rám bízák, így 1220 drb kenyeret veszek át, amit azonnal ki is osztanak. Délután a vagonban kell rendet csinálni és a fegyvert tisztogatni. A távbeszélő ütegben 84-en vagyunk, de fegyvert csak nyolcan kaptunk. A legmegbízhatóbb nyolc honvéd, és érdekes ebben én is benne vagyok. Én magam is csodálkozok, hogy milyen változáson mentem át. Ezt már abból is megállapítom, hogy a feletteseimtől egymás után kapom a dicséretet. A kenyérvételezéshez is azért választottak ki, mert a parancsnokom azt mondja, én vagyok a legértékesebb. Most éppen úgy, mint mindig, csak mosolygok a dolog fölött. De már kezdem én is elhinni, hogy én, aki mindig utáltam a katonaságot, már tényleg jó katona lettem. És bátran állíthatom, hogy a helyzethez képest a bajtársaimhoz viszonyítva nagyon jó a helyzetem. Még most délután öt órakor is itt állunk és a német hölgyek itt is megjelentek, hogy magukat kenyérért eladják. De ez engem nem nagyon érdekel, mert most is csak rátok gondolok.

27-én szétosztanak bennünket, én az osztály-törzsnél maradok továbbra is. Délután fél kettőkor indulunk el Rendsburgból, és fél háromkor már Husumban vagyunk. Innét 2 km-re lesz az állomás helyünk. A városhoz körülbelül 3 km-re van a tenger, most egyelőre itt vagyunk a vagonban. A város hasonlít a többi német városhoz, ahol eddig keresztülutaztunk. Mindenfelé csak a szegénységet lehet látni. Itt vagyunk még este is, és azzal a tudattal térünk aludni, hogy úgysem tarthat ez már sokáig. Hatheti kiképzés és újra visszamegyünk Magyarországra.

28-án a felébredésem a legszomorúbb a bevonulásom óta. Most tudtuk meg, hogy nem kiképzésre hoztak, hanem egy fogolytáborba. Tisztjeink a legocsmányabb módon csaptak be mindannyiunkat. És most ráadásul cserben is hagytak, ők a táboron kívül vannak elszállásolva. Azzal még csak tetézték aljasságukat, hogy még azt mondják, hogy viselje el mindenki férfiasan a sorsát. Most megint annyira el

vagyok keseredve, hogy csak rátok való tekintettel nem végzek magammal. Sajnos most már közelebbről is megismertem nagy barátunkat. De most már végérvényesen megismertem a mi alias gazember, áruló tisztjeinket is. Most dél felé van az idő, és azt már tudjuk, hogy ebéd nem lesz. És most egyhangúlag szidják a vezetőinket. Én már azt is meguntam, de nincs is értelme, mert ezzel már úgysem segíthetek siralmas helyzetemen. Jöjjön tehát, ami jön, én nem fogok elcsüggedni. Délután 3 órakor indultunk el Husumba, pár perc múlva meg is érkeztünk. Ez egy hatalmas barakk tábor, dupla tüskésdrótkerítéssel. A talaj vizes, mocsaras, ugyanis a tenger közel van, és állandóan szél van. A lakóbarakkunk elég tűrhető, mert ha még deszkából van is, de hosszú idő után legalább újra ágyban alszunk. Este 10 órakor légiriadó. Az angol gépek egész alacsonyan szállnak el felettünk, és a hozzánk 1 km-re lévő repülőteret géppuskával és gépágyúval lövik. Elrendelték a riadókészültséget, de szerencsénk van, nem történt semmi, így nyugodtan alszunk tovább.

Március 1-jén szörnyű orkánra ébredünk, csontig ható hideg szél fúj és esik a jeges eső. Nekünk ez igen szokatlan, de az itt lakó emberek azt mondják ez gyakori itt az északi tenger partján. Az elkeseredés igen nagy, most már egyes tiszték is elégedetlenkednek. Veres zászlós velünk együtt tárgyalja, hogy tudnánk innét hazamenni. Sajnos egyhangúlag megállapítjuk, hogy ez egyelőre lehetetlen. Az még csak súlyosbítja a helyzetemet, hogy nem tudok rólatok semmit, és örökké csak rátok gondolok. Az, hogy holland foglyok is vannak itt már évek óta, ez sem vigasztaló ránk nézve. Minden esetre jól esett, amikor a számunkra idegen emberek rokonszenvvel fogadtak.

Délben híreket hallgattam, így tudtam meg, hogy Törökország hadat üzent Németországnak, és a cseh hadsereg is megtámadta őket. Most ismertették Göbbels beszédét, és így tudtam meg, hogy már ők is válságosnak tartják a helyzetet. Mi örülünk ennek, de sajnos reménytelen helyzetünkön már ez sem változtat. Várjuk tehát a bizonytalan jövő fejleményeit. Délben beosztanak ügyeletesnek, így az elhelyezkedési munkától mentesülök. Az egész nap tartó szél éjszakára megerősödik. Most én is elmondhatom, egyedül hallgatom a tenger mormolását és a szél zúgását.

2-án már hajnali 1 órakor felkeltének a szolgálatom miatt. Máskor bosszús lettem volna, de most örömmel keltem fel, ugyanis már két napja nincs kenyerem és így a szolgálatban van alkalmam egy kis

élelmet beszerezni. A kiruccanásom sikeres, mert sikerült szerezni 15 kgr krumplit és vagy 10 dkg paprikát. Még szerencsém, hogy 5 kg zsírom van, és amit otthon nem szerettem, a paprikás krumplit olyan jóízűen fogyasztom el, mint a legkedvesebb ételemet. Ha valaki ezelőtt egy évvel, azt mondta volna, hogy ilyen helyzetben leszek, leköptem volna.

A délelőtt még mindig az elhelyezkedéssel telt el. 1 órakor a szolgálatom is letelt. Délután vételezni voltam Husumban, este agyonra fázva érkeztem vissza.

3-án reggel Veres zászlósnak kell egy kis munkát csinálni, ezzel el is húzom az időt. Délután fürdőbe megyünk, egyúttal fertőtlenítenek is, ugyanis a tetű igen meglepte a gárdát. Este későn jövünk vissza. A vacsora 10 dkg hideg kenőmájas.

4-én reggel az osztályparancs véletlenül a kezembe kerül, így tudom meg, hogy az angolok partraszállásától tartanak. Még a délután folyamán megszervezik a készültséget, a puskát elszedik tőlünk és a 8 drb puskával akarják az angol partraszállást megakadályozni. Én örülök, hogy a puskától megszabadultam, legalább nem kell tisztogatni. Tisztjeink itt sem változtak meg, tisztí legény kell nekik, éppen azért most a csicskások vannak a készültségbe beosztva, mert ezek munkára nem mennek ki, de egyúttal a tisztek mellett is el tudják végezni a munkát. Éppen most jött a parancs, hogy megint beosztottak barakkügyeletesnek. Amikor bementem az osztályirodára, hogy én tegnap délben adtam le a szolgálatot, azt felelték örüljek, hogy tölem megbízhatóbb embert nem találnak. Miután a többiek Husumba mennek moziba, mi kártyával üjtük agyon a vasárnap délutánt.

5-én délelőtt óvóhelyet készítünk. Itt ismerkedünk meg egy nyúl-fajtával, a parti nyúllal. Ez egy süldőnyúl nagyságú állat, a nálunk ismert mezei nyúlhoz hasonló, csak kisebb. Észrevettük, hogy egy lyukba búj, hozzáfogtunk és kiástuk. Sikerült is foglyul ejteni, utána bevonultunk ebédelni, és elfogyasztottuk a margarinnal készült babfőzeléket. A zsírról már le kell mondani, a szakácstól tudom, hogy még négy mázsa zsír van, de a tiszteknek külön étkezde van és így lefoglalták a mi zsírkészletünket. Most már magam győződtem meg, hogy milyen ez a sokat emlegetett minta világ. Úgy én, mint a bajtársaim pokolba kívánjuk, a miénktől semmivel sem különbséggel rendszerrel együtt. Itt is úgy van éppen minden, mint nálunk, a fejesek élnek, mint hal a vízben. A nép zöme pedig csak nélkülözésre van utalva.

De különben olyan a nép is, mint a hazája, Magyarországból többet ér egy vármegye, mint az egész német birodalom.

Délben átveszem a szolgálatot és délután én vezetem ki az embereket az óvóhelyépítéshez. A vacsora megint elég jó, krumplileves és 10 dkgr hideg májas. Este fél kilenckor felolvassák a parancsot és újra beosztanak a készütségbe. Az első szervezést nem találják elég jónak. Így megint bosszankodva térünk nyugovóra, mert minden második nap átszervezik a társaságot.

6-án reggel nem vonulunk ki. Reggel 8 órakor beoltanak bennünket kolera ellen. Én megmenekültem az oltás elől, de az erdőbe kell menni fát vágni. Ide egész jól hallottuk, hogy ...-ánt alaposan megbombázták.

Délután megint az erdőre megyünk és ott igen jól eltelt az idő. Igaz a jó levegőn alaposan megéheztem, de jó vacsorát kaptunk. A vacsora 5 dkgr vaj és 5 dkgr sajt. Utána igen jól alszom végig az éjszakát.

7-én reggel már önként jelentkeztem az erdőre és délig kint is voltunk. Délután Husumban voltam moziban, utána az egyik sörözőbe mentünk. Itt is láttam, hogy milyen mélyre süllyedt a német nép erkölcsileg. Gyönyörű szép, fiatal lányok pár márkáért, vagy egy darab kenyérért akárkinek odaadják magukat. Este 10 órakor értünk vissza és körülöttünk mindenfelé rengeteg sztálingyertyát és bombázóport szórtak az angolok. A légitámadás reggelig tartott. Láttunk légi harcot, és égő bombázórepülőket.

8-án reggel futóárkot mentünk ki ásni, de amit eddig ástunk az összedőlt, ugyanis itt olyan laza a talaj, hogy én már előre láttam, hogy hiábavaló munkát végzünk. Délután esik az eső, most megint egy kivarni valót kaptam. Fazekas, Nagy, Lavacsek és Rozman szakaszvezetőknek kell hátizsákot csinálni. Ezzel el is telik az idő estig. A vacsora hideg májas. 9 órakor megint nagy légitámadás volt. A német vadászok felvették a harcot az angol bombázókkal.

9-én reggel megint önként jelentkezek az erdőre fát vágni. Délben pedig, amikor hazajöttem az erdőről, arról értesültem, hogy a műhelybe vagyok vezényelve. Most inkább egyéni munkákat végzek, természetesen ezért fizetnek, de mit érek a pénzzel. Itt pénzért nem lehet semmit venni, csak jegyre lehet vásárolni mindent. Az a hiba, hogy a koszt nagyon gyenge, és a kenyér is nagyon kevés. A kenyeret kénytelen vagyok krumplival pótolni.

Itt van Sándor János bajtársam, akivel nagyon jól megértjük egymást. Még az utolsó falatot is megosztjuk.

Most olyan hírek keringenek megint, hogy vagy a Dunántúlra, vagy Norvégiába megyünk. Most a németeket úgy az angolok, mint az oroszok nagyon szorongatják. Itt közöttünk az a vélemény, hogy egy hónapon belül lehengerlik a németeket.

Most éppen érdekes vita folyik, a bajtársaim arról beszélgetnek, mi lesz, ha igaz az, hogy az oroszok a feleségeinket megbecstelenítették. A vélemény igen eltérő, van olyan, aki azt mondja, neki már nem kellene, ha megtudná, hogy igaz. A másik pedig azt vitatja, ez nem ok arra, hogy a feleségét elhagyja. Én, mivel eddig írtam, nem vettem részt a vitában. Most megkérdezik, mi a véleményem a dologról. Megmondtam, hogy én eddig nem gondolkoztam ilyen dologról. De azért a saját véleményem a következőkben fejeztem ki. Én hiszek az én feleségemben, de különben sem hiszem el a német propaganda eme állítását. Azt kérdezték, ha mégis az ellenkezőjéről győződnek meg, akkor mit tennék. Erre megint azt feleltem, én addig nem mondok semmit, ráérek majd akkor foglalkozni ezzel a gondolattal.

10-én reggel igen rossz hangulatban ébredtem, igen rossz álmom volt. Álmomban odahaza jártam húsvéti szabadságon, amikor jöttem vissza, te elkísértél a két gyerekkel Sátoraljaújhelyig. Én útközben a nadrágomat elhagytam, és itt következett álmom szörnyű része. Amíg én az elveszett nadrágomat kerestem ti eltűntetek és nem is láltalak meg benneteket. Nem sokáig töprenghettem az álmom felett, ugyanis a kötelesség a műhelybe szólított. A munka visszaadta jókedvemet, de azért még mindig azon töprengtem, hogy ugyan mi lehet veletek. Nem vagyok babonás, de most mégis aggódok miattatok. Délután eljön a parancsnokom a munkát megnézni, megdicsér a pontos munkáért. És megint biztosít róla, hogy a műhelyben maradok, és este boldog meglepéssel térek nyugovóra. Csak miattatok aggódok.

A véletlen megint új reményt önt belém, ugyanis este, ezelőtt 10 évvel idevándorolt magyar, aki most német katona, látogatott el hozzánk. Beszélgettünk és megkérdeztem tőle mi a németek véleménye, sokáig tart-e még a háború? A felelet igen megnyugtatót mindnyájunkat, ugyanis most is, mint már többször is, azt hallottuk, hogy nem tart már sokáig. Azt is mondja, hogy a német katonák is elége-

detlenek már, ők is kívánják a háború befejezését. Így én is azzal a boldog reménnyel hajtom álomra a fejem, hogy nemsokára én is hazamehetek szeretteimhez.

11-én délelőtt a műhelybe megyek. Vasárnap van, de nekem dolgozni kell. Az emberek teljesen le vannak rongyolódva.

Délután moziba kell menni, én nem akarok, de kényszerítenek, mivel nekem jó a ruhám. Bemegyünk Husumba, de mozi nincs, így én Sándor bajtársammal a városban töltöm el az időt. Megkeressük a szép lányok házáat, több bajtársunk biztatására. Itt három nő van, de a várószobában van vagy ötven magyar és német katona. Én pedig Sándor bajtársammal, a legnagyobb undorral hagyom el a szerelem házáat. Utána bemegyünk az egyik sörözőbe, sajnos itt újabb csalódás ér. A németek úgy néznek ránk, mint a véres rongyra, a legnagyobb gyűlölettel. Így tehát onnan is hamar eltávozzunk és visszajövünk a svessingi táborba. Meg is fogadom, hogy többet, ha lehetséges nem megyek sehova.

12-én reggel megint a műhelyben folytatom a munkát. Délelőtt 10 órakor, megállapításom szerint, vagy ezer angol repülő megy el felettünk. Ez tehát újabb betetőzése a németek ellen indított angol légítámadásoknak. Minket is riadóztatnak, mivel a németek lövik az angol gépeket. Látjuk is, hogy az egyik gép lezuhan, és délután azt hallottuk, hogy a németek saját gépüket lőtték le.

13-án már reggel hallottam, hogy a tisztjeink is zúgolódnak a németek aljas eljárása miatt, ugyanis ők még csak most jöttek rá, hogy a németek nem kiképzésre hoztak, hanem munkára. Az útegek utat építenek, a törzs emberei pedig erdőt irtanak. A németek a munkateljesítménnyel nincsenek megelégedve. Eddig nyolc órát dolgoztak az emberek, most pedig azt akarják, hogy 10 órát dolgozzanak. De végre már az osztályparancsnok is felébredt és egy átiratban értesítette a német parancsnokságot, hogy ilyen élelmezés mellett nem lehet fokozni a munkát. Most az a helyzet, hogy teljesen német kosztot kapunk, és ez meg is látszik az embereken. A reggeli 3 deci fekete, cukor nélkül. Nekem még az a szerencsém, hogy 5 kgr cukrot hoztam magammal. Az ebéd legtöbbször marharépa főzelék, a hús fejadag 2 ½ dkgr. A főzéshez zsírt nem adnak, lisztet még rántásnak sem. Így a helyzetünk igen elszomorító, mert ki vagyunk téve annak, hogy teljesen elgyengülünk. Már most is olyanok vagyunk, mint a

csontváz. Ha eljön az idő, hogy haza lehetne menni, nem lesz annyi erőnk sem, hogy lábra álljunk.

14-én reggel csak nagy utánajárással tudjuk elintézni, hogy a nemzeti ünnepet megünnepelhessük. Hej, eszembe jut a múlt évi március 15-e, milyen boldog voltam akkor. Most pedig a legnagyobb reménytelenséggel tekinthetek a jövő elé. Milyen könnyen megsza- badulhatnék minden gondtól és szenvedéstől, de még mindig nem adom fel a reményt és bízok benne, hogy megtalálalak benneteket, és talán ránk ragyog még a boldogságnak egy halvány kis sugara. Hiszen éppen eleget szenvedtünk mind a ketten ahhoz, hogy ezt ne érdemelnénk meg. De hiába a sors kegyetlen és kiszámíthatatlan.

Délelőtt megint a műhelyben dolgozom, és most megint egy újabb csalódás ér. Sándor bajtársamat elvezényelték Husumba egy német műhelybe, így el kell válni a legjobb barátomtól. Pedig olyanok voltunk együtt, mint a testvérek, még az utolsó falatot is megosztottuk egymással. Most pedig nem tudom nem én következek-e, ugyanis a németeknek a szakmunkásokra van szüksége. Most pedig ráadásul még egy szomorú hírt kellett hallanom. A 7. ütegből 60 embert elvittek a németek teherautón azzal, hogy egy repülőgép roncsait kell felrakni az autóra. Ennek már három hete, de a 60 ember még a mai napig sem tért vissza. Most az osztályparancsnok újabb átirattal fordult a német parancsnoksághoz. Mi azért jöttünk ide, hogy kiképezzenek, és magyar területen harcba vessenek. Most pedig itt vagyunk egy fogolytáborban és úgy kezelnek, mint a többi itt lévő foglyot. Kérte, hogy vagy képezzenek ki, vagy pedig vigyenek vissza Magyarországra. Sajnos én már nem hiszek semmit, mert tudom, hogy minket már nem visznek vissza. Lassanként a németek szét- szórnak bennünket, és senkinek sem lehet egy szava sem. Rajtunk már nem segít semmi, csak ha az angolok, vagy az oroszok fogságá- ba kerülünk.

15-én ébresztő reggel 7 órakor, ½ 9 órakor sorakozó a nemzeti ünnep megünnepelésére. Két honvéd szaval, utána Fellner főhadnagy tart ünnepi beszédet. A következőket mondja: rövid időn belül meg- kapjuk az új fegyvereket, és hazamegyünk, hogy asszonyaink meg- becstelentőin bosszút álljunk. És ebben a megtorlásban nem egyedül vagyunk, mert mellettünk van hű, nagy szövetségesünk a német bi- rodalom. Az ünnepélyen úgy nekem, mint minden bajtársam szemé- ben könny csillogott. De amikor a főhadnagy beszélt, mindenki mo-

solygott, mert nem is tehet mást az ember, ha német győzelemről beszélnek, ezen csak mosolyogni lehet.

Az ünnepély után felolvassák az osztályparancsot és felolvassák azt is, hogy holnap reggeltől minden reggel 20 perces csukló lesz. Ezt azzal indokolják, hogy meglazult a fegyelem. Ezen megint csak mosolyogni lehet, fogolytáborban fegyelem. Az osztálytörzs összlétszáma 76 fő, ebből 19 tiszt, 16 tisztos, 3 tiszthelyettes. A legénységi létszám 41 fő, ebből 20 fő tiszti legény. Így ami munka előadódik a körlet területén 4-5 embernek kell elvégezni. Nem is tudom most leírni, hogy ez mit jelent, ezt csak akkor tudom én is, amikor szolgálatban vagyok. Mert akkor aztán teljesen meghülyül az ember, mert ide is egy honvéd, meg oda is egy, a végén már nem maradt senki, de még a konyhára is kellene ember, aki fát vág, és répát, vagy krumplit pucol. És még a tisztek ezek után fegyelmet is követelnek, és mindenféle nyomorékok gyülekezetének neveznek bennünket. Én bízik benne, hogy rövid időn belül visszafizethetünk mindent aljas, tróger tisztjeinknek. Délután moziba mennek, én itthon maradok három tisztsel és kártyával ütjük agyon az időt.

16-án reggel hatkor ébresztő, 6 óra 10 perckor csukló, utána reggeli és megyek a műhelybe. Új alosztályparancsnokot kaptunk, egy fiatal, taknyos hadnagy személyében. Lénárd hadnagy egy tehetetlen, undok alak, aki már az első napon állandóan szekírozza az embereket. A műhelybe is bejön, és én sem vagyok kivétel. Úgyannyira, hogy már nem bírom idegekkel és kérem a műhelyből való kivezénylésemet. Délután még inkább elkésérít az, hogy úgy kezelnek bennünket, mint a hadifoglyokat. De azért ugyanolyan fegyelmet követelnek a tisztek tőlünk, mint odahaza. Az emberek egymás után mennek orvoshoz, a diagnózis mindnél egy, idegösszeroppanás. A koszt is szörnyű rossz, most már a hangulat olyan, hogy még a legnagyobb németbarátok is, a legnagyobb gyűlölettel viseltetnek kínzóinkkal szemben. Az este tervezgetéssel telik el, mert most már mindenki közös akarattal azon van, hogy tudnánk megszabadulni fonák helyezettünkől.

17-én megint azt a parancsot kapom, menjek be a műhelybe és folytassam a munkát. Én már jobban szeretnék inkább az erdőre menni fát irtani, mert legalább ott nem szekíroz senki.

Dohányom már nincs, de megint szerencsém van, egy nadrágot kell fordítani, és dohányt kapok érte, így megint van dohányom, ami három hétig elég lesz.

18-án legnagyobb örömömre Sándor bajtársam meglátogat. A főszakáccsal igen jó viszonyban vagyok, így sikerül a barátom részére is ebédet kapni. Délután elmegyek Sándor és Tóth bajtársaimmal nyulászni, sikerül is egy nyulat fogni. Mivel zsírom még van, mind a hárman jól megvacsorázunk. Amióta itt vagyunk még ilyen jóízűt nem is ettem, az ilyen koszt mellett ez fejedelmi vacsora volt. Vacsora után Sándor barátom eltávozik azzal, hogy ha alkalom adódik, újra meglátogat.

19-én reggel újra a műhelybe kell menni, dolgozni. Most megint igen nagy az elkeseredés, ugyanis a kenyérfejadagot 50 dekáról 30 dekára vették le, és sajnos most megint rosszabb lett a koszt is. A kenyeret már meg kellett volna kapni, de sajnos már két napja nincs megint kenyér.

Délután megkaptuk a már Magyarországon esedékes zsoldot. Ezt természetesen pengőben kaptuk. Igaz ez nem jelent semmit, mert a márkáért sem lehet kapni semmit.

20-án megint irtózatosszélvihar dühöng, de azért a csuklót megtartják. A csukló után van alkalmunk végignézni a 4. üteg sorakozóját. Ezeknek munkára kellene menni, de megtagadják a munkát, addig nem akarnak kimenni dolgozni, amíg a kenyeret ki nem adják. Siralmas, ahogy az emberek kinéznek, megvannak sárgulva és csontig lesóványodva. Most döbbenek rá, hogy már én is így néznék ki, ha nem lettem volna előrelátó. Még én egy hónapig kitartok és azon kívül még konzervem is van, de azt a hazautazáshoz tartogatom. Most pedig várjuk, hogy mi lesz a 3 deci feketéhez. Kapunk-e hozzá kenyeret, vagy kenyér nélkül, keserűen kell meginni. Nekem még most is van előnyöm, mert még mindig van vagy 1 kiló cukrom. Éppen most látom, hogy az üteg újra sorakozik, és ki is mennek dolgozni. Most még nem tudom megkapták-e a kenyeret, vagy megijesztették őket. Délben már az ebéd is csak felényi, mint eddig volt. Helyzetünk mindig tűrhetetlenebb, hogy meddig tart azt nem tudjuk. Igaz most már a németek is azt mondják egy hónapon belül vége lesz. Már alig várom azt a pillanatot, amikor hazamehetek hozzátok. Sajnos a sors kegyetlen és kiszámíthatatlan és nem tudjuk, milyen szomorú megpróbáltatást tartogat még részünkre. De még mindig

nem vagyok elcsüggedve, még mindig bízik a jó szerencsében, hogy még egy pár boldog évet el fogunk tölteni veled és a két gyerekkel együtt. Hej, ha legalább tudnék valamit felőletek, már az is milyen boldoggá tenne. Itt töltjük el az időt, távol szeretteinktől, éhezve és minden német által gyűlölve. És még azoktól sem kapunk egy jó szót, akik idehoztak bennünket, sőt a tisztek még fokozzák elkeseredésünket. Én bízik benne, hogy rövid időn belül visszafizetünk galád eljárásukért, amit megérdemelnek.

21-én éjjel három órakor felébredtünk a nagy zúgásra. Tomiék rengeteg repülője hozza a szeretetsomagot a németeknek. Utána már alvásról szó sem lehet. Délelőtt a műhelyben töltöm az időt.

Délben 1200 francia fogoly érkezik a táborba. Végignézzük a beszállásolást, és bizony nem valami kesztyűs kézzel bánnak velük. Délután pedig parancsban olvassák fel, hogy a legszigorúbb büntetés terhe mellett tilos az idegen foglyokkal érintkezni, vagy cseréztetel kötni. Az este megint vitatkozással telik el, mert még mindig akad ember, aki a németek eljárását helyesnek tartja.

22-én a kora hajnali órákban megint az angol gépek zúgására ébredünk. Reggel megkezdjük a munkát, de délelőtt megint légiriadó van. Délután megindul a nagy duma, ugyanis tudomásunkra jut, hogy délelőtt itt is megkísérelték az angolok a partraszállást. Este készültségbe vagyok beosztva, még a vacsorát sem tudtam elfogyasztani. A szolgálatvezető gúnyos hangon azt mondja: talán abbahagynám a vacsorát, mert még egy kicsit katonák is vagyunk. Erre aztán elöntött a méreg és azt mondtam neki, szar, ganéj alakok vagyunk, nem katonák, mert ha katonák lennénk nem hagytuk volna el hazánkat. Természetesen erre fel ő megfenyeget, hogy vigyázzak magamra, mert még jelenti az osztályparancsnoknak. De már olyan dühös voltam, azt feleltem: nem törődöm vele, löjjenek fejbe, legalább nem szenvedek tovább. Úgy látszik nem tett jelentést, mert eddig semmi bántódásom nincs, de különben is egész nyugodtan térek nyugovóra.

23-án megint nagy szenzációra ébredünk, azt halljuk, német egyenruhát kapunk és fegyvert, és vagy a nyugati arcvonalra, vagy a tengerparton harcba vetnek bennünket. Most megint az összes ember előtt kijelentettem az őrmesternek, hogy ha agyonlőnek, sem veszek magamra német ruhát. Délelőtt megérkezik egy német alezredes, tiszti gyűlés van, annyi már kiszivárgott, hogy a tisztek hazamennek, minket pedig kiképeznek, de azt még nem tudjuk hol fognak harcba vetni.

Rescsánszki Ernő

1916. október 6-án született **Galvács**on. 1994-ben, 78 éves korában írta meg visszaemlékezését, amely elsősorban a szovjet hadifogságban töltött időről szól. A kézirat 20 oldal terjedelmű.

Húsz éves korában a Galvácsi Közbirtokosság jegyzője volt. Életéből közel tíz évet a második világháborúban és a szovjet hadifogságban töltött. 1950-ben 15 dollár birtoklásáért elítélték. Büntetését a miskolci reptér, a miskolci egyetem és a kazincbarcikai vegyi üzem építésére létrehozott munkatáborokban töltötte le. 1952-től az ÁFÉSZ vezetőségi tagja volt, 1953-tól a legeltetési Bizottság növényvédelmi felelősi tisztségét töltötte be. 1960-tól főkönyvelő volt a galvácsi Kosuth Tsz-ben, majd a szendrői tsz-szel történt 1966-os egyesítés után a Szendrői Tsz. Galvácsi Üzemegységének volt a vezetője 1971-es nyugdíjazásáig. 1960-tól 1981-ig a galvácsi görög katolikus egyházközség pénztárosa volt.

2000-ben hunyt el Galvács

on.

Rescsánszki Ernő visszaemlékezése

1939. október 5-én, a második világháború kezdetén, bevonultam tényleges katonai szolgálatra a M. kir. VII. légvédelmi tüzérsztyályhoz Miskolcra. A négyhetes alapkiképzés után az alosztálynál kisegítő írnok voltam, alapkiképzésem távbeszélő rádiós volt. Amikor elküldtek az osztályirodába padlót súrolni a munka befejezése után azt mondta az irodavezető, mond meg a szolgálatvezetőnek, hogy én mondtam, hogy téged ne küldjön hozzám takarítani, mert ez nem neked való munka. Mivel a szolgálatvezető egy pökhendi, kevély továbbbszolgáló városi strici volt, a szelíd magatartásom miatt sem bírt engem. Ahol rossz helyet sejtett mindig odaküldött engem. Bosszantotta, hogy akárhová küldött, én mindig megtaláltam a helyem.

1940 júniusában az Erdélyi bevonuláshoz felvonultunk Husztra, Kárpátaljára. Beosztásomnál fogva az osztályparancsnoki személygépkocsin utaztam az alezredes osztályparancsnokkal, a főhadnagy rangú segédtisztjével és a gépkocsivezetővel. A huszti gimnáziumban volt elszállásolva a VII. hadtestparancsnok és a VII. légvédelmi tüzérsztyály parancsnok, és ott is kisegítő írnok voltam. Csíkszeredán a megyeházán helyezték el a két parancsnokságot, ahol kb. három hónapig voltak. Október második felében telefonon hívat az osztályírnok. Az osztályparancsnok azt kérdezte tőlem, hogy akarok hozzá járni dolgozni? A válaszom igen volt, erre mondta, hogy foglaljak helyet, és már írta is a parancsot, hogy az osztályparancsnokságra vezényelt írnoknak és a mai nappal előléptetett főtüzérré. Ezzel a szolgálatvezető minden basáskodása megszűnt felettem. A szolgálatvezető egy alosztálynak volt a szolgálatvezetője, én pedig egy osztálynak voltam az írnoka.

1941. szeptember 27-én, mint tényleges tizedes, leszereltem. 1942. március 14-én bevonultam légvédelmi lögyakorlatra, de az első éjszaka a szoba ablaka nyitva volt, és úgy megfázott a torkom, hogy másnap az orvos beutalt a kórházba. Ezt a megfázást mai napig érzem a torkomon. A csapat elvonult, én pedig leszereltem.

1942. május 11-én újból bevonultam. Úgy volt, hogy oroszországi hadműveleti területre megyek a 2. hadsereggel. Beosztásom posta és máthaösszesítő kezelő tiszthelyettes volt. Itt kell megköszönni az Isten oltalmát, és Rescsánszki Mártontól örökölt kézügyes-

ségemet, valamint a becsületes, szorgalmas munkámat, aminek következménye, hogy nem kerültem ki a Don kanyarba. Mivel a nyilvántartó iroda vezetője ismerte a munkámat és a személyemet beajánlott, és az osztályvezető megkérdezte tőlem, itthon akarsz maradni? Igent mondtam, és már mentünk is a pótosztályparancsnokhoz, aki azt mondta, ha szüksége van rám, akkor itthon maradok, intézkedjen. Így menekültem meg a Don-kanyari vörös pokoltól. A besorozásom tartalékos szakaszvezetőként katonai nyilvántartó és anyakönyvvezető volt, 1942. május 11-től 1944. március 31-ig.

A katonáknak minden egyes bevonuláskor előre elkészítettem a leszerelési jegyét és a következő behívóját, utána bevezettem az anyakönyvbe az eseményt. A leszerelési jegy és a behívó az anyakönyvben várta a következő mozgósítást. A munkakör legszomorúbb része az volt, amikor jött a frontról a hadijelentés. Remegő kézzel, szomorú szívvel olvastam a szomorú híreket. X bajtárs és barát megsebesült, y bajtárs fogságba esett, x bajtárs eltűnt, y bajtárs az ütközetben elesett. Utána az anyakönyvet kiemeltam a csoportjából és az elhunytak közé helyeztem.

1944. március 31-én leszereltem.

1944 esős nyarát idehaza töltöttem. Sajnálattal és fájó szívvel néztem a menekülő embereket és a keletről nyugat felé hajtott állatokat, melyek egy része a fáradtságtól és az éhségtől útközben elhullott. Még a vadállatok is nyugat felé menekültek, ahogy a front közeledett. 1944 őszén több alkalommal falragaszok útján separték össze a még mozgóképes embereket.

1944. november 2-án be kellett vonulni a sajószentpéteri hadkiegészítő kirendeltséghez. Ott összeállítottak egy századot, és irány Várpalota, nehéz páncéltörő ágyús átképzésre. Az ország minden fegyverneméből volt ott katona. Bevagoníroztak, és a felvidéken bujkáltunk össze-vissza az egész úton, mert az amerikai gépek rendszeresen bombázták a szerelvényt. Kb. egy heti bújócskázás után megérkeztünk a kiképző tábor első állomáshelyére a Balaton mellé Berhidára. Az átképző táborban 16 század volt az ország minden részéről behívott emberekből. Mivel a front közeledett áthelyezték a tábort a Szigetközbe, Ásványráróra. Ott 1945. március 21-ig voltunk. Az volt a szerencsénk, hogy a németek csak egy századot tudtak felszerelni bevetésre, a többi pedig a Balaton nyugati részére Tapolcára irányították az oroszok elébe, de ők előbb értek oda, mi pedig 1945.

április első napjaiban, Húsvét első napján Szentgotthárdnál átléptük a magyar határt. Elindultunk szép hazánkból, szemünkből a könny kicsordult. Ausztria területén, több helyen állomásoztunk. A Murek völgyében nagyobb helységek, Murek, Marburg. Mint második vonalbeliek a lövészárkokat készítettük, éjjel pedig felszedtük a beültetett burgonyát, mert éhesek voltunk.

Ásványráróhoz vissza kell térnem, hogy érthető legyen a következő példa, mely az emberek közötti óriási különbségről szól. Ásványráron volt egy hatalmas káposztatároló és savanyító üzem. Itt a savanyú káposztán és az útközben leromlott és elhullott birkákból készült étel csontjain maradt kis húson kívül nem ettünk mást, mert a miskolci strici szolgálatvezető és felvételező megették, és nekünk csak a csont maradt. Mivel Ausztriában már ez sem volt, ezzel betelt a pohár, leváltottuk őket és más alakulathoz küldtük őket. Én voltam az alakulat írnoke, ezután a parancsnokság mindent rám bízott, én lettem a szolgálatvezető és a felvételező is. Most pedig következik a fordulat. Először is nem mindegy, hogy egy csillagos megy főlvételezni a német raktárba, vagy egy honvéd. Utána következett a jó szándék és a rutinosság. Mint írnok a kivonuló létszámból egy pár embert, mint beteget visszatartottam, és nem vonultak ki. Fogtam magam mellé egy németül beszélő embert, elmentünk az osztrák gazdákhöz, hogy nem kell-e fogat, vagy ember dolgozni. Sok helyre kellett, mert fiatal nem nagyon volt. Élelemben egyeztünk meg fizetésként, mindenki azt adott, amije volt. Másnap mentünk összeszedni a munkabért, vagyis az élelmet. Az alakulat, amikor estére bevonult, az emberek nem tudták mi történt. Mindenki annyi ételt kapott amennyit kért. Ez így ment mindaddig, amíg a drága rokonokkal nem találkozunk. Ez volt az alakulatunknak a farsangja. 1945. május 9. a nagyböjt kezdete. Ez a böjt nem negyven napos volt, hanem soknak még 40 hónapnál is több volt. Csak azután jött a feltámadás annak, aki megélte a hazatérést. Amikor kihirdették, hogy vége a háborúnak, nemcsak az úton ment a hadsereg nyugat felé, hanem, mint a tenger ömlött a nép, ameddig a szem ellátott. Nem látott mást, csak katonát, gépeket és állatokat. A nyugati zóna kb. 10 km volt már csak. De ezt a felszabadítóink nem nézték tétlenül, szembe jöttek velünk a hegy túlsó oldalán és nem engedtek tovább. Vojna, kaput, pasli damoj, zsenka, bárisnya.

A találkozás első felvonása az órák, a bicskák és minden más értéktárgytól való megszabadítás, majd útnak indítottak kelet felé, pasli doma, csak azt nem mondták, hogy az őshazában lesz a végállomás, vagy Szibériában. Elindultunk, jöttünk hazafelé. A határ közeléig szabadok voltunk. A határnál, Fölbachban már várt a tábor. Egy kastély kertjében összegyűjtöttek vagy 20000 embert. Annyian voltunk, mint gyufa a dobozban. Egy emlékem van ebből a táborból. A katona lelkésznek misét is engedtek mondani. Amikor elkezdte a misét a sok férfi mikor elkezdte énekelni, hogy Nagyasszonyunk, hazánk reménye, kis nemzedet zokogva esd, mi lesz belőlünk, hogyha elhagysz, szent Szűzanyánk, óh, el ne hagyj, az osztrák hegyek megmozdultak, a könnyek csorogtak. A fülemben még ma is cseng az ének.

Az osztrák táborból pünkösdi szombatján indultunk el a magyar határ felé, és innét kezdve megszűnt a szabadság. Nagyon meleg, napos idő volt. A lusta emberek eldobálták a köpenyt, a pokrócot. Az első fogoly éjszaka egy szántóföldön volt. Akinek volt pokróca, vagy köpenye, azok kettesével összetársultak és így takaróztak. Akinek egyik sem, az feküdt a csupasz földön, a holdvilág betakarta, a harmat belepte. Pünkösdi első napján jöttünk át a magyar határon, Hegyeshalomnál. Celldömölkön várt a szögesdróttal elkerített fogolytábor, ahonnét a beszögelt marhavagonokban naponta 5000 embert szállítottak el az őshaza felé. Egy vagonba 60 embert préseltek be puskatussal, az ajtót belakatolták. Naponta adtak egy vödör valami keveréket, ha adtak, és egy vödör vizet, amiből legtöbbször senki sem ivott, mert nekimentek és feldöntötték. Így folyt az utazás a paradicsom belsejébe kb. egy hónapig. A szerelvényünk 1945. június végén érkezett meg Ivanovóba, a 324-es lágerbe. A város Moszkvától 320 km-re van. Moszkva és Szentpétervár között Ivanovó központi láger volt, onnét 300 embert irányítottak a 40 km-re lévő szövőgyárba, Furmanovba a 324/6 lágerbe. Az ellátás olyan jó volt, hogy napi 40 dkg kenyeret, 2 kg babot, 2 kg sót, meg vizet adtak 100 ember részére, így reggel, délben este ugyanazt ettük. Mikor bejött a hideg, szeptemberben a 300 emberből csak 50 vonult ki munkára, a többi gyenge és beteg volt. A magyar ameddig bírt dolgozott, mint a hülye, így megemelték a kenyéradagot. Aki a kiszabott normát 100 %-ra teljesítette, kapott 60 dkg kenyeret.

A csekély szláv nyelvismeretemre és a rangomra való tekintettel munkavezető lettem. A bajtársaimat becsülettel szolgáltam. Ők tud-

nák bizonyítani, hogy mit tettem értük, az egészségükért, az életükért. Az én embereim 70, 80, 90 dkg kenyeret is kaptak, nem azért mert többet dolgoztak, mint a többiek, hanem a lelkiismeretem és a rutinom miatt. Röviden leírom, hogy miként történt ez. Minden brigádhoz volt beosztva egy orosz munkavezető. Legtöbbször egy idősebb férfi, vagy egy fiatal nő, és ők igazolták a munka mennyiségét, és erre adták a kenyeret. Akkor huszonéves voltam. Egy kicsit kedveskedni kellett a nőknek, de udvarlásról szó sem lehetett, mert ha megtudták, akkor azt a nőt Szibériába internálták. Odáig azonban eljutottunk, hogy tőlem kérdezte meg, hogy hány százalékot írjon. Azt mondtam, hogy csak annyit, hogy se neki, se nekünk ne legyen bajunk.

Egy kenyérrel kapcsolatos esetet leírok. Az egyik év nagypéntekjén, az évre már nem emlékszem, olyan rongy, dög orosz munkavezetőnk volt, hogy nem adott százalékot. Az emberek keseregtek, hogy pont húsvétra nem lesz kenyerünk. Én vállaltam a kockázatot, megírtam a százalékot és leadtam az irodán annak tudatában, ha rájönnek, hogy én írtam, akkor legalább két hét fogdát kapok érte. Az Úr Jézus velem volt, sikerült. Húsvétkor csak néztek rám az embereim, nem tudták, hogy mi történt, hogy megkapták a kenyeret. Azt mondtam nekik, hogy ez az én szívem.

Keservesen és szomorúan, és nagyon nehezen teltek a fogság napjai. Ott olyan hosszú volt egy nap, mint idehaza egy hónap. Ezt bizonyítja az is, hogy amikor a fogságban huszonévesen kopaszra nyírtak soha többé nem nőtt ki a hajam a sok szenvedés és gond következtében. Én ugyan igyekeztem mindent megtenni az embereimért, ami tőlem telt, igyekeztem táplálni bennük a reményt a beszédeimmel és példával. Azt mondták nekem, te pap vagy, csak eltitkold. Igen, de volt példa, hogy amikor senki se látott sírtam éhségemben. Az emberek folyton azt fújták, hogy sohasem engednek haza. Mondják az emberek, hogy a ruszki azt mondta, harasó munka, szkora damoj, hamar mentek haza. Tudjátok ez a ruszki mit mondott? Sokat dolgozzatok és hamar mentek a burgonyaföldre. Oda kaparták be, aki meghalt. Előfordult, hogy azok a hülyék, akik elhitték, amit a ruszki mondott hajtottak, én meg leültettem őket. Te hülye, mondtam, holnap felemelik a normát, mi lesz azzal, aki most se bír, szkora burgonyaföld. Akadt olyan is, aki beárult, hogy nem hagyok nekik dolgozni. Szerencsém volt, mert az előbb leírt eredményeim

alapján, többszörösen kitüntetett brigádvezető voltam. Hiába árulkoztak rám a lágerparancsnokságon, az eredményeim jók voltak. Egy pár ruszkival összevesztem, nem féltem. A kosztal kapcsolatban meg kell jegyezmem, hogy az elején említett babvíz csak egy pár hónapig tartott, utána jött a káposztaleves. Olyan silók voltak, hogy lét-rán jártak ki, be. Ujjig tartott. Reggel, délben, este olyan finom volt, hogy kása helyett a leves alján a homok kopogott. A földből gyökere-stől kihúzták a káposztát és szecskavágón bevágták a silóba, úgy hogy nem pucolták meg. Ez a koszt végig kísért.

Most következik a fogság legszomorúbb jelene. 1946. október 14. vasárnap. Kiküldtek 16 emberrel az erdőre gépkocsival fát vágni. Egy ponyvás amerikai teherautó volt, amit estére megraktunk. Anynyit raktunk rá, hogy az emberek a ponyva alatt kétrét hajolva fértek csak el. Akkor esett le az első hó, és amikor kiértünk az útra a kocsi megperdült és a töltésről az árokba borultunk. A gépkocsi kerekei az égnek álltak, a fa meg rajtunk. Az volt a szerencsénk, hogy a ponyva vége nem volt lekötve, és akik hátul ültek a perdülés következtében kirepültek és azonnal megkezdték a fát leszedni és az embereket kihúzgálni, de nem sok idejük volt, mert a sofőr elszaladt és a motort járva hagyta, és a gépkocsi nemsokára kigyulladt, és az a négy ember, aki kabinnál ült ott égett. Engem, amikor kibontottak a bal oldalra fektettek és egész éjjel ott feküdtem a hóesésben. 6 órakor történt a baleset és másnap reggel 7 óráig voltunk ott. Az az állat ruszki katona őrzött minket, hogy meg ne szökjünk. Aki nagyon jajgatott, azt agyon akarta löni, ha nem hallgat el. Arra nem volt esze, hogy az úton járókkal üzenjen a lágerbe, hogy baleset történt, jöjjenek ki értünk. Megérkezett egy vasplatós gépkocsi, rajta az éjjel esett hó. Feltettek, mint egy méteres fát. A lágerben leraktak a kutyavacokra, se orvost, se gyógyszert nem láttam, csak az én Istenem látott, aki velem volt és megőrzött. A jó bajtársaim behozták a káposztalevest. Ez egy hónapig tartott, utána munkába kellett állni. Ez volt a gyógykezelés. Az események súlyát fiatalon kevésbé éreztem, de most már nagyon hasogat mindenem. A fájások enyhítésére kéthetenként a Zsóri gyógyfürdőben kezelnek.

A fogság utolsó szakasza volt a legrosszabb. 1947-48 telét a központi lágerben töltöttem, amikor a hó kb. 1 méter volt, a hideg mínusz 25-30 celsius fok. A hó annyira megfagyott, hogy annak a tején mentek a gépkocsik. Akkor kellett menni fát szállítani kb. 50

km távolságra. Olyan fákat szállítottunk, mint a telefonoszlop, csak vastagabbak voltak. Reggel 8 órakor bevettük a káposztalevest, és este 8-11 óra körül értünk a lágerbe. Amikor megrakodtunk a havas, jeges fára felültünk. Útközben sokszor le kellett szállni, mert csak egy nyom volt, és ha a nyomból kicsúszott a gépkocsi, akkor lapátolni kellett, meg tolni a gépkocsit. Ez így ment minden nap, amíg a hideg tartott. Ezzel kapcsolatban szeretném leírni az én igazságérzetemet. Nem dicsekvés, hanem hogy az olvasó megismerje. Mint brigádvezető állandóan a gépkocsi kabinjában utazhattam volna, azonban minden útra más embert osztottam be, és felültem a fára, ahol a hó és szél vágott. A havat nem úgy kell elképzelni, mint nálunk, hogy hópelyhek hullnak, ott olyan a hó, mint a só, vagy a homok, az ember arcát süti, amikor esik.

A fogság utolsó felvonásának említésre méltó jelenete a következő. A központi lágerben a reggeli eligazításon mindig jelen voltam, amikor az ágazatvezető a brigádvezetőknek kiadta a munkát. Ők nem is gondolták, hogy sok mindent megértek abból, amit beszélnek. Mondja az orvos a brigádvezetőknek, hogy a foglyok nemsokára hazamennek és a mi embereink jönnek haza. A munkát úgy vezessétek, hogy ne legyen zökkenő a termelésben. Pár nap múlva megjöttek az első fecskék. Hiába kapták meg az utasítást a munkaterületre, ki sem jöttek. Majd a jövevények minden bejelentés nélkül kijöttek a munkaterületre és elkezdtek a foglyokkal kiabálni. Megkérdeztem tőlük, hogy minek jöttek ide? Nektek parancsolni! Nekünk nincs szükségünk parancsnokra. Ők úgy gondolták, hogy semmit sem tudok felőlük. Én udvariasan mondtam nekik, hogy vegyék fel a lapátot és hányják ki a szenet a vagonból. Erre hozzáfogtak káromkodni, kiabálni, mit gondolok én, a hadifogoly fog nekik parancsolni? Ő kapitány, ő őrnagy stb. sorolták. Nem azt kérdeztem kinek milyen rangja volt, mentek dolgozni vagy nem? Ők nem! No, majd én megmutatom nektek, hogy fogtok dolgozni, már megyek is az igazgatóhoz, hogy nem akartok dolgozni. Erre fölverték a lapátot és elindultak nagy veszekedéssel. Ez így ment minden nap, míg haza nem indultunk.

1948. április 26-án Ivanovóban bevagoníroztuk. Most nem 60 embert helyeztek el egy vagonban, hanem csak 30-at. Innen kezdve nem hadifoglyok voltunk, hanem barátok és társak. Cseszlova tovarisi, de a vagonban a deszkák még jegesek voltak, a szűnyogháló ruha és a káposztaleves nem nagyon melegített.

Isten veled Oroszország, itt hagyjuk néktek a davaj, bisztro, és a káposztalevest. A Tatár-hágón jött át a szerelvényünk. Amikor a magyar földre ért, aki lement a szerelvényről megcsókolta a magyar földet. Amikor a szerelvény Máramarosszigetre ért, ott négy napos pihenőt tartottunk, és borsó és babfőzeléket kaptunk. Május 8-án érkezünk meg Debrecenbe. Kifizettek háromévi munkáért 5 forintot. Május 9-én indultunk Miskolcra. Most már nem éheztünk, Nyíregyházán, Szerencsen, Miskolcon elégséges kosztot kaptunk. Miskolcon, a Tiszai pályaudvaron minden este vártak a miskolci katona barátok.

1948. május 10-én délelőtt 11,30 órakor megérkeztem Szendrőbe. Onnan gyalog indultam haza Galvácsra. Az én édes jó anyám ugyanott várt a tornácon, mint 1944. november 2-án, hajnali 5 órakor, amikor fájó szívvel, sírva mondta, Isten veled drága fiam, imádkozom érted, hogy vezessen haza téged a jó Isten.

Három és fél éves tengernyi szenvedés után 1948. május 10-én 12,30 órakor megérkeztem. Isten hozott drága fiam! Odahaza száz ölelés, száz édes csók várt rám.

Veres K. Ferenc

1920. április 13-án született **Galvács**on. Az elemi iskolát 1926-ban kezdte, 12 éves koráig járt iskolába. Édesapja 1925-ben kiment Kanadába dolgozni, így már gyerekként sokat dolgozott. 13 éves korában meghalt az édesanyja. Apja 1933-ban hazatért Kanadából és újra megnősült.

1934-ben kerékgyártó tanonc lett egy szendrői mesternél, ahol nehéz három évet töltött. Inasévei után Edelényben az Erényi birtokon dolgozott fél évet, majd hazatért Galvácsra és a Törley birtokon vállalt munkát.

1941. október 13-án bevonult katonának Tokajba a VII. utász zászlóaljhoz. 1943. március 23-án kivitték a frontra. 1944. december 14-én hadifogságba került, de nem vitték ki a Szovjetunióba, mert jelentkezett az 1945. január 6-án megalakult demokratikus magyar hadseregbe, ahonnan 1945. december 5-én szerencsésen leszerelt.

Hazakerülése után önálló kisiparosként kezdett dolgozni. 1949-ben megnősült, s ugyanebben az évben megszüntette az önálló műhelyét, mert a súlyos adókat nem tudta fizetni. Miskolcon vállalt munkát egy építőipari vállalatnál, ahol ács-állványozóként dolgozott. Több miskolci nagyberuházáson dolgozott, valamint Sajóbáonyban

a vegyi üzem és a lakótelep, Kazincbarcikán a vegyi üzem és a város építésén.

1994. március 21-én hunyt el Galvácson.

Életem regénye című, három A/4-es spirálfüzetbe írt visszaemlékezését 1979-ben kezdte írni. Az alábbiakban ebből közlünk részleteket.

Életem regénye (Részletek)

1941. október 13-án eljött az idő, nekem is be kellett vonulni katonának. Akkor a bevonulás nem olyan volt, mint manapság békeidőben, mert akkor háború dúlt. A legényt behívták, a kiképzést megkapta és már mehetett is a frontra. Hát én ebben az időben vonultam be katonának. Emlékszem a kis falunkból hatan vonultunk be, egy októberi nap hajnalán. Szekérrel szállítottak be minket az állomásra. A többieknek nehéz volt az elválás, mert a szekérnél, amikor indultunk édesapák, édesanyák, testvérek sírva köszöntek el. Nekem könnyű volt, mert engem nem siratott senki. A galvácsiak közül egyedül én vonultam be Tokajba. Ez esett nekem rosszul, mert a többiek mind Miskolcra vonultak be. De gondoltam, sok mindent kibírtam idáig, hát csak kibírom ezt is. És ez így is volt. Bevonultam Tokajba a VII. utász zászlóaljhoz, egy teljesen idegen társaságba. De én nem ijedtem meg, hamar kerültek cimboráim, talán még jobbak, mint a falubeliek voltak. A kiképzés elég nehéz volt, mert műszaki alakulat voltunk és így mindenféle fegyvernemhez kaptunk kiképzést, de én már hozzá voltam szokva a parancsokhoz, nem úgy, mint aki az anyja szoknyája mellől vonult be. Arra sem gondoltam, hogy siratnak odahaza, mint a barátaimat. Én bele voltam nyugodva a sorsomba, megpróbáltam rendesen viselkedni, úgy hogy se nagyon jó, se pedig nagyon rossz katonának ne legyek. Ez be is vált részemről, mert se az igen jó katonának nem volt jó, se az igen rossznak. Én olyan közepes voltam, ami nekem nagyon jól bevált.

Az újoncélet nagyon nehéz volt, különösen olyan mama kedvence gyerekeknek, akik még nem voltak sehol a szülői háztól. Nekem könnyebb volt, mert a komisz életből már volt egy kis részem, és nem is vettem a szívemre semmit sem. Egy olyan szobába kerültem,

ahol huszonketten voltunk újoncok. A szobaparancsnok egy tizedes volt, és volt még három öreg katona, akiket kellett titulálni, hogy „oktató úrr”. Két r-rel, mert ha nem így mondtuk, akkor mi ittuk meg a levét. Reggel hat órakor volt az ébresztő, télen-nyáron egyaránt. Reggel hatkor a napos tizedes beszólt a szobába: Szobaparancsnok úr, ébresztő! Erre minden katonának egyszerre kellett kiugrani az ágyból, mert ha nem, akkor mindenkinek addig kellett csinálni, ameddig nem lett jó. Utána az ágy bevetése, pontosan egyformán, mosakodás, öltözködés, szerelvény elrendezés. Hét órakor a reggeli csukló, vagyis a reggeli torna kezdődött, ami egy negyedóraig tartott. Utána reggeli, de alig értünk be a szobába a reggeli után a napos már kiabált, hogy kivonuláshoz sorakozó. Kivonultunk a gyakorlótérre. Nekünk, utászoknak kétfajta kiképzés is volt, szárazföldi és vízi. Ez elég rossz volt, különösen a vízi kiképzés. Októberben és novemberben, mikor hideg volt, egy ladikban két ember, vagyis két újonc volt, meg az oktató. Az egyik újonc kormányzott, a másik evezett. A ladikban volt egy vízmerő, hogyha beszivárgott a víz legyen mivel kimerni. Hát egy ilyen ibrik volt egy utász fröccs, mert aki nem jól evezett az egy ilyennel kapott a nyakába. Ez elég csiklandós volt őszi időben, de ki kellett bírni. Azt mondták az öregek, hogy ezen a tűzkeresztségen nekik is át kellett esni, és ez volt a katonaregula.

11 órakor volt a bevonulás a gyakorlótérre. Mikor beértünk a szobába az ablakok nyitva voltak. A napos tizedes jelentette: Szobaparancsnok úr vihar volt a szobában, mert az ablakokat nyitva hagyták. Az összes ágy, szalmazsák, lepedő, meg ami a szobában volt egy csomóban volt. A szobaparancsnok kiadta a parancsot, hogy tíz perc múlva minden a helyén legyen. Ha készen van mindenki, álljon vigyázba az ágy előtt, mert megvizsgálják a rendet, hogy az van-e valójában. Ha nem volt rend, akkor megnézhattuk magunkat.

Volt nagy kapkodás, hogy mindenki minél előbb előkerítse a maga cuccát és a helyére rakja. Amikor ez készen volt a ruhát kellett rendbe szedni, szerelvényt és puskát kellett pucolni, és csak utána volt ebéd. Aki késett a rendrakással és nem volt a szerelvénye rendben ebédig, annak a katonaláda tetején guggolva kellett elfogyasztania az ebédet, a levest villával, a második fogást pedig kanállal. Ebéd után edény elrakás, vagyis mosogatás következett, a polcokat rendbe kellett rakni, mert minden ágyhoz tartozott egy polc. Azon voltak elhelyezve az evőeszközök, a csajka a deklivel, a zubbony, nadrág föl-

hajtva, szabályszerűen a sisak. A polc alatt volt egy pár fogas, arra volt fölakasztva a fegyver és a tölténytáska. Ahogy emlékszem egy 38-as karabély volt, a tölténytáskában pedig 40 db tölténynek volt helye. Szóval a fogason volt a karabély a vállszíján, a kétrészes tölténytáska, a derékszíjon a bajonét. Megvolt mindennek a helye. Ezek nélkül az oldalfegyverek nélkül nem mehetett ki a katona a városba.

A délutáni foglalkozás nyáron vízi úszógyakorlat volt, télen műszaki iskolai foglalkozás, vagyis az elméleti tanulás, mert egy műszaki katonának, mint már mondtam, minden fegyvernemmel meg kellett ismerkedni, és átvenni róla a tudnivalókat. A vacsora általában öt órakor volt, utána szobatakarítás. Mindenki rendbe hozta a körletét és karban tartotta a fegyverét. Utána az ellenőrzés következett, hogy rendben vannak-e az ágyak, a polcok és tiszták-e a fegyverek. Ez a fegyver nálunk később egy 41-es karabély lett szuronnyal és négy tölténytáskát kaptunk az említett 40 tölténnyel.

Este télen-nyáron kilenc órakor volt a takarodó. Ezt, mi újoncok nagyon vártuk. Főleg azért vártuk, mert takarodóig annyi ideje nem volt az újoncnak, hogy a katona kufferra (WC-re) leüljön. A lakatnyaoárség kilenc órakor, vagyis a zászlóalj kürtös elfújta, a takarodót, de akkor már pillanatokon belül az ágyban kellett lenni. Azt leírom miből állt az ágyunk. Emeletes vaságyunk volt, egy szalmazsák, szépen sarkasra kitömve, amit mindenki magának készített el, szépen, szabályszerűen, mert ha nem, akkor a katona ennek is meglátta a következményét. Két lepedő, két pokróc, az egyiket a menetfelszereléshez használtuk, de télen takarózni is lehetett vele. Volt még egy fejrész, vagyis fejpárna, ami szintén szalmával volt kitömve.

...

1942. május hava volt, amikor a tokaji VII. utász zászlóaljnak is ki kellett mennie az orosz frontra. Az újoncok közül csak önként vállalkozókat vittek ki, mert még nem volt meg a megfelelő kiképzésünk. Így az újoncokból alakult egy pótzászlóalj, ami a zászlóalj egységének minden részét kitöltötte. Én az öregkatona ismeretsége után egy párszor megfordultam az ácsműhelyben és megismert a főtörzsőrmester is, aki a műhely parancsnoka volt. Mikor kiment a menetzászlóalj, csak újoncok maradtunk, így kerültem be a törzs ácsműhelyébe. Heten voltunk beosztottak, ahogy mondani szokták, mint a gonoszok. Engem jelöltek ki műhelyparancsnoknak, ami részemről igen nagy öröm volt, de volt felelősségem is, ami már nem volt olyan

könnyű. A pótzászlóalj parancsnokságot egy Frank Ferenc nevű őrnagy vette át, akit mi Fickónak neveztünk, vagyis becéztünk. Ez azért volt, mert az volt a szokása, ha meglátott egy katonát a laktanya körletben, akkor rákiáltott: „Futás fickó!” És így elneveztük Fickónak. Eljött az idő, hogy át kellett venni a műhelyt a hat beosztottammal. A főtörzs rám kötötte, hogy becsületes munkát akar. Ha ez meglesz, nem lesz semmi bajunk egymással. Én megkövetelem magától a munkát és a rendet, maga meg követelje meg a beosztottjaitól. Joga van hozzá – mondta.

Megfogadtam, hogy a parancsot végre fogom hajtani, de én sajnós az ilyenhez nem voltam hozzá szokva, mert idáig mindig nekem parancsoltak. De azért gondolkodtam, hogy a parancsolás csak könnyebb, mint a végrehajtás. Sikerült is minden, csak az első napok voltak elég nehezek, amíg ki nem ismertem a helyzetet.

...

1943. március 23-at írtunk, ami szomorú tavasz volt részemről. A doni Második Magyar Hadseregnek igen nagy vesztesége volt, a mi zászlóaljunknak is majdnem a fele odaveszett, és ezt pótolni kellett. Hát így kerültem bele én is a frontra kivonuló menetszázadba, és ez bizony nem volt nagy öröm. Jól emlékszem egy keddi nap volt. A menetszázadnak fel kellett sorakozni a laktanyaudvaron, a Fickó, vagyis a laktanyaparancsnok elmondott egy lelki fröccsöt, hogy milyen dicsőség a hazáért a fronton harcolni, még ha a sors úgy kívánja is, hogy az életét feláldozza. Ez minket, mondjuk nem nagyon buzdított, bár én nem voltam különösebben elkeseredve, mert engem úgy sem sajnált senki. Rábíztam magam a sorsra, hogyha ott kell elpusztulni, nem fogok én senkinek sem hiányozni. Én ezzel a gondolattal indultam a nagy bizonytalanságba, mert az élet nem volt senkinek sem biztosítva. A szózat után fel kellett szerelkezni. Tiszta új ruhákat kaptunk. A felszerelésünk ezekből állt: 1 db 38-as mintájú karabély, 2 db kétrészes tölténytáska, amiben 40 tölténynek volt helye, 1 db kétrészes borjú, ami a hátunkra való volt, mint egy hátizsák, Azért hívták borjúnak, mert borjúbőrből volt. 1 db páncélsisak, 1 db gázálarc táskával együtt, a baloldalon kellett hordani, 1 db kenyérzsák kulaccsal, csajkával, rajta a dekni, amit étkezésre használtunk. Ez jobb vállon volt. Kanál, villa, egyben két pokróc, a borjúra fölhajtván. A borjú nagyobb részében fehérmemű volt. Még azt kifelejtettem, hogy a borjú azért volt borjúbőrből, hogy esős időben ne ázzon át. Az alsó

részeiben élelmiszer, só, paprika, konzerv és hasonlók voltak, nyolc darab málhaszj, amivel fölcsatoltuk a portékát a borjúra. Ez össz-vissz 35 kilónak felelt meg, és ezt kellett cipelni egy utásznak. A felszerelés tehát megvolt, vártuk az indulást, ami hamarosan be is következett, pontosan három nap múlva. Harmadik nap reggel sorakozó volt teljes felszereléssel és kimentünk az állomásra. Miskolcra vittek minket az úgynevezett Rudolf laktanyába. Ott gyűjtötték össze a szerelvényt, ami kétezer emberből állt, és amíg összegyűlt beletelt két hónapba. Aztán eljött a szomorú nap, mikor hosszú vagon sor lett összekapcsolva, és a vonat két gőzössel, eggyel az elején, eggyel a végén, pöfögött a miskolci Gömöri pályaudvaron. megkezdődött a vagonérozás. Ezt a jelenetet nehéz leírni, ami egy ilyen alkalomkor látvány volt. Sírás, nótázás, asszonyajgatás, gyerekordítás, káromkodás, minden egybevegyült.

Eljött az indulás ideje. A gőzös fütttyentett is hatot az indulásra, de a katonákat nem tudták szétszedni a szeretteiktől, úgyhogy a tábori csendőröknek kellett beavatkozni. Nekem, mint már mondtam, könnyű volt, mert nekem nem volt senkim, nem siratott senki, csak az öreg állomástól kellett búcsút vennem, hogy látom-e még valaha. Azért én is kaptam búcsúcsókot egy idegen kislánytól. Lehet, hogy megsajnálta, hogy nekem nem volt senkim sem. Ezt sohasem felejttem el.

Végre elindult a szerelvény katonazene kíséretében Sátoraljaúj hely felé. Az a nóta is szólt a vagonokban, hogy: „Elindult a fekete vonat, elviszi a páromat. Hogy visszajön-e még, azt az Isten tudja csak.” Szomorú percek voltak, amit át kellett élni, amíg ki nem indultunk, vagyis el nem hagytuk az állomást, mert igen rossz és meg-ható volt látni a sok síró arcot, akik még most is a szemem előtt vannak, pedig elég régen történt minden. Addig olyan hihetetlen volt minden, hogy hová visznek minket, még az ország területén voltunk, és a szesz működött az ember agyában, de mikor mind a kettő megszűnt az ember tényleg kétségbe esett, hogy valójában hova is megyünk. Mikor az utolsó magyar határállomást is elhagytuk, akkor már nem volt senkinek kedve nótázni. A Vereckei-hágón hagytuk el az országot, amelynek szülőttei voltunk. A legrosszabb az volt, hogy nem olyan érzéssel mentünk, mintha üdülni mennénk, mint manapság, hanem az óriási nagy bizonytalanságba, a frontra. Vagy élünk, vagy halunk, vagy nyomorékok, vagy foglyok leszünk. Csak ez a

négyszer lehetőség volt, sajnos ezzel számolni kellett. Mikor a határra értünk a szerelvény megállt, a tiszt urak mondtak egy beszédet, ami röviden így hangzott: „Őseink idejöttek ebbe a szép hazába, amit nekünk utódoknak becsülettel meg kell védeni, még a határainkon túl is”. Ezután elmondtuk a nemzeti imát, ami így hangzott:

Hiszek egy Istenben,
Hiszek egy hazában,
Hiszek Magyarország föltámadásában.

Ámen

Aztán a szerelvény továbbindult Galicia felé. Az első lengyel határállomást Lavocsninak hívták. Itt már mindenkinek elszorult a szíve. Mondták, hogy Isten veled édes hazám, nem tudom, hogy látlak-e még, vagy már soha. És sok bajtársunk volt, aki bizony nem látta meg többé a szép hazát. Szomorú erről írni, de ez így volt. Indult ki felé a szerelvényünk az emlékezetes útvonalon, amit leírok, vagyis a városokat, amiken keresztül mentünk: Iztri, Ravaruszka, Lemberg. Itt álltunk vagy két napot, de hogy mi okból azt csak később tudtuk meg. Volt idő.

Nagyjából szétnéztünk a városban, de csak egységben, kísérettel, mert nem tudtuk mikor indulunk tovább. Lemberg egy nagyon szép, ősi város volt. Az első világháború előtt az Osztrák-Magyar Monarchiához tartozott, sok műemléke volt, és szépségét igazolta a pályaudvar is, ahol a mi szerelvényünk állt. Ez hasonló volt a mi budapesti Keleti-pályaudvarunkhoz, lehet, hogy annak idején egy tervező tervezte mind a kettőt. Hogy miért kellett két napig Lembergben vesztegelnünk, azt később megtudtuk. Abban az irányban, amerre mi mentünk, egy nagy hidat felrobbantottak a partizánok, és így bizony hat-hétszáz kilométeres kerülővel kellett megtenni az utat, hogy kijussunk a kitűzött helyre, hogy kiérjünk a megtépzott zászlóaljunkhoz. Egy egészen más irányba indultunk észak felé: Lublin, Riga... Ész-Litvánián keresztül, onnét dél felé, Minszken át. Itt már sok látóval volt, ami egy újonc, frontos katonának nem volt kellemes látvány. A vasút mindkét oldalán kiborult vasúti kocsik voltak. Kérdeztük, hogy hogyan történt, és azt felelték, hogy a partizánok aláaknázták a vasutat, a szerelvény ráment és felrobbant. Ennek sok áldozata volt. Gondolhatjátok, hogy ennek hallatára milyen kellemes utazásunk volt. A pinzki mocsarakon keresztül vezetett az utunk, Belorussziában, vagyis magyarul Fehéroroszországban. Az állomásra már

nem emlékszem, de a történet megmaradt emlékezetemben. Leállították a szerelvényünket, mert várni kellett egy német szerelvénynek az áthaladását, ami valószínűleg fontosabb volt, mint mi. Mi nem is haragudtunk, csak menjenek ők, mondták a tisztek. Mire nekünk is indulni kellett volna jött a jelentés, hogy egy napot várni kell, mert az elhaladó német szerelvényt felrobbantották, és amíg a vasutat helyre nem állítják, addig nem mehetünk tovább. Gondolhatjátok, hogy éreztük magunkat a hír hallatán, ha minket engednek tovább, mi futunk bele a csávéba. Másnapra helyrehozták a vasutat és elindultunk. Az állomástól vagy hat kilométerre volt a robbantás. A mozdony, meg vagy tíz kocsi a vasút oldalában feküdt, de hogy az emberáldozat mennyi volt azt csak az Isten tudja. A szerelvényünk megállt egy szétrombolt állomáson, melyet Gomelnek hívtak. Itt kellett kivagonérozni, mert nem mehetett tovább a vonat. Innen az első vonal már csak tíz-tizenöt kilométerre volt. De a mi csapatunk más irányban volt, ezért dél felé kellett továbbmenni. A mi irányunk Csernyigov volt, és az utat a front mögött gyalog kellett megtenni. Ez olyan hatvan-hetven kilométer volt. Már láttuk az irtózatos pusztítást, meg aztán találkoztunk sok magyarral, mert ez a doni visszavonulás után volt. A visszavonulás után úgy néztek ki a szövetségesek rajvonalai, mint a Bábel tornya. Volt itt német, magyar, szlovák, olasz, ukrán, lengyel. Csak az öltözetéről ismertük meg, hogy melyik a magyar katonára és érdeklődtünk, hogy mi a helyzet. Hát bizony nem sok jóval biztattak. Csernyigovtól gyalog mentünk még vagy harminc kilométert, még el nem értünk egy kis állomást, ahová már a vonat bejárt, és itt kaptuk azt a parancsot, hogy újra be kell vagonérozni, mert az alakulatunkat visszafelé, vagy 150 kilométerre találjuk egy Obrucs nevezetű városkában. Ott fogunk csatlakozni az alakulatunkhoz, azt mondták, és ez így is történt. Kijeven jöttünk keresztül és jó érzés volt, mert visszafelé jöttünk. Azt még meg kell említenem, hogy a Dnyeper folyó választotta szét Kijevet, mint a Duna a mi Budapestünket. Abban az időben csak két híd kötötte össze a két városrészt, egy közúti híd és egy vasúti híd, amit mi nem mértünk, csak azt hallottuk, hogy a hossza egy kilométer. Nem volt korlátja, amikor kinéztünk a vagon ablakán úgy tűnt, mintha a levegőben száguldunk volna. Kijevre majd még visszatérek, mert két hetet töltöttem ott. Végre megérkeztünk Obrucsba, ahol már vártak ránk, mert bizony az utazás nem volt biztosítva még egy kilométerre sem, hát mikor ezre-

ket kellett megtenni. De azért tizenkét nap után sikerült szerencsésen megérkezni a sok rémületes látvány között. Ennek a városkának volt egy része, ahol több ezer embert befogadó laktanyák voltak. Ez az oroszoknak a nagy kiképzőtáboruk volt, ahogy hallottuk. Hát innét kezdődött a fronti élményem, amit le is írok.

Ha jól emlékszem április közepe táján lehetett, bár naplót nem vezettem, így csak nagy vonalakban írok dátumot.

1943. negyedik hó. Mikor az egységgel bevonultam, a laktanyában fogadtatás volt. Mindenki azt nézte, hogy kit lát ismerőst, így én is. Nézelődtem az öregek között, főképpen azt kerestem, akinek a helyére kerültem a tokaji laktanya műhelyében. Ahogy nézek, bámulok, hát egyszer egy katona elkapja a nyakamat és csókol. Hirtelen nem is tudtam, hogy ki az, mert más felé néztem, csak akkor ismerem meg, amikor szól. Vártalak Feri. Hallottam, hogy jön az utánpótlás a zászlóaljatokhoz is. Gondoltam hátha te is köztük leszel. Hogy ki volt ez a katona? A mostoha anyámnak a testvéröccse. Kérdeztem: Mi van Barna, mi a helyzet? Ő azzal válaszolt: Majd megtudod. A Dontól a századunkból heten maradtunk. Azt hiszem, ebből megérthetsz mindent, meg, ha majd látod a katonatemetőt, ami itt van a laktanya kaputól egy pár méterre. Többet nem mondott, és nem is mondhatott, mert kezdődött az elosztás és több szót nem is váltottunk, mert már nem találkoztunk. Ők akkor már indulóban voltak egy támaszpontra, bár ez is csak véletlen volt, ahogy ő mondta.

Mikor megkaptam a beosztásomat ez volt a tábori számom: VII/2. utász század, gépszakasz. Aztán elszállásoltak, de ismerősre nem találtam, így hozzákezdtam érdeklődni és mondtam a neveket, akiket ismertem. Megemlítettem, hogy mikor újonc voltam volt egy nagyon rendes ember, akinek a posztjára kerültem az ácsműhelyben, Nagy Gyulának hívták. Emlékezetes, mert amikor újonc voltam vele mentem ki legelőször a laktanyakapun. Mondja erre az egyik katona: Ismertük. A Gyula az biztos, hogy jó szellemű és jóakarátú ember volt, de sajnos tegnap eltemettük. Megmutatnák, hol van a sírja? Mert jó bajtárs volt, meg aztán a menyasszonyától is hoztam üzenetet, aki az unokanagynéném lányának a barátnője és nagyon rám kötötte, hogyha találkozom vele, adjam át neki. Hát így sajnos nem tudom átadni, de mutassák meg legalább, hogy hol nyugszik.

Az Istent arra kértem egész éjszaka, hogy ne háborgassanak, mert hadműveletei területen egy perc sem volt biztosítva, hogy nyu-

godt legyen a katona, de sikerült, nyugodtan átaludtuk az éjszakát. Reggel mindjárt mondta az egyik katona, hogy egy félórára kimehettünk, mert ő lebeszélte a zászlós úrral, aki a szakaszparancsnokunk volt. Azt mondták neki, hogy az egyik új bajtárs szeretné megnézni a barátja sírját és a menyasszonyától egy üzenetet átadni, sajnos már csak ilyen módon. Sikerült is kijutni. Mikor kiértünk a temető területére, amit vagy nyolc-tíz holdnak saccoltam, azt mondja a barátom: Ebben mind katonák nyugszanak. nemcsak magyarok, hanem mindenféle nemzetiség, akik a háborúban részt vesznek. Én néztem, hogy hol látnék egy pár vadvirágot, hogyha a barátom sírjához érek egy imával és egy pár szál virággal rójam le a tiszteletem, ami így is sikerült. Közben találtam a sírok között egy csomóban sárga virágot, aminek a nevét nem tudom, mert olyat még nem láttam, és leszakítottam egy pár szálat. Akkor mondja a bajtárs: Itt vagyunk. Szegény Gyulának egy nyírfateremtje volt, és erre volt a sisakja elhelyezve. Aztán egy kis táblácska is rá volt szegezve, ezzel a fölirattal: „Nagy Gyula hősi halált halt a hazáért. Nyugodjon békében!” A virágot odatettem a fejfa tövébe, egy rövid imát elmondtam és ezzel búcsúztam: Isten veled Gyula, majd megírom a menyasszonyodnak, hogy milyen találkozásunk volt, aztán indultunk, mert kevés időt kaptunk.

Mire bementünk az udvarra minden katona sorakozóban állt. Mit jelent ez? – kérdeztem a bajtársat. Ő már tudott róla, hogy van itt négy katonaszökevény, azoknak lesz a kivégzése. Gondoljátok el, milyen érzés volt ez számomra, meg a hasonló újoncok számára is. Mi is beálltunk a sorba. A hadbíróság fölolvasta az ítéletet, a négy katonának bekötötték a szemét, a két kezüket hátra kötötték, letérdeltették őket egy falhoz és kiállítottak tizenkét katonát megtöltött fegyverrel. Egy tiszt pisztolylövésére mind a tizenkét katona lőtt. Négy lövést adtak le és a négy elítélt pillanatokon belül vérben feködött a földön. Így kezdődött a háborús bemutató.

Ha valaki át akar szökni az ellenséghez, ez lesz a sorsa. Akkor döbbsenem rá, hogy milyen rettenetes a háború, hogy itt nincs kiút, vagy élek, vagy halok. Hát a sorsra meg a jó Istenre bíztam magam, habár, gondoltam magamban, ha itt kell elpusztulni nem fog engem senki sem sajnálni, vagy siratni. Ez vígasztalt az egész frontszolgálatom alatt. Még egy éjszakát töltöttünk Obruksban, aztán másnap riadót fújt a kürtös.

Sorakozó teljes menetfelszereléssel! Hogy hová megyünk, az nem volt kihirdetve, mert az a fronton nem volt szokás, mint az utóbbi időben tapasztaltam. Mikor fősorakoztunk a két gyalogos zászlóalj és egy utász század, kiindultunk a laktanyából. Vagy két órát gyalogoltunk és egy nagy erdő széléhez értünk, Brisnoki erdőnek hívták, ami Lengyelországtól Ukrajnán keresztül egészen Moszkváig tartott. Itt fölállították a katonákat rendes rajvonalba és akkor adták ki a parancsot, hogy a nagy erdő egy részét át kell fésülni, mert sok a partizán tevékenység és a főhadiszállásuk itt rejtőzködik. Belőlünk, mint műszaki katonákból, minden gyalogos századhoz egy rajt adtak, ami tizennégy emberből állt. Én a balszárnnyra kerültem. Elöl mentek a felderítők kerékpárral, már ahol lehetett. Pontosan előttem ment egy kerékpáros felderítő és olyan ötven méterre robbanást hallottunk. mindenki a földre vetette magát, és akkor néztünk szét, hogy mi történt. Láttuk, hogy a kerékpár és a gazdája darabokban van. Rettentő bemutató volt nekünk, újfrontos katonáknak. A kerékpáros szétszórt darabjait összeszedtük, beástuk egy kis gödörbe, bár fejfacsinálásra nem volt idő, mert tovább kellett menni. Utána megtudtuk, hogy aknára ment a szerencsétlen. Ez volt az első fronti bemutatkozás. Az idősebb frontosok azzal vigasztaltak, hogy ez csak olyan előjáték és lesz még itt másfajta dolog is. Ez elég szomorú, mert be is teljesült. Beértünk az erdőbe, már elég jó távolságra voltunk a szélétől. Hatalmas fenyő- és nyírfaerdő volt, a fák olyan 100-150 centis átmérőjűek voltak, ahogy saccoltuk. Egyszer csak a jobb szárnyon megkezdődött a puskaropogás és kiadták a parancsot, hogy mindenki vonuljon előre védelembe, mert nagy partizánegység van velünk szemben. Szerencsénkre kikémlelték, hogy túlerővel állnak szemben, hát nem vették fel a harcot, jobbnak látták, ha lelépnek, és ez sikerült is nekik az általuk jól ismert erdőóriásban. Csak egy nőnek, aki valószínűleg megfigyelőnek lett kiállítva egy helyre, nem volt módja menekülésre, és a fogságunkba esett. Nem könnyen adta meg magát, mert ezek mind elszánt emberek voltak. Egy dobтарas géppisztolya volt és addig lőtt még minden története el nem fogyott. Menekülni azonban már nem tudott, mert az egyik lába egy puszkagolyótól megsebesült. Mikor elfogtuk, nagyon jól emlékszem rá, négyszínű ruha volt rajta, mind a négy szín más, és a tiszték azt mondták, hogy azért, hogy menet közben tudja a színét változtatni. Hogy aztán mi lett vele én azt már nem tudom, mert az már mások

dolga volt. Két hétig bolyongtunk a nagy erdőben, részünkről eredmény nélkül. Még hál' Istennek visszatértünk Obruksba, ahol még egy napot töltöttünk, aztán jött a parancs, hogy Korosztinba megyünk, és ott kapjuk a további parancsot. Ott tartózkodtunk az Ung folyó jobb partján épült laktanyákban. Voltak ott németek, magyarok, románok, szlovákok, lengyelek. Egy hatalmas, több épületből álló laktanya volt, a szovjetek mikor itt állomásoztak Csillagnak hívták. A laktanya északi részén, az Ung partján volt egy vár, amely Timosenko ukrán herceg vára volt, aki az orosz cártól önállóságot követelt az ukrán népnek, és a szabadságért el kellett pusztulnia.

Még egy epizódot le kell írnom Korosztinból. Mivel több nemzetiségű katona volt a városban, egy katonai vendéglőt létesítettek, amit németül Zoldáté vendéglőnek hívtak. Minden nemzetiségű katonának ki volt jelölve a napja, hogy mikor szolgálhatják ki őket. A magyaroknak a kiszolgálási nap csütörtökre esett, de hiába, mert akkor már soha nem volt áru, főképpen sör és rum, amire pályáztunk. A következő nap, pénteken a németek napja volt. A folyó túlsó partján volt a laktanyánk és onnan ráláttunk a vendéglő udvarára, láttuk, hogy a németek isznak, folyik a sör még az udvaron is, nekünk meg csak a nyálunk folyt érte. Voltak a laktanyában tábori csendőrök is, ők is belátták a gazemberséget, meg aztán a sört ők is megkívánták, mert, ahogy mi, ők sem jutottak hozzá. Egy pénteki nap igen nagy vígság volt a vendéglőben, csütörtökön pedig a magyaroknak nem volt semmi innivaló. Egy csendőr törzsőrmester megjelent mellettünk, mivel néztük mi is a mulatást, és azt mondta: Maguk utászok, műszaki katonák! Ilyen emberekre van nekem szükségem, önként vállalkozókra, tizenkét emberre, aki szereti a sört. Hát voltunk bizony talán harmincan is. Ő kiválogatta, aki tetszett neki. Én is bekerültem a vállalkozásba. Mikor kiválogatta az embereket kioktatott minket hogyan kell a szuronyt a derékszíjra kötni a verekedéshez. Elindultunk, és amikor odaértünk a vendéglő elé egy német katona fogadott és mutatta, hogy hátra arc. A csendőr meg mondta, hogy utánam! A vendéglőben nagy volt a mulatás, az asztalok terítve voltak, a kiszolgálók tálcán hordták a jó habos sört, hát bizony megjött az ember étvágya, talán még ölteni is tudtunk volna. Leültünk egy asztalhoz, a törzsőrmester mondja a kiszolgáló lánynak, aki a tálcán körülbelül annyi sört vitt, mint amennyien voltunk, hogy tegye le a korsókat az asztalunkra. A válasz németül volt: „niksz”. Erre a csendőr

felállt az asztaltól, egyet káromkodott és kirúgta a nő kezéből a tál-cát, de úgy, hogy ahány pohár volt, annyi felé repült. Így kezdődött meg a mi háborúnk. Beszorultunk egy sarokba, elővettük a derékszí-jat, amire a szurony volt biztosítva és megkezdődött a harc. Pár perc múlva már egy német sem volt a vendéglőben, csak a sörrel megra-kott asztalok maradtak. Akkor a csendőr kiadta a parancsot: Gyorsan igya tele magát mindenki, mert nemsokára itt lesz a készültség és visznek minket. Ez hamarosan be is következett, de azért volt annyi időnk, hogy teleigyuk magunkat. Szerencsénkre egy magyar készültség jött. Egy őrmester volt a parancsnokuk és heten voltak. A pa-rancsnok azt kérdezte a csendőrtől: Maguk meg mit csináltak itt? It-tunk. Ti is tudjátok, hogy tegnap, vagy amikor ránk kerül a söröző nap, akkor soha nincs semmi, másnap meg folyik a sör, mint az Ungban a víz. Most már vihetek ahova akartok, teleszívtuk magun-kat, és szerintem megérte. Be is vittek a fogdába. Egy éjszakát töltöt-tünk ott, aztán kiengedtek minket, mert kaptuk a parancsot, hogy to-vábbmegyünk. Mondanom se kell, ennyiért nekem is megérte ez a kis játék. Ezt azért kívántam leírni, hogy tudjátok meg milyenek vol-tak a németek, akiknek csatlósai, illetve szövetségesei voltunk, miért kellett annyi magyar katonának elpusztulnia.

Kiadták a parancsot fél óra múlva teljes menetfelszerelésben so-rakozó az udvaron a szakaszunknak. Ezt teljesítettük is. Megkaptuk a parancsot az indulásra, de gyalog, és nem volt az orrunkra kötve, hogy hová megyünk. A menet elindult a koroszténi és zsitoméri fő-útvonalon. Gyalogoltunk vagy hatvan kilométert, amikor egy hely-séghez értünk, amit úgy hívtak, hogy Turcsinka. Itt építettünk ki egy támpontot. Hogy erre mi szükség volt, azt leírom. Ez egy fontos vas-útvonal volt a front felé, és ennek a kis településnek a közelében volt egy vasúti híd, amit a mi odaérkezésünk előtt két nappal felrobban-tottak a partizánok. Állítólag sok partizán fészkelte ezen a környéken és minket ennek a vonalnak a védelmére és a híd biztosítására telepí-tettek ide. Itt, az állomástól vagy száz méterre csináltunk egy bizton-ságos bunkert, ami hasonló volt egy kis várszerű építményhez. A földbe leástunk vagy két méterre, egy favázat csináltunk, azt gömb-fával körülraktuk, belül pedig deszkával béleltük. A szélessége öt méter, a hossza tíz méter volt, tetején egy toronnyal, amibe egy gép-puska volt elhelyezve. Itt állandó őrszolgálatnak kellett lennie. Bent emeletes ágyak voltak negyven ember számára, amit magunknak ké-

szítettünk. Kívülről, a bunkertől négy méterre, golyófogó vette körül a „várunkat”. Leírom, hogy hogyan volt ez elkészítve. 150 cm magas, két gömbfa építmény között földdel volt megtöltve. Minden három méterben lőrések voltak. Szóval ez olyan volt, mint egy vár, de szükséges is volt, mert nem volt olyan nap, hogy nyugodtan lehetünk volna, mert ez nagyon jelentős támpont volt. Igaz, hogy csak az átvonuló katonaság részére, mert a híd föl volt robbantva. A vonat csak a felrobbantott hídig ment és a folyó túloldalán az állomásról visszatolatott egy másik vonat. A katonáknak a folyó másik oldalára egy szükséghídon kellett átmenni és ott átszállni arra a másik vonatra. Hát mi ennek a biztosítására voltunk idetelepítve, ami elég veszélyes volt.

Minden éjszaka járőrszolgálatot kellett tenni a vasúton, ami még veszedelmesebb volt, mint a rajvonal, mert a vonalban csak előlről vártuk az ellenséget, de itt minden oldalról jöhetett. Még ezt a támpontot kiépítettük az beletelt vagy két hétbe. Jó biztonságosan elhelyezkedtünk, aztán még vagy két hétig voltam itt. Aztán egy sorakozó volt az udvaron, a szakaszból kiválasztottak nyolc embert, akik között én is ott voltam. Kiadták a parancsot, hogy a következő nap teljes menetfelszerelésben gépkocsival Kijevbe visznek minket páncélelhárító tanfolyamra, ami meg is történt. Két hétig voltam Kijevben, ami nagyon szép város, csak a háború eléggé megviselte. Aztán, hogy a visszavonulás után hogyan nézhetett ki azt már nem tudom. Vissza kell térni a tárgyra, hogy mi célból lettünk odavezényelve. A németek akkor vezették be a páncélosok, vagyis a harckocsik megsemmisítésére az úgynevezett páncél strek és fausz gránátot. Nekünk, mint műszaki katonáknak át kellett venni a kezelést, hogy hogyan kell használni harc közben. Leírom a kiképzést. Az első nagyon fontos dolog a halálfélelem leküzdése volt. Ez érdekes, vagy nevetséges, ha olvasom, vagy hallom, de a valóságban másképpen volt. Leírom ezt is, hogy tudjátok. Olyan hatvan centiméter átmérőjű gödrök voltak kiásva nyolcvan centiméter mélyen, egymástól három méter távolságra, sakktáblaszerűen a gyakorlótéren, ami körülbelül vagy tíz hold lehetett. Ezekbe a lyukakba kellett belebújni, mint az ürgéknek, és a Tigris páncélos a gödrökön összevissza járt. Ez volt a gyakorlatnak a tárgya, mert ha a páncélos a gödrökön áthalad, nem veszi észre a gödörben lévő embert a páncélosból a megfigyelő. Harminc-

negyven méter távolságra kellett lenni a páncélostól, mert a fausz gránát nem hordott tovább.

A kiképzésnek vége volt, visszavezényeltek minket a csapattest-hez, de már a turcsinkai támaszpontot nem találtuk, mert az első rajvonal körülbelül vagy negyven kilométerre volt és a mi századunk még nem volt bevetve. Így aztán minket is továbbírányítottak az egy-ség után. Két nap múlva találtuk meg őket Zsitomirban. Egy temp-lomban voltak elszállásolva. Itt voltunk négy napig és nagyon jól éreztük magunkat, mert a városban három Zoldáté, vagyis katonavendéglő volt, de itt már nem úgy, mint Koroszténban. Aki a sorban állt az megkapott egy jegyet, leült egy asztalhoz és hozták a mená-zsit. Elsorolom, hogy mi volt az étrend. Reggeli: egy féldeci rum, fél liter feketekávé, pótadag kolbász, margarin, vaj és gyümölcs. Ezek-ből lehetett válogatni és ez ötven pfennigbe került. Az ebéd: leves, főzelék, mikor milyen, és utána egy korsó sör. Ez egy márka volt. Szóval itt nagyon jól éreztük magunkat, mivel volt pénzünk és a zsoldunkat nem tudtuk máshol elkölteni. Úgyhogy reggelihez három-szor is sorakoztunk, de nem a kajáért, hanem a féldeciért, ami na-gyon megérte a pénzt. De ennek vége lett, mert a front visszafelé hú-zódott és nekünk is hátrálni kellett, mivel mi még a front mögött vol-tunk tartalékban. A front mögötti területet is biztosítani kellett, mert a partizánok a front közeledtével aktívabbak lettek. A partizánok na-gyon veszélyesek voltak, mert nappal munkások, éjjel katonák vol-tak. Nem is tudta az ember, hogyha civillel beszélt, hogy az kicsoda. Erre nagyon sok ártatlan ember ráfizetett, hogy miért, leírok egy epi-zódot. Egy faluba értünk, de a nevét már nem tudom, mert elfelejtet-tem, amelyik teljesen le volt égve, csak a kéményeket lehetett látni imitt-amott. Fából építkeztek, és sárral kenték le kívül-belül, ezért égett le könnyen a falu. Amerre én jártam, ott a faház nagyon ala-csony volt, melyben két szoba, egy pitvar és egy istálló volt. Jobb he-lyeken a szobában egy nagy sut volt, amit ők csak pijacnak hívtak. Ez alatt volt a tűzhely, egy kemence. Ebben sütöttek és főztek. Ez a kemence, vagyis a pijac a fél szobát elfoglalta, mert ez fekvőhely is volt, főleg télen, amikor nagy hideg volt, ide húzódott be a család. Ha belépett az ember a házba, úgy néztek le rá, mint a fecskék a fész-kekből. Nagyon szegények voltak, de jó szívűek és vallásosak. Az egyik szoba sarkában volt egy kis oltár szobrokkal, és ha bementek a kis oltár előtt háromszor vetettek keresztet magukra. A szobában ti-

los volt fűtyülni, azt mondták nye mozsna, mert a fűttyszóval az ördögöt hívjuk elő. A magyarokra nem nagyon haragudtak, különösen, aki tudott egy kicsit a nyelvükön, azt rokonnak tartották. Ideadták az utolsó falatot is, amit mi nem kívántunk ingyen. De visszatérek a faházakra. A partizántevékenység igen nagy méreteket öltött. A fiatal nők, a munkások nappal dolgoztak, éjjel pedig partizántevékenységet folytattak. Volt, amikor egy katonai egység biztonságban menetelt az utcán és innen-onnan két-három katonát kilőttek a sorból. Ezek főként német áldozatok voltak, de a megtorlás is meg volt értük. Fölgyújtották a falut, és akit elfogtak, mint gyanús egyént, ha ártatlan volt, akkor is agyonlőtték. A németek nem kíméltek senkit. Ezt azért kívántam megírni, hogy megértsétek, miért égtek le a falvak.

1943 decemberében egy Hordiscse nevű kis faluba értünk azzal a reménnyel, hogy itt lesz a téli szállásunk. A falu szélén egy kolostor állt, még lakói is voltak, idős apácák. Mikor beszállásoltunk nagyon meg voltak rémülve, de a tiszturak megnyugtatták őket, hogy nem lesz semmi bajuk, csak a lakrész felét adják át a katonaságnak. Ez meg is történt. Itt töltöttük a karácsonyt és az új évet. Azt le kell írnom, hogy hogyan történt a karácsonyi gyónás és áldozás, mert a magyar hadseregben voltak tábori lelkészek is. Felekezeti különbség nélkül felsorakoztunk az udvarra. Egy római katolikus pap százados kiállt a csapat elé és mondta, hogy ő egy társas gyónást csinál, mert egyenkéntire nincs idő. Felsorolta a bűnöket és mindenkinek arra kellett gondolni, hogy elkövette-e vagy sem. Mikor ez megtörtént, mondott egy kis beszédet és megkezdődött az áldozás. Áldozás után még egy rövid ima volt, és már vége is volt a szertartásnak.

Szilveszter éjszakáján belőtt minket az orosz tűzéréség, úgyhogy ott kellett hagyni a kolostort, amit téli szállásnak szántak. Ekkor már Septovkán, ami tőlünk 15 kilométerre volt, oroszok voltak, így vissza kellett vonulni. Vagy negyven kilométerre, egy Osztaski nevű helységben állapodtunk meg, mert tovább már nem is mehettünk. Azt mondták a tisztjeink, hogy el lehetünk készülve a fogságra, mert egy nyolcvan kilométeres gyűrűben vagyunk bekerítve. Ezt a gyűrűt a németek később megsemmisítették, de mi ebben a faluban töltöttünk egy hónapot.

Egy itt történt esetet is leírok. A századunknak huszonöt lovas szekere volt fogattal, melyeken a lőszert és a többi szükséges anyagot szállítottuk. Mivel pihenőn voltunk és az oroszok sem támadtak a

nagy hideg miatt, engem és még más szakértő embert is beosztottak a szekerek javítására, egy kolhoz műhelybe. Volt egy sajószentpéteri öreg barátom, ő szállította a műhely szerszámaait lovas kocsival. Én Atyusnak hívtam, ő pedig engem Klapcinak. Ahogy elhelyezkedtünk azt mondja nekem: Klapci igen nagy a hajad, nézz egy jó helyet, rendbe hozlak! Szeretett borbélykodni, és felszerelése is volt hozzá. Én már akkor tudtam néhány szót oroszul és meg tudtam magam értetni, hogy mit akarok, hát széjjelnéztem a faluban. Sikerült is egy jó helyet találni. Egy nagy erdő szegélyezte a falu egyik szélét, valószínű, hogy a Brjanszki erdő nyúlványa. Az erdő szélén volt egy sor ház, ebből szemeltem ki egyet. Mondtam Atyusnak, hogy itt van, velünk szemben egy bádogfedeles ház itt megpróbálkozunk rendbe hozni magunkat. Ez a kolhoztól vagy két-háromszáz méterre volt. Emlékszem nagyon hideg volt 1944. január 6-án, az oroszok karácsonyán. Mikor beléptünk egy idős bácsi, egy idős néni és egy fiatalasszony volt a házban egy hároméves gyerekkel. Illedelmesen köszöntem, dobre ráno (jó reggelt), ők fogadták. Mindjárt az volt az első kérdésük, hogy milyen nemzetiségűek vagyunk? Mondtam, hogy magyar katonák vagyunk. Azt mondtam, hogy én szlovák, az öreg pedig magyar nemzetiségű. Ez azért volt, mert én tudtam egy keveset oroszul és így mindjárt rokonszenvesebben beszéltek velünk. Mondtam a mamkának, hogy mi járatban vagyunk, hogy szeretnénk megtisztálkodni. A mama mindjárt tett egy vödör vizet a kemencébe melegedni, én meg adtam neki egy darab szappant az embernek pedig három csomag cigarettát, aminek nagyon örültek, mert nagy érték volt akkor ott a szappan és a cigaretta. Amíg mi próbáltuk megértetni egymást a fiatalasszony kiment a házból. Kérdeztem, hogy hová ment, és azt válaszolták, hogy a közelben van egy szélmalom, oda ment örölni. Atyus szépen megnyírt, megborotvált és megmosakodtam, mert ilyen alkalom ritkán adódott. Ő is rendbe hozta magát. Mi-re elkészültünk, addigra már készen volt a reggeli, forralt tej és kukorica zsámiska, ami nagyon jól esett, mivel minket is megkínáltak. Utána jött a beszélgetés. A két öreg nagyon szeretett volna társalogni egymással, de nem értették egymást, így én voltam a tolmács, bár én sem sokat tudtam, de azért kézzel-lábban megmagyaráztam, amit akartam. Ahogy beszélgettünk kinéztem az ablakon, hát látom, hogy egy lovas szánkó megáll az ablak előtt. Mi mind a ketten le voltunk vetkőzve, vagyis a ruhánk az egyik ládán volt, a puskánk meg az

egyik sarokban, mivel biztonságban éreztük magunkat. Szerencsére a nadrágzsebemben volt két kézigránát, amit általában ott hordtam. Másodpercek teltek el, és már be is nyitott az ajtón két, orosz katonaruhában lévő ember. Mind a kettőnél dobtáras géppisztoly volt. Az öreg Atyus nagyon megijedt, bár nem azt mondom, én is meglepődtem, s el voltam szánva a legrosszabbra. A puskához, ami csőre volt töltve, már nem értem volna oda. Két kézigránát volt a nadrágzsebemben, és el voltam szánva, hogyha megpróbálkoznak valamivel, kiveszem a gránátot és hozzájuk vágom. Erre azonban nem került sor, mert a házigazda nagyon jó véleményt mondott rólunk, amit egy kicsit értettem is. Ezek jó emberek. Az egyik szlovák, mindjárt rám néztek és azt kérdezték: Ponyemáj paruszkí? – Értesz oroszul? Látom, ne is tagadd! Én megint azt mondtam, hogy csak egy kicsit, mert szlovák vagyok. Ez is bevált, mert mindjárt kezét fogtak velünk és azt mondták: Szlovenszki, ruszki barát, testvérnép. Leakasztották a géppisztolyt a nyakukból, belökték az egyik sarokba, oda, ahol a mi puskánk volt, és azt mondta az egyik: Mi barátok vagyunk, hát legyetek ti is azok! Leültünk az asztal köré, és megint megszólalt az egyik orosz: Sztari (öreg), van pálinkád? Azt felelte az öreg, hogy van egy liter, az ünnepekre készítette. Hozd ide, megisszuk! Megittunk még kettőt is, de már szólt a nóta. A Volgát daloltuk ők oroszul, mi meg magyarul. De én már láttam, hogy ennek véget kell vetni, mert nagyon forgott körülöttem a ház. Mondom nekik: Nekünk már menni kell, mert itt hagynak minket, és én is szeretnék hazamenni a szeretteimhez, meg a cimbora is, mert felesége és három gyerek várja otthon. Ezt ők megértették, csak úgy egyeztünk meg, hogy ők mennek el előbb. Így is történt. Ők elmentek, mi elköszöntünk és elindultunk a kolhoz felé. Emlékszem, hogy nagyon esett a hó és hideg volt, de arra, hogy értünk oda, már nem emlékszem, mert nagyon be voltunk csápolva. Arra ébredtem, hogy a ló lökdös az orrával a jászolban. Még itt voltunk egy hétig, aztán folytatni kellett a visszavonulást, ami nekünk jól esett, mert hazafelé mentünk.

Ezután sem történt más, mint az állandó visszavonulás. Egyik nap az egyik, másik nap a másik faluban voltunk. Aztán kaptuk a parancsot, hogy meg kell keresni a hadtestparancsnokságot, mert a mi alakulatunk különben is hadtest közvetlen volt. Meg is találtuk, bár arra már nem emlékszem, hogy milyen helységben volt, beértünk és elszállásoltunk. Aztán mondta a szakaszparancsnok hadnagy úr,

hogy minket azért vezényeltek ide, hogy a hadtestparancsnokságot biztosítsuk. Másnap kiadták a parancsot, hogy egy nagy telefonvezeték javítására kivezényelt híradós szakasz biztosítására vonuljunk ki, mert a vezetéket a partizánok elvágták. Vagy 40 kilométer hosszú volt a vezeték és három falu is beleesett a vonalba. Kiadták, hogy felderítést kell végezni. A két szakasz parancsnoka a híradós zászlós volt, a helyettese meg a mi parancsnokunk, egy oroszul jól beszélő utászörmester. Neki köszönhetjük az életünket, majd leírom, hogy miért.

A zászlós csatároszlopot rendelt el. Az úttest két oldalán oszlopba fejlődünk fel. Körülbelül egy kilométerrel előttünk hat emberből álló, oroszul jól beszélő felderítő egység haladt. A két csoport között összekötőkkel tartották a kapcsolatot. Az első két falun zavartalanul haladtunk keresztül. Amikor megközelítettük a harmadik falut, jelentették a felderítők, hogy veszélyes dolgot észleltek. Bementek ugyanis a falu szélén lévő házakba és ott leterített szalmát láttak a ház közepén, úgy, ahogy mi is el szoktunk szállásolni a házakban. Kérdezték a lakókat, hogy kik voltak itt, németek, magyarok vagy románok? A lakók azt válaszolták, hogy nem tudják. Ezek után gyanakodni kezdtek. Egy dolgot kihagytam. Amikor a felderítők beértek a faluba, egy rokkant ember, akinek az egyik lába fából készült múláb volt és egy kicsit tudott magyarul, azt mondta: Ne menjenek tovább, mert nagy baj lesz! – de többet nem lehetett belőle kivasalni. Csak azt mondta el, hogy az első világháborúban magyar hadifogságba esett, ezért tud egy kicsit magyarul. A katonáknak hátra arcot csak a parancsnokuk vezényelhet, nem egy ellenséges országban lévő civil, de figyelmeztetésnek minden esetre jó volt. A parancsnok e hírre haditanácsot tartott, hogy az esetleges támadásnál mi legyen a dolgunk, mert most már mindenre fel kellett készülni. Két gépfegyverünk, négy golyószórónk és minden embernél karabély és negyven darab kézigránát volt. Ez a rajvonalba jó lett volna, amikor az ellenséget szemből várjuk, de itt nem felelt meg, mert itt az ellenség körülöttünk volt és nem tudtuk, honnan ér támadás. Mikor beértünk a falu közepére, ahol egy tér volt, az egyik udvarból kiugratott egy orosz katona lóháton, végig csapott a ló farán a bikacsökkel, vagy, ahogy ők szokták nevezni kancsukával, és vagy hármat fordult a piactéren. Erre a zászlós mindjárt tüzet vezényelt, de a mi örmesterünk, aki a csapat előtt foglalt helyet, látta a nagy veszélyt, kiugrott az úttestre és

elkiabálta magát: Nehogy lőjön valaki! De mi már akkor az árokban feküdtünk tüzelésre készen. Akkor az őrmester odament a zászlóshoz, aki a csapat közepén helyezkedett el, és azt mondta: Zászlós úr, átveszem a szakaszparancsnokságot. Meghalt bennünk a vér, amikor széjjelnéztünk. Mindenfelé csak puskacsöveket láttunk, mi meg az úttest közepén voltunk védtelenül. Mi lesz velünk? – gondolkodtunk, de szólni sem mertünk egymáshoz. Az őrmesterünk az úttest közepén a csapat előtt és vezényelt: Szakasz föl! Oszlopba sorakozó! Fegyvert üríts! Már minden gondolatom az volt, hogy fogságba estünk egy puskalövés nélkül. Mindenesetre ez volt a szerencsénk, mert ha valamelyikünk elsüti a fegyverét, akkor minket ripityára lőnek a védett állásokból. Akkor az őrmester kiadta a parancsot: Utánam indulj! – és szerencsésen, egy puskalövés nélkül kiértünk a faluból. A németeknek minden esetre nem sikerült volna ilyen könnyen megúszni. A falu végén az őrmester odament a zászlóshoz és azt mondta: Zászlós úr átadom a szakaszparancsnokságot, és erről senkinek ne beszéljen egyelőre. Örülünk, hogy ilyen simán megúsztuk. A feladatot teljesítettük és kész.

Mihelyt beérkeztünk a hadosztálytörzshöz, már pakolni kellett, hallani lehetett az ágyúzást. Már közel volt a front, folytatni kellett a visszavonulást. Elindultunk és egy hét múlva elértük az ukrán-lengyel határt. A határ melletti lengyel település nevére nem emlékszem, csak arra, hogy látni és érezni lehetett, hogy más országban vagyunk. Szép bádogtetős házak, istállók, csűrök, szénarakodók, éppen úgy, mint nálunk Magyarországon ebben az időben. Szinte megkönnyebbültünk, hogy közelebb vagyunk a hazánkhoz.

Arra még nem is gondoltunk, hogy mi fog még történni, mert a fekete leves még csak ezután jött, ami elég keserű volt. Egyelőre csak az állandó visszavonulást éreztük, aminek mi kissé örültünk, mert mint mondtam közelebb kerültünk a hazához. Aztán, ahogy az oroszok nyomták visszafelé a vonalat ránk is ránk került a sor. A Dnyeszter folyónál volt az első bevetésünk, egy Simekozki nevű falunál, ugyanis volt ott egy híd a Dnyeszteren.

1944. március 10-én jöttünk át rajta, de úgy, hogy az oroszok ott voltak a nyakunkban. A híd már fel volt szerelve robbanóanyaggal a felrobbantáshoz. Két gépágyú volt a hídfőnél elhelyezve, melyeket légvédelmi tüzérek kezeltek. Alig hogy átértünk, már láttuk az oroszokat, mi is a gépágyúk fedezete alatt jutottunk át, és a hidat felrob-

bantották, pedig még sokan voltak odaát a mieinkből. Ezek aztán ki voltak téve a sorsnak, a fogságnak vagy a halálnak. Sokan voltak, akik nekimentek a jeges víznek. A folyó széles és mély volt, így sokan odavesztek.

Mi, akik átértünk elfoglaltuk az állásunkat, kiépítettünk egy rajvonalat. Még ott voltak a lövészárkok és lövészteknők, melyeket apáink ástak az első világháborúban, csak meg kellett mélyíteni. Egy hétig tartottuk a vonalat, a tisztek lelkesítettek bennünket, hogy itt közel az országunk határához meg kell állítani az ellenséget. A katonákban akkor még meg volt némileg a lelkesedés a hazáért. Azonban a hazánkból az a hír jött, hogy a németek megszállták az országot, akkor összetört minden hitünk. A puskánkat a földhöz dobtuk, hogy nem harcolunk tovább, mert nincs miért, nincs már nekünk országunk. Úgyhogy a tisztek csak nagy nehezen tudták harcra bírni a katonákat, de akkor sem sokáig sikerült, mert már megindult a bomlás. Otthagytuk az állásunkat, nem volt rend, mindenki csak hazafelé igyekezett. Az irány már meg volt, mert a Kárpátok bércseit már láttuk távolról, szóval hanyatt homlok menekült mindenki.

Egy pár epizódot erről is leírok. Ebben az időben a szakaszparancsnokunk egy hatvani tartalékos hadnagy volt, akinek civilben tornatanár volt a foglalkozása. Nagyon rendes ember volt. Az oroszok áttörtek a Dnyeszteren, de csak azon a részen, ahol mi voltunk, meg általában a magyarok, szóval a magyar frontszakaszon, mert a hazai hír hallatára megbomlott a rend és nem volt kedve senkinek sem ellenállni. A hadnagyunk próbálta összetartani a szakaszát, ami elég jól föl volt szerelve önvédelemre, mert abban a zűrzavaros időben nagy szükségünk volt rá, hogy tudjuk biztosítani magunkat ott is, ahol már nem volt rajvonal és harci egység, mert ment mindenki amerre az esze vitte. Azért ha egységben ment a csapat nehezebben érte támadás. Általában partizán csoportokkal volt dolgunk, mert az orosz páncélosok, vagyis a gyorsan mozgó alakulatok már előttünk jártak, ki tudja hány kilométerre. Azon a frontszakaszon egyáltalán nem volt ellenállás. Mi csak kitérő utakon, erdőkön keresztül menekültünk a határ felé, amióta a Dnyeszter parti állásunkat otthagytuk. Egy Horodenka nevű városkán mentünk keresztül. A városban már semmilyen katona nem volt, nemzeti őrség tartotta fönna a rendet. Ezt azért írom le, mert talán ennek a városkának köszönhetjük, hogy nem pusztultunk éhen. A szétzüllésnek nagyon éreztük a hatását, mert

nem volt már ellátás és mindenkinek magáról kellett gondoskodnia, hogy éhen ne haljon. Szerencsénkre a kisvárosban volt egy szesz- és egy cukorgyár. Mikor bementünk a városba, láttuk, hogy a lakosok zsákostól hordják a cukrot. Mi kértünk tőlük, mert erőszakkal nem vehettük el, azt ugyanis megtiltotta a hadnagyunk. De ők azt mondták: Támje cukor fábrike bohácki! (Ott van a cukorgyár, abban sok cukor van!). Úgyis volt. A gyárnak volt egy hatalmas raktára teli cukorral, amit a németeknek nem volt idejük elszállítani. A hadnagy kiadta a parancsot, hogy mindenki pakoljon meg cukorral, mert más élelmiszerünk nem lesz kilátásba, és amíg lesz cukrunk, addig nem halunk éhen, amiben igaza is volt. Ahogy megpakoltunk, láttuk, hogy vödörkben hordja a ciril nép a szeszt. Néztük, hogy honnan, hát száz méterre volt a szeszgyár. Itt csak megtöltöttük a kulacsunkat, mert a hadnagyunk szigorúan megtiltotta, hogy valaki is leigya magát, mert ha mégis, akkor az majd meglátja a következményét. Az ivásnak ugyanis sok áldozata volt, mert ha éhes volt az ember és hozzájutott az italhoz nem tudott mértéket tartani, elbódult és a hidegben megfagyott. Aztán azzal magyarázta a parancsnok a tilalmat, hogy itt vagyunk közel az országunk határához, ha a puszkagolyónak nem lettünk áldozatai, akkor ne legyünk az italé sem. Szóval csak az állandó visszavonulás ment, nem parancsolt már senki, németet pedig alig láttunk azon a részen.

Kolomiján, ez egy galíciai város, éjszaka mentünk keresztül. Az oroszok még nem voltak benne, és a németek éppen akkor adták föl. Nekem emlékezetes a hely. Egy kerítéshez oda volt támasztva egy magyar katonai kerékpár, melyet mindjárt magamhoz vettem, hogy milyen jó lesz ez nekem, de nem sokáig voltam gazdája, mert nagy volt a hó és magam mellett kellett tolni, és magam is alig bírtam menni. Így aztán gondoltam, ha már nem tudom továbbvinni, legalább a gumikat leszedem, hátha haza tudom hozni. Az első kerékről gyorsan lerántottam menetközben, mert nem volt megállás, a hátsó ottmaradt. Cipeltem egy darabig, aztán kicsaptam a hátizsákból.

Már elértük a Kárpátok nyúlványait és mindig úgy mentünk, hogy a főútvonalat szemmel tudjuk tartani. A hadnagyunk elővette a térképét és azt mondta: Itt ezen a részen van egy kerek erdő, ami olyan csupasz rétszerűséget vesz körül. Innen a völgyről jól belátható a műút. Estére odaérünk és megpihenünk. Szerencsénkre vagy szerencsétlenségünkre úgy dél körül megközelítettük a helyet és nagy

meglepetésünkre vagy harminc tiszt, egy hadosztály törzs és vagy harminc gyalogos katona rejtőzködött az erdőben, akik szintén menekültek. Mikor megláttak minket, hatvan embert fegyverekkel ellátva, a vezérőrnagy úr elkiáltotta magát: Hál Istennek, itt vannak az utászok! Isten hozott benneteket! Ennek a fogadtatásnak mi nagyon megörültünk. Mindjárt magukhoz hívták a hadnagyunkat és haditanácsot tartottak. Mikor előjött a parancsnokunk azt mondta: Nem jó helyre házasodtunk fiúk. Két zászlóaljat várnak ide, hogy föl tudják venni a harcot az oroszokkal.

Ahogy beszélgettünk, szaladt a megfigyelő az erdő széléről és jelentette, hogy egy orosz páncélos egység bekanyarodott az útestről és a völgyön keresztül felénk tart. Vagy tizenkét páncélost számolt meg. Megvolt a nagy riadalom. Mindenki menekült volna, de merre? A tiszturak letépték a rangjelzésüket. mindenki abban a tudatban volt, hogy észrevettek bennünket, de menekülni már nem volt idő. Úgy gondoltuk, hogy fogságba estünk, de szerencsénkre nem vettek észre. Nagyon jól sütött a téli nap. Megálltak az erdő szélén, kibújtak a páncélosok tetejére és cigarettáztak. Egy jó félórát tölthettek ott, mire elindult az első gép és utána a többi. Gondolhatjátok, hogy milyen izgalmas percek voltak ezek mindannyiunk számára, de főképpen a vezérkarnak. Ezután, már nem csoda, hogy nem volt kedvünk várni a két zászlóaljat. Egy irányt vettünk a térképen és azt mondták a tiszturak, hogy innét toronyiránt van egy erdészlak, ami a katonai térképen vagy tíz-tizenöt kilométerre van jelölve. Estére odaérnénk, ha tudnánk az utat. Szerencsénkre egy erdészféle emberrel találkozunk és kérdeztük, hogy ismeri-e arra az utat, és ő azt válaszolta, hogy ismeri. Akkor aztán a csapat elé állították az erdészt, két katona betöltött puskával követte, és megmondták neki, ha rossz helyre vezet bennünket, akkor halál fia. De beértünk a kitűzött célhoz, vagyis az erdészlakhoz alkonyatra, ami teljesen üres volt.

Forgács Bálint

Forgács Bálint *Alsótelekesen* született 1922-ben. *Szendrőben* élt és az 1990-es évek végén a II. világháborús katonaemlékeit leírta, **Háborús katonai emlékek (Forgács Bálint tizedes, 1944-45. év)** címmel. Az 50 oldalas kéziratból Hornyák Gyula: Galvács és a Rakaca-tó környéke című könyvében közöl részleteket. A kézirat részleteit Forgács Ferenc, a szerző fia adta Hornyák Gyulának. Sajnos mára a kézirat eltűnt, így mi is csak a fennmaradt rövid részleteket tudjuk közölni.

Háborús katonai emlékek

(Részletek)

„A katonaidő

A falusi fiatalok életében mindig jelentős eseményt jelentett a katonaidő letöltése. Már maga az a tény, hogy valaki alkalmassá vált a szolgálatra, elismerést, megbecsülést jelentett a község lakossága között.

Növelte az esemény jelentőségét az a tény is, hogy sok fiatal alig mozdult ki a falujából a katonaidő megkezdéséig. Így nem volt megfelelő tájékozódása az élet egyes területeiről. Különösen vonatkozott ez a városi élet megismerésére. Éppen ezért jelentett előnyt, ha valaki egy-egy nagyobb városba vonult be a katonai szolgálat letöltésére. Bármilyen szigorú is volt a laktanyai élet, egy bizonyos idő után a szolgálatukat töltő katonák is kijárhattak a városba. Moziba, színházba mehettek és egyéb szórakozó helyekre is eljárhattak.

Visszaemlékszem, hogy amikor egy-egy újonc katona eltávozásra vagy szabadságra hazajött, a templom előtti téren vagy egyéb helyen is körülálltuk és úgy hallgattuk beszámolóját a katonai életről és az ott szerzett élményeiről. Természetesen a katonaruha viselése kötelező volt, és ezzel méginkább magára vonta a figyelmet.

Az én korosztályom, az 1922-esek sorozására 1943 tavaszán került sor. A sorozáson Edelenyben kellett megjelenni, ahova két lovas szekér vitt bennünket. Korosztályunk ugyanis 9 főt tett ki. Ilyen létszámú születés azóta sem volt a községben (Alsótelekes). A sorozá-

son az alábbi személyek vettek részt: Bodnár Bálint, Bodnár József, Forgács Bálint, Forgács András, Csernikovics János, Juhász József, Juhász István, Szemán István. Korosztályunkhoz tartozott még Klein Zoltán, aki viszont zsidó származása miatt csak, mint munkaszolgálatos teljesíthetett katonai szolgálatot.

A sorozáson mindannyiunkat alkalmasnak találtak katonai szolgálatra. Véleményem szerint ezt elősegítette az a tény is, hogy ekkor már folyt a II. világháború és szükség volt mind több hadra fogható személyre. Mindenesetre ekkor büszkék voltunk, hogy nemzeti színű szalaggal a kalapunkat körül tekerhettük. Ez jelentette ugyanis a kívülről álló részére a „bennmaradást”.

Szokás volt, hogy amikor a község bejárata felé közeledtünk – természetesen nagy nótaszóval – a kapukba vagy az utcák végére kiálltak az emberek (asszonyok, gyerekek) és úgy nézték, hogy kinek van, kinek nincs nemzeti színű szalag a kalapjánál. Rövidesen az egész falu tudta, ki maradt be katonának, ki nem. Visszaemlékszem, hogy szegény édesanyám egyik szeme sírt, a másik nevetett. Boldog volt, hogy egészséges voltam, tehát ezért alkalmas vagyok katonának, de ugyanakkor már maga előtt látta azt a veszélyt is, amit a katonaság jelenthet számomra, ez pedig a háborúban való részvétel volt.

Az állóharc

Az elfoglalt Dnyeszter parti állásokban tulajdonképpen védőállásban voltunk. A Dnyeszter túlsó oldalán pedig az oroszok voltak. Időközben azonban bizonyos harci cselekményekre sor került. Így például, amíg a folyó fölött köd volt gyakorta voltak vaktában történő lövöldözések, nehogy az ellenség átkeljen a folyón. Éjszaka őrzáratok voltak a folyó partján, ami eléggé veszélyes helyzet volt. Az oroszok kilesték az örök útvonalát és megtámadták, illetve foglyul ejtették őket. Egy ilyen esetről az egyik őr úgy menekült meg, hogy elszakadt a kenyérsák pántja, amikor az orosz elkapta.

Részünkről is indult egy vállalkozás fogolyszerzés céljából. Gumicsónakkal kellett a Dnyeszteren átkelni és az előre kiszemelt helyről az őröt elhozni. A terv szerint két gumicsónakkal történt volna az átkelés. Azt tervezték ugyanis, hogy egy távbeszélőt is visznek magukkal. A vállalkozást önkéntes személyek hajtották volna végre. A sikeres végrehajtásért 2 hetes hazautazást és kitüntetést ígértek. Ne-

kem is tetszett az ajánlat és én is akartam jelentkezni, de a parancsnokunk lebeszélte erről. Hálával tartozom neki, mert a vállalkozás nem sikerült. A résztvevő 14 fő közül mindössze heten tértek vissza. Ugyanis amikor a csónakból kiszálltak aknára léptek, ami felrobbant. Az oroszok persze tűz alá vették ezt a területet.

...

A kert alól közelítettem meg a házunkat. Csend volt a környéken. Ez jó jel volt számomra. Beléptem az udvarunkra. Ismét találoztam az édesanyámmal és az öcsémmel. Ez végtelen öröm volt számunkra. Kétszer hazajutni a háborúból, ez az igazi szerencse, vagy Isten áldása! Ez a nap december 17-e (1944, a szerk.) volt, és előző nap foglalták el az oroszok a falunkat. Nagy harcok voltak. Három civil halottja is lett a csatának. A község lakossága a közeli bányatárnáiban élte át a háború borzalmait.

Amikor jobban szétnéztem, akkor láttam, hogy a házunk bejárati ajtaja mellett, az ablak alatt, egy akna lövedék van befürödve. Ha ez felrobbant volna, a konyha és az előszoba külső falai is beomlottak volna. Ez szinte lakhatatlanná tette volna az egész lakást. Feltételezésem szerint az akna robbanása azért nem következett be, mert amikor a gang (folyosó) szélét borító fenyődeszkát áttörte, egy deszkadarab a biztosító rúgó közé szorulhatott, ami nem engedte, hogy az elsütő szerkezet működésbe lépjen. Én tudtam, hogy milyen veszélyes ott ez a gránát, ezért megtiltottam, hogy bárki is hozzányúljon.

Hetek, vagy talán hónapok múlva azonban elhatároztam, hogy eltávolítom onnan ezt a veszélyes lövedéket. Elmondtam a tervemet édesanyám előtt, aki kért, könyörgött, hogy ne nyúljak hozzá, majd történik vele valami. Én azonban nem nyughattam, már csak azért sem, mert közben megjelent egy felhívás, hogy, aki ilyen fel nem robbant lövedéket ártalmatlanná tesz, 50,- Ft jutalomban részesül.

Édesanyám nem mozdult el mellőlem, amikor hozzákezdtem a lövedék kiadásához. Azt mondta, hogy ha meg kell halni, hát haljunk meg mind a ketten. Én óvatosan körül ástam a gránátot és kiemeltam a helyéről. Ekkor tényleg meggyőződhettem arról, hogy feltételezésem igaznak bizonyult, a fa szilánk tényleg be volt szorulva a robbanószerkezet közé. Tudtam, ha ez onnan kikerül, a gránát felrobban.

Elhatároztam, hogy a kertünk végén, a patak mellett lévő gödörben rakok egy tüzet és abba beleteszem a gránátot. Ha a beszorult fa szilánk elég, akkor a gránát is felrobban. A tüzet megraktam és a csűr

alól figyeltem, vártam a hatást. Amikor jó nagy lánggal égett a tűz, egy hatalmas durranás jelezte, hogy a gránát felrobbant. Olyan erős volt a robbanás, hogy a tűznek a helyén semmi nem maradt, mindent elvitt a robbanás ereje. Az égő fadarabok szanaszét röpködtek a levegőben. Természetesen a gránátrepesz darabjai is. Juhász Miklós elmondta, hogy egy darab az ő udvarukon is leesett, pedig elég távol volt a tethelytől.

Az utolsó vészhelyzet

Amikor december 17-én hazaérkeztem, már teljes biztonságban éreztem magam, mert orosz katonaság már nem volt a faluban. Hazatérésemnek hamar híre ment és így többen is felkerestek. Másnap a reggeli órákban keresett fel Ferko Bálint barátom is, akivel a későbbiekben komák is lettünk. Jóformán még át sem tudtam öltözni, mivel a ruháim el voltak ásva. Az alsó ruhaneműim és a bakancs még a honvédségi volt rajtam. Ahogy beszélgettünk, édesanyám az ablakon keresztül azt vette észre, hogy orosz katonák közelednek a lakásunk felé és civileket is hoznak magukkal. Rám szólt, hogy gyorsan bújjak az ágy alá. Arra gondolt ugyanis, hogy a rajtam lévő öltözetről felismernek, hogy szökött katona vagyok, hiszen valószínű, hogy ilyeneket keresnek.

Édesanyám szavait megfogadva, gyorsan az ágy alá bújtam és már hallottam is kintről az orosz szavakat. Házunk ablaka vasráccsal volt ellátva, ezért találhatták alkalmasnak arra, hogy odagyűjtsék be az embereket. Az első szobát le is foglalták erre a célra. A hátsó szobában, ahol én kuksoltam az ágy alatt, négy tiszt foglalt helyet az asztalnál. Egy helyi lakosú tolmácsot, Zsiga Berti bácsit hozták magukkal.

Mint később kiderült, nekik épp ilyen fiatal, egészséges emberekre volt szükség. A tolmáccsal azt közölték, hogy a visszatartott személyeket néhány napi munkára viszik el. Igazolást kapnak és hazaengedik őket. A begyűjtést időközben befejezték, amire abból is következtettem, hogy már több orosz katona tartózkodott a szobában. Mindenkinek nem jutott hely, így még abba az ágyba is beleültek, amely alatt én voltam. Hányszor visszagondoltam arra, hogy mi történt volna velem, ha eltüsszentem, vagy elköhintem magam és észrevesznek.

Az összegyűjtött és visszatartott 15 fő fiatal a délutáni órákban elvitték. Köztük volt természetesen a barátom is, aki meglátogatott.

Az elhurcoltakat előbb kopaszra nyírták, majd Debrecenbe, innen pedig a romániai Foksáni fogolytáborba szállították. Községünk-ből is az elhurcoltak fele odaveszett. Sajnos arról semmiféle adat nincs, hogy ki, hol lelte halálát.”

Markovics János

Részletek önéletrajzi írásából

Megismerkedtem, illetve ez nem igaz, hisz gyerekkoromtól ismertem a feleségemet. Szóval, közelebb kerültünk egymáshoz annyira, hogy most már bele is szerettem. Több évig jegyben jártunk és 1939. július 29-én megesküdtünk. De csak 1940. február másodikáig tartottak a mézeshetek, mert megkaptam a behívót és ezzel megkezdődött életem második szakasza.

1940. február másodika. Esett a hó, a katonaládám egy biciklire kötve, s a feleségem kíséretében elindultam Sárospatakra, az állomásra. Irány Szerencs. Édesanyám, ahogy vissza-visszanéztem, sokáig ott állt az út közepén és kötőjébe törülgette a könnyes szemeit. Ő már tudta hova indulok, én még csak sejtettem. Hisz ő már átélt egy háborút, és már javában tombolt a második.

Az újonc hónapok nagyon nehezen teltek. A kiképzés erőltetett ütemben folyt, de én nem voltam egy elkényeztetett selyemfiú. Igyekeztem mindent elsajátítani remélve azt, hogy hamarabb kapok szabadságot, vagy eltávozást, hiszen csak 35 km-re van Szerencs Patakhoz. Meg is lett az eredménye, mert két hónap múlva hazaengedtek. Aztán lassan beleszoktam a dolgokba és a feleségem többször is meglátogatott.

....

Még azon a nyáron történt, hogy kértem a parancsnokomtól 6 nap szabadságot és ő jó szokásához híven meg is adta. Már a szabadságos levél is a kezemben volt és indultam a vonathoz, mikor riadóztatták a zászlóaljat. Engem már nem engedtek ki a kapun. Éjjel már be is vagoníroztunk és mentünk Erdélybe. Estére Beregszászra értünk, s onnan gyalog mentünk tovább a Kárpátok felé, Máramaroszigeten és Aknaszlatinán keresztül a román határra. Gyönyörű hegyes vidéken mentünk. Nyár volt, izzadtunk, de a hegytetők fehérek voltak még. Gyönyörű kristálytisza patakok zuhogtak le a hegyekről, óriási bükk és fenyvesek, temérdek fa a völgyekben, de a nép, amely lakta a vidéket nagyon szegény és elmaradott volt. Én azért nem csüggedtem, mindenütt feltaláltam magam. Egész nyáron csava-

rogtunk a Máramarosi havasokban. Egyik faluból ki, a másikba be, míg végül a románok harc nélkül átadták Erdély nagy részét.

Októberben egy este bevagoníroztunk és hazajöttünk Szerencsre. Közben júliusban megszületett az első gyermekünk. Éppen akkor volt szabadságolás, így egy hétre engem is hazaengedtek. Mivel Szerencsen nagyon egyhangú volt a katonaélet, 1941 novemberében kapóra jött a parancs, hogy hatvan önként jelentkezőt áthelyeznek Nyíregyházára. Azonnal jelentkeztem, de már az első napokban megbántam, mert nagyon szigorú laktanya volt. Azon az éjjel, hogy odamentünk, a negyedik emeletről leugrott egy újonc. Nem bírta az állandó kitolást és öngyilkos lett. Szét is loccsant a feje, de ettől kezdve, ahogy az ottaniak mondták, kissé enyhítettek a fegyelmen. Ez időben már örvezető voltam és már ezért sem bántak úgy velem, mint az újoncokkal szokás, de így is kemény volt. Csak egyetlen szempontból volt jobb. Tiszta homok volt ez a vidék, így nem kellett annyit ruhát súrolni, meg puskát pucolni, mint Szerencsen. Arról nem beszélve, hogy Nyíregyháza nagyváros, volt hova menni, csavarni, ha adtak kimenőt.

...

Lassan közelgett a leszerelésem ideje és tisztos társaimmal együtt behívtak az irodába. Tájékoztattak, hogy mi tisztosok nem szerelhetünk le, mert háború van. Benn tartanak kiképzőnek, de az is lehet, még ha leszerelnénk is, bármely percben mozgósítanak és irány Oroszország. Így aztán parancsnokom rábeszélésére aláírtam három évet s továbbszolgáló szakaszvezető lettem. Századparancsnokomnak igaza lett, mert, ahogy leszereltek a velem egykorúak, már másnap bevonultak, mint tartalékosok. Sőt egy hónap múlva behívták azokat is, mint tartalékosokat, akik velem egy korosztályúak voltak. Mindeközben megkaptam a kinti lakhatási engedélyt. Az állam fizette a lakbért is és az odaköltözést, így a feleségem is odakerült hozzám, Nyíregyházára. Már útban volt a második gyerek is. Hát nem mondom, hogy olyan nagyon jó módon élünk, de hát mégis csak együtt volt a család, és azért a fizetésem nem volt rossz. Igaz parancsoltak, de már nem úgy, mint azelőtt. Kiképző lettem. Úri ember, mert akkor egy szakaszvezető nagy úr volt egy laktanyában. Parancsnokom nagyon szeretett. Fiamnak szólított, ha négyszemközt voltunk, senki sem árthatott nekem a században.

...

Közben bevonultatták a sok román, ruszin, szlovák, meg szerb fiút. Sok bajunk volt velük, különösen a románokkal és a ruszinokkal. Valósággal olyanok voltak, mint az állatok, még enni sem tudtak emberi módra. Mint a csürhék. Mindig a nyomukban kellett lenni, de idővel beletörődtek a helyzetbe és akadt köztük elég rendes gyerek is. De sokat kaptunk értük, míg rendet tanultak. Időközben megszületett a második gyermekünk. Közel laktunk a laktanyához, így ebédelni is hazajártam, de estére vissza kellett mennem. Együtt kellett lenni a legénységgel, mert hát mindig volt valami, vagy valaki, akivel foglalkozni kellett.

...
Így jött el 1942 októbere, amikor elrendelték a mozgósítást. Bevonultak a tartalékosok és megalakult a menetszáhad, illetve a menet ezred. Irány Oroszország.

Századparancsnokom behívatott az irodába és azt mondta:

– Fiam, én is megyek, neked is jönnöd kell! A haza hív.

Lehet, ha szoltam volna magam mellett talán maradtam volna, hiszen voltunk a századnál talán öten is. Az is igaz a többinek mindnek több gyereke volt, így meg sem kíséreltem visszakozni. Október harmincadikán éjjel, hogy ne zavarjuk a város forgalmát, teljes mettfelszereléssel mentünk az állomásra, ahol már vártak az üres szerelvények. Ezredparancsnokunk rövid búcsúbeszédet mondott, aztán részéről el is volt intézve az indulás. Feleségem is eljött az állomásra, mert az indulás reggelig elhúzódott. Most is előttem van a kép. Jani két éves egynéhány hónapos, Juci hat vagy héthónapos és a feleségem, aki már Katival a hasában állt a vagonnál. Kimondhatatlan lelki fájdalom fogott el. Háború volt és én a harctérre indultam. A Feleségem sírt. Sem ő, sem én nem tudhattam, viszontlátjuk-e még egymást egyszer az életben. Fájt nagyon a búcsúzás, hiszen alig pár hónapot voltunk együtt és Juci állapota csak tetézte a fájdalmamat. Akár minden percben meghalhatott olyan beteg volt, igazából már nem is reméltük, hogy megmarad. Jani ott gügyögött mellettem. A legédesebb korban volt, mégis búcsúzni kellett. Kati az anyja szíve alatt, talán soha nem fogom látni. Könnyeimet magamba fojtva álltam és vártam a vonat indulását. Nem sírhattam, szégyelltem volna. Nem lett volna méltó egy magyar királyi szakaszvezetőhöz. De nem is akartam ezzel még jobban szegény feleségemet megkeseríteni. Mérhetetlen fájdalom fogott el, amikor fűtült a vonat. Beszállás, még egy utolsó bú-

csúcsók a feleségemnek, a kisfiamnak és a kislányomnak. Én ezekkel a gondolatokkal búcsúztam: „Istenem, te tudod hova megyek, látod, kiket hagyok itt. Engedd, hogy visszatérhessek hozzájuk, de mindazon által legyen meg a te akaratod, legyen áldott szent neved.” A vonat elindult, míg láttuk egymást a feleségemmel integettünk. Aztán befordultam a vagon sarkába. Sírtam és sírtam.

Szép verőfényes őszi idő volt, a vonat sebesen vitt. Délutánra értünk Miskolc, Budapest, Komáromon át Galánta határállomásra. Úgy nézett ki, hosszabb ideig állunk, mert kihirdették: Akinél pénz van, költse el, mert a határon túl már értékét veszti! Így aztán ölszámra hordtuk a pálinkát, bort, pezsgőt, szalámit és kolbászt, mindent, ami vehető volt. Úgy berúgtunk, de még a tiszték is, hogy majd felvetetük a vagon a nagy dáridózással.

De a vonat ment, vitt Csehországon át Lengyelországba. Ott már látszottak a háború nyomai. Romok, üszök, kilőtt harcokcsik, repülőgéproncsok. Egész szerelvények romokban a vasút mentén. Az állomásokon sok éhes gyerek, kenyeret és cigarettát kunyeráltak. Ők már a bőrükön érezték a háború nyomasztó hatását. Hatvanan, hetvenen voltunk összezsúfolva egy-egy marhaszállító vagonba teljes felszereléssel együtt. Még kinyújtózni sem tudtunk, akár a dobozba zárt heringek. Lengyelországban Katowice, Krakkó környékén jó napos idő volt, majd Breszt, Minszk, Gomel, Orjol környékére érve már hó fogadott és kemény hideg. Duhajkodásunk megbosszulta magát, mert a nagy zsúfoltságban a vagonba beépített kályhát mind romba döntöttük. A csövet összelapítottuk, letapostuk, a kokszt-szenet kiszórtuk. Mit gondoltunk mi arra, hogy szükség lesz még rá. Keservesen, öszszefagyva, de össze kellett tákolni, mert majd meg fagytunk. Mínusz 25-30 fokos hideg volt. 1942. november 9-én értünk Belgorod orosz városba és ott vagoníroztunk ki. Nem a mi tisztjeink, hanem a felsőbb parancsnokság felelőtlensége volt, hogy az első nap, a tíznapi összezsúfolt utazás után hetven kilométert kellett gyalogolni a mínusz negyven fokos hidegben. A legénység egyharmada lemaradozott, egyszerűen képtelen volt lépést tartani. Térdig érő hóban, legtöbbször az út mellett kellett gyalogolni, mert az utánpótlás nem állhatott meg. Német gépkocsik ezrei vonultak a front felé és vissza, azok nem térhettek le az útról. Két napot kellett várni, míg újra öszszeállt az ezred. Én hála Istennek bírtam a hideget is, és a gyaloglást is. Aztán további öt-hat napot gyalogoltunk, de már csak 30-40 kilo-

métert naponta. Olyan hóviharak voltak, hogy csak egymással összefogódzva mehettünk. Szigorúan megparancsolták, senki nem maradhat le. Bizony sokakat úgy kellett vonszolni a havon. Mindenütt rom és pusztulás. Lábon állva a végtelen nagy tábla búza, gabona, napraforgó táblák. Traktorok százai otthagya ekéstől, boronástól a földeken. Csépeletlen búzakazlak, mindenéből kifosztott lakosság, azaz csak öregek, asszonyok és gyermekek. Mindenütt ahol jártunk nagy szélmalomok jelezték, falu vagy község következik. Néhol kettő és három is forgatta a kerekeit, kívül a falu szélén, a dombokon. Több helyen akasztófa is volt, rajta talán már napok óta ott függött a nyakába akasztott táblával az áldozat. „Így jár, aki gyújtogat! Így jár az áruló!” Borzasztó látvány volt.

A községek bejáratánál mindenütt volt a jelző tábla mellett egy másik tábla, ezzel a felirattal: „Itt járt a német és magyar hadsereg. Visszaadott nektek földet, kenyeret, szabadságot!” Nagyon elgondolkoztatott ez a látvány. Nem jártam soha csukott szemmel, mindent megfigyeltem, de nem tudtam összeegyeztetni az akasztott embert, a síró gyermekkel, aki könyörgött egy harapás kenyérért. Nem tudtam oroszul, de tudtam, hogy azt kér. A learatatlan búzatenger és a visszaadott kenyér között elgondolkoztam: Mi az a szabadság, amit visszaadtak ennek a lealázott mindenéből kifosztott orosz népnek? Ekkor szólalt meg bennem is a lelkiismeret, de csak titokban: Mit keresek én itt? Miért hoztak ide, édes hazámtól 2000 kilométerre, hisz mindenütt németek vannak körülöttünk. Ők dirigálnak, ők parancsolnak, ők irányítanak. Ettől a perctől kezdve azon járt az eszem, bár csak egy puskalövést se kellene kilőnöm erre az elcsigázott meg-alázott nép fiaira. De nem így történt, mert mégis kellett.

Közeledtünk a Don folyóhoz. Hideg, mínusz 40 fokos hideg volt. Jekatyerinovszk nevű faluban szállásolták el a zászlóaljunkat, a többi zászlóaljat pedig a környező falvakban. A front a Don partján körülbelül harminc kilométerre húzódott. Amikor odaértünk és megálltunk, délután volt, csendes, de hideg idő. Tompa, mély, folyamatos ágyúdörgés hallatszott. Ahogy széjjelnéztem, mindenki sápadt, hallgatólag arccal nézett maga elé. Én is. Eddig még egyikünk sem hallott ágyúdörgést. A falu nem volt nagy. Minden házban legalább húsharminc embert szállásoltunk be, úgy, hogy a földre terített szalmára feküdtünk, mert a házak kicsinyek voltak. Az iskola a falu közepén, szalmafedeles és földes, padok nélkül. A tanítás szünetelt, hiszen há-

ború volt. A házakban illetve a kunyhókban nem volt semmi egyéb, csak földbe vert lábakon lóca, és egy ugyancsak földbevert asztal, meg egy kemence. Ott úgy hívták: picski. A tetején oldalt kiépítve egy lapos rész, melyen aludt a család. Ha nagy volt a fészekalja, akkor a picski közelében egy dikó volt. Az volt az ágy.

Az én szállásomon ahol laktam, egy ötven év körüli özvegyember a tizenhat éves Marusza nevű leányával lakott. Nagyon csendes, szelíd, jóindulatú ember volt. Nem mi voltunk az első vendégek a faluban, így ő is igyekezett alkalmazkodni hozzánk. Marusza szép fekete szemű, gömbölyű és örökmozgó, csinos helyes leány, aki mindig maszatos, piszkos ruhákban járt. Akár egy vadmacska úgy viselkedett a mi virgonc fiatal katonáinkkal. Hát ez érthető is, biztosan voltak szebb ruhái is, de ezt mi nem firtattuk. De nagyon szegények és lealázottak voltak. Pár nappal később, hogy megérkeztünk, megjött az első tábori posta. Nagyon megörültem neki, mert a feleségem arról írt, Juci már két kilót hízott és szépen fejlődik. Én azt gondoltam magamban, hogy már el is temették, amilyen gyenge állapotban hagytam őket.

Egy hónapig voltunk itt tartalékban. Minden nap kivonultunk, úgy, mintha laktanyában lettünk volna, de ez sokkal keservesebb volt. A legközelebbi falu kb. harminc kilométerre lehetett. Vételezni is ilyen messzire kellett járni naponta. Azaz kellett volna, de olyan gyakoriak voltak a hóviharak, hogy ki sem tudtunk lépni a szállásunk ajtaján. A kolhozban volt krumpli, napról napra azt ettük sültve só nélkül. Só nem volt. Az ételt is úgy ettük és lám, hogy meg lehet szokni! Később már nem is hiányzott.

A nép nagyon igénytelenül élt. Kenyeret egyáltalán nem láttam, csak a búzát, árpát megdarálták a szélmalomban és abból sütöttek amolyan vakaró félét. Azon mód mindent benne hagytak tokosan. Először nem tudtam még belekóstolni se, de aztán ahogy kiehezünk, alig vártam, hogy megkínáljanak. Egyébként nagyon jószívű nép volt. Minket, magyarokat talán még szerettek is, de a németeket végtelenül gyűlölték. Ottlétem alatt már egész jól megtanultam velük beszélni. Nem tudtam velük úgy bánni, mintha ellenségek lettek volna. Sajnáltam őket és ők ezt észre is vették. A mi katonáinkat gyakran rávitte a kényszer, hogy ahol valami ehetőt találtak, bizony ellopták. Hiába mentek a tisztekhez panaszra, azok szemet hunytak felette. Sokszor szaladtak hozzám, Morcsenkónak hívtak, hogy menjek, mert

ellopták az utolsó tyúkját, kecskáját, vagy egyebét. Ahol tudtam segítettem, de amikor odavezényeltek egy szarházi törzsőrmestert az rögtön beárult a százados úrnál. Megfenyegetett, hogy hadbírótság elé állítat, mert rokonszenvezek az ellenséggel, de a százados úr figyelembe se vette.

Elmúlt a karácsony, ha nehezen is, de teltek a napok. Rettegve vártuk, mikorriadóztatnak, mikor megyünk a Donhoz a vonalba, leváltani azokat, akik már régóta ott harcolnak. Az ágyúk állandóan dörögtek. Este, ha kimentem, még a torkolattűz is tisztán látszott, és ez aggodalommal töltött el mindnyájunkat.

Január kilencedikén éjjelriadó és már indultunk is a front felé. Rettentő hideg volt. Hordta a havat a szemünkbe az elviselhetetlen erővel tomboló szél. Fagyott össze a szemünk, szánk, de menni kellett. Estére Verkszárki nevű községbe értünk. Onnan már csak egy szelíd lejtésű domb választott el a Dontól. Csendes volt ez a nap, vihar előtti csend. Csak hébe-hóba egy aknavető vagy tüzérségi lövedék csapódott le a közelünkbe. Itt sikerült egy sült macskacombot is bekebeleznem. De jó volt!

Délben el kellett menni valahova, de már nem emlékszem miért, és mielőtt indultam volna az egyik tizedes megállított.

– Van egy jó nagy nyúl! Az itt lévő régi bajtársak cigarettáért odaadnák. Én nem dohányoztam, de mindig volt cigarettám, hát odaadtam neki.

– Nesze! Vegyétek meg! De, hagyjatok belőle, mert kutyául mardos azt éhség!

Alig vártam, hogy hazaérjek, olyan éhes voltam. Tartották a szavukat, igaz kíváncsian méregettek, míg tömtem magamba a húst. Utána bezzeg hozzákezdték nyávogni. Persze tudtam már, hogy mi a helyzet, de azért csak nem akartam elhinni. Erre hozták nekem a már levágott gömbölyű macskafejet.

Hát tényleg macskát ettem. Ők is megették, gondoltam, hát én sem fogok meghalni tőle.

Még aznap délután három órakor pontosan mintegy gombnyomásra a Don felől megszólaltak az ágyúk ezrei. Szinte egybefolyt az a mindent elsöprő, borzalmas, semmihez sem hasonlítható, fülsiketítő robajlás. Azonnalriadó és indultunk a dörgés irányába. Rövidesen megtudtuk, hogy oldalt tőlünk, vagy tizenöt kilométerre áttörték a vonalat. Az oroszok már az innenső oldalon nyomulnak. A borzal-

mas ágyúzás vagy két órán keresztül tartott, aztán hirtelen csend lett. Csak puska, géppuska, és géppisztolysorozatok hallatszottak. Közben éjszaka lett és rettenetes hideg, mínusz 35-40 fok. Térdig erő hóban, egy óriási napraforgó táblában helyeztek el bennünket tüzelőállásba. A napraforgó sűrű volt és alacsony, bizonyára nem volt megkapálva. Éppen az ellenség felé lejtett a domb, így aztán messzire el láttunk még éjjel is. Ekkor borzadtunk csak el igazán. Százával hordták a sebesülteket, akik jajgatva, ordítva, kétségbeesetten feküdtek a hómezőn. Volt olyan, aki a saját lábán bicegett, de a legtöbbet szánkóra rakták úgy vitték hátra. Parancsot kaptunk, hogy ássunk legalább nyolcvan centi mély lövész lyukakat, mert páncélos támadás várható. Dübörögtek is egész éjjel. A Don jegén keresztül állandó volt a morgás. Néha egy-egy felderítő egész közel jött hozzánk, de nem volt szabad löni. Parancsra vártunk. Már nagyon éhesek voltunk, de biztattak, mindjárt jön a lovas szánkó a kondér rizses hússal. Szigorúan csak rajonként lehetett érte menni a csajkával. Éppen rám került volna a sor, amikor egy felderítő harckocsi, alig száz méterre megközelítette a vonalunkat. A ló jó célpontnak mutatkozott. Egyből odalőtt és a lövedék tőlünk alig pár lépésre csapódott be a földbe. Mindenki fölhöz vágta magát velem együtt, de közben a szakács már menekülőre fogta a dolgot és a lovak közé csapott. Olyan éhes voltam, hogy nem törődtem még az étellemmel sem. Egy szempillantás alatt fölpattantam és utána iramodtam. Amikor sikerült utolérnem, jól belemerítettem csajkámat a kondérba. Megsütöttem a kezem egy kicsit, de végre jóllakhattam a lyukban kuporogva. Ástuk is a lyukakat, de hát a fél szakaszom a szakaszparancsnokomnak, Bujra hadnagynak ásta a fedezéket, nem beszélve arról, hogy a föld legalább 50-60 centi mélyen fagyott volt. Gyalogsági ásóval ez egy keserves művelet. Noszogattam is a fiúkat. Ássatok, mert a harckocsi agyon tapos benneteket! De hiába fenyegettem őket. Sokan a hidegtől és a félelemtől már annyira el voltak csigázva, hogy nem törődtek semmivel. Éjjel parancs jött. Reggel a lövészlyuk mögé, mindenki terítse ki a hóra a pokrócát. Ez azért volt fontos, hogy a repülő, már a sajátjaink, meg tudják különböztetni a mieinket az ellenségtől. Nehéz szívvel vártuk a reggelt.

Hála Istennek úgy virradt ránk, hogy egy emberünk se hiányzott. Hét-nyolc óra tájt egy német repülő száguldott el a vonalunk felett, s negyed óra múlva úgy harminc bombázó jelent meg. Közvetlen kö-

zelben, hiszen az éj leple alatt az oroszok teljesen felfejlődtek hozzánk, elkezdtek a stukák is a bombázást. Szörnyű látvány volt, hisz alig száz méterre voltak tőlünk. A robbanások erejétől, gépek, ágyúk és emberi darabok hullottak vissza a levegőből. Három nagy hullámban öt perces időközönként zajlottak le a támadások. Azt hittük, hogy ott minden elpusztult, mi nyugodtan lehetünk. Nem is történt semmi egy darabig. Tíz óra tájban eget-földet rengető ágyú és aknavető tüzet zúdítottak ránk, úgy, hogy már lassan az örület kezdett erőt venni rajtunk. Sokan meghaltak és megsebesültek a borzalmas tűzben. Minden összeköttetés megszakadt, még a szakaszok között is. Majd az egyik percről a másikra az orosz tüzérség hátra helyezte a tüzeit. Mi ez idáig egyet sem lőhattunk, hisz nem is volt kire. Ekkor nagy dübörgéssel megindultak a T-34-esek. Volt mellettünk hét német páncélvadász. Ki is lőttek néhány orosz harckocsit, de utána eliskoltak a nagy túlerő elől. Nem tudom leírni és visszaadni azt úgy, ahogy láttam akkor. Hetvenöt harckocsit számoltam meg hirtelenjében szemben velünk, vagy háromszáz méter szélességben. Folyamatosan okádták a tüzet, és amikor végre nekünk is lehetett volna mire löni, csütörtököt mondtak a fegyvereink. Mind befagytak egy-két kivétellel. A harckocsik a vonalunkhoz érve tucatszám taposták agyon az emberinket. Rajtam is keresztülmentek, de az én lövészlyukam elég mély volt. A harckocsik keresztbe kasba végig száguldottak a vonalunkon, ám utána közvetlen közel jött a gyalogság, mint a hangya. A nagy harci zajban nem vettük észre, hogy tőlünk balra egy másik idegen alakulat már előbb megkezdte a visszavonulást. Jobban mondvá a menekülést. Az oroszok azon a részen tömegesen nyomultak előre. Egyszeriben csak arra lettem figyelmes, hogy ordítanak felem.

– Bekerítenek az oroszok!

– Hol?

Hiszen én előre figyeltem. Eszembe juthatott volna kiképző parancsnokom intelme, akinek a lovát annak idején megugrasztottam, de hát hol volt az nekem az eszemben. A golyószórós éppen melletttem volt tüzelőállásban, de amint megláttam a tömeget, nem bíztam benne. Addig is annyira félt, hogy mindig a levegőbe tüzelt. Ahhoz, hogy pontosan lőjön, ki kellett volna dugnia a fejét, de ezt nem merete. Pillanatok alatt helyet cseréltünk és én elkezdtem tüzelni a tömegre. Nem tudom a jó Isten, mint gyilkostól fogja-e számon kérni tőlem

ezt a jelenetet, de itt már gyilkoltam. Megmagyarázhatatlan érzés fogott el, amint láttam (hisz alig százötven lépés választott el tőlük), hogy mint fűszál a kasza után hulltak az emberek. Már nem is bántam volna, ha én is ott abban a pillanatban meghalok. A közvetlen szomszédunkban betörték az állásukba. Ruhi, ruhi, (Fel a kezekkel!) –ordították. Pont ott volt a századparancsnok, akit ott rögtön agyonlőttek. Meneküljön mindenki, ahogy tud!- kiáltotta valaki a magyar szót. Ekkor következett az igazi mészárlás, mert, ahogy kiugráltunk a lyukakból teljes célpontot adtunk az oroszoknak és bizony az ő pus-kájuk nem volt befagyva, mint a miénk. Nem tudom, hogy menekültem meg. Teljesen össze voltunk keveredve az oroszokkal. Már semmit sem bántam bármi történiék. Csak arra az egyre gondoltam: „Istenem! Feleségem, két gyermekem, a harmadik útban, ne engedj itt elpusztulni! Ki fogja fölnevelni őket!” De hát én legyenek kivétel?

Hiszen százával hullottak körülöttem. Engedtem a sorsnak. Futottam én is még néhány társammal együtt arra amerre a nap szálló félben volt. Egy Répási nevű tizedessel szaladtunk visszafelé, de nem nagy reménnyel, mert a harckocsik már jóval megelőztek bennünket. Azzal az elhatározással, hogy mi már úgy is fogságban vagyunk, hát éhen ne essünk fogságba, megbeszéltük, megesszük a tartalék konzervünket. Közben, ahogy tanakodtunk menetközben, egyszer csak a lába közé kap és összecsaplik. Támogatom, ahogy tudom, kigombolom a köpenyét, nadrágját, hát egy golyó átfúrta a jobb combját. Szerencsére csontot nem ért, csak lassan csörgedezett belőle a vér. Már nem bírt csak támolyogva jönni.

– Ülünk le pajtás! – mondtam neki. Mindegy már. Együk meg a konzervet!

Neki is láttunk, de én evés közben is egyre figyeltem. Észrevettem, hogy előttünk a harckocsi oszlopban egy nagy rés támadt. Biztattam Répásit.

– Szed össze magad! Arra kibújunk a gyűrűből! – mutattam neki a hasadék felé. Úgyis volt. Minden erőnket megfeszítve mentünk és rájöttünk, hogy egy mély horhos miatt a harckocsiknak csak nagy kerülővel sikerült előre haladni, s így nekünk is sikerült kibújni. Távolabb megláttam egy sebesültszállító szánt. Sikerült feltennem, s már vitte is a segélyhelyre. Nekiálltam keresni a zászlóaljam, illetve a századom megmaradt részét. Meg is találtam vagy három kilométerrel hátrébb, ahol újra kezdték rendezni a sorokat. Huszonheten ma-

radtunk százötven emberből. A többi meghalt vagy fogságba esett. A százados úr és a szakaszparancsnok, a tisztek mind megvoltak, de tisztos csak én magam. A százados úr sírt, amikor meglátott. Éppen ott volt a zászlóaljparancsnok is. Sűrű könnyek közt mondta.

– Hol vannak a fiaim? Hol vannak?

Megrázó jelenet volt, ilyen kemény, ízig-vérig katona szemében könnyet látni. Én is sírtam és el voltam készülve rá, hogy itt kell elpusztulni, távol a hazámtól idegen érdekekért. Utána még nagyon sokat szembe kellett néznem a halállal. Hogy még hány útközben vettem részt, nem is kellemes felidézni, de hála Istennek megúsztam úgy, hogy még csak meg sem sebesültem.

1943 márciusában, mint teljesen szétvert, elpusztult magyar hadsereget, kivonták a frontról és hátra indítottak pihenőre. Mennyien maradtunk? A hadosztály nem tett ki egy zászlóaljat. Pár nap múlva Zsitomir várostól pár kilométerre egy faluba szállásoltak be. Mivel magam voltam tisztos, majd később még előkerült egy őrmester is, állandóan szolgálatba kellett járni. A környéken sok volt a partizán, de azért közelebről nem gyűlt meg a bajunk egymással. Mindig azt emlegették a tisztjeink, hogy ha kipihentük magunkat, visznek vissza a frontra. De hát milyen pihenés volt az, mikor enni sem adtak?

Szerencsére itt a lakosság nem volt annyira kiéhezve, így vagy úgy hozzájutottunk egy kis krumplihoz, gerslihez és néha tejhez is. Borzalom volt még rá gondolni is, hogy visszavigyenek a frontra. Egyik éjjel, ahogy szolgálatból hazamentem, jön egy napos.

– Azonnal menjen a százados úrhoz!

Fáradt és éhes voltam, morogtam, mint a medve. Messze volt a százados úr szállása s bizony nem nagyon tetszett a dolog. Attól féltem, újra mennem kell valahová tábori őrségre. A százados úr éppen petróleumlámpa mellett dolgozott a szobájában, ha ugyan szobának lehet mondani. Tisztelegtem és vártam a parancsot.

– Fiam!– szólott. Holnaptól kezdve, de az utazási időt nem beleszámítva, kétheti szabadságra mész. A megmaradt zászlóaljból csak egy ember mehet. Én mehetnék helyedbe, csak rajtam áll. De téged vár a feleséged, gyermekeid, nekem nincs családom. Eredj te!

Azt az örömet le lehetne-e ide írni? Nem. Nem tudtam álmodok-e vagy valóság. Valóság volt.

– Azért hivatallak éjjel, tudtam, hogy szolgálatban vagy. Reggel 7 órakor a falu végén vár a gépkocsi, ott a gyülekező, és még négy-

napi hideg étkezést is vételezned kell az útra. Így is volt. Vételeztem, de már az első nap meg is ettem. A gépkocsi elvitt a legközelebbi állomásra, és már indult is a vonat Magyarország felé. A vonaton adtak kaját bőven, de a tetű majd megevett bennünket. Szórakoztunk is vele, nagyítóval néztük, hogyan verekednek. Nagyon csúnya volt. Zavocsnai határállomáson időztünk két napot, ott fertőtlenítettek, bár nem sok eredménnyel, mert az onnan induló vonatban még jobban megszedtük magunkat. Bántam is én! Elinduláskor már szép napos meleg április eleji idők jártak. Zavocsniban, az már a Kárpátok galíciai részén van, újra télbe kerültünk és nagy hó volt. Éjjel indult a vonat és meg sem állt Munkácsig. Felejthetetlen látvány tárult a szemem elé. Már világos volt és a vonatot nem engedték be az állomásra. Magas töltésen állt meg a nyílt pályán. Senki sem feledkezett meg róla, egyenként ugráltunk le a hágcsóról, és mint gyermek az édesapját, úgy csókolgattuk az újralátott és visszaváró édes magyar anyaföldet. Akkor még Munkács magyar volt.

Vonatunk továbbindult, Csap, Kisvárdra, és onnan irány Nyíregyháza. Nem tudom azt az örömet leírni, amit éreztem ekkor. Míg odavoltam a feleségem megírta, hogy közel áll a Kati ideje. Ahogy én a frontra mentem, ő visszament Patakra, de a bútorok visszamaradtak, és a lakás is fenn volt tartva. Virágzó barack és mandulafák között, az első utam a templomba vezetett. Hát ne írjam a többit, úgy sem tudnám leírni, hisz ami hálával tartozom a jó Istennek, az életem kevés ahhoz, hogy vissza tudnám adni. A feleségem nem várt, hisz rövid volt az idő ahhoz, hogy értesítsem. Azt hittem, összeesik a nagy terhével, és az örömkönny záporában szóhoz nem jutottunk, de ez mindennél több volt, mit az ég adhatott. A kisfiam már tudott örülni, azt sem tudtam mit csináljak vele. Juci, a halálra ítélt, olyan volt, mint egy töltött galamb, nem tudtam álmodok-e vagy valóság? De valóság volt. Aztán pár napot pihentem, de előbb fertőtleníteni kellett, mert tele voltam újra tetűvel. Édesanyám akkor Tiszadobon volt Gyuri bátyámnál, aki ott volt egy uradalomban. Elmentem meglátogatni, mikor odaértem éppen kint volt a kúton vízért. Tárt karokkal jött elé, és én felé.

– Tudtam, hogy nem hiába imádkoztam érted, a Jó Isten hazaszigetett drága fiam.

Ezekkel a szavakkal ölelt magához, és én magamhoz őt, s aztán megint csak sírtunk. A bátyám jó volt hozzám, lizttel megpakolva

mentem haza másnap. Idegesített a feleségem állapota. Még haza sem értem, a boltban, melyben szoktunk vásárolni kérdik.

– Hogy van a kislány?

Persze ők nem tudták, hogy Tiszadobról vagyok útban hazafelé, és nem tudok semmiről. Hát itt volt a másik öröm. Gyorsan közelgett a kéthét vége, szabadságom ideje lassan lejárt. Néhány bajtársam megkért, mind távolabbra valók voltak, írjak a szüleiknek, hogy visszafelé kevéske csomagot küldjenek velem. Hát így is volt, de bizony a kevéske csomagból nagyok lettek. Még demizson borok is voltak, alig bírtam a vonatra felszállni velük.

Aztán ismét eljött a búcsúzás ideje. Nem tudom miért, fájó szívvel, de már teljesen belenyugodva sorsomba, elindultam visszafelé. Kisvárdra, Csap. Csapon jelentkezni kellett az állomásparancsnokságon. Átnézték az irataimat, összekerültem egy másik ismerős szakaszvezetővel, akit még Szerencsen ismertem meg. A parancsnok kiküldött, hogy várjak fél órát, míg kapcsolatba lép az illető parancsnoksággal. Fél óra múlva behívott, és közölte velünk, a legközelebbi vonattal mehetünk vissza az anyaországba. Hát kellett ennél nagyobb öröm? Már nem is siettünk a legközelebbi vonatra, mert örömünkben az egyik demizsont mindjárt kiürítettük. Egész úton dalolva, mert hisz kerültek bajtársak, bor, pálinka volt. Másnap reggel, a feleségem nagy örömeire újra viszontláttuk egymást.

Megnyugodtam, hogy talán számomra befejeződött a háború, de másképp történt, mert még sokszor szembe kellett nézni a halállal. Másnap jelentkeztem a laktanyában, ahol a kiegészítő parancsnokság működött, hiszen az ezred kint volt a fronton. Beosztottak egy század póttartalékos egységhez kiképzőnek. A parancsnokom is egy tartalékos, már elég öreg főhadnagy volt, aki minden volt csak katona nem. Nem sokat tudott, s ha tudott is valamikor valamit, már elfelejtette. De emellett nagyon rendes, jó akaratú ember volt. Azért is tették talán ide, mert a legénység is mind 40-50 év körüli, intelligens, iskolázott emberekből állt, akiket 6 hetes kiképzésre hívtak be. Legtöbbjük hivatalnok, ügyvéd, és sokuknak ott volt a nevük előtt a dr. jelző. Persze szó sem lehetett ezekkel olyan kiképzésről, mint a sorkötelesekkel. Már koruknál fogva sem, de nem is követelte a parancsnokom. Kint a városban egy nagy zsidóiskolában voltunk elszállásolva. Természetesen én otthon laktam, még ebédelni is hazajártam. A főhadnagy úr néha napokig felénk sem jött, annyira megbízott bennem.

Volt még velem, illetve hozzám beosztva két szakaszvezető, okosak, tartalékosok, és nyíregyháziak voltak. Rajtuk kívül még néhány tizedes és őrzővezető. Ezeket legtöbbször foglalkozás után hazaengedtem, mert hát a kutya sem nézett felénk. Ettől kezdve igazi úri életet éltem, mint katona. Volt a közelben egy vendéglő. Nyár volt és meleg. Ha bementem egy pohár sört meginni, rajzottak utánam. Abban az időben már egy tisztos szakaszvezető nem nagyon ülhett le a légénységi állományú egyénekkel, igaz az én embereim majdnem mind érettségizettek voltak, és ott volt karjukon a karpaszomány, de rendfokozatuk nem volt, és a fegyelmet mégis csak kellett tartani. Így aztán azt kezdték csinálni, hogy egymás ellen kifizették nekem előre a korszakat. A felszolgáló már csak azt kérdezte.

– Hány sört parancsol? – Mert aznap éppen 20 korszóval volt kifizetve.

De ezt sem láttam jónak, hisz akkor nem voltam italos, csak a barátság kedvéért, ha be-bementem a kocsmákba. Így telt el a nyár. Talán három vagy négy transzportot képeztünk ki novemberig. Utána visszavezényeltek a laktanyába a zászlóaljához, amely júliusban tért vissza a frontról, mert ekkorra már újra feltöltötték tartalékosokkal. A fronton valahogy magam sem tudom mikor, hogyan, sérvet kaptam. Persze eltitkoltam, nem is volt olyan veszélyes, próbáltam húzni az operációt. Bent a laktanyában csak az egyik őrmesterünknek mondtam el, erre az rögtön beárult a főorvosnál. Írta a beutalót, be kellett menni a kórházba. Persze a kórházban rögtön nem operáltak meg, majd csak két hét múlva. A vizit után mindig hazaszöktem, velem volt a biciklim. Egyszer hazafelé mentem, (bár kerülő úton nehogy tisztekkel találkozzak, hiszen foglalkozási idő volt) egy útkezeszetződésnél összetalálkoztam az ezredparancsnokkal egy ezredes kíséretében. Huszár László százados és az ezredkürtös, egy őrmester, aki a laktanya réme volt, a géppuskás század parancsnoka. Engem jól ismert, mert a mindenkor díszszázad parancsnoka is volt egyben. Természetesen abban mindig benne voltam, elől, mindig a szeme előtt, tehát jól ismert. Bár az ezredes úr és a kürtös tovább lovagolt, ő visszafordult és odakiáltott.

- Na, te jó madár! Mit keresel itt foglalkozási idő alatt?
- Jelentettem, kórházban vagyok és még nem műtöttek meg.
- Aztán van e kórházi kilépőd?

– Jelentem van. Szóbeli engedéllyel vagyok távol! Gondoltam én elengedtem magam, hát nem hazudok olyan nagyot.

– Na, akkor majd én megműtelek, jómadár!

Ezzel ellovagolt. Pár nap múlva megműtöttek, de még feküdtem, amikor a küldönc behozta a kórházba a parancsot. Azonnali hatállyal át vagyok helyezve a 11/11-es erődszázadhoz, ami fent van a Kárpátokban. Örültem, hogy megszabadulok ebből a fegyházból, mert a Damjanich laktanya az volt. Századparancsnokom írkált-firkált, futkosott, nem akart engedni, de a kórházparancsnok szabadságon volt és Huszár százados helyettesítette, így minden kísérlete hiábavalónak bizonyult.

Letelt az egy hónap egészségügyi szabadságom, és fölmentem a Kárpátokba új állomáshelyemre jelentkezni. Egy hét múlva már az egész családom ott volt. Századom egy 250 fős különlegesen kiképzett hegyi alakulat volt, önálló erődszázad. A Kárpátokon keresztül haladó betonerődökkel kiépített völgyet zárt le, az annak megfelelő tűzfegyverekkel. Új századparancsnokom külön kezét szorított velem, és mint frontharcost üdvözölt. Elöttem már máshonnan is vezényeltek hozzá tiszteseket, de az ott lévők közül még senki sem esett át a tűzkeresztségen, így én különleges bánásmódban részesültem. Régi századparancsnokom is biztosan jó véleményt küldött a priusz lapban, mert rögtön beosztott szolgálatvezetőnek, de nem maga mellé, hanem egy innen még 12 kilométerre lévő havaskövi, ugyanilyen létszámú és rendeltetésű erődszázadba. Át is költöztem oda, de a család nem jöhetett azonnal. Tél is volt, meg hát én úgy is naponta hazajártam. De rövidesen lakás is került és újra együtt volt a család. Ottani parancsnokom egy főhadnagy volt. Nagyon katonás ember, semmit sem állt meg szó nélkül, de azért megvoltam vele. Nagy anyagraktáram volt, eleve lekötött, no meg 250 ember gondja-baja az enyém volt. Egyetlen ismerős Patakról Kraj István tizedes, ő volt a jobb kezem.

Néha, nyáron unalmamban én is kivonultam az erődökhöz a katonákkal, mert egyébként a század négy helyen iskolákban és nagyobb házakban volt elszállásolva. Egyszer, ahogy heverészek a hegyoldalban és a fülem a földhöz ért halk dobbanások hallatszottak a földből. Egyébként nem lehetett hallani, de a hangot a föld elvezette. Kétkedve néztem körül, de miután másokon is láttam a meglepetést és a rémületet biztos voltam benne, hogy közeledik a front. Az

ágyúdörgést jelezte a föld. Egyre idegesebb lettem. Családom ott volt, Jani, Juci, Kati és a feleségem. Leszámítva az apróbb súrlódásokat, gond nélkül éltünk. Az akkori viszonyokhoz képest minde-nünk megvolt. Akkor már elhurcolták a zsidókat, így egy nagyon rendes lakást kaptunk századparancsnokom jóvoltából. Mindeközben az előző századparancsnokomat leváltották és egy másik, névről Füzi László százados lett a századparancsnok. Kimondhatatlan jólelkű, szeretetreméltó, mindent megértő ember volt. A váltásnak is megvolt az oka, ugyanis előző parancsnokunk nagy nőcsábász volt. Egy zsidó családnál volt elszállásolva, ahol három lány is volt. Mind szép volt, a legidősebb 22-23 éves lehetett, a legfiatalabb 16-17 éves. Belebolondult a legfiatalabbikba, s talán ez is volt a legszebb. Én gondolni sem mertem erre, mert már akkor folyt a zsidóüldözés, de még Magyarországon nem deportálták őket és nem gondoltam arra, hogy századparancsnokunk leereszkedik egy zsidó nővel. De így történt, mert az egyik alkalommal elmentem oda a lovászokat ellenőrizni, mert a három pár fogat és vele a lovászok is ott voltak elszállásolva. Az egyik huncut lovász megfogja a karom és hív.

– Szakaszvezető úr! Gyöjjön gyorsan! Látok valamit!

Mentünk a lefüggönyözött ablak alá és megrökönyödve pillantottam be a picike nyíláson. Éppen szeretkeztek a díványon. Sajnos, a zsidókat pár hét múlva elhurcolták, és a mi főhadnagyunk majd megbolondult a szerelme után. Búskomor lett, és mindenben hibát talált. Talán ez játszott szerepet abban, hogy rövidesen le is váltották. Amíg a feleségem is át nem költözött én is zsidó családnál kaptam egy külön szobát. Boltosok voltak, de igen szegények. Volt két lányuk, Lenke és Mari, két fiú, Miksa és József. Lenke 18-20 éves lehetett, Mari 14-15. Nagyon kedvesek voltak hozzám, de még az ott lakó lovászokhoz is. Mivel volt egy tehenük is, így még tejhez is hozzájuthattunk. Lenke huncut, eleven, víg kedélyű lány volt. A feleségem, időközben átköltözött a gyerekekkel Havaskőre, de hát nem abba a lakásba ahol én laktam. Mivel nekem oda át kellett járni, hiszen ott is voltak fogatok elszállásolva, féltékenykedett Lenkére. Pedig Isten a tanúm, hogy kisebb csintalanságok, csipkedés, vagy talán néha meg is ölelgettem, semmi szorosabb kapcsolat nem fűzött hozzá. Nem is volt szép, bár sokkal fiatalabb volt, nem volt különbség a feleségemnél. Ej, pedig de sokat veszekedtünk miatta! Előző este mikor elhurcolták őket én már tudtam róla, de szigorú parancs volt rá,

ők meg ne tudják. Sajnáltam őket, hisz ismertem jól milyen nehéz körülmények között élnek, még kenyerük sem volt akkor este. Sajnáltam őket, mert hát kinek és kiknek ártottak. Elárultam nekik, reggel jönnek a csendőrök és viszik őket, csak kis batyuban a legszükségesebb holmijukat vihetik magukkal. Szegények nem aludtak egész éjjel. Kenyeret sütöttek, pogácsát, köpültek vaját, hogy legyen az útra. Reggel el is vitték őket, nem is tudom mi lett velük aztán. Ahol laktunk, jól voltunk. Tehenünk is volt egy ideig, ami a zsidó család után maradt, de hát ezen túl kellett adni, mert etetni kellett. Inkább odaadták egy ruszin parasztnak. Majd a lakásban körülnézve találtam elrejtett pénzt, ékszer és sok ruhaneműt, staférungot, mert itt is három nagylány volt. Mindent jelentettem a százados úrnak, mert hát mit tehettem ott azokkal. Adott is szabadságot és Kraj Pistával nagy bőröndökbe csomagolva haza is vittük Patakra. A pénzt elvásároltuk ruhaneműre, amit szintén hazaszállítottunk. Közben hamarosan parancs jött, hogy a katonacsáládtagokat a legsürgősebben haza kell szállítani. Napokon belül kellett összecsomagolni, vagonba szállítani, és búcsút vehettem újból a családomtól, fájdalmasan, de beletörődve a megváltoztathatatlanba.

Hamarosan kiköltöztünk a betonbunkerekbe és vártuk az oroszokat. Jöttek is nemsokára, de volt ám eszük. Ott ahol mi voltunk a völgy két oldalán, ott kisebb erőkkkel támadtak. Nehéz tűzérséggel és aknavetővel lőttek, igaz nem sok eredménnyel, alig volt veszteségünk. De a hegygerinceken, melyeket gyalogosok, hegyivadászok védtek iszonyú harcok voltak. Volt olyan magaslat, ami naponta 5-ször, 6-szor cserélt gazdát. Végül mégis bekerítettek. Egyik este telefonon hívott a százados úr, azonnal jelentkezsem a bunkerében. Nem nagyon tetszett, mert az oroszok este szinte tudták, mikor van a vacsoraosztás. Elég nagy területen feküdt az erődrendszer és szakaszonként kellett illetve lehetett hátramenni a konyhabunkerbe. Magamhoz vettem egy embert és elindultam. Csak itt-ott egy-egy puska-lövés hallatszott. A rendszer drótakadállyal volt körülvéve, taposó és drótaknával volt betelepítve, de volt közöttük egy szűk ösvény, amit mi jól ismertünk, még ha setét volt is. Már majdnem odaértünk, amikor olyan aknatűzet zúdítottak ránk, hogy azt sem tudtuk, mit csináljunk. Belegabajodtunk a tüskés drótakadályba, az akna potyogott, azt hittem megőrülök. De hála Istennek az ijedelmén kívül semmi sem történt. Parancsot kaptam, hogy a hátunk mögötti raktárban lévő lő-

szerből két vagont rakjunk meg. Három emberrel, mint kísérő vigyem a hatos löszeroszlopnak leadásra, amely tőlünk vagy 40 kilométerre volt a hátunk mögött. Örültem, mert addig sem vagyok itt a tűzvonalban.

Nagy nehezen el is indultunk, mert sehogy sem akart felfűtődni a kis mozdony, de mire odaértünk a löszeroszlop már hátravonult. Ott tologatták a rakományt egyik vágányról a másikra, senki sem akarta átvinni, de már a fővonalon özönlött a katonaság hátrafelé, németek, olaszok, magyarok vegyesen. Már ott akartam hagyni a nagy káoszban a két vagont, de nem mertem. Végül az állomásparancsnok utasított a hadosztályparancsnokságra, ott majd megmondják, mit tegyek. El is mentem és jelentettem, de be sem várva a végét, egy vezérkari százados magánkívül ordítva kiabált.

– Kinek a parancsára hozta el a löszert, amikor a százada, már két napja löszerért könyörög!

Akkor tudtam meg, alig hogy eljöttünk a századunkat megkerülve a völgyet bekerítették.

– Takarodjon azonnal vissza! – ordította a pofámba a százados.

– Ha 24 órán belül nem jelentkezik a löszerrel az alakulatánál, hadbíróság elé állítom! De megérdemelné, hogy itt azonnal föbe löjem!

Nem nagyon értettem miért üvöltözik, hiszen szabályos szállító és menetlevéllel voltam ellátva. Tartottam a számát, inkább ész nélkül siettem intézkedni, hogy visszaindulhassak. De nem tehettem, mert tudomást szereztem róla, hogy nagyobb erősítést irányítottak a századom felszabadítására és pont akkor ott nagy harcok dúltak. Végül hajnalban mégis elindultunk a kis gőzössel, de már nem juthattunk el a századhoz, ott kellett hagyni a pályán a két vagont. Hason csúszva a patak medrében, néhol térdig érő vízben közelítettük meg századunkat. Egy embert ott hagytam a vagonnál további utasításig. Borzalmas látvány fogadott. Az orosz katonák százai feküdtek szét-szórva holtan, némelyik még élt. Nem sok magyar volt, azokat már nagyobbreszt összeszedték. Egy nagyobb patak is folyt ott, lehetett vagy 15-20 méter széles. Nagy köveket görgetett tova, mert épp akkor áradt. Úgy hozta a halottakat, mint lehullott faleveleket, sokakat kivette a partra. Ahogy ott nézelődtünk, észrevettünk egy még életben maradt orosz katonát, aki egy nagy sziklába kapaszkodott, ami a víz közepében ágaskodott. Látszott rajta a fagyos levegőben, hogy az

utolsókat lélegzi. Egyik magyar fiúnak megesett rajta a szíve. Egyik kőről a másikra ugrálva próbált a közelébe jutni, nem kis veszélyt vállalva érte, mert a víz bár nem volt nagyon mély, de borzasztóan sebes. Már csak 2-3 méterre volt az orosztól, amikor az orosz katona megmozdult és egy sorozatot beleengedett a megmenteni akarójába. Az felfordult és a következő pillanatban el is sodorta a víz, de neki is szétloccsant a feje, mert a partról belelőttek. Nem nézhettem tovább ezt a borzalmas látványt.

A százados úr nagyon örült, hogy megkerültem.

– Már azt hittem elvesztél édes fiam! – ütögette meg a hátam. Jelemtettem neki mi a helyzet, de csak legyintett.

– Ne törődj azzal két vagon lőszerrel, itt már úgyis összeomlik minden! Hívasd be az ott őrködő embert, és pihend ki magad!

Ahogy körbenéztem, a század nagyon megfogyatkozott. Nehéz harcok voltak, sőt kézitusája is volt. Örültem, hogy elkerültem. Különbben is az én helyem hátul volt, a századtörzs külön bunkerében. Lőttek is tüzérséggel, de fűtyültünk rá. De néha úgy megrengett, hogy azt hittük, rögtön kifordul a földből.

Egyik este megint hívat a százados úr. Hat emberrel menjek el az anyagraktárba, jobban mondva a műszaki anyagraktárba. Hozzunk drótakadály létesítéshez szögesdrótot és azt húzzuk ki ott, ahol egy rést vágott rajta egy akna. Igen ám, de a raktár a senki földjén volt, köztünk és az oroszok közt, ami nem volt több 100-150 méternél. Hason csúszva mentünk, csendben, ami elég nehéz volt, mert a látvány, ami fogadott bennünket még a harcedzett katonákat is sikoltásra készítette volna. Tele volt hánnyal halott magyar katonákkal a környék, köztük a hulladomb tetején felül egy főhadnagy. Aranyfoga gúnyosan vicsorgott rám az elemlámpa fényénél, és a halotti csöndben hallottam a karórja ketyegését. Lehetek vagy harmincan. Hogy kerültek oda senki sem tudta. Nem is tudtunk drótot vinni, mert előbb ki kellett volna őket hordani. Ez képtelenség, hisz alig 50 méterre ott voltak az oroszok. Visszamentünk és jelentettem a parancsnokomnak mi van odakinn. Erre közli velem, hogy ahány fogatunk van, pakoljuk meg élelemmel, lőszerrel a vagonoknál és ruhaneművel.

– Még az éj folyamán elhagyjuk az erődrendszert minden puska-lövés nélkül, csendben.

Mondta határozott pillantással. Ekkor volt a Horthy kiáltványa a néphez. Örültünk, hogy vége a háborúnak. Ittunk is rá rendesen, hiszen volt egy 200 literes hordó pálinkánk a konyhán. A százados úr parancsára mindenkinek egy fél litert lehetett adni, de hát mivel a század jól megcsappant, jutott abból egy liter is. De megparancsolta, hogy kikötteti azt, akin észreveszi, hogy ittas. Nem is volt ezzel baj. Mindenki tudta, hogy az életével játszik, hisz körülöttünk kelepelték a kézfegyverek és a géppuskák. Éjfélkor aztán nagy csendben mindent otthagytuk, – a tűzfegyvereket is, csak a závarzatot kellett kiszedni a lövegekből – elvonultunk. Az egész raktár, rengeteg ruha, csizma, bakancs, bunda, rengeteg téli meleg ruha otmaradt, nem volt szabad felgyújtani semmit. A két vagon lőszert is otthagytuk érintetlenül. El is indultunk nagy örömmel. Hajnalban 4-5 óra felé járhatott az idő, amikor szembe jött egy lovas hírvivő. Közölte a százados úrral, hogy ott ahol vagyunk, azonnal ássuk be magunkat, de úgy, hogy hátulról is várható támadás. Nesze neked, a jó betonfedezéket otthagytuk egy puskalövés nélkül és itt veretnek agyon a csupasz hegyoldalban. Nem volt mit tenni, a parancs az parancs. Csúnya köd ereszkedett le reggelre. Úgy ahogy beástuk magunkat és vártuk az oroszokat. Jöttek is 9-10 óra tájban az úton, csak nem zárt rendben, hanem tömegestől. Nem vettek észre bennünket, de a megfigyelőnket a fáról lecsalták a golyóval. Két páncéltörő ágyú be volt állítva, jól elrejtve és becélózva az útkanyarra. Szerencsére akkora már feltisztult a köd és jól láttuk, amint jönnek az úton. Éppen a kanyarba ért vagy 30-35 fős csoport szétszórva, de 50 méteres távokban követték őket a többiek is. Én hátulról figyeltem az események menetét. Ahelyett, hogy megvárták volna a mieink, hogy jól megközelítsenek az oroszok és lerohanjuk őket a páncéltörő ágyúk parancsnoka nyilván félt közelre engedni, közéjük lövetett néhányat. Erre az egész menet szétugrott és a környező erdőkbe menekült. Igaz, így is sokan ott maradtak, de ha beengedik, egy sem menekül meg, mert villám géppuskáink pillanatok alatt lekaszálják őket. No de másnap visszaadták a kölcsönkenyeret. Aznap már egy sem jött arra. Tudtuk, hogy inkább megmásszák a nagy hegyet, mintsem a völgyben támadjanak. Azzal is tisztában voltunk, hogy soká nem maradhatunk ott beásva. Délutánra kitisztult az idő és távcsövön láttuk, hogy a hegytetőn két oldalt vonulnak, cipelik a géppuskát és aknavetőt, de már jóval mögöttünk. Jelentettem is a százados úrnak.

– Láttam. – bölintott. – Vannak még tőlünk jobbra is balra is. Majd visszakergetjük őket.

Pedig voltak a fenét. Éjjel egy fogattal hátra kellett mennem kb. 6 kilométerre lőszerért. Már visszafelé jövet, közel a századomhoz észrevettem, hogy gépkocsi jön utánam. Utolér, megáll, kiszáll egy főhadnagy. Nyomban mondtam neki.

– Kapcsolják ki a lámpát, hiszen 100-150 méterre oroszok vannak!

A főhadnagy intett a sofőrnek, aki azonnal lekapcsolta, majd félem fordult.

– Milyen alakulathoz tartozik katona?

– Jelentem 11/11 erődsszázadhoz – válaszoltam.

– Éppen ezt keressük! Üljön be a kocsi, mi majd követjük.

Már csak 200-300 méterre voltunk, lámpa nélkül elindultunk lassan. A százados úr egy kissé elhagyott erdészlakban volt hátul, a légénység a szabad ég alatt beásva, szerencsére nem volt hideg idő október 20. körül.

Bemegyünk a százados úrhoz, persze engem kiküldtek, de ott lesekedtem az ajtóban, és minden szót hallottam.

– Visszavonulási parancsokat hoztam. – jelenti a főhadnagy. – Három egységhez kell továbbítani, de még az éjszaka folyamán. Hadititok, tehát még életük árán sem juthat az ellenség kezébe – nyomatékosan az asztalra tette a leveleket. – Végső esetben megsemmisítendő, de ezt csak a legmegbízhatóbb tiszttel vagy tisztelhettséssel lehet továbbítani. A parancs végrehajtása után azonnal nagy ezüst vitézségi éremre felterjesztendő! – fejezte be a főhadnagy.

Rögtön otthagytam és szaladtam a lőszert intézni, mert szinte éreztem, hogy én leszek az áldozat. De nemsokára jött a hírvivő és jelenti.

– Azonnal a százados úrhoz!

Úgy tettem, mintha semmit sem hallottam volna. A százados úr ünnepélyes arccal fogadott. A szemembe nézett és a vállamra tette a kezét.

– Komám! – mert négyszemközt így hívott. – Nem tudok mit tenni, téged kell, hogy elküldjelek. Nincs más út. Az asztalon egy kiterített részletes térkép és négy boríték, ebből egy a mienk volt. Láttam a jelzést rajta, hogy csak másnap kilenc órákor lehet felbontani.

– Ezt a három borítékot kell elvinni az éj folyamán hajnali két óráig rendeltetési helyére a térképen megjelölt helyekre. Légvonalban legalább harminc kilométer –, mutatta a térképen.

– Százados úr! Ez teljes lehetetlenség! 11 óra van, koromsötét és az eső is elkezdett szakadni –, mondom én.

– Nagyezüst vitézségi érem van kilátásban, bár tudom, ez sem igen ösztönöz, mert családot van és haza akarsz jutni hozzájuk. Így van?

Bólintottam. – Így százados úr!

– Na, akkor figyelj rám! Azért választottalak téged, mert van ami óvatosságra int, százszor jobban, mint egy olyat, akinek magán kívül senkivel sem kell törődnie. Kettőnk titka legyen, de már aki a parancsot idehozta az is tisztában volt azzal, hogy a négy levél közül kettő nem fog eljutni oda ahova kell. Nem semmisíthetem meg, tárta szét a kezét, aztán mellbe bökött. Te viszont megteheted és tedd is meg. Ismételten mondom, örök titok, maradjon kettőnk között. Még egyszer gyorsan megnéztük a térképet. 6 km-re volt a legközelebbi nem tudom hányas számú magaslat, és zsebre raktam a három borítékot. Még utoljára a szemembe nézett.

– Isten veled komám, vigyázz magadra! Reggelre föltétlen várlak.

Nagyon meghatottak a szavai ennek az áldott embernek, aki mindnyájunkkal együtt érzett. Soha nem beszélt velünk úgy, mint alantasával, hanem mint fiaival. Engem mindig becsült és szeretett. Janika akkor már három éves elmúlt, ő is szakaszvezető volt. Egy pesti szabó, Batisi bácsi vart neki egyenruhát, és sokszor fölvette és maga elé ültette a nyeregbe, ha lovagolt.

Jól ismertem az öreget, mert nálunk is gyakran bejött. Csak mosolyogott és töprengett, miben tudna segíteni. Később nagy szívfájdalommal vettem tudomásul, hogy százada érdekében az életét adta, mert nem akart a németek és Szálasi oldalán harcolni, maradvány századát szöktette, került a harcot, de lebukott és a németek főbe lőtték. De folytatom tovább.

Hat embert kellett magamhoz venni, de én csak hármat vittem magammal. Nekivágtunk a koromsötét éjszakának. Egyébként ismerem ezt a tájat, sokat barangoltunk arrafelé össze-vissza. Felértünk egy magaslatra, észrevettem, hogy vagy 2-3 kilométerre néha felfeléled egy másik magaslaton egy tűz. Még közelebb érve látjuk, hogy több helyen is felvillan a láng. Örültünk, hogy hamar megtalál-

tuk, bizonygattuk egymásnak, hogy más alakulat nem lehet itt, de azért nagyon óvatosan haladtunk. Megközelítettük 100, majd 50 méterre, de nem tudtuk kivenni a sötétben, hogy a mieink-e. Bokros részhez értünk, és ráadásul az eső neki állt cseperegni. Szemem majd kiugrott, úgy figyeltem, de sátorlapban voltak és a ruhájukról sem tudtam felismerni őket. Oda kellett kúszni hason a közvetlen közelükbe. Akkor rökönyödtem meg, mikor meghallottam, hogy oroszul beszélnek és felismertem a kerekas géppuskájukat. Iszkiri, vissza, csúszva, mászva, nehogy észrevegyenek. Leértünk a völgybe és másfelé vettük az irányt. Két-három kilométerre találtunk egy falut, amit szintén óvatosan, nem az útról, hanem a kertekről közelítettünk meg. Nagy volt a sürgés-forgás az udvarokban, és könnyen megállapíthatuk, hogy a mieink, mert még kiabáltak is, ekkor érkeztek valahonnan a hegyekből a faluba. Itt már bátran mentünk, megkerestük a parancsnokságot. Istennek hála, ez volt, akiket kerestünk, mert mozgásban voltak az egységek. Nagy szerencsémre két borítékot is átadhattam, egy szolgálatban lévő hadnagynak, aki papíron aláírta, így gyorsan hazafelé vettük az irányt. A harmadik borítékkal tíz kilométert kellett volna gyalogolni, de az is bizonytalan lett volna, így azt el is égettem. Hajnalra elállt az eső, és leszállt a köd. Mire kivirradt nagyon fáradtan, de hazaértünk.

A százados úr örült, hogy viszontlát, de nagyon ideges volt. Elmondtam neki röviden élményeinket, és megígérte, hogy a parancsnokhoz illően mindhármunkat kitüntetésre terjeszt fel. De erre már nem került sor. Kértük a jó Istent, hogy maradjon még a köd, hogy annak leple alatt vonulhassunk vissza, mert ha kitisztul és jók a látási viszonyok az oroszok a tetőről leköpdösnek bennünket aknával meg ágyúval, de géppuskával is. Eljött a kilenc óra és fel lehetett bontani a levelet. 10 órakor lehetett megkezdeni a visszavonulást, tervszerűen, szakaszonként 150-200 méter távolságra, szétszórt csatárlánc alakzatban. Amitől a százados úr is ideges volt, és amitől én is féltem, bekövetkezett. Tíz órára gyönyörű, napsütéses idő lett. Én a századtörzsszel, mint parancsnok indultam elsőnek. Voltunk vagy harmincan, de puskája csak néhánynak volt, hisz suszterok, szabók, írnokok, lovászok, szakácsok, tisztí küldöncök voltak, és csak pisztolyuk volt. Egyedül nekem volt géppisztolyom. Még az erődökben voltunk, amikor hivatott a százados úr. Mentem is, de csak négykézláb, mert az orosz mesterlövészek jó pár emberünket leszedték a táv-

csöves puskájukkal. Még így is tartottam tőlük, úgy hogy igen óvatosan araszoltam. Ismertem a futóárok minden részét, így rögtön feltűnt, hogy az egyik kanyarulatból füst bodorodik felfelé. Tudtam jól, a mieink már nem lehetnek arrafelé. Lélegzet visszafojtva német géppisztolyomat lövésre készen magam előtt tolva, csúsztam a füst felé. Tudtam, hogy azon a részen nincs figyelő vagy tűzfegyverállítás, sem géppuska vagy golyószórófészek. Már elértem a kanyarulatot. Ahogy óvatosan bekukucskálok, hát uram fia! Három orosz, háttal nekem háttal összebújva cigarettázik. Nem szégyeltem leírni, én jobban megijedtem, mint ők!

Talán rémületemben, de térdre rántottam magam és rájuk vágtam a géppisztolyt.

– Húri rúki, dolu puski! (Fel a kezekkel, puskát le!) – ordítottam feléjük.

Erre nagyon megijedtek, rögtön eldobták a géppisztolyukat és feltartották kezüket. Egyikük rögtön kezdett rimázkodni, hogy három gyermeke van, hogy ne lőjem agyon. Értettem minden szavát, hát nem is volt szándékom, de hárman voltak és nem mertem megközelíteni őket. Abban a szűk futó árokban akár le is teperhettek volna. Egyenként kiforgattam a zsebüket, nincs-e pisztoly náluk. Szerencsére a kiabálásomat meghallották a legközelebbi géppuskaállásban, pillanatok múlva már hárman kísértük a félelemtől szepegő foglyokat a százados úrhoz. Hát majdnem úgy jártam, hogy törököt fogtam, de nem enged el. Annyira meg voltak szeppenve, hogy kérdés nélkül elmondták, hogy az éj folyamán szöktek át azzal a szándékkal, hogy tovább nem harcolnak ellenünk. Galíciába, tehát innen nem is olyan messzire valók voltak mind a hárman. Ez idáig rendben is lett volna, de nekünk a foglyokat át kellett adni a németeknek. Át is adtunk már jó néhányat.

– De hát ezzel a hárommal mit csináljunk? – vakarta a fejét a százados úr. A németek könnyen elintézték, ha kevés volt, nyomban agyonlőtték, csak ha sokan voltak, azokat kísérték hátra táborba. Így a három ruszki ott maradt a konyhán fát vágni, vizet hordani. Míg a századdal voltam, ők is ott voltak. Bármikor elszökhettek volna, de nem mentek. Így került nekem is szovjet géppisztoly, lőszer került hozzám. Továbbá, ahogy elindultam a századtörzsszel, körül-belül vagy egy kilométerre összeszűkült a völgy annyira, hogy csak éppen az út, egy keskenyvágányú kis vasút és a patak alig fért el szorosan egymás

mellett. A hegyoldal kopasz és sziklás volt, csak a patak medrében voltak füvek meg egyéb bokrok. Először csak két lövést adtak le aknavetővel ránk, nyilván csak belőttek. De néhány perc múlva olyan aknazáport adtak ránk, hogy szörnyű volt elviselni. Embereim pánikba estek, nem volt hova bújni, mert a köves hegyoldal még veszélyesebb volt. Hiába ordítottam, hogy minél széjjelebb szóródni, nem ért semmit, csak hozzám bújt mindegyik, mintha én meg tudtam volna védeni őket. Nem volt más választásom, mint szökni tőlük, mert féltem, hogy telibe találnak és mindnyájan ott maradunk. Nem messze megláttam egy áteresztő hidat, ott kerestem menedéket. Védve voltunk, de nem tudtunk ki sem moccanni, annyira tűz alatt tartottak. De hát ott sem maradhattunk, menni kellett, mert már az utánunk jövő szakasz is utolért. Mindenki igyekezett ebből a zónából valahogy kikecmeregni. Már látszottak a falu szélső házai és a völgy itt már kiszélesedett, oda igyekeztünk. A hídtól kissé távolabb egy út torkollott a főútra, és azon is más alakulatok tömegesen vonultak vissza. Nem volt mit tennem, mert már vagy 50-en voltunk a híd alatt. Kirohantam és a patak medrében szaladtam visszafelé, de ott sem voltunk biztonságban. Végre elértük a falut, hála az égnek kiesett az aknavető szórásából, oda egyelőre még nem lőttek be. Gondolván arra, hogy ott várjuk a század többi részét az út árkában, a házak előtt fekvé megpihentünk. Arról nem is beszélve, hogy igen elfáradtunk, és meg akartam győződni arról, hogy mennyien maradtunk. Vesztünkre, mert alig állok fel, az egyik házból kijön egy vezérkari százados, és kérdi, ki vagyok, milyen alakulathoz tartozok. Mondom neki. Erre kivesz egy térképet, bár szemmel is lehetett látni azt a magaslatot, ahova küldött és mondja, hogy azonnal menjek a szakaszommal oda és jelentkezzek ennél és ennél a főhadnagynál, a további parancsot ott kapom. Hiába mentegetőztem, hogy nekem van parancsnokom, és annak a parancsát kell végrehajtani, egyébként is egyetlen puskámk sincs csak pisztolyunk.

–Ne pofázzon! – sziszegte és rám fogta a pisztolyát. – Azonnal induljon! Különben a százada is oda lesz irányítva, bökött a magaslatra. Mit tehettem, mennem kellett. Vagy húsz emberem maradt, a többi vagy elveszett, vagy megsebesült. Itt egy lapályos, tocsogós, vizenyős területen kellett áthaladni. Szétszóródtunk. Aknával lőttek ránk, mint az örültek, de egyetlen egy sem robbant, csak a vizet fröcskölte a szemünkbe. Odáig hallatszott, hogy a század zöme is a

hídhöz ért, és borzalmas tüzet zúdítottak rájuk. A nagy a harci zajból tudtam, hogy meg is rohamozták őket. Mi odaértünk a megadott helyre. Meredek hegyre kellett felkapaszkodni, de ez már nem volt kopasz, hanem olyan fiatal, sűrű cserjés, ahol könnyen el lehetett rejtőzni. Alattunk egy kis falu volt. Már délután volt, és a főhadnagy tényleg ott volt már néhány emberrel. Aztán jöttek mások is. Nekem és embereimnek kijelölt olyan 100 méternyi széles területet, de lehetett az kétszáz is. Elég az hozzá, hogy ott le kellett ásnunk magunkat és várni a támadást, és csak kúrtszóra lehetett visszavonulni. Tehát utóvédként küldtek oda. Az út mögöttünk a hegy alatt kanyarodott el, és arra kellett a századunknak is elvonulni. Figyeltük is, és jöttek is nemsokára. A százados úr hangját is meghallottam, hogy azonnal vonuljak utánuk a szakaszommal. A főhadnagy is hallotta, de megparancsolta, ha ott merem hagyni a kijelölt tüzelőállást, hadbíróság elé állít. De bizony az én embereim meghallották a százados úr hangját, egyenként megszöktek a bokrok közt, csak két emberem a legközelebb levők közül maradt velem. Szerencsére az oroszok sem nagyon jöttek, zabráltak a faluban. Egyszer csak felharsant a kúrtszó, mi is örömmel futottunk a század után, de az már jó messze mehetett, én többé nem is találkoztam velük.

Ahogy haladtunk a völgyben az úton, a délutáni nap éppen odavágott, mondtam a két társamnak, hogy menjünk át a patak túlsó oldalára, a hűvösebb oldalra, ahol a keskenyvágányú sín haladt, ott nem mutatunk olyan világos célpontot. Így is volt, és mentünk, és ez volt a szerencsénk, mintha éreztem volna, mert, ahogy átértünk, egyszerre borzalmas nagy robbanás. A légnyomás teljes erőből földhöz vágott mindhármunkat, ösztönszerűen bújtam az átereszbe, ami a sín alatt volt, de csak a fejem fért alá. Ekkor kezdett az égből potyogni lefelé a kőzapor, kisebb-nagyobb. Kezem fejét, arcomat felsebezte, ugyanúgy társaimét is, de a jobb combomra akkora esett, mint egy fél veder, és ez le is ütött rendesen. Fájdalmamban jajgattam, ordítottam, nem tudtam lábra állni. Mikor magunkhoz tértünk, akkor vettük észre, hogy a túlsó oldalon, az úton három, mintegy tizenöt-húsz méter széles óriási tölcser tátong az út teljes szélességében. Ha nem jövünk át erre az oldalra, mindhárman ott pusztulunk el. Az utászok robbantották az utat távolról, és nem tudták, hogy még vannak hátra utóvéd csapatok. Két társamnak nem lett semmi különösebb baja kisebb horzsolásokon kívül, de én egy tapodtat sem bírtam menni.

Mondtam, hagyjanak ott, de nem akartak, így karra vettek és vonszoltak, ahogy bírtak. De nagy kínom volt. Vagy ötszáz métert vonszoltak így, de már közben észrevettük, hogy egy orosz járőr is jött utánunk vagy háromszáz méterre, de nem lőttek ránk. Újra könyörögtem, hogy hagyjanak, miattam ne essenek ők is fogságba, de nem hagytak el. Szerencsére a századunkból volt kiküldve felderítőbe vagy 6 ember, és azok törtek be a hegyoldalból az útra. Köztük volt Kraj Pista bácsi is. Mindjárt csináltak saroglyát, három-négy derékszíjjal átkapcsolták, rátettek, és így már négyen felváltva cipeltek. Vittek vagy négy kilométeren át, amikor egy lovas hírvivő jött és meghallotta, hogy igen jajgatok. Elment azzal, hogy küld sebesültszállító kocsit értem. Jött is nemsokára egy személykocsi, ült benne egy százados, két főhadnagy és a sofőr honvéd. Lehúzták rólam a köpenyt, pedig de sajnáltam, szép agyusztált volt, a géppisztolyom is ottmaradt. De gyorsan indulnunk kellett, mert az orosz járőr már olyan közel volt, hogy már oda is lőtt. A mieink is visszalöttek így aztán kissé elment a kedvük a barátkozástól.

Kiérve a főútra, megállítottak egy nagy sebesültszállító kocsit és áttettek. Az meg sem állt velem Ungvárig. Esteledett mire a város széléhez értünk. Láttam, hogy nagy baj van itt is, mert sok páncélos és tüzérség vonul a közeli dombokra, tüzelőállásba fejlődnek. Engem bevittek egy nagy helyiségbe, ahol a sebesültek százai feküdtek a földre terített szalmán. Adtak enni egy keveset és én agyongyötörve mély álomba merültem. Már egy hete nem aludtam fekve, csak úgy ülve, ha szundítottam. Éjfél tájban félálomból emlékszem rá, hogy bejött egy tiszt és azt mondta, hogy aki lábra tud állni, azonnal induljon az állomásra, ami csak pár száz méterre volt. Aki pedig nem tud menni, gondoskodnak róla, kiviszik a sebesültszállító vonatra. Én nyugodtan elaludtam újra, mert mozdulni is alig bírtam. Egyszer felébredek, már jó homály van, kint ropognak a fegyverek, szól az ágyú, csörömpöl a harcokocsi, de bent egy lélek se. Elkezdek kiabálni, nagy sokára jön egy egészségügyi tizedes.

– Hoppá, maga mit keres itt! Miért nem megy az állomásra? Miért hagyták itt? – kérdi meglepett arccal.

– Hogy menjek, mikor felülni sem bírok. – válaszoltam neki kínos vigyorral.

Kiment, öt perc sem telt bele, visszajött egy hordággal, és egy társával. Kivittek és betettek egy kocsiba, ami rögtön kiszaladt velem

az állomásra. Belöktek egy marhavagonba a többiek közé. A vonat fűtyült és már indult is, mert már a harckocsik ott cikáztak nem messze, tüzelve a közeledő orosz harckocsikra. Hát, majdnem ott maradtam.

Kassa felé mentünk. Kassán időzött a vonat, majd Hidasnémetin keresztül Szerencs felé mentünk. Szerencset elhagyva valamelyik állomáson megálltunk, hát hallom dörög az ágyú. Mondják az ottaniak, hogy a Tiszánál vannak az oroszok. Akkor kapcsoltam, hogy azért kellett nekünk otthagyni a betonerődöket puskalövés nélkül. Erre ott nem is gondoltunk. Estére Pesten voltunk. Bevittek egy Csalogány utcai hadikórházba, de az ágyúdörgés oda is behallatszott. Míg Kassáról jövet a nyílt pályán haladtunk, a műút is a vasúttal párhuzamosan haladt. Az úton rengeteg csapategység egymást érve vonult vissza, autók, szekerek, harckocsik, és a gyalogság. Akkor jött vagy hat Rata és elkezdte bombázni és löni az utat. A vonat megállt, és aki járt tudott leugrált, a kukoricásban kerestek menedéket. Én tehetetlen voltam, de az ajtónál feküdtem és láttam, hogy mi történt. A műúton halomra dőltek az emberek, állatok egyaránt. A repülők teljesen a földet súrolva pásztázták végig az utat, és nagy pusztítást vittek véghez. Azt hittem, utána mi következünk, de a vonatot nem bántották. Fehér kereszt volt festve a vagon tetejére.

A kórházban nem lett volna rossz, de naponta háromszor-négyszer becipeltek az óvóhelyre, mert mindig bombáztak. Szerencsére mindig más felé. Nyílt sebem nem volt, csak farcsontrepedés és zúzódás, de kívülről egész a combomig fekete volt a farom. Egy hét múlva kezdtem bicegve járni.

Juliska húgom ott lakott Pesten, levelet írtam neki. Nem sokára meg is látogatott és később már én is elmentem hozzá. Jó káposztás sztrapacskát főzött és akkor igazán jól laktam. Hát, hogy ki voltam éhezve. Haza is küldözgettem tábori lapokat, de hát az bizonytalan volt, hogy megkapják-e. Mindig azon járt az eszem, hogy tudnék hazamenni. Majd november nyolcadikán jön az írnok, hogy a lábadozók egy hónap szabadságot kapnak. Még azt is pengették, hogy a kórház megy Németországba. Én is feliratkoztam szabadságra és közben figyeltem az újságokat és a rádióból is hallgattam a hadijelentéseket. Tudtam, hogy Patak még a miénk, a Tiszánál van a front. A szabadságos levelet másnap osztották, de sajnos az én nevemre szóló nem volt közte. Szaladok az írnokhoz, hát megtaláltuk az én

nevem is. Utána volt írva, hogy Sárospatak hadműveleti terület, így oda nem engedélyezhető. Siettünk a kórházparancsnokhoz és kértem Székesfehérvárra, mert ott lakott a nővérem Mariska. A férje hadiüzemben dolgozott és az üzem odaköltözött, nekik is menni kellett. Oda aztán megadták és még aznap oda is értem. Ott voltam egy hétfőig, de nem volt nyugtom: haza és haza. Ezt diktálta a szívem. Vasárnap reggel volt november tizenkilencedike. Elkészöntem a testvéremtől, sógoromtól, elmentem templomba, gyóntam, áldoztam és Isten segítségével elindultam. De meg kellett hamisítani a szabadságos levelet. Ez is meg volt. Visszamentem Pestre, és már indult is a vonat Miskolc felé, de már Gödöllőnél tovább nem engedtek, mert Miskolcon oroszok voltak. Vissza Pestre és onnan Vác felé indultam. Huszonkettedikén Losoncon voltam. Losoncon, ahogy az állomáson várakoztam a szabadságos levél lepecsételésére, a hátam mögött egy lány hallotta, hogy Sárospatakra akarok menni. Megszólított és kért, hogy vegyem pártfogásomba. Már több mint egy hete úton van, Pozsonyból jön és Mádra megy. Ott laknak a szülei. Egyedül van és a katonák állandóan molesztálják, úgy a vonaton, mint az állomásokon. Mit szólhattam volna, én is egyedül voltam. De még egy dolog nagyon aggasztott. Már ekkor nagyon sok szökevény katona volt, én is az voltam, bár még nem járt le a szabadságom. Az november kilenctől december kilencig szólt, de az útirány hamis volt. És láttam, hogy a tábori csendőrök Losoncon összeszedtek hat ilyen szökevényt. Igaz semmivel nem tudták igazolni magukat. Egyszerűen kivitték a közeli erdőbe őket és föbe lőtték. Volt mitől félnem. A lány 20 év körüli lehetett. Rendesen volt öltözve, de hát már egy hete úton volt, hát el lehet képzelni, hogy nézett ki. Viselkedése nagyon rendes volt, de nem tudtam lerázni, mindig a sarkamba volt. Igaz volt pénze, ezzel jól jártam, mert nekem ugyan egy fillérem sem volt. Ő mindig vásárolt, amit egyáltalán lehetett, úgy hogy nekem is jusson. Losonctól hol vonaton, hol gyalog mentünk, néha felvett egy teherkocsi. Így jutottunk Füleken keresztül Bánrévére. Innen keresztül a hegyeken gyalog Szendrőbe. Szendrőből vonaton fel Rozsnyóra, és innen Kassa felé indultam. De Losonctól idáig jó pár napba került az út, hiszen a legtöbbet gyalog mentünk. Félttem az igazoltatásoktól, de az úton sehol sem igazoltattak. A lány bizalmával nem éltem vissza, bár nagyon vonzódott hozzám, de nem úgy mintha szerelmes lett volna. Az első nap megmondtam neki, hogy nős vagyok, és három gyermekem

van. Nem volt csúnya, de akkor a megmentőjét látta bennem. Mellettem meg sem merték közelíteni. Le kell, hogy írjam, elevenen él az emlékezetembe, ahogy írtam előbb, hogy Székesfehérváron gyóntam és áldoztam, így indultam el. Hát engedte volna a lelkiismeretem, hogy amikor könnyes szemmel kértem a jó Istent, hogy engedje, had térhessek haza a családomhoz, hát ezzel háláljam meg, hogy ilyen súlyos bűnnel megbántsam. Hazudnék, ha azt írnám, hogy nem járt az eszembe olyasmi. Az ördög incselkedett velem. Fiatal voltam, de uralkodtam magamon és hála Istennek tiszta maradtam. Kassa felé sikerült felszállni egy személyvonatra, de Kassára nem volt szándékom bemenni. Bár a kalauz azt mondta, hogy Sátoraljaújhelyig még közlekedik a vonat, de nem mertem megrekkírozni, féltem bemenni Kassára. Volt egy térképem és azon megadtam magamnak a legközelebbi útirányt. Már a vonatból ráismertem az újhelyi Sátorhegyre, és a Koporsó hegyre. Így Kassától visszafelé, mielőtt az Enyicke nevű állomásra befutott volna a vonat, a nyílt pályán leugrottam a vonatról, még mielőtt a lány észrevette volna. Délután két óra volt, ha jól emlékszem december nyolcadika, mert a falvakban, ahol keresztülhaladtam, ünnepeltek. Szűz Mária szeplőtelen fogantatása van e napon. Már ekkor csak egy kicsit bicegtem és jól meghúztam a lépést, haladtam is, de az volt a baj, hogy úthoz voltam kötve, mert a folyókon csak a hídon tudtam átmenni. Négy óra felé elértem a Hernádot és a hídon átmenve volt egy falu, ahol igen nagy volt a forgalom, sok katona tartózkodott ott. Nem tudtam mit tenni, át kellett menni rajta. Az egyik útkereszteződésnél látom, hogy, hogy nem, egy német és egy magyar tiszt irányítja a forgalmat, mert rengeteg gépkocsi jött Kassa és Miskolc felől. Veszve vagyok, gondoltam. Mindegy, jöjjön, aminek jönni kell. Hallottam, hogy a német valamit mondott a hadnagynak, aki meg is állított. Kérdezte, honnan jövök, és hova tartok. Van e valamilyen igazolásom. Igen is, azzal már nyúltam is a belső zsebembe, de valahogy a hátam mögé került és meglátta a köpenyemen lévő tán 100-nál is több apró lukat. A köpenyt még a sebesültszállító vonatról vittem magammal, csupa véresen hagyták ott a vagonban. Én a kórházban kimostam, mivel pont rám való volt, annak ellenére, hogy ezernyi apró luk volt a hátulján megtartottam.

– Hagyja szaki, van magán elég igazolvány –, mondta a magyar tiszt és intett, hogy továbbmehetek. Kicsit sántítva bicegtem tovább, és őszintén megvallva már nem tudom, hogy megnézte-e az igazol-

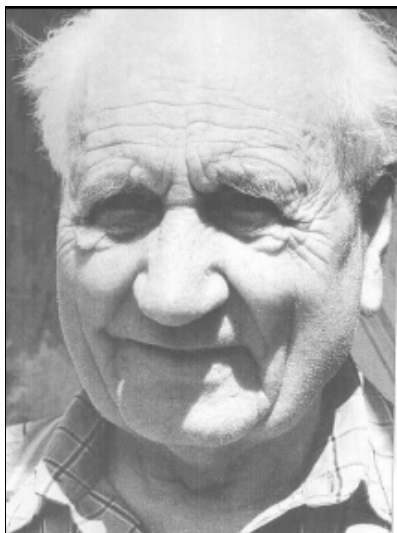
ványom, annyira megkönnyebbültem. Azért még visszafordultam, érdeklődtem mi a helyzet Újhely és Patak körül. Foghegyről odavette, úgy tudja, arra még szabad az út. Megkönnyebbülve mentem tovább, róttam a kilométereket. Az egyik faluban betértem egy házba megpihenni, éppen disznót öltek és bár még a hurka nem volt kész, de elláttak mindennel, látták, hogy fáradt és éhes vagyok, pedig semmit sem kértem. A jó, öreg nénike, az Isten áldja meg, még utánam szaladt egy jó darab friss szalonnával és egy darab kenyérrel, hogy legyen az útra. Sötétedett, amikor Hollóházára értem. Az egyik kocsmánál sok ember volt, ott is megálltam, hogy beszélgessek, tájékozódjak. Nagyon szomjas is lettem, megittam 2-szer 3 deci bort. Újbor volt, jó csipős és olcsó is, hát még három decit megittam. Egy kicsit a fejembe ütött, de indultam tovább. A falu végére érve még jobban a fejembe szállt, és gondoltam, eh, nem megyek én tovább, úgysem tudok az éjjel hazaérni. Megalszok, és reggel korán elindulok, hisz már csak vonszoltam magam. Úgyis volt, bementem a legszélső házba, egy fiatalasszony jött ki. Mondta, szívesen adna szállást, de ahogy kinyitotta az ajtót, zsúfolásig tele voltak katonákkal. Láta, hogy három csillagom van, és félszegen mondta, hogyha nem vagyok finnyás, hát az istállóban, ami jó meleg, szívesen ad helyet. Ott is csak a jászolban, mert olyan kicsi, hogy csak egy tehén és egy borjú volt benne. Így aztán hozott egy jó ponyva szalmát, még pokrócot is adott, és szépen lefeküdtem. El is aludtam rögtön. Aludtam is addig, amíg a tehén és a borjú a szalmát ki nem ették alólam. De már a lábam húzgálták, és hiába rugdaltam, kézzel ütöttem, csak húzgálták, úgy hogy már nem hagytak aludni tovább. Mérgemben fölkeltem, fölöltöztem, már egy kicsit pihentnek is éreztem magam és elindultam. Nem tudtam hány óra van, de nem lehetett nagy idő. Már nem emlékszem, milyen falu következett, azt hiszem Mikóháza. Egy őrszem megállított. Kérdeztem, hány óra. Tizenegy óra volt és Újhely csak öt kilométerre. Nagyon megörültem, és ahogy csak bírtam, meghúztam a lépést. Újhelyből kiérve a bányánál megállított egy őrszem, de sötét volt. Attól is érdeklődtem, mi a helyzet. Ez is mondta, hogy Patak még a mienk. Amikor elindultam, utánam szól, hogy nem Markovics szakszi tetszik lenni? De igen, mondtam. Ő is mondta a nevét, hát a századomhoz tartozott, ott voltak Újhely alatt állásba, de már igen kevesen voltak. Így üdvözetlem küldtem bajtársaimnak, a százados úrnak, és letérve az útról a vasútra, mert az úton már nem

mertem menni, mert sok katona vonult Újhely felé, s így ott biztonságosan, rövidebb úton is igyekeztem a már közeli boldog viszontlátás reményében a családomhoz.

Hátra volt még, hogy a Bodrog hídon hogy megyek keresztül, mert tudtam, hogy azt őrzik. De a szerencse itt is mellém állt. Hajnali 3-4 óra lehetett. Megállít az őrszem, és mondja, hogy a hídon már nem lehet katonáknak átmenni, de szól az őrparancsnoknak. Ki is jött, egy szakaszvezető volt és pesti. Mondtam, hogy én is Pestről jövök. Érdeklődött, hogy mi ott a helyzet. Miután elmondtam azt mondja, nyugodtan menjek át a hídon haza, és öltözzek át civilbe, és ne is jöjjenek többet vissza. A románok már a Halász homokon vannak. Át is mentem, zörgetek a kapun már otthon, apósom, Isten nyugosztalja, jött kinyitni. Nem tudok szavakat találni arra a jelenetre, amelyek ezután játszódtak le. Csak annyit tudok, hogy hála Istennek, újra magamhoz ölelhettem drága feleségem, és gyermekeimet. Másnap még nyugodt volt a helyzet, de harmadnap már belöttek a románok Patakra, és a hidat is felrobbantották. A családdal a szomszéd pincéjébe költöztünk, apósomékhöz meg befészkelődtek a románok, de úgy, hogy a bútorokat kihányták az udvarra és a földre feküdtek szalmára, hogy többen férjenek. Valaki a szomszédok közül besúgott, hogy hazajöttem. A tábori csendőrök még az utolsó délután eljöttek értem, de szimuláltam. Azzal távoztak el, hogy értem küldenek és elvisznek, de bizony erre már nem volt idejük. A románok piszkos, mocskos cigányok voltak. Mindent felhánytak, törtek, zúztak, és amit megfoghattak, elvittek. Minket is teljesen kifosztottak, semmink sem maradt. El is kellett menekülni onnan, bementünk a tanyára édesanyámhoz, de onnan is elzavartak, úgyhogy lementünk a Dorkóra. Ott egy tanyában adtak helyet, míg haza nem lehetett költözni. Nagyon keserves napok voltak. Karácsony körül végre hazaköltöztünk a tanyánkra és ott is maradtunk. Patakon veszélyes volt, sok fiatalembert összeszedtek és elhurcoltak, de ott a tanyán békét hagytak.

*(Markovics János Sárospatakon született 1917. szeptember 17-én.
Boldvára 1958-ban került. 1992. március 8-án hunyt el.)*

Kisfalusi (Kondás) János

1920. március 24-én született **Viszlón**. Eredeti családneve Kondás volt. Elemi iskoláit szülőfalujában végezte, majd 20 éves koráig, a katonasághoz történő bevonulásáig földművesként dolgozott. A katonaságnál kezdte meg polgári iskolai tanulmányait. A második osztályt már nem folytathatta, mert 1943. december 30-án felszerelték és újabb utánpótlással elindították a frontra. Tüdőbeteg lett és 1944 júliusáig a miskolci kórházban, majd Budakeszin és Pelsőcön volt katonai szanatóriumban. Ez a betegség mentette meg a fronttól és a hadifogságtól. 1945 április végén besorozták az új hadseregbe, júliusban leszerelték, majd ősszel újra behívták. Amikor leszerelt, Edelényben dr. Borsovai-Lengyel Gyula ügyvéd irodájában dolgozott és magánúton folytatta tanulmányait. Jogászok biztatták, hogy tanuljon tovább és végezze el a jogot, a rakacai Bobák görögkatolikus kano-nok viszont arra biztatta, hogy a papi pályát válassza.

1951-ben újra behívták katonának és féléves katonáskodás után tudta folytatni tanulmányait. Felvették Budapestre a jogi karra, de nem ment el az egyetemre, hanem a nyíregyházi görögkatolikus szemináriumban kezdte meg tanulmányait 32 éves korában.

Még tanulmányai befejezése előtt 1957-ben felszentelték és a vizsgák után Szuhakállóba helyezték. 1958-ban Rakacára került, ahol 1991-es nyugdíjazásáig szolgálta a görögkatolikus gyülekezetet. A nyugdíjazás után szülőfalujában, Viszlón telepedett le és haláláig, 2007. január 27-ig volt a gyülekezet lelki atyja.

A Borsod-Abaúj-Zemplén Megyei Honismereti Egyesület Istvánffy Gyula honismereti pályázatára számtalan dolgozatot készített. Dolgozataiért kiérdemelte az Istvánffy-díjat. Több helytörténeti és életrajzi ihletésű könyve jelent meg magánkiadásban.

Ne félj, veled vagyok!

(Részlet)

A hadseregben

1941. október 13-án ketten vonultunk be a faluból Miskolcra: Spisák Mihály a tüzérekhez, én a híradósokhoz.

Az alaki kiképzés nagyon nehéz volt. Az első napon, amikor beöltöztünk, eljött a laktanyába a gyalogság zenekara, húzta a talp alá valót, mi pedig meneteltünk körbe a téren, dalolva: „Ügye-e, fiúk, szép élet a katonáélet...” A fogadtatás még kedves volt: a kapu hatalmas koszorúval volt feldíszítve, rajta a felirat „Isten hozott!” – de aztán a fejünkhöz vágták: „Már kéthetes katona, és nem tud semmit!”

A három hónapos alaki kiképzés után bekerültünk tanterembe. Ezt szerettem: a 110 ember közül négyen – Bacso Lajos berzétei, Endrész Jóska hangonyi, Molnár Mihály miskolci gyerek, meg én – vertük az egészet. Ocskó Tibor néha még éjjel is felköltött: kérdezte tőlem az elől járók nevét vagy műszaki dolgokat – mindig kapásból válaszoltam neki.

Ócsai szakaszvezető igen sokszor földhöz vert minket a Halickán –, most a Szentpéteri kapui lakótelep van a helyén. „Mondják meg, emberek, ha nem akarják csinálni! Feküdj! Föl! Ül le! Térdre!” – mindenféle földhöz vagdaló gyakorlat – pedig 1941-42 telén olyan hó volt a Halickán, hogy csak úsztunk benne. Ha befelé menet a laktanyába, nem ment jól a nóta, akkor ebéd előtt volt még egy kis

nyaggatás: bár olyan éhesek voltunk, hogy a gyomrunk majd kilyukadt, még körbe kellett járni az udvaron dalolva.

Reggel fél hétkor megittuk a feketekávét egy kis komisszal, egész délelőtt szaladgáltunk, és fél kettőkor volt az ebéd – de még most is éhes vagyok, ha eszembe jut, hogy mennyire kapart az az egészséges, fiatal gyomor. Édesapám is elmesélte, hogy huszár volt Nagykikindán, és soha nem vacsoráltak, csak a reggeli kávé volt, meg az ebéd, mert nem akarták, hogy a huszár elhízzon, és nehéz legyen a lónak.

Olyan hírek jöttek, hogy a híradósoknak nagyon jó soruk van az orosz fronton. Bacsó Lajossal bementünk hát Nyíri Endre százados úrhoz, és kértük: küldjön ki minket a frontra. Gondoltuk, hogy világot is látunk, meg még jó sorunk is lesz. Szegény, úgy nézett ránk, mintha bolondok volnánk, de kedves volt, és azzal szerelt le minket, hogy: „És ha én megyek a frontra, velem ki fog kijönni? Én is nem-sokára megyek, és viszlek magammal titeket is.” Engem beosztott kiképzőnek, ő pedig valóban nem sok idő múlva kiment a frontra. Én itthon maradva románokat, szerbeket, ruszinokat képeztem ki – így maradtam ki a háborúból.

A századparancsnokságot Soóváry Dénes főhadnagy vette át. Ő a frontról jött haza, és akik nem voltak kint, azokat nem sokra tartotta. Hiába végeztük el jó eredménnyel a tisztes iskolát, előléptetést nem kaptunk: „Nem katona, aki a fronton nem volt, nem való az semmire!”

1943 tavaszán kihelyezték a századunkat a Tisza mentére. Mi Tiszapalkonyán, a levanteotthonban voltunk elszállásolva. Kaiser György, egy sajkázinczi fiú lett a rajparancsnokunk, aki civilben műszerésként dolgozott. Jó gyerek volt, a dolgához értő – de káromkodós: jegyzőhöz, paphoz nem mert bemenni, mert minden második szava trágár volt.

Május utolsó vasárnapját, a „hősök napját”, már ott töltöttük. Jött Soóváry főhadnagy, kiadta a parancsot a mi szakaszunknak, hogy egy szekérrel négy ember menjen ki az erdőbe, és hozzon gallyat koszorúnak. Mindenki pattant, hogy igenis, megyünk, de én előléptem, jelentettem, hogy ez bizony nem lesz jó: itt csak fűz- vagy nyárfaerdő van, abból pedig nem lehet koszorúnak való gallyat hozni – nem a fenyvesekben vagyunk. Találni viszont ebben a faluban minden udvarban annyi bukszust (puszpángot), hogy sehová nem kell menni: két-három katona végigmegy, és szed annyit, amennyiből szép ko-

szorút lehet kötni. Tetszett neki az ötlet, és rögtön kiadta a parancsot: én menjek el három emberrel, és fonjam is meg a koszorút.

Összeszedtük a bukszust, a Hortra való Tóvaj Jancsi megcsinálta drótból a keretet, én elkészítettem a koszorút. Jött a parancsnok, megnézte: nagyon szép.

Számomra ez nagy sikert jelentett: aki addig nem sokba nézett, hamarosan előléptetett, és aztán minden előléptetésnél újra, így örvezető, tizedes, majd szakaszvezető lettem. Minden harcászati feladatot rám bízott, minden mozdulatánál mellette kellett lennem. Ez így ment egész őszig.

A gondviselés

Szegény fiúként tanulási lehetőségem nem volt, hiába szerettem volna. Választhattam: vagy kocsisnak megyek, vagy vőnek állok – de egyik sem ment, hiszen állandóan bennem motoszkált: „Nagyobb-ra születtem!” A falunkból Barakonyi Ferenc elment csendőrnek, és dicsekedett: milyen jó a sora, tisztességes a fizetése, és a bíró lányát vette el, olyan tekintélye van. Nekem is ajánlották: menjek csendőrnek.

Amikor megkaptam a katonai behívómat, levelet küldtem Tarcsafalvi Anaklét ferences katonapapnak, aki a Levente Újságban – hűségese olvasója voltam – a „Talpig ember” rovatot vezette. Megírtam neki, hogy katonának megyek, utána pedig csendőr leszek. Megköszöntem neki a szép cikkeket, és kértem, hogy továbbra is írjon szépeket a levontéknék. Ő egy kedves levélben válaszolt: biztatott, hogy a rózsafüzérem mindig legyen nálam, és küldött két képecskét, Jézus szíve és Mária szíve képét, hátukon a felirattal: „Jézus Szíve, bízom benned!” és „Mária Szíve, légy a menedékem!” Javasolta, hogy ezt a két fohászt naponta többször is mondjam el. Eddig is bennük bíztam, nem volt tehát nehéz megfogadni a tanácsot.

Már katona voltam, amikor hazamenvén, újságolták nekem, hogy Tarcsafalvi cikket írt rólam a leventeújságban, „János csendőrnek készül” címmel. Valóban, a „Szebb Jövót!” című lap 1942. január 24-i számában megjelent az alábbi írás:

János csendőrnek készül

„Bátya! Bátya! Levelet hozott a posta! – s a levelet magasan lobogtatva, rohan Laci öcsém hozzám, a kertbe.

– Tessék, Bátya! Tudom is ki írta. Rajta van a feladó neve a boríték hátán!

– Rendes ember így szokta. Te is, ha írsz, öccse, majd így csináld!

Közben felbontottam a levelet. Laci élénken figyelte az arcomat, amíg olvastam:

– Bátya, könnyes a szemed! Csak nem halt meg valaki?

– Sőt, nagyon is él!

– Furcsa vagy, Bátya, aki él azt nem szokás megsiratni...

– Örömkönnny ez, Lacikám! Derék fiú ennek a levélnek az írója. Most válik meg a leventeélettől. Hamarosan bevonul honvédnek. Azt írja többek között: „Ugyanis én, mint egy tizennégy gyermekes földműves család gyermeke, a csendőrség kötelékébe kértem felvételemet.

(...) Tehát most, amikor életpályámra lépni készülök, gyermeki alázattal kérem, adjon nekem néhány jó tanácsot, útravalóul jövő életemre. Amit pedig a Szebb Jövőt!-ben olvastam, levente szívem minden melegével köszöntöm eddigi tanításaiért, és arra kérem, szerezze a magyar ifjúságot továbbra is ilyen atyai szeretettel, és nemes cikkeivel tanítsa, hogy vallásosan élve, jó hazafiak legyenek. Sokat gondolkoztam, hogy csendőr legyek-e, de én úgy gondolom, hogy Istennek élni mindenütt lehet!”

– Hát, Bátya, ez szép levél. Derék levente lehet az írója.

– Széppé, könnyesen meleggé teszi, és értékessé, az őszinte hála, a talpig emberré lenni vágyó törekvés.

– Hanem erős a bátor fiú, ha csendőrnek készül.

– Több ennél, kisöcsém! Nézd csak ezt a tiszta, rendes írást! Jó papírra írta. Milyen egyenesek a sorok! Helyesírási hiba nincsen benne. Azt jelenti már ez magában is, hogy János barátunk egyenes gondolkodású határozott és igen fegyelmezett ember. Csendőrnek való”

(...)

A jó levente, Lacikám, nem vonogatja a vállát, s nem csinál arcokat, ha édesapja valamit parancsol. Nem felel vissza édesanyjának. Nem várja mindenre a nőgatást. Nem vesz egérutat, ha valami munka vár rá... Bátran teljesíti kötelességét, lelkiismeretesen el is végzi, s nem hátrál meg gyáván a nehézségek elől.

– De Bátya! Amikor az embernek pont más, komoly dolga van...

– Őcsém, az életben csak egy komoly dolog van: a pontos engedelmesség és a lelkiismeretes kötelességteljesítés Istennek és előjáróinak, köztük első helyen a szüleinek. Lásd, ti, kamaszkodó fiúk, ezt nem akarjátok megérteni. Nem tudjátok belátni, hogy a készséges engedelmisségben és a lelkiismeretes kötelességteljesítésben van az igazi férfias bátorság és hősiesség!

– Hm... Mondasz valamit, Bátya! Mindig olyan nehezemre esik nem úgy tenni, ahogy én akarok. De utána csuda nyugodt vagyok. És a gyávaság?

– A gyávaság a kötelességek alóli kibújni akaró ravaszság, két színűség, hazudozás magadnak is, meg másoknak is. No, és a nehézségekkel nem mer szembenézni az illető, mert elpuhult, kényes, meg aztán könnyelmű, haszontalan, igazán semmirevaló, léha fráter.

– Elég Bátya! Elég! A kötelességteljesítő leventéből lesz a jó honvéd és majd a jó csendőr!

Csakugyan, derék levente lehetett ez a levélíró János, hallod-e, Bátya, ha ő csendőr szeretne lenni. De meglásd, én se maradok mögötte, mert én meg – ha két karácsony múlva is – jó ejtőernyős akarok lenni.

– Adj a Isten, öccse, hogy az egész leventeújság szóljon így belőled!

P. Tarcsafalvi Anaklét Lajos
honvéd-főlelkész”

Soha nem voltam verekedős, a macskát sem öltem volna meg semmi pénzért, a békát is utáltam, meg nem fogtam volna a világért sem – csak készültem csendőrnek.

Akkor Kazincbarcikán – illetve abban az időben még Sajókazinc volt – állomásozott a századunk, így ott kaptam meg a felvétélre szóló behívót.

Szóváry Dénes, a századparancsnokom – aki akkor még nem karolt fel – azt mondta nekem: „Maga jámbor ember, hát minek megy csendőrnek? Maradjon inkább a katonaságnál, továbbsszolgálónak!” Nem tudott az elhatározásomtól eltántorítani. A társaim nevettek, mondván, hogy engem nem fognak fölvenni, mert a csendőrfelvétel-nél mutogatják a betűket, és aki a „b”-t nem „bö”-nek, az „f”-et nem „fő”-nek mondja, azt nem veszik fel – én meg a század első tanulója voltam.

A felvételi vizsgát alapos orvosi vizsgálat előzte meg. Úgy tudtam, hogy nálamnál egészségesebb parasztyerek nincsen, de a röntgen mégis valami nagyobbodást mutatott ki a szívemnél, valami kis foltot a tüdőmben, így – ha nem is kérdezték a „bö”-t – eldől, hogy nem vesznek fel.

Milyen érdekes: éveken keresztül imádkoztam azért, hogy felvegyenek, de az Isten úgy intézkedett, hogy ne. Akkor ez bántott, de később, amikor a volt csendőröket meghurcolták, bebörtönözték, nem kaptak munkát – Barakonyi Feri is maradt szegény embernek –, láttam, hogy mennyire szeret engem az Isten, és megértettem Pál szavait: „Az Istent szeretőknek minden a hasznára válik.”

Szinte a tenyerén hordott az Isten: nem engedett a frontra sem, átmentett, mert felőlem más volt a terve. Sinka István így írt: „Felőlem az rendeltetett, hogy vihar fújja meg a számat.” – felőlem meg egészen más...

1943 decemberében aztán úgy tűnt, én sem kerülöm el a frontot: efferbe öltöztettek, új ruhába, és kivíttek Sajószentpéterre, ahol bevagonírozták a frontra menő katonákat. Egy köves szobában, a leterített kevés szalmán töltöttük az éjszakát – én úgy megfáztam, hogy kórházba kellett vinni.

Miskolcon, a Rudas László utcai zsidó gimnáziumban volt a hadikórház, odakerültem. Egy hét múlva kiengedtek, de javasoltak nyolc nap betegszabadságot – meg is kaptam, és ez alatt a csapatom kiment a frontra.

Nem gyógyultam meg, vissza kellett mennem a kórházba. A jó Istennek különös gondja volt rám: Szepessy Sándor főorvos, aki a röntgent kezelte, kimutatta, hogy a szív mögött egy kis almányi folt van a tüdőmön, de Nagy Sándor főorvos is megszeretett, és nem engedtek ki a kórházból. Minden ebédhez kaptam még két deci bort is, mert nagyon lesóványodtam, és így akartak felhizlalni. A süteményes asszony, az ónodi Kondás Ferencné, rokonává fogadott – neki csak „Kondáska” voltam –, és akár volt kiírva az ebédemhez sütemény, akár nem, én mindig megkaptam: ha nem ő hozta, akkor küldte. Haló poraiban is áldja meg érte a jó Isten!

Én voltam a legrégebbi beteg a kórházban, ahol jöttek-mentek a katonák. Sokan azért panaszkodtak, hogy megmeneküljenek a fronttól. Nagy Sándor, ha észrevette, hogy valaki szimulál, tejjinjekciót adott neki, ami felverte a lázát negyven fokra is, és nagy fájdalom-

mal járt. A második injekciót már egyetlen katona sem várta meg: önként elhagyták a kórházat.

Nemcsak az orvosoknak, a betegeknek is kedvence voltam: nekem kiabáltak a szobában, ha nagyon rosszul voltak, én tettem priznicet, borogatást rájuk. De ha új beteget hoztak, olyankor, amikor a felvételi irodán dolgozók már hazamentek, akkor is engem kerestek: elintéztem a felvételt.

Itt éltem át június 4-én Miskolc bombázását. A kórház betegeit – közel lévén az Avas – egy nagy pincében kialakított óvóhelyre vitték, a súlyosabbakat pedig a kórház pincéjébe. Én nem mentem sehová, fönnmaradtam egyedül. Feküdtem az ágyon, imádkoztam, és vártam, hogy mi lesz. A Tiszai pályaudvar környékére hullottak a bombák, de az úgy tűnt, mintha már körülöttünk robbannának. Egy kicsit megijedtem, lesiettem a pincébe, ahol mindenki reszketett a félelemtől. Ott volt a kórház papja is, próbált vigaszt nyújtani, de mert nem számított erre a bombázásra, és egy kicsit többet is ivott, még feloldozást is adott a veszélyben. Haragudtam rá egy kissé, amiért nem vigyázott magára.

A bombázás elmúltával bementem a laktanyánkba, a Huszárbba – az is kapott egy-két találatot.

Amikor Soóváry korábban az I. szakasz 1. rajának parancsnokává tett, úgy viccelt meg, hogy a hátam mögé állította Nagy Jóskát, egy putnoki fiút, aki két méternél is magasabb volt, a rajom végére meg a harsányi kis Dudást állította, így a század legmagasabb és legalacsonyabb embere az én rajomban volt. Amikor eljött hozzánk, Dudásnak azt parancsolta, hogy adjon tüzet nagynak, akinek nem volt szabad ehhez lehajolni, így Dudás, akárhogy nyújtózkodott, nem érte föl. Ezen nevetett.

Nos, ez a Nagy Jóska nem ment a frontra, hanem – az apja protekciójával – itthon maradt a pótkeretirodán. Ha bementem a laktanyába, mindig újságolta: „De jó, hogy itthon maradtam, már nagy a veszteség odakint. Ez is meghalt, az is, amaz is – nekem itt nagyon jó.” Hát, nem kellett a frontra mennie: az udvaron volt egy légvédelmi árok, abba menekült, és ott halt meg, mert a közelébe pottyant egy kisebb bomba. A halált nem lehet kikerülni.

A főorvos urak hívtak, hogy tudtomra adják, tovább már nem tudnak a kórházban tartani, de van ok rá, hogy szanatóriumba küldjenek. Megkaptam a beutalót Budakeszire, ahol egy hét-nyolc pavi-

lonos nagy szanatórium volt – tele tüdőbetegekkel. Egy hangonyi kőműves fiúval, Székely Laci tizedessel együtt kerültem ide Miskolcra, és minden időnket együtt töltöttük. Mind a kettőnket a súlyos fertőző osztályra tettek, mert amíg ki nem vizsgálták az embert, nem lehetett a „nem fertőzők” között. Nem is a szobában aludtunk, hanem kint, a szuterénban. Nappal a széles folyosón kellett feküdni, de mi – volt pokróc – éjjel is ott maradtunk. A kivizsgálás után nem ugyanabba a pavilonba kerültünk, de amikor lehetett, együtt voltunk.

Emlékszem, ott volt az autótemető, nem messze a szanatóriumtól. 1944-ben, a benzinhiány miatt, nem mindenki kapott működési engedélyt, de az adót akkor is fizetnie kellett, így sokan kivitték a jó autót is, hogy szabaduljanak a teheről.

Tábori papunk volt, minden vasárnap misézett a kápolnában. Lacival mi mindig ott voltunk, gyakran áldoztunk is. Nem sokáig tartott azonban ez az úri élet, mert augusztusban közölte a főorvos úr, hogy Pelsőcre kell mennem a szanatóriumba – örömmre azonban Lacit is odahelyezték.

Miskolcra nem küldték utánam a zsoldjegyzéket, így én bizony Budakeszin már nem kaptam zsoldot. Otthonról nem mertem pénzt kérni, hiszen szegények voltunk. Nem is írtam meg. Otthon úgy tudták, a zsoldot úgy osztom be, hogy kitartson. Pelsőcön sem kaptam pénzt.

Itt is fel akartak hizlalni, mert a tüdőbeteg gyógyulását az indítja el: kaptam hetvenkét injekciót, és csak akkor maradt abba ez a kúra, amikor már két kilót fölszedtem. A napirendben – mint Budakeszin – itt is pihenés és étkezések szerepeltek. Ez a szanatórium korábban elmeegógyintézet volt, magas kőfal vette körül. Engem nem zavart, de sok betegnek volt drótból létrája: átmásztak a falon, kimentek mulatni – mintha a tüdőbetegeknek az hiányzott volna –, utána meg nem egy volt, aki pityókosan lezuhant a létráról, bevérzett, és kezdhették elől a kezelését.

A Sajó a kórház kertjén folyt keresztül. Petőfi jutott eszembe: „Gyermek vagyok, gyermek lettem újra...” – csak mi nem fűzfa sípot fújtunk, hanem kis papírhajókat eregettünk a Sajón, meg vigasztaltuk egymást a francia elmeegógyintézet feliratával: „Nem mindenki az, aki itt van, és nincs itt mindenki, aki az.” Mi nem elmebetegek, hanem tüdőbajosok voltunk – de jól megmenekültünk a háborútól.

Székely Lacival itt is együtt voltunk. Hozzá gyakran jöttek látogatók, de én nem engedtem magamhoz a családból soha senkit. Miskolcra minden nap írtam egy tábori lapot – tudtak rólam. Pelsőcről is gyakran írtam, sőt, ott még az az öröm is ért, hogy újságolták nekem: közli a leveleket a Nemzeti Könyvtár egyik kötete: „Kondás János tizedes írja a Nemzeti Könyvtárról” címmel. Ez a szám nekem sokáig megvolt, őriztem nagyon, de valahol elkallódott.

A pelsőci szanatórium főorvosa, igazgatója ügyes ember volt: harminc gazdag zsidót őrzött vagy rejtegetett, félig hivatalosan. Ők tartották rendben az udvart. Egyik éjjel arra ébredtünk, hogy a hegyekben nagy lövöldözés van, a következő éjjel megint – reggelre a zsidók eltűntek: kimentek a partizánokhoz.

A front egyre közeledett: esténként láttuk a felvillanó fényeket, az ágyúk torkolatúzeit. Aztán hallottuk Horthy fegyverletételi parancsát. Ebédeltünk, amikor a rádióban bemondták, hogy rendkívüli közleményt adnak. Utána már csak indulókat közvetítettek, mert Szállasiék megszállták a stúdiót, és pár óra múlva már a hadiparancs volt hallható, ami további harcra szólította a katonákat, a végső győzelemig.

Ennek a szanatóriumnak az volt az előnye, hogy két évig nem küldtek el senkit – legalább ezeket az embereket meg akarták menteni a fronttól –, csak akkor mehetett ki bárki, saját felelősségére, ha lemond az állammal szemben mindenféle követeléséről. Ezt nem mertük megtenni, mert úgy éreztük, akkor már nem leszünk teljes értékű emberek.

Hamarosan jött a parancs, hogy pakolni kell, mert Ágfalvára, Sopron felé költözik a kórház. Ha nem is jártam haza, meg hozzám se jöttek, mégis közel voltam a szülőfalumhoz. Innen, ha kell, gondoltam, gyalog is hazamegyek, és otthon élem át a frontot. Rugalmas volt az orvosom: szabadságot adott nekem december 1-jéig – ez október 16-án volt –, aminek nagyon örültem. Megírtam haza, hogy rövidesen szabadságra megyek, és amikor Jóska öcsém bejött meglátogatni, megtudni, mikor lesz ez, vele már haza is utaztam.

A háború vége

Otthon, a faluban, mindenki úgy tudta: beteg vagyok. Szabados Andor, falunkbeli fiú, aki Miskolcon volt katona, mielőtt elindult a frontra, meglátogatott engem a kórházban. Otthon azt mondta, fáj,

hogy a frontra kell mennie, de inkább megy, csak egészséges legyen – nem cserélne velem, mert belőlem már nem lesz ember, nem sokáig fogok élni. Andor elment a frontra, sebesülten jött haza. Már nem él...

Amíg nem közeledett a front, addig katonaruhában jártam, és a szabadságlevellemel tudtam magam igazolni. Eljött azonban a december 1-je, lejárt a szabadság. A front egyre közeledett: Erdélyből egymás után hajtották a csordákat, juhnyájakat, mind kivitték Szlovákiába. Most már nem lehetett visszamenni a kórházba sem. Ekkor támadt életem legokosabb ötlete: a december 1-jéig érvényes szabadságos levélen az 1-es elé írtam egy 3-ast, így már december 31-ig szólt. Megnyugodtam. A csapatcsendőrök és a nyilasok kegyetlenül elbántak a katonaszökevényekkel: elrettentő példaként az útszéleken lehetett látni felakasztott embereket.

Dr. Bándy Dávid, a rakacai körjegyző, furfangos székely ember volt: mikor jelezték, hogy a németek jönnek a faluba, mindig felüzent, és az itthon lévő emberek kimentek az erdőbe. Én biztattam a viszlóiakat, hogy ide csak két-három orosz katona fog bejönni, hogy megmondja nekünk, túlhaladt a front, és már mi is el vagyunk foglalva. Bizony, nem így történt: Rakacát egypár napig tartotta az a néhány német katona. Viszlón is volt szaladgálás.

Éppen a csűrben raktuk be a széna alá, szétszedve, az egyetlen szekerünket, amikor arra jött egy német katona. Nem szólt semmit. December 13-án arra ébredtünk, hogy jön be egy román katona, cukorkával kínál minket, és azt kérdezi, germán nincs-e. Benézett az ágy alá, és nyugodtan elment ő is.

Igen ám, de az özönvíz semmi ahhoz képest, ahogy a románok jöttek a lovas szekereken. Ha ezer szekér nem vonult át a falun naponta, akkor egy sem. A lovakat nagyon féltették: az istállókból kikötötték télvíz idején a teheneket, és a lovaikat kötötték be. Ahol olyan lovat találtak, ami jobb volt, mint az övék, onnan azt elvitték, és otthagyták a rosszabbat. Az összes lovat és ökröt forspontba hajtották, lőszert szállítani. A mi házunk előtt, a Szabados rétjén, annyi lőszer volt lerakva, hogy még ránézni is rossz volt. Minden takarmányt elloptak, hogy etethessék a lovaikat.

1944-ben olyan bő termés volt, hogy nem fért a kamrákba, ezért vagy hat zsák búza kint volt, a szín alatt. Bár a front alatt végig ott

állt, senki nem vitte el. Volt egy bárányunk is, azt a szinkében körülraktuk szénafallal, és a padlásról ettük. Meg is maradt.

A faluban, bajban voltak az orosz és a román katonák, mert száj- és körömfájásban megbetegedett a falu összes marhája, a hízókat már levágta és eldugta a nép, mert különben elvitték volna azokat is. A tyúkok, libák is csak úgy maradtak meg, hogy el voltak dugva.

Szabadoséknak volt a házunkkal szemben egy rakodójuk, szalmatető, tele szénával. Abban raktak tüzet a románok és csodálkoztak, hogy miért gyulladt meg: leégett mindenestől. Takarmánynak bővíben voltunk: tele volt a kertünk boglyákkal, sőt, még a bárósín is hagyott édesapám egy boglyát, mert nem győzték hazahozni. A jó Isten úgy adott, hogy jusson a katonáknak is, meg maradjon a népnek is.

Rakaca és Viszló között, sőt, egészen Szászfáig, futóárkot ásatnak az emberekkel. Ez jó fogás volt arra is, hogy foglalkoztassák a népet, ne törődjenek a háborúval. A fagyos földet igen nehéz volt felválni. A kanadás Kondás Józsi bácsi fekete ember volt, és sehogyan sem akarta ásni a gödröt. Mondta is neki az orosz katona-őr: Cihany, nye harasó robot! – Cigány, nem jó dolgozni! Engem nem hajtottak, mert a faluban tudott dolog volt, hogy a kórházból jöttem haza, ezért otthon hagytak.

A mi tinóink gyengék voltak a szállításra, ezért édesapámat a Kaczurék ökrével hajtották ki. Ő azonban már Jósmafőnél elszökött, és Szentendrason át, gyalog jött haza éjjel, az erdőkön. Az ökröket otthagya – ezért Kaczurék nehezteltek is.

Nálunk, az első házban, egy román százados irodája volt, amivel jól jártunk, mert ki volt írva, hogy „Officir”, így ha katonák jöttek, mentek is tovább. A faluban volt orosz parancsnokság is – azoktól a románok nagyon féltek: ha valahol követelőztek vagy loptak, mentek a falusiak az oroszokhoz, és azok rendet csináltak.

Készítettek karszalagokat, és „Policáj” felírással be tudtunk menni még Miskolcra is. Rá is fáztam erre a policájságra. A gimnázium előtt mentem el, és a kapuőr behívott, hogy menjek be a kórházba betegeket hordani, fürdetni. Rettenetes bűz volt. Egypár beteg levittem a pincébe, aztán szépen kiosontam. A Széchenyi utcában, az egyik kapualjból kilépett egy orosz katona, és hívott: „Policaj, igyi szuda!” Megyek. Hát egy főhadnagy éjjel berúgott, beesett a pincébe, és ott volt, vérbe fagyva – azt kellett felhozni, kocsi-

ra tenni. Jól megjegyeztem a kaput: most ott díszleg a tábla, hogy a főhadnagy ebben a házban hősi halált halt – csak az nincs rajta, hogy a szesztől...

A faluban lévő férfiak felváltva adtunk őrséget, négyesével, hogyha kóbor román vagy orosz katona jön, ne engedjük garázdálkodni. Amikor Kaczuréknál tyúkot akartak lopni, ők kiabáltak, hogy „Policáj!”, mire rögtön elmenekültek, pedig mi nem sokat tehattünk volna – botokkal, a fegyveres katonákkal szemben.

Tornáig gyorsan haladt a front, de a tornai várba negyven magyar katona és egypár levente fészkelte be magát, és hathétig feltartóztatták ezt a hatalmas tömeget: oroszokat és románokat. Hathét múltán Jánok felől hallottuk a sztálinorgonát – az kifüstölte őket. Két oldalon már nagyon előrehaladt a front, csak itt állt meg. Viszlót nem lakoltatták ki, mi nagyobb nehézségek nélkül vészeltük át a front átvonulását.

Később egy román tanár szédelgett a front után, és nálunk húzta meg magát. Szerény volt: az éleládán aludt, velünk evett, azt, ami nekünk volt. Jól érezte magát, bár az első ház üres volt, de nem volt benne kályha, hát inkább velünk lakott a meleg szobában, még ha a kemény láda volt is a fekvőhelye. Jól jártunk vele, mert ha jöttek a románok, kiszólt, hogy officir van itt, így továbbmentek.

A front alatt sokan megszédtek magukat. A Gyulai asztalos lánya, Mari néni, Miskolcon egy ruszki fogolyhoz ment férjhez, aki itt maradt a 14-es háború után. Ezt az embert az oroszok beöltöztették katonának, és ment velük tolmácsként. Addig csak házmester volt, azért kapott egy kis lakást, de a háború után házat vásárolt magának.

A románok között is voltak olyanok, akik magyarok voltak, de tudtak románul, hát beöltöztették őket. Az emberek nem tudták, hogy ezek értenek magyarul, hát kihallgatták, mit beszélnek.

Karácsonyra a románok kukoricapuliszkát főztek: kiöntötték a gyúrotáblára, spárgával vagy cérnával darabokra vágták – ez volt az ünnepi eledelük. Egyszer bort is hoztak a hegyaljáról, és hívták édesapámat, hogy mulasson velük. Féltünk, hogy berúgatják, de édesapám kért egy kancsóval, hogy majd megissza otthon. Így szabadult meg tőlük.

Sok részeg orosz katona volt. Esténként gyakran hallottuk az asszonyok sikoltozását, ahogy üldözték őket. Számukra itt mindenki burzsuj volt, mert otthon nekik azt mondták, hogy jönnek felszabadí-

tani a magyarokat, akik sárkunyhóban laknak, nagy szegénységben. Kérdezték is, hogy „Burzsujok, hol laknak a sárkunyhóban a szegények?” Itt csak mi lakunk – volt a válasz. „Nem, ti burzsujok vagytok. Vannak itt szegények is!”

A jó csizmát lehúzták az emberek lábáról, és szenvedélyesen gyűjtötték az órákat. Fogarasi Pista bácsit kérték, kísérje el őket, és mutassa meg, hogy hol van a Sötét-tanya. Mikor felértek a dombtetőre, megmutatta, hogy ott van, az az. A ruszki katona erre megkérdezte: „Szkolko csasz?” Pista bácsi nagy kegyesen kihúzta a kabátzsebéből az óráját, megmondta az időt, mire az oroszoknak csak annyi szava volt: „Davaj csasz!”

A jó Isten segítségével baj nélkül megúsztam ezt az időt: amikor átvonult a front, senki nem kérdezte, hogy szabadságon vagyok-e vagy mit keresek itthon.

(Forrás: Ne félj, veled vagyok! / Kisfalusi János. Magánkiadás. Rakaca, 1992. 27-37. p.)

Történelem egy katonaláda fiókján

A helytörténeti adatok sokszor különös úton válnak ismertté. A jósvafői tájház gyűjteményének leltározását a rudabányai Érc- és Ásványbányászati Múzeum munkatársainak segítségével végeztük az ősz folyamán.

Közöttük köszönthettük **Barcsák Jánost**, akinek édesapja – néhai **Barcsák János** – a múlt század közepén, Jósvafőn tanítószkodott, sőt: édesanyja is több generációnak volt nevelője itt. János – a friss jósvafői élmények hatására – elhozta és a Tájháznak adományozta édesapja katonaládájának betét-dobozát, amelynek aljára édesapja gondosan feljegyezte katonai „pályafutását”; a sorozástól a hadifogságból történt hazatéréséig. Íme, most közreadjuk ezt:

I. rész

Besoroztak: 1930. okt. 21-én.

Bevonultam: 1931. júl. 20-án.

Leszereltem: 1932. aug. 15-én.

Szolgáltam: Miskolc m.kir. Görgey Arthúr. 13. honv. gyal. ezr. 3-szdnál, mint karpaszományos.

Első gyakorlatra bevonultam 1933. jún. 1-én, mint karp. Örmester.

Szolgáltam a 7/I. határőrosztály Miskolc, Szepessy lakt. Géppuskás szk.nál.

Leszereltem jún. 29-én.

1934. jan. 4-én előléptettek zászlóssá.

Második gyakorlatra bevonultam 1936. júl. 6-án, mint zszls. Szolgáltam a 7/I.hő. alakulatnál. Leszereltem: aug. 2-án.

Harmadik gyak-ra bevonultam 1938. aug. 25-én Aggtelekre. Innen nagygyakorlatra még aznap Murányba mentünk a 22. hv. Elj.hez. Szept. 14-én kijöttünk a határra, Aggtelekre. 16-án volt a mozgósítás.

1938. nov. 8-án léptük át a trianoni határt Aggteleknél. Mi Hoszszúszó és Pelsőcre mentünk. 13-án Rozsnyóra költöztünk. A III/7. hv. szdnál szolgáltam.

Leszereltem 1939. febr. 1-én, Rozsnyón.

1939. márc. 14-én volt a második mozgósítás. Bevonultam Rozsnyóra a 29. hv. al.hoz. A kerékpáros századnál szolgáltam. Leszereltem jún. 26-án.

II. rész.

1939. jan. 1-i hatállyal és 1939. jan. 1-i ranggal előléptettek hadnaggyá.

1939. szept. 7-én volt a harmadik mozgósítás. Bevonultam Rozsnyóra a 29. hv. zlj.-hoz. A 2. pu. századnál szolgáltam. Ekkor volt a német-lengyel háború. Leszereltem 1939. okt. 28-án.

1940. jan. 15-én bevonultam a m. kir. 28. határvadász alj.hoz Kassára. 1940. márc. 6-ig voltam, mint a 28/11. örs parancsnoka Aranyidán. Itt létem alatt jelentkeztem próbaszolgálatra.

1940. márc. 6-tól a 28. hv.zlj. 4. szd.-nál szolgáltam Kassán a Prasáta táborban.

1940. aug. 20-án áthelyeztek Varbócba (?), ahol 1940. nov. 2-ig voltunk. Ezt követően még Erdély keleti részét.

Leszereltem: 1940. nov. hó 20-án.

1941. ápr. 21-én bevonultam a 25/II. zlj.-hoz Zilahra, ahol az 5. átk. szd.-nál szolgáltam. Ekkor került vissza a Bácska a szerbektől. 1941. jún. 18-án kaptuk meg az Erdélyi emlékérmét. Leszereltem: 1941. jún. hó 20-án.

1941 aug-szept. havában szintén Zilahon szolgáltam a 25/II. zlj. Átképzős szdnál.

Szept 20-án leszereltem és az orosz frontra induló zlj.-hoz osztottak be. A frontra 1941 okt. 28-án indultunk ki Zilahról.

Az 55/II. zlj. 6. szd.-nál szolgáltam. Amiből 32/III. zlj. lett. A frontra Zilah-Nagykároly-Debrecen-Szolnok-Budapest-Vác-Esztergom-Komárom-Galántavéig a Vág völgyén-Trencsén-Illava-Esaca-Tessen-Krakkó-Przemisli-lemberg-Brodin keresztülvonultunk és Czudnov-on rakodtunk ki. Majd Zsitomír-Kijev-Koseletz-Nyezsín-Csernyigov után Szovszk-ra kerültünk. Szovszkról is jöttem haza. A fronton 1941.dec.25-én, Karácsony első napján egész nap menetben voltunk és az arcomon fagyási sebet kaptam. A frontról 1942 szept. 15-én jöttem vissza Neusadetz Orló-Eperjes-Kassa útvonalon Zilahra. Szept. 25-én leszereltem.

1942. szept. 1-én 1942 jan. 1-i ranggal és hatállyal előléptettek főhadnaggyá.

1943 nyarán behívtak Zilahra, századparancsnoki tanfolyamra, de kértem a leszerelésemet, mivel Várpalota-hajmáskérre vezényeltek. Tovább katonai szolgálatot nem teljesítettem. 1944. nov-dec.-ben Jósvafőn nemzetőr parancsnok lettem, majd 1944. dec. 22-én este 7 óra körül orosz hadifogságba kerültem. Szinpetriben, Szalonnán, Debrecenben, Fogsáni (Románia) után (Oroszország)

Borovicsibe kerültem, mint hadifogoly. A hadifogságban, Voronyezsben autóból kiestem, a bal kezem csuklóban eltört. 1946. aug. havában és 40 %-os hadifogoly lettem. A hadifogságból 1947. július 25-én értem haza Oroszországból

Borovicsiből Máramarosszigetnek, Debrecenbe. Ezzel a katonai ténykedésem megszűnt.”

(Forrás: Jósvafői Helytörténeti Füzetek 23. füzet (2005) 13-15. p. és 24. füzet (2006) 13-15. p.)

Az ifjú Barcsák János

Barcsák János főhadnagy

Eperjesi László

Eperjesi László 1916. július 17-én született **Debrétén**. 1942 áprilisában vonult be falubelijével, Jakab Lászlóval újra katonai szolgálatra, és júniusban már a Don mellett voltak. 1942. szeptember 1-jén hősi halált halt. Ritkán fordult elő, hogy a fronton egy elesett katona temetéséről fénykép készült, és az a fénykép hazakerült az elesett családjához. Eperjesi László temetése ezen ritka események egyike volt. Ott szolgált egészségügyi katonaként egy pásztói fényképész, aki fényképeket készített az utolsó tisztesség megadásáról. A fényképek másolatai 1993-ban kerültek az edelényi könyvtár helytörténeti gyűjteményébe Eperjesi Ferentől Laki-Lukács László gyűjtése eredményeként. A temetés fényképein kívül még kettő, a fronton készült fénykép került a könyvtárba.

Jakab László versben állított emléket Eperjesi Lászlónak Ukrajnában, Horodistyén, 1943. április 2-án. Az alábbiakban ezt a verset is közöljük a fényképek után.

Eperjesi László hősi halott temetése

Eperjesi László

Eperjesi László sírjánál testvére, Ferenc

A bájtársak az utolsó útra kísérik

Felsorakoztak a bajtársak a végtisztesség megadására

A tábori lelkész halottbúcsúztatója

A sírba helyezik az elesettet

Bajtársak Eperjesi László sírjánál

Két fénykép a frontról

Fénykép Eperjesi László hagyatékából

Fénykép Eperjesi László hagyatékából

Barátom emlékére

1. Együtt indultunk el egy szép nyári napon,
Sírva búcsúzott el a szülő a rokon.
Tőlem is feleség kislány és család,
Tőled is imádott apád s édesanyád.
2. Ott állott a kocsi a hajnali csöndbe,
Terád várt, hogy felszállj a fiatal hősre.
Úgy fülemben cseng, mint édesanyád mondta:
Nem látlak meg többé édes fiam soha.
3. Keservesen sírt ő: ő az édesanya,
Megérezte, végleg búcsúzik a fia.
Hiába nevette, becézte, szerette,
Mint a legkisebbet, titokban féltette.
4. Hiába hinté rá szeme minden fényét,
Nem csókolja többé szelíd, kedves éltét.
Szíve megérezte, látta a nagy vihart,
Sírva szólt: Istenem hozd vissza fiamat!
5. Az apa is ott állt néma mozdulattal,
Küzdvé a könnyekkel, férfi akarattal.
A szíve bent úgy sírt, hogy majd meg szakadt.
Amint felültek az induló kocsira.
6. Hajnalodott éppen, elindult a vonat,
Két ifjú élettel rótt a nagy utat.
Két jó barát együtt, kis falu szülőtte,
Ugyan vissza jön-e vagy elvész örökre?
7. Együtt indultunk el, de a sors úgy hozta,
Máshelyre kerültél hívott a géppuska.
Elbúcsúztam tőled kezet kézbe fogva,
S nem láttalak többé sehol sem a sorba.

8. Forró augusztus volt, dúlt az ádáz csata,
Oda került ő is az ifjú katona.
Megállni a helyét, ha törik, ha szakad,
Menekedni nem tud, bárki legyen is az.
9. Az istentelenek verték a Don partot,
Bömbölt az ágyútűz, a föld csak úgy vonaglott.
A gránát az akna a földet hasgatta,
Nem volt egy nyugodt perc, egy nyugodt éjszaka.
10. Ily napokat élt át, nem egyet, de tízet,
S nem akart megszűnni az istenítélet.
Volt úgy, hogy az akna társát vágta széjjel,
Körülötte itt-ott maradt csak egy lélek.
11. Aratott a halál, még a föld is égett,
Borzadva nézett szét kibe volt még élet.
Halálhörgés, sírás, sóhaj és ordítás,
Ömlött a piros vér itt-ott hullarakás.
12. Ezt látta mindenütt nyomva a billentyűt,
Míg egy gyilkos golyó mellbe találta őt.
Úgy vitték be később a többivel együtt,
Megmenteni életét, de nem sikerült.
13. Napok óta dúlt már a borzalmas csata,
Sebesülteket a szekér csak úgy hordta.
Autók oszlopa szállította hátra,
Így került ő is a Wert-Márki kórházba.
14. Az Isten keze lásd milyen csodálatos,
Éppen ott teljesít bátyja szolgálatot.
Aki látta, éltét adná érte,
Csakhogy meg ne halna a kedves testvére.
15. Azonban hiába az orvosi tudás,
Érzi az élete nem tart igen soká.
Odahajol bátyja ölelő karjába,
S ott szűnik meg szíve utolsó dobbanása.

16. Megszűnt egy ifjú szív élte dobogása,
Egy fényes csillag tűnt vele a homályba.
Szegényebb lett vele a haza, a jövő,
S míg él őt siratja anyja az őszülő.
17. Sirat a kis falu az egész rokonság,
Te voltál a jövő, viruló ifjúság.
Víg volt az életed, szeretted a nótát,
Nótaszóval szántád a debrétei határt.
18. Tele volt a lelked szelíd gyöngédséggel,
Megértő szeretet gyönyörűségével.
Tele új tervekkel, hittel, reménységgel,
Isten akarata szerint élettél.
19. Szomorú az udvar, üresek a napok,
A mezőről nem jössz késő alkonyatkor.
Kinek főz jó anyád ízletes vacsorát?
Kinek szedje elő vasárnap a ruhád?
20. Nem mondja örömmel: Isten hozott fiam.
Nélküled az éltök sivár és céltalan.
Még csak sírodat sem nézhetik meg olykor,
Nem vihet sírodra koszorút mindszentkor.
21. Csak az imádsága, sóhaja száll messze,
Nyugtasd meg fiamat a nagy idegenbe.
Bocsáss meg, ha ajkam zúgolódik érte,
Engedj találkoznom vele majd az égbe.
22. Én is jó barátod imádkozom érted,
Az idegen földben legyen könnyű néked.
Ígérem: Emléked szívem nem felejtí,
Pihenj békességben Eperjesi Laci.

(Jakab László életrajza és II. világháborús naplója. Debréte – Edelény, 1987. Gyűjtötte Slezsák Imre (1932-2002. Gépirat az edelényi Városi Könyvtár Helytörténeti Gyűjteményében, leltári szám: 114026.)

Szórvány fényképek

A Városi Könyvtár helytörténeti gyűjteményébe több szórvány fénykép is bekerült a második világháborúval kapcsolatban. Az alábbiakban ezekből közlünk 12 darabot.

*Zászlóaljunk előre megy egy erdélyi fenyves erdőben.
Zilahy Sándor, Lak.*

*A técsői Tisza híd a románok által felrobbantva,
1940. szeptember 5. Zilahy Sándor, Lak.*

Zászlóaljunk előre megy erdélyi területen. Zilahy Sándor, Lak.

Baranyai Lajos (1901-1980), Lak

Fénykép Baranyai Lajos (Lak) hagyatékából

*Fénykép vitéz nemes Vadászy Dániel
(Borsod, ma Edelény) hagyatékából*

Fénykép vitéz nemes Vadászy Dániel (Borsod, ma Edelény) hagyatékából

Zilahy Antal, Lak

*1940-ben ott voltam az erdélyi bevonuláson, ez akkori emlék.
Balogh István, Lak*

Adorján Barna

Máté Mihály százada

Birinyi Gyula, Hangács

Az összeállításban előforduló helynevek

Jakab László

Kassa (szlovákul: *Košice*, németül: *Kaschau*) Szlovákia második legnagyobb városa, az egykori Abaúj-Torna vármegye székhelye, ma a róla elnevezett kerület és járás központja, katolikus érseki és evangélikus püspöki székhely. A trianoni békediktátum után került Csehszlovákiához, ma Szlovákia.

Felvidék, történelmi eredetű tájnév, amelynek a múltban többféle jelentése is volt. Ma Szlovákia területének szinonimájaként használatos, egyrészt a szlovákiai magyarok („felvidéki magyarok”) vonatkozásában, másrészt az 1918 előtti magyar történelem kapcsán, amikor a mai Szlovákia területe a Magyar Királyság szerves részét képezte.

Lúciabánya = Ma Mecenéz része. **Mecenéz** (1899-ig *Alsó-Mecenéz*, szlovákul: *Medzev*, németül: *Metzenseifen*) város Szlovákiában a Kassai kerület Kassa-vidéki járásában.

Erdély (románul *Transilvania* vagy *Ardeal*, németül *Siebenbürgen*, latinul *Transsylvania* vagy *Transsylvania*, erdélyi szász nyelven *Siweberjen*, törökül *Erdelistan*) földrajzi-történeti-politikai alakulat Közép-Európában, a Kárpát-medence keleti részén, a mai Románia területén. Ma már csak történelmi hagyományai és sajátos kultúrája miatt tekinthető önállónak. 1920-ig Magyarország része volt.

Vajná, település Ukrajnában, Kárpátalján, a Técsői járásban. Técsőtől északnyugatra, a Talabor patak mellett, Talaborfalva és Újbárd között. 1920-ig Magyarországhoz tartozott.

Visk (ukránul *Вишків* [Viskove/Vyshkove], oroszul *Вижиково* [Viskovo/Viškovo], szlovákul *Višká*, románul *Văscova*), nagyközség Ukrajnában Kárpátaljai régiójában, a Huszti járásban. 1920-ig Magyarországhoz tartozott.

Técső (ukránul *Тячів* [Tyacsiv / Tiachiv], oroszul *Тячев* [Tyacsev / Tjačev], szlovákul *Táčová*, románul *Teceu Mare*) város Ukrajnában, Kárpátalján, a Técsői járás székhelye. 1920-ig Magyarországhoz tartozott.

Radnai-havasok (románul: *Munții Rodnei*) a Keleti-Kárpátok legmagasabb része Észak-Romániában. A Máramarosi-havasokkal, a Lápos-hegységgel, a Borgói-hegységgel és a Szuhard-hegységgel határos. 1920-ig Magyarországhoz tartozott.

Beszterce (románul *Bistrița*, németül *Bistritz*, korábban *Nösen*) város Romániában, Erdélyben. Egykor Beszterce-Naszód vármegye, ma Beszterce-Naszód megye székhelye. 1920-ig Magyarországhoz tartozott.

Szováta (románul *Sovata*, németül *Sowata*) város Romániában, Maros megyében. A Székely-Sóvidék központja, európai hírű üdülőváros. 1920-ig Magyarországához tartozott.

Székelyudvarhely (románul *Odorheiu Secuiesc*, latinul *Areopolis*, németül *Oderhellen*, szászul *Odderhällen*) megyei jogú város Romániában Hargita megyében. Az Udvarhelyi-medence gazdasági és művelődési központja. Hargita megye második legnépesebb városa. Székelyföld történelmi, társadalom- és művelődéstörténeti központja, s évszázados hagyományokra visszatekintő székhelye. Fontos közúti csomópont, vasúti végállomás. Az Udvarhelyi-medence egyik legkorábbi települése. Székelyföld és a székely székek központja évszázadokon keresztül. 1920-ig Magyarországához tartozott.

Zetelaka (románul: *Zetea*) falu Romániában, Hargita megyében. A falu Székelyudvarhelytől 12 km-re északkeletre a Nagy-Küküllő völgyének felső, hegyvidéki szakaszán fekszik. 1920-ig Magyarországához tartozott.

Király-hágó (más néven *Erdély kapuja*, románul *Pasul Craiului*, németül *Königssteig*) Romániában, a Réz-hegységben, Kolozs és Bihar megye határán, Királyhágó és Báródsomos települések között, 582 méter magasságban található hágó. Nagyvárad felől jövet a Rév-Báródi-medence után itt lehet közúton Kalotaszeg felé, majd Kolozsra eljutni. Nemcsak gazdasági, hanem kulturális szerepe is nagy, hiszen kapcsolatot teremt a Partium és a történelmi Erdély között. Sokáig itt volt Partium és Erdély határa, a kiegyezés után pedig az *Erdély* megnevezés helyett gyakran a *Királyhágón túl*-t használták. Ugyanakkor Partium és Bánság együttes jelölésére a romániai reformátusok ma is a *Királyhágómellék* megnevezést használják.

Kolozsvár (románul 1974-ig *Cluj*, ma *Cluj-Napoca*, németül: *Klausenburg*, néha *Clausenburg*, latinul *Claudiopolis*, szászul *Kleusenburch*, jiddisül: קלויזנבורג, *Klojznburg*) város Romániában. Erdély történelmi központja és legjelentősebb városa. Az egykori Kolozs vármegye, ma Kolozs megye székhelye. 1920-ig Magyarországához tartozott.

Irkutszk, (oroszul: *Иркутск*) város Oroszországban, Szibériában, az Irkutszki terület székhelye.

Don (oroszul *Дон* [Don]; a régi görögöknél *Tanaisz*) folyó Oroszországban, vízgyűjtőjét tekintve az európai országrész harmadik legnagyobb folyója a Volga és a Káma után.

Márki = **Marki**, település a Don folyó mellett Oroszországban. A második világháborús visszaemlékezésekben gyakran előforduló helységnév.

Rozsnyó (szlovákul *Rožňava*, németül *Rosenau*, latinul *Rosnavia*) kisváros Szlovákiában, a Kassai kerület Rozsnyói járásának székhelye, római katolikus püspöki székhely.

Perjesalja = **Pelesalja**, ukrán nyelven Підпleshа (Pudplesa), falu Ukrajnában, a Kárpátalján, a Técsői járásban.

Borzov = **Szádvárborsa** (1906-ig *Borzova*, szlovákul: *Silická Brezová*) község Szlovákiában a Kassai kerület Rozsnyói járásában, Rozsnyótól 22 km-re délre a magyar határ közelében. 2011-ben 171 lakosából 128 magyar és 41 szlovák volt.

Kamenka (Oroszul: Каменка) több település neve Oroszországban. Itt a Krasznogorszkoei járásban lévő településről van szó.

Nikolajevka = **Mikolajiv**, a visszaemlékezésben Mikolajivról lehet szó. (ukránul: *Миколаїв*, oroszul: *Николаев*) város Ukrajnában, a Mikolajivi terület közigazgatási központja.

Tatarinó?

Bugyeni = **Bugyenij**, település Oroszország keleti részén.

Novioskol = **Novy Oskol** (oroszul: Новый Оскол) város Oroszország keleti részén, közigazgatási központja a Novij Oszkol-i járásnak, Belgorod terület.

Bjelgorod = **Belgorod** (oroszul: Белгород, *Bjelgorod* ; ukránul Белгород / *Bjelhorod* vagy Білгород / *Bilhorod*) város Oroszországban a Belgorod területen, közel a Ukrán határhoz.

Sumi Rommy?

Szemere Gyula

Kárpátok, hegység, a Dévényi-kapunál kezdődik, hatalmas félkörben körbeveszi a Kárpát-medencét és Erdélyt, majd délnyugat felé haladva a Kazán-szorosnál ér véget. A hegység teljes hossza 1500 km, szélessége 12 és 500 km közötti, 190 ezer km² területet foglal el. Az Alpok után ez a legkiterjedtebb hegyrendszer Európában.

Körösfeketemező = **Feketemező** (szlovákul: *Čierne Pole*) község Szlovákiában a Kassai kerület Nagymihályi járásában.

Magura = **Szepesi-Magura** (szlovákul: *Spišská Magura*, lengyelül: *Magura Spiska*) hegység az Északnyugati-Kárpátokban, a Tátrától északra, a szlovák–lengyel határon.

Molnár István

Arad (románul: *Arad*, németül: *Arad*, középkori latinul *Aradinum*) város Romániában. Az egykori Arad vármegye, ma Arad megye székhelye. A 20. században Kisszentmiklós, Mikelaka, Újarad és Zsigmondháza településeket csatolták hozzá.

- Ungvár** (ukránul *Ужгород* [Uzshorod], ruszinul *Ужгородъ* [Uzshorod], oroszul *Ужгород* [Uzsgorod], szlovákul és csehül *Užhorod*, németül *Ungwar*, jiddisül *ריווגור* [Ungvir, Ingver, Yngvyr]) területi jelentőségű város Ukrajnában, Kárpátalja területi székhelye, legnagyobb települése.
- Zsolna** (szlovákul: *Žilina*, németül: *Sillein*, lengyelül: *Žylina*, latinul *Solna*) város Szlovákiában. A Zsolnai kerület és a Zsolnai járás székhelyeként a térség közigazgatási, ipari, oktatási és egyházi központja. Az Északnyugati-Kárpátok ölelésében, a cseh és a lengyel határ közelében fekvő város egy természetes kereszteződésben alakult ki. Oroszországot, a Baltikumot köti össze Magyarországgal és Dél-Európával. Ma fontos vasúti és közúti csomópont, itt találkoznak a VA és a VI-os páneurópai folyosók.
- Losonc** (szlovákul *Lučenec*, németül *Lizenz*, latinul *Lutetia Hungarorum* ^[2]) város Szlovákiában.
- Pozsony** (németül *Pressburg*, hagyományos szlovák elnevezéssel *Prešporok*, illetve helyenként *Wilsonovo mesto*, avagy *Prešporek*, 1919-től használt csehszlovák, majd szlovák elnevezéssel *Bratislava*) hagyományos magyar koronázóváros, jelenleg az 1993-ban létrejött Szlovák Köztársaság fővárosa, az ország kulturális, kereskedelmi és ipari központja.
- Szepsi** (szlovákul: *Moldava nad Bodvou*, németül: *Moldau*) város Szlovákiában, a Kassai kerület Kassa-vidéki járásában. Kassától 26 km-re délnyugatra, a Bódva két partján terül el az E571-es, Rozsnyó irányába futó nemzetközi út mentén. Bodolló tartozik hozzá. Itt ér véget a Kassai-medence és kezdődik a változatos Gömör–Tornai-karszt vidéke.

Senánszky József

Bijalapodraszka?

Vripeti?

Brjanszki-erdő, nagy kiterjedésű erdő Oroszországban.

Kijev (ukránul: Київ / Kijiv, IPA: [ˈkɪjiw], oroszul: Киев / Kijev) Ukrajna fővárosa és egyben legnagyobb városa.

Varsó (lengyelül *Warszawa* [varˈʃava]) 1596 óta Lengyelország fővárosa, emellett fontos tudományos, gazdasági, kulturális és politikai központ. Lengyelország legnagyobb városa. Varsóban van a lengyel parlament, a Sejm, az elnök székhelye, valamint itt vannak a központi államigazgatás szervei. Varsó egyben a Mazóviai vajdaság (województwo mazowieckie) székhelye is.

Bécs (németül: *Wien*, bajor nyelvjárás szerint: *Wean*) Ausztria fővárosa és egyben legnagyobb városa, valamint az ország kilenc szövetségi tarto-

mánya közül az egyik. Bécs az ország politikai, kulturális, kereskedelmi, ipari és közlekedési központja. 2013-ban a regisztrált lakónépessége meghaladta az 1,75 millió főt, és ezzel Ausztria legnépesebb, valamint az Európai Unió 7. legnépesebb városa. A 20. század elejéig Bécs volt a világ legnagyobb német ajkú települése, mára a második a német főváros, Berlin után. A város közel fekszik a cseh, a szlovák és a magyar határokhoz.

Pécsi Bertalan

Nagyberezna (ukránul *Беликий Бerezний* [Velikij Bereznij], oroszul *Беликий Berezный* [Velikij Bereznij], szlovákul *Velká Berezna*) városi jellegű település Ukrajnában, Kárpátalján. A Nagybereznai járás székhelye. Révhely (*Zábrogv*) tartozik hozzá.

Az **Uzsoki-hágó** (ukránul *перевал Ужоцький* [pereval Uzsockij]) az Északkeleti-Kárpátok (Ukrán-Kárpátok) egyik hágója. Az Északkeleti-Kárpátok gerincén, az Ung és a Sztrijbe ömlő Javorivka folyó völgye között helyezkedik el. A hágó tengerszint feletti magassága 889 méter. Itt halad keresztül a Lvivbe tartó országút és a Csap–Ungvár–Szambir–Lviv-vasútvonál.

Sóslak (1899-ig *Szolya*, ukránul *Сіль* [Szil / Sil], oroszul *Сол* [Szol / Sol], szlovákul *Sola*) falu Ukrajnában, Kárpátalján, a Nagybereznai járásban. Ungvártól 56 km-re északkeletre az Ung partján fekszik. Domafalva tartozik hozzá. Nevét az itt folyt sóbányászatról kapta.

Ruszinszko, ukránjai terület elnevezése.

Hármashatár-hegy, itt nem a Budai-hegységben lévő hegyről van szó, hanem az egykori Csehszlovákia, Szovjetunió és Románia határán lévő hegységről, amely valószínű, hogy csak a katonák elnevezésében szerepel.

Galícia (nem tévesztendő össze a spanyolországi Galiciával) közép-európai történelmi régió, jelenleg Lengyelország és Ukrajna között oszlik meg. Keleti felének történelmi neve: Vörösoroszország. **Galícia és Lodomeria királyság** vagy csak egyszerűen **Galícia** volt a Habsburg Birodalom legnagyobb, legnépesebb és legészakibb tartománya 1772 és 1918 között, Lemberg (Lwów, Lviv, Lvov, *magyarul*: Ilyvó) fővárossal.

Iasi = **Jászvásár** (románul *Iași*, németül *Jassy*) romániai város. A történelmi Moldva közigazgatási és pénzügyi központja, Iasi megye székhelye.

Kisinyov = **Chișinău** (az 1989 előtt cirill betűvel írt moldáv nyelven: *Кишинэу*, feltételezett magyar nevén *Kisjenő*) Moldova fővárosa és legnagyobb városa. A szovjet időkben az orosz **Kisinyov** elnevezés volt használatos. Messze a legfejlettebb város Moldovában, és a régió egyik legfontosabb ipari központja és közlekedési gócpontja. Európa legzöldebb városai között tartják számon.

Rima-Kokova = Rimakokova (szlovákul: *Kokava nad Rimavicou*) község Szlovákiában, a Besztercebányai kerületben, a Poltári járásban. A 20. század elején nevét *Rimakókára* magyarosították, de 1906-ban visszakapta a korábbi nevet.

Szász Lajos

Párkányána = Párkány (szlovákul: *Štúrovo*, németül: *Gockern*) város Szlovákiában, a Nyitrai kerület Érsekújvári járásában. **Nána** (szlovákul *Nána*) község Szlovákiában, a Nyitrai kerületben, az Érsekújvári járásban. Különálló településekként találtuk meg.

Köbölkút (szlovákul *Gbelce*) község Szlovákiában a Nyitrai kerületben az Érsekújvári járásban.

Deáki (szlovákul *Diakovce*) község Szlovákiában a Nyitrai kerület Vágsellyei járásában.

Érsekújvár (szlovákul: *Nové Zámky*, németül: *Neuhäus(e)l*, latinul: *Novum Castrum*, törökül: *Uyvar*) város Szlovákiában. A Nyitrai kerülethez tartozó Érsekújvári járás székhelye. A város a Nyitra folyó partján épült, a Kisalföld északi részén fekszik. Lakói a 16. század végéig csaknem kizárólag magyarok voltak, ezután a háborúk hatásaként más nemzetiségek is megjelentek.^[2] Egészen a második világháború végéig a magyar elem maradt a domináns a városban.

Vágfarkas = Vágfarkasd (szlovákul *Vlčany* korábban *Forcas*, *Vlkad*, ill. szlovákul *Vlkad nad Váhom*): község Szlovákiában a Nyitrai kerület Vágsellyei járásában.

Vágselye = Vágsellye (szlovákul *Šaľa*, németül *Schelle*) város Szlovákiában. A Nyitrai kerület Vágsellyei járásának székhelye. Vágvecse, ill. Hetmény major tartozik hozzá.

Diószeg (szlovákul *Sládkovičovo*, németül *Diosek*) város Szlovákiában a Nagyszombati kerületben a Galántai járásban.

Vízkelet (szlovákul *Čierny Brod*) község Szlovákiában a Nagyszombati kerületben a Galántai járásban. 2011-ben 1592 lakosából 1286 magyar és 240 szlovák volt. Hegy tartozik hozzá.

Galánta (szlovákul: *Galanta*, németül: *Gallandau*) város és járásközpont Délnyugat-Szlovákiában. A Mátyusföld központja, a Nagyszombati kerület Galántai járásának székhelye. Hódi, Javorinka és Nemesnebojsza tartozik hozzá.

Szőlős = Szőlős, Keszegfalva része. Keszegfalva (szlovákul *Kameničná*) község Szlovákiában, a Nyitrai kerületben, a Komáromi járásban.

Morvaország (korábbi magyar neve: *Morávia*, csehül és szlovákul *Morava*; németül *Mähren* lengyelül *Morawy*) történelmi régió a mai Csehország keleti részén.

Brünn = Brno (ˈbrno; németül: *Brünn*; latinul *Bruna*; jiddisül *בֵּרִין*, *Brin*) mind népességét, mind lakosságszámát tekintve Csehország második legjelentősebb városa, Morvaország legnagyobb városa, a történelmi Morva Őrgrófság fővárosa. Brno a Dél-Morva kerület központja, melyen belül önálló járást alkot, a Brno városi járást.

Blanszkó = Blansko (németül : *Blanz*) város Csehországban, a dél-morvaországi régióban, a Blanskói járás központja.

Cseszkáatrebova?

Kollin = Kolin, város Csehországban.

Moldva-folyó (csehül *Vltava*) Csehország egyik legfontosabb, egyben leghosszabb, nemzetinek számító folyója. Az ország déli részén, a Sumava-ban eredő, 430 km hosszú folyó Český Krumlov, České Budějovice, és Prága érintésével halad észak felé, majd Mělníknél ömlik az Elbába. A két folyó összefolyásánál a Moldva vízhozama nagyobb az Elbáénál, a folyó geográfiai jellegzetességei miatt azonban az alsó szakasz az Elba nevet viseli.

Prága (csehül *Praha*, [ˈpraɦa], németül *Prag*) a Cseh Köztársaság fővárosa, egyben legnagyobb települése. Gyakran hívják „száztornyú városnak”, „arany városnak”, vagy egyszerűen a városok királynőjének. Prága történelmi központját az UNESCO 1992-ben a Világörökség részének nyilvánította

Krahyn?

Gecsipudmeleki?

Szudéta-vidék = Szudétavidék (csehül és szlovákul: *Sudety*; csehül *pohraniční území*; németül: *Sudetenland*, lengyelül: *Kraj Sudetów*) néven nevezték Csehország azon határvidékeit, ahol a német lakosság volt többségben.

Bódenmark?

Elba (csehül *Labe*, németül *Elbe*, latinul *Albis*) Közép-Európa második legnagyobb folyója. Csehország és Németország területén áthaladva az Északi-tengerbe ömlik.

Pirna, járási székhely és közigazgatási központja Dzász-Svájc megyének és a Kelet-Érchegységnek Németországban.

Drezda (németül *Dresden*, szorb és vend nyelven *Dreždʹany*) Szászország német szövetségi állam fővárosa, egyben gazdasági és pénzügyi központja. Fontos kulturális szerepe miatt gyakran „az Elba Firenzéjének” (Elbflorenz) nevezik.

Berlin Németország fővárosa, egyben Németország egyik tartománya (szövetségi állama) és a Berlin/Brandenburg Régió centruma. 3,5 millió lakosával Németország legnépesebb és kiterjedésében is legnagyobb városa.

Armsdorf = **Armstorf**, község Németországban, a Niedersachsen tartomány Lúxhaveni járásában.

Dürens Dorf = **Nürens Dorf**, település Svájcban, a Zürich kantoni Bülach megyében.

Kamenz település Szászországban, Németországban. Lakossága 2012-ben 15 432 fő volt.

Calom?

Lübenan?

Stübben Süd?

Subosz?

Sönwalde = **Schönwalde-Glien**, község Németországban, Brandenburg vidékén a Havellandi járásban.

Brand?

Oderin, a Dahme-Spreewald terület egy része Németországban, Brandenburg vidékén.

Brünan?

Lenitz?

Grüneberg, a Löwenbwrgei vidék része Brandenburg környékén Németországban.

Löwenbwrge?

Arainenburg = **Oranienburg**, a brandenburgi járás székhelye Németországban, jelentős ipari város.

Fürstenberg?

Neomünster = **Neumünster**, város Németország Schleswig-Holsteinnek északi tartományában.

Rendsburg, (dánul: Rendsborg) város Németországban az Eider folyó és a Kiel-csatornánál Schleswig-Holsteinnek északi tartományában.

Husum (frízül: Hüse) megyeszékhely Németországban Schleswig-Holsteinnek északi tartományában.

Svessing?

Rescsánszki Ernő

Huszt (ukránul *Xycm* (Huszt), németül *Hus(s)t*) területi jelentőségű város Ukrajnában, Kárpátalján, a Huszti járás székhelye. Lakossága 2011. január 1-jén 28 438 fő volt. A város Nagyszőlőstől 24 km-re északkeletre, a Nagy-ág és a Husztica patak tiszai torkolatánál épült. Körösös és Túlnagyágtelep tartozik hozzá.

Csíkszereda (románul *Miercurea Ciuc*, németül *Szeklerburg*, latinul *Sicolsburgum*) város Romániában, Hargita megyében. Csíkszék, majd 1878-tól Csík vármegye, ma Hargita megye székhelye, 1971 óta municípium (megyei jogú város).

Murek-völgy?

Marburg = Marburg an der Lahn város Hessenben, Németországban. A Marburg-Biedenkopf körzet központja.

Fölbach?

Ivanovó?

Furmanov, település Oroszországban.

Veres K. Ferenc

Lavocsni = Lavocsne, település Ukrajnában.

Iztri?

Ravaruszká = Rava Ruszka, település Ukrajnában.

Lemberg = Lviv (ukránul: Львів, középkori magyar nevén *Ilyvó*, magyar forrásokban esetenként használt neve a német után *Lemberg*^[2], németül: *Lemberg*, oroszul: Львов [Lvov], lengyelül: *Lwów*, latinul *Leopolis*) Ukrajna háromnegyed millió lakosú nagyvárosa, a Lvivi terület központja. Jelentős kulturális központ, amely egyben más országok történelmében is fontos szerepet játszott. Lviv óvárosát az UNESCO 2001-ben a Világörökség részévé nyilvánította.

Lublin (jiddis לובלין, ukrán Люблін, litván *Liublinas*, orosz Люблин) város Kelet-Lengyelországban, a Lublini vajdaság székhelye, Lengyelország kilencedik legnépesebb városa. A Lublini-fennsíkron fekszik a Bystrzyca folyó mentén, mely a Wieprz folyó bal oldali mellékfolyója. A város területén a Bystrzycába két patak ömlik: a Czerniejówka és a Czechówka.

Riga (lettül: *Rīga*) Lettország fővárosa. A Baltikum legnagyobb városa, fontos kulturális, oktatási, politikai, pénzügyi, kereskedelmi és gazdasági központja a régiónak.

Minszk (belaruszul: Мінск, oroszul: Минск, lengyelül: *Mińsk*) Fehéroroszország fővárosa, a Minszki terület és a Minszki járás székhelye, egyben a Független Államok Közösségének a székhelye.

Észt-Litvánia = Észtország, Litvánia. Észtország (teljes nevén **Észt Köztársaság**, észtül: *Eesti Vabariik*) észak-európai állam a Balti-tenger keleti partján. Az úgynevezett *balti államok* (Baltikum) egyike. **Litvánia**, hivatalosan **Litván Köztársaság** (litvánul *Lietuvos Respublika*, *Lietuva*) állam Északkelet-Európában, a Balti-tenger partján.

Pinszki-mocsarak = Pinszk (Пинск, oroszul *Пинск*, lengyelül *Pińsk*) nagyváros Fehéroroszország déli részén, a Breszti terület Pinszki járásának székhelye. 1938–1954 között a Pinszki terület székhelye volt. Közigazgatási területe 43,3 km². A Pripjaty és a Pina folyó összefolyásánál fekszik, a Poleszje erdős-mocsaras síkvidékén.

Belorusszia = Fehéroroszország avagy **Belarusz Köztársaság** (belarusz nyelven Рэспубліка Беларусь, röviden **Belarusz**) kelet-európai ország, melyet keletről Oroszország, délről Ukrajna, nyugatról Lengyelország, északról Litvánia és Lettország határol. Fővárosa Minszk.

Gomel = Homel, oroszos formában **Gomel** (cirill írással, orosz és belarusz változatban Гомель) Fehéroroszország második legnépesebb városa, a Homeli terület és a Homeli járás székhelye.

Csernyigov = Csernyihiv (ukrán betűkkel: Чернігів, oroszul: *Csernyigov*) város Ukrajna északi részén. A város egyben a Csernyihivi terület központja.

Obrucs = Ovrucs (Овруч) város Ukrajna Zsitomiri területén, a *Polisszja* (Poleszje) erdős-mocsaras síkvidékén, a *Norin* partján fekszik. Az Ovrucsi járás székhelye.

Brisnoki erdő = Brjanszki erdő?

Korosztin?

Zsitomir, (ukránul: Житомир; lengyelül: Żytomierz) nagyváros Nyugat-Ukrajnában, a Zsitomiri terület és a Zsitomiri járás székhelye.

Turcsinka, település Ukrajnában.

Hordicse?

Septovka = Sepetyivka (Шепетівка, oroszul Шепетовка – Sepetovka, lengyelül Szepietowka) járási jogú város Ukrajna Hmelnickiji területének északi részén, a Sepetivkai járás székhelye. Jelentős vasúti csomópont.

Osztaski?

Simekozki?

A **Dnyeszter** (lengyelül *Dniestr*, ukránul Дністер [Dnyiszter], románul *Nistru*, oroszul Днепр [Dnyesztr]) egy 1362 km hosszú folyó Ukrajna és Moldova területén. A Besszádokban ered, Ukrajnában, a lengyel határ mellett, és a Fekete-tengerbe ömlik. Egy rövid szakaszon természetes határt képez Moldova és Ukrajna között, majd keleti partjainál terül el a nemzetközileg el nem ismert Dnyeszter Menti Köztársaság.

Horodenka (ukrán betűkkel: Городенка , lengyelül: *Horodenka*) város Ukrajna Ivano-frankivszki területén , Nyugat-Ukrajnában, a Horodenkai járás közigazgatási központja.

Kolomija (ukrán betűkkel: Коломия, lengyelül: *Kołomyja*, németül: *Kolomea*, románul: *Colomeea*) járási jogú város Ukrajna Ivano-frankivszki területén, a Kolomijai járás székhelye. Az Északkeleti-Kárpátok keleti előterében, a Prut folyó mentén, Lvivtől és Csernyivcitől közel azonos távolságra fekszik. Pokuttya történelmi régió, és a huculvidék, a hucul kultúra központja. Régebbi magyar forrásokban a németes *Kolomea* néven fordul elő.

Forgács Bálint

Foksáni, település Romániában. A második világháború után a Szovjetunióba szállított hadifoglyok és „málenkij robot”-ra elhurcoltak gyűjtőbora volt.

Markovics János

Beregszász (ukránul *Берегове* (*Berehove*), oroszul *Берегово* (*Beregovo*), németül *Bergsaß*, *Lampertshaus*) város Ukrajnában, Kárpátalján, a Beregszászi járás székhelye. A trianoni békeszerződésig Bereg vármegye Tiszaháti járásának központja, Munkáccsal felváltva rövidebb-hosszabb ideig a vármegye székhelye volt. Beregardó és az ennek határában volt Tasnádtanya tartozik hozzá, Bulcsu pedig a város tanácsához beosztott társközség. Kárpátalja települései közül Beregszászban él a legnagyobb magyar közösség, a város jelentős magyar kulturális központ.

Máramarossziget (románul: *Sighetu Marmăției*, röviden *Sighet*, németül: *Maramureschsigeth*, röviden *Siget*, szlovákul: *Sihot'*, ukránul: Сигіт-Мармароський, jiddisül טעגיס-*Siget*) municípium Romániában, Máramaros megyében. A Tisza-parti város egykor Máramaros vármegye székhelye és Magyarország faiparának és sóiparának központja volt.

Aknaszlatina (ukránul *Солотвино* (*Szolutvino* / *Solotvyno*), románul: *Ocna Slatina*, oroszul *Солотвина* (*Szolutvina* / *Solotvina*), szlovákul *Slatinské Doly*) város Ukrajnában, Kárpátalján a Técsői járásban. Lakóinak száma 9276 fő a 2001-es népszámlálás adatai szerint, ebből mintegy 4000 magyar nemzetiségű.

A **Máramarosi-havasok** vagy **Csornahorai-havasok** (ukránul: *Мараморосьський масив*, románul: *Muntii Maramureșului*) hegység a Keleti-Kárpátok külső vonulatában, Ukrajna és Románia területén. A Tiszától a Priszlop-hágóig (1416 m) húzódik 70 km hosszan. Legmagasabb hegyei a Hoverla (2061 m), amely egyben Ukrajna legmagasabb pontja, a Pop Iván (1937 m) a román-ukrán határon, a Várkő (1957 m) és a Toronyága (1930 m).

Galánta (szlovákul: *Galanta*, németül: *Gallandau*) város és járásközpont Délnyugat-Szlovákiában. A Mátyusföld központja, a Nagyszombati kerület Galántai járásának székhelye. Hódi, Javorinka és Nemesnebojsza tartozik hozzá.

Breszt (belorusz nyelven *Брэст*, ukr. *Берестя*, oroszul *Брест*, lengyelül *Brześć nad Bugiem*, korábban *Beresztje* vagy *Breszt-Litovszk*) nagyváros Fehéroroszország délnyugati részén, a Breszti terület és a Breszti járás székhelye. A Nyugati-Bug és a Muhavec összefolyásánál fekszik.

Belgorod (oroszul: *Белгород*) város Oroszország nyugati részén, a Donyec folyó mentén, 40 km-re az orosz-ukrán határtól. A Belgorodi terület adminisztratív központja.

Jekatyerinovszk?

Verkszárki?

Zsitomir (ukránul: *Житомир*; lengyelül: *Żytomierz*) nagyváros Nyugat-Ukrajnában, a Zsitomiri terület és a Zsitomiri járás székhelye.

Zavocsni?

Csap (ukránul *Чон* [Csop], szlovákul *Čop*) területi jelentőségű város Ukrajnában, Kárpátalján.

Havaskő?

Enyicke (szlovákul *Haniska (pri Košiciach)*) község Szlovákiában a Kassai kerület Kassa-vidéki járásában.

Bobaly István

Eperjes (szlovákul *Prešov*, németül *Preschau*, latinul *Fragopolis* vagy *Eperiessinum*) város Kelet-Szlovákiában. Az Eperjesi kerület (*Prešovský kraj*) és az Eperjesi járás székhelye. Alsósebes, Németsóvár, Savanyúvíz, Sebeskellemes, Sebessalgó, Sóbánya és Tótsóvár tartozik hozzá.

Novy Staw = Nowy Staw, város Lengyelországban.

Sanok (latinul *Sanocum* ukránul *Сянік*) – 41 ezer lakosú (2005) város Lengyelországban, a Kárpátaljai vajdaságban a San folyó partján fekszik.

Kaukázus, hegrendszer a Fekete-tenger és a Kaszpi-tenger között, a Kaukázus régióban. Általában Európa délkeleti határának tekintik. A Kaukázust két különálló hegység alkotja: a *Nagy-Kaukázus* és a *Kis-Kaukázus*.

Alagir (Oroszul: *Алагир* ; oszétül: *Алагир*) ipari város az Alagiri járásban, és a járás közigazgatási központja. Oroszországban, Észak-Oszétia Köztársaságban található az Ardon folyó nyugati partján. A köztársaság fővárosa Vlagyikavkaz.

Nuzal, település Oroszországban.

Galan?

Ordzsonikidze, település Oroszországban. **Grigorij Konsztantyinovics**

Ordzsonikidze (grúzul: გრიგოლ (სერგო) ორჯონიძე – Grigol (Szergo) Ordzsonikidze, oroszul: Григорий Константинович Орджоникидзе), ismertebb nevén **Szergo Ordzsonikidze** (Kharagauli, 1886. október 12. – Moszkva, 1937. február 18.) szovjet kommunista politikus volt, a Össz-szövetségi Kommunista (bolsevik) Párt Politikai

Bizottságának, illetve a szovjet vezetésen belüli „kaukázusi klikk” néven ismert csoport tagja. (Több települést is elneveztek róla.)

Zaporozsje = Zaporizzsja (ukránul: *Запоріжжя*, oroszul: *Запорожье – Zaporozsje*) város Ukrajnában, a Zaporizzsjai terület központja. Az ország déli részén, a Dnyeper folyó partján fekszik.

Történelem egy katonaláda fiókján

Murány = Murányalja (szlovákul *Muráň*, korábban *Podmuráň*, németül *Unter-Muran*) község Szlovákiában a Besztercebányai kerület Nagyrőcei járásában.

Hosszúszó?

Pelsőc (szlovákul *Plešivec*) község Szlovákiában a Kassai kerület Rozsnyói járásában.

Rozsnyó (szlovákul *Rožňava*, németül *Rosenau*, latinul *Rosnavia*) kisváros Szlovákiában, a Kassai kerület Rozsnyói járásának székhelye, római katolikus püspöki székhely.

Aranyida (1899-ig *Aranyidka*, szlovákul: *Zlatá Idka*, németül: *Goldeidau*) község Szlovákiában a Kassai kerület Kassa-vidéki járásában, Kassától 20 km-re nyugatra

Zilah románul *Zalău*, németül *Zillenmarkt*, korábban *Waltenberg*) megyei jogú város Romániában Szilágy megyében. A város Szilágy megye mai székhelye, 1972 óta municípium.

Nagykároly (románul: *Carei*, korábban *Careii Mari*, németül: *Großkarol*, jiddisül *קראל/קראלע* Krole, Kruli) megyei jogú város (municipium) Romániában, Szatmár megyében.

Trencsén (szlovákul *Trenčín*, németül *Trentschin*, latinul *Trentsinium*) város Szlovákiában. A róla elnevezett egykori vármegye székhelye, ma a Trencsényi kerület központja.

Illava (szlovákul *Ilava*, németül *Illau*, *Eulau*) város Szlovákiában. A Trencsényi kerület Illavai járásának székhelye.

Esaca?

Tessen?

Brodin?

Czudnov?

Zsitomir (ukránul: *Житомир*; lengyelül: *Żytomierz*) nagyváros Nyugat-Ukrajnában, a Zsitomiri terület és a Zsitomiri járás székhelye.

Krakkó (lengyelül *Kraków*, teljes nevén: **Stoleczne Królewskie Miasto Kraków** (*Krakkó királyi főváros*)) Lengyelország második legnépesebb városa^[1], Kis-lengyelországi vajdaság székhelye.

Przemisl = **Przemysł** (latinul *Praemisia*, ukránul: Перемишль, németül: *Premissel*) város Lengyelországban, a Kárpátaljai vajdaságban, a San folyó partján.

Koseletz?

Nyezin?

Csernyigov = **Csernyihiv** (ukrán betűkkel: *Чернігів*, oroszul: *Csernyigov*) város Ukrajna északi részén. A város egyben a Csernyihivi terület központja.

Sznovszk?

Neusadetz?

Orló (szlovákul: *Orlov*, ukránul *Orlov*) község Szlovákiában, az Eperjesi kerület Ólublói járásában.

Voronyezs (oroszul: *Воронеж*) város Oroszország délnyugati részén a Voronyezsi terület központja.

Vágvölgye, Vágvidék, (Považie): ma három szlovák régió neve, általában az Alsó-Vágmenti, a Középső-Vágmenti és a Felső-Vágmenti turisztikai régió összefoglaló neve.

Eperjesi László

Horodistye = **Horodiste**, település Moldovában.

Wert-Márki?

(A települések ismertetőit a Wikipédiából vettük át.)

Tartalom

Előszó	3
Jakab László	5
A borzalmas háborús évek	6
Egy magyar honvéd verses krónikája a Don-menti harc vonal életéről (1942. július 19. – 1943. január 8.) (Részlet)	9
Szemere (Koscs) Gyula	25
Fényképek a II. világháborúból (Válogatás)	27
Molnár István	
A II. világháborúról	44
Senánszky József	58
A II. világháború viharában (Részletek)	59
Dr. Pécsi Bertalan	74
A Bergmann cirkusz. 1944–1945 (Részlet)	75
Szász Lajos	
Emlékeim a háború utolsó esztendejéből Napló Melyet megkezdtem 1944. évi október 24-én, Miskolcon (Részlet)	94
Rescsánszki Ernő	114
Rescsánszki Ernő visszaemlékezése	115
Veres K. Ferenc	123
Életem regénye (Részletek)	124
Forgács Bálint	
Háborús katonai emlékek (Részletek)	146
Markovics János	
Részletek önéletrajzi írásából	151
Kisfalusi (Kondás) János	183
Ne félj, veled vagyok! (Részlet)	184
Történelem egy katonaláda fiókján	197
Eperjesi László	
Eperjesi László hősi halott temetése	201
Szórvány fényképek	209
Az összeállításban előforduló helynevek	216

